TAMPEREEN YLIOPISTO

Juha Sahi

Salasähkeitä Tokiosta

Suomen Tokion-lähetystön toiminta ja suomalais-japanilaiset suhteet
lähetystön perspektiivistä toisen maailmansodan aikana

Yleisen historian pro gradu -tutkielma
Tampere 2008

Tampereen yliopisto
Historiatieteen ja filosofian laitos
SAHI JUHA: Salasähkeitä Tokiosta. Suomen Tokion-lähetystön toiminta ja suomalais-japanilaiset suhteet lähetystön perspektiivistä toisen maailmansodan aikana
Pro gradu -tutkielma, 132 s., 2 liites.
Yleinen historia
Toukokuu 2008

Tutkimuksen tarkoituksena on otsikkonsa mukaisesti paneutua suomalais-japanilaisiin suhteisiin sekä diplomatiaan Japanissa Suomen Tokion-lähetystön näkökulmasta toisen maailmansodan aikana. Suomen ja Japanin välisistä suhteista kyseisenä ajanjaksona on historiantutkimuksessa kirjoitettu jonkin verran, mutta aikaisempaa tutkimusta alleviivaavat suppea lähdemateriaalin käyttö sekä suhteiden tarkastelun problematisoinnin yksinkertaistaminen. Käsillä olevassa tutkimuksessa on hyödynnetty laajaa lähdeaineistoa sekä narratiivisella lähestymistavalla pyritty vastaamaan kysymyksiin miten ja miksi maiden väliset suhteet tutkimussubjektin perspektiivistä kehittyivät sotavuosina. Tutkimus etenee kronologisesti ja paikoin myös temaattisesti. Metodologinen puoli seuraa poliittisen historian tutkimukselle vakiintuneita käytäntöjä, sillä käytetty lähdemateriaali jo peruslähtökohdiltaan asettaa kyseisenlaiselle työlle omat vaatimuksensa. Primäärilähdeaineisto koostuu suomalaisesta diplomaattiaineistosta, joka on koottu Tokion-lähetystön omasta arkistosta sekä Suomen ulkoasiainministeriön arkistosta. Tutkimuksessa käsiteltävät kokonaisuudet ovat jaettu käsittelylukujen osalta koostumaan jaksoista; maailmansodan alusta Suomen talvisodan päättymiseen, Moskovan rauhasta aina Japanin liittymiseen maailmansotaan joulukuussa 1941 sekä viimeisessä pääkäsittelyluvussa maailmansodan vuosista 1942–1945. Tutkimuksen tuloksena voidaan todeta Suomen ja Japanin välisten suhteiden säilyneen sotaa edeltäneiden hyvien suhteiden mukaisesti tasapainoisina tarkasteluajanjaksona. Maiden välisiä suhteita leimasivat niiden suhteet ennen kaikkea Neuvostoliittoon ja toisaalta länsivaltoihin sekä natsi-Saksaan. Japanin ja Suomen välinen poliittinen ja sotilaallinen syvempi yhteistyö olisi voinut mahdollistua ainoastaan, jos Japani olisi liittynyt muiden akselivaltojen ja näiden liittolaisten sotatoimiin Neuvostoliittoa vastaan kesän 1941 jälkeen. Suomea kohtaan tunnettiin Japanissa myötätuntoa varsinkin Suomen talvisodan aikana, vaikka Euroopan sen hetkisiin konflikteihin nähden Japani pyrki virallisesti pidättäytymään puolueettomana. Suomelle osoitettu myötätunto oli pääosiltaan seurausta japanilaisten omasta problemaattisesta suhtautumisesta Neuvostoliittoon, sillä Saksan ja Neuvostoliiton hyökkäämättömyyssopimus oli aiheuttanut Japanissa tarpeen pyrkiä parantamaan tulehtuneita suhteita Neuvostoliiton kanssa, mutta toisaalta Suomi Neuvostoliiton vastustajana sai ymmärrystä osakseen. Japanin ajama puolueettomuus suhteissaan Neuvostoliittoon saneli Suomen ja Japanin välisten suhteiden kehityksen edellytykset ja toisaalta niiden puutteet maailmansodan aikana. Diplomaattitoiminnan edellytykset puolestaan heikkenivät merkittävästi Japanin liityttyä sotaan, sillä ulkomaalaisten mukaan lukien diplomaattien toimintavapauksia rajoitettiin ja heihin yleisestikin kohdistettiin vakoilusyytöksiä ja toisinaan jopa fyysistä väkivaltaa japanilaisten viranomaisten sekä siviilien toimesta. Tässä suhteessa ei useinkaan tehty erottelua Japanin liittolaisten ja puolueettomien maiden edustajien ja kansalaisten välillä. Suomi lukeutui Japanin niin kutsuttujen ystävämaiden joukkoon, mutta Suomen lähetystö sai kuitenkin osakseen maan liittolaisille varattuja etuja. Nämä osaltaan tukevat käsitystä maiden välisten hyvien suhteiden jatkuvuudesta, vaikka Suomen ja Japanin omille tahoilleen asettamat tavoitteet erosivat toisistaan. Sotilaallisen yhteistyön kehittymisen mahdollisuuden puolesta kuitenkin puhuivat kahden suomalaisen upseerin lähettäminen koulutustehtäviin Japanin yleisesikunnan alaisuuteen vuonna 1940, ja myöhemmin heidät akkreditoitiin sotilasasiamiehiksi Tokion-lähetystön yhteyteen. Tätä syvempää virallista sotilaallista yhteistyötä ei kuitenkaan syntynyt. Kauppa- ja kulttuurisuhteet kärsivät sodan seurauksena, sillä vuoden 1941 aikana tavanomaiset kulku- ja viestiyhteydet maiden välillä katkesivat maailmansodan eskaloitumisen seurauksena. Tokion-lähetystö jatkoi toimintaansa

muuttuneessa tilanteessa ja ylläpiti yhteyttä Helsinkiin pääasiallisesti salasähkeillä. Lähetystön työssä painottuivat poliittisten suhteiden hoito sekä Suomen kansalaisten että suomalaisen omaisuuden suojelu. Suomen Tokion-lähettilään, ministeri Idmanin rooli painottui pitkin sotavuosia, sillä hän toimi korkeimpana suomalaisena viranomaisena Japanissa. Idman oli ennen Tokioon tuloaan toiminut jo 20 vuotta Suomen ulkoasiainministeriön palveluksessa, joten hän oli kansainvälisestikin laajalti verkostoitunut diplomaatti. Hänen ja lähetystön toimivaltapiiri kasvoi vuoden 1941 aikana, jolloin Suomi antoi tunnustuksensa Mantšukuon keisarikunnalle. Suomen antama tunnustus oli seurausta kansainvälispoliittisen tilanteen muutoksesta, sillä maan tunnustamista boikotoinut Kansainliitto oli tuolloin jo lopettanut toimintansa ja Suomi liittynyt Saksan rintamaan Neuvostoliittoa vastaan. Ministeri Idman ei asettanut suuria odotuksia Japanin ja Neuvostoliiton välisen sodan syttymisen mahdollisuudelle, vaikka hän pyrki edistämään toiminnassaan ajatusta, jolla toteutuessaan saattoi olla suurtakin merkitystä myös Suomen taistelulle. Idman ymmärsi Japanin tavoitteiden olleen suunnattu Kaakkois-Aasiaan eikä Neuvostoliittoa vastaan. Sisäpoliittisesti Suomen lähettiläs katsoi Japanin luisuvan yhä totalitaarisemmaksi sitä mukaan kuin Japani otti askelia kohti toista maailmansotaa. Tästä olivat osoituksena kaikenkattava viranomaisvalvonta sekä ulkomaalaisten aseman heikkeneminen. Vuoden 1944 aikana suunnattiin suurta kiinnostusta Japanin ulkoasiainministeriön taholta Suomen lähetystöä kohtaan, sillä Suomi oli alkuvuodesta pyrkinyt selvittämään Neuvostoliiton ehtoja rauhalle. Japanilaisten kiinnostus Suomea kohtaan ei synnyttänyt konkreettisia muutoksia esimerkiksi poliittisen ja sotilaallisen yhteistyön syventämisen suhteen. Suomen käymä sota päättyi syyskuussa 1944, mutta Japani jatkoi omaa taisteluaan länsiliittoutuneita vastaan. Tokion-lähetystön toiminta päättyi Suomen katkaistua Englannin vaatimuksesta suhteensa Japanin kanssa samaisen syyskuun lopulla. Tätä seurasi lähetystön henkilökunnan ja muiden Japanissa sekä muualla Aasiassa oleskelleiden Suomen kansalaisten pitkään kestänyt kotiuttamisprosessi. Tokion-lähetystön toimintaa tutkimalla on ollut mahdollista selvittää miten ja miksi suomalais-japanilaiset suhteet kehittyivät tarkasteluajankohtana. Lähetystön valitseminen tutkimuksen keskiöön on ollut jo lähtökohdiltaan perusedellytys otetulle haasteelle, sillä Japani ja Suomi olivat maailmansodan aikana vuosia eristettyinä toisistaan. Tokion-lähetystön kautta Suomi konkreettisesti ajoi etujaan Japanissa ja sen hallinnoimilla alueilla. Lähetystön tehtävät ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa, mutta myös kauppa- ja kulttuurisuhteita valmistelevana ja toimeenpanevana virallisena toimijana on osoittanut ne tekijät ja seikat, jotka muovasivat Suomen ja Japanin välisiä suhteita kansainvälispoliittisessa kontekstissa.

Sisällysluettelo

1. Johdanto…… 1
   1.1 Suomalais-japanilaiset suhteet ja tutkimustilanne…… 1
   1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja traditiot…… 3
   1.3 Tutkimusaineisto ja metodit…… 6
   1.4 Suomen ja Japanin suhteet maailmansotien välisenä aikana…… 8
2. Lähetystö kahden maailman välissä 1939–1940……17
   2.1 Maailmansodan kynnyksellä……17
   2.2 Saksa ja Neuvostoliitto lähentyvät – Japanin uusi suunta……26
      2.2.1 Muutoksia ja valmistautumista…… 26
      2.2.2 Uudet tuulet puhaltavat…… 29
      2.2.3 Myötätuntoa Suomelle…… 33
   2.3 ”Kaikki tässä maailmassa voi muuttua”……37
      2.3.1 Tokio ja talvisodan alku……37
      2.3.2 Avustustoimintaa…… 41
      2.3.3 Tammikuun toivottomuutta ja suureellisuutta…… 45
   2.4 Liikehdintää ennen Moskovan rauhaa…… 50
   2.5 Maailman kaksi puolta……55
3. Tyyntä ennen myrskyä: Moskovan rauhasta Pearl Harboriin 1940–1941……57
   3.1 Suomen ja Japanin välisen kaupan kehitys…… 57
   3.2 Totuttautumista rauhaan sotaan valmistautuvassa Japanissa…… 62
      3.2.1 Akseli tiivistää yhteistyötä…… 62
      3.2.2 Japanin suhde ulkomaalaisiin……67
      3.2.3 Lähetystöä koskettaneet muutokset…… 69
   3.3 Uuden konfliktin siemenet orastavat……72
      3.3.1 Puolueeton Japani – Saksa hyökkää Neuvostoliittoon……72
      3.3.2 Suomi tunnustaa Mantšukuon……80
      3.3.3 Lähettilään vierailu…… 84
   3.4 Ystävien eriävät tavoitteet……88
4. Lopun odotusta: Voitoista tappioon 1942–1945……90
   4.1 Japani liittyy maailmansotaan……90
   4.2 Ulkomaalaisena ja diplomaattina maailmansodan Japanissa……100

4.3 Samassa veneessä?...……..……. 109
4.4 Evakuointisuunnitelmia……..……..……... 115
4.5 Ystävyydestä suhdekatkoon….…… 121
5. Suhteiden tasapainoisuutta.……...…..…..……... 124
Lähdeluettelo…..……... 128
Liite 1 Japanin pää- ja ulkoasiainministerit 1937–1945…….…….... 133
Liite 2 Tokion diplomaattikunnan suurlähettiläät ja lähettiläät 1940 ja 1942……..…….. 134

1. Johdanto

1.1 Suomalais-japanilaiset suhteet ja tutkimustilanne

Suomi ja Japani solmivat diplomaattisuhteet ensi kerran vuonna 1919. Uudella vuosituhannella maiden välejä kuvaavat tiiviit talous- ja kulttuurisuhteet, joita raamittavat hallitusten väliset hyvät poliittiset suhteet. Lähes 90 vuotta kestäneet diplomaattisuhteet Suomen ja Japanin välillä ovat vuosikymmenten saatossa kokeneet muutoksia, joista ehkä dramaattisin tapahtui syyskuussa 1944, jolloin Suomi katkaisi kaikki suhteensa Japanin keisarikunnan kanssa. Tätä ennen Suomi oli irtaantunut Neuvostoliiton vastaisesta sodasta, mutta Japani jatkoi tahollaan omaa sotaansa länsiliittoutuneita vastaan. Toinen maailmansota päättyi Saksan ja Japanin ehdottomaan antautumiseen touko- ja elokuussa 1945. Sotansa hävinnyt Suomi ei saanut vuosiin solmia uusia suhteita Yhdysvaltojen miehittämään Japaniin. Vasta 1950-luvun alussa solmittiin Suomen ja Japanin välille konsulisuhteet ja myöhemmin lähettilästason suhteet.[1]

Moni historiantutkija on suoraan tai välillisesti tarkastellut Suomen ja Japanin välisiä suhteita. Tuotetuista esityksistä on moni suuntautunut maiden välisten bilateraalisten suhteiden tutkimukseen ja kontekstina on ennen vuotta 1945 käsittelevässä tutkimuksessa ollut 1920- ja 1930-lukujen suurvaltapoliittinen kokonaiskehitys. Näistä esimerkkinä voisi mainita Heikki Pohjalan laudaturtyö Suomen ja Japanin välisistä suhteista 1920-luvun alussa, sekä Kari Selén, joka on tarkastellut maiden välisiä suhteita Kansainliiton kontekstissa 1930-luvun osalta. Martti Lintulahti on kirjoittanut väitöskirjamuotoisen yleisesityksen Japanin ja Suomen virallisista suhteista aina 1960-luvun alkuun, ja joitakin pro gradu -tutkielmia on kirjoitettu Helsingin, Turun ja Joensuun yliopistoissa.[2] Professori Olavi K. Fält on puolestaan tutkinut väitöskirjansa *Eksotismista Realismiin, Perinteinen Japanin-kuva Suomessa 1930-luvun murroksessa* ohella suomalais-japanilaisia suhteita erityisesti lehdistötutkimuksissaan sekä suomalaisten aktivistien yhteistyötä Japanin tiedustelupalvelun kanssa Venäjän–Japanin sodan aikana vuosina 1904–1905. Muitakin tutkijoita on viitannut lehdistötutkimuksen ja poliittisen historian raameissa suomalais-japanilaisiin suhteisiin.

Suomalaista diplomaattiaineistoa, kuten Tokion-lähetystön raportteja, on aikaisemmassa tutkimuksessa käytetty sangen runsaasti ja suomalais-japanilaisia suhteita on tutkittu etenkin toista

---

[1] Lintulahti 1963, s. 53, 56.

[2] Koivisto, Jaana & Marttila (Tuokila), Salme (1985). Japanin suhtautuminen Suomeen maailmansotien välisenä aikana suomalaisen diplomaattiaineiston valossa. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, Historian laitos.

Lundberg, Matti (1986). Suomen Tokion lähetystön raporttien kuva Japanin poliittisesta kehityksestä 1919–1941. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Poliittisen historian laitos.

Herranen, Eeva (1998). G.J. Ramstedt Suomen asiainhoitajana ja Suomen Japanin suhteiden kehittäjänä 1920-luvulla. Joensuun yliopisto, Historian laitos.

maailmansotaa edeltävältä ajalta. Yksikään tutkimus ei ole kuitenkaan paneutunut itse lähetystötason toimintaan, vaan tarkastelun pääpaino on ollut valikoidussa raporttiaineistossa tai yksilökeskeisessä tapahtumahistoriassa. Toisen maailmansodan aikaisia suomalais-japanilaisia suhteita ovat tutkimuksissaan käsitelleet jo edellä mainitut Olavi K. Fält, Martti Lintulahti sekä japanilainen tutkija Hiroshi Momose. Fält esittää lehdistötutkimuksessaan *Suomen kuva Japanissa 1939–1944*, että vielä talvisodan aikana neutraalit Suomen ja Japanin väliset viralliset suhteet viilentyivät jatkosodan aikana johtuen siitä, että ”Suomi kävi omaa erityissotaansa Neuvostoliittoa vastaan eikä halunnut rikkoa välejään Englannin ja Yhdysvaltain kanssa ja kun Japani puolestaan luottaen Neuvostoliiton puolueettomuuteen taisteli Yhdysvaltoja ja Englantia vastaan”.[3] Häntä ennen tämän tulkinnan oli lausunut Hiroshi Momose, joka esitti sen tutkimuksessaan *Japan's relations with Finland 1919–1944*.[4] Lintulahti puolestaan tyytyi väitöskirjassaan yleisluontoisesti kertomaan suomalais-japanilaisista suhteista sodan aikana, mutta ei kuitenkaan esittänyt varsinaista tulkintaa suhteiden kehittymisestä.

Olavi K. Fält on käsitellyt toisen maailmansodan aikaisia suomalais-japanilaisia suhteita myös kirjan *Rakka ryuusui* sekä tutkimukseen pohjautuvan kirjoitelman *Japanin ja Suomen suhteet kansainvälisen politiikan ristiaallokossa 1935–1985* yhteydessä. Näissä Fält esittää Suomen ja Japanin poliittiset suhteet läheisinä varsinkin 1930-luvun alun osalta, mutta ennen talvisotaa maiden keskinäiset suhteet hänen tulkintansa mukaan viilentyivät, josta osoituksena olivat Suomen kieltäytyminen kulttuurisopimuksen solmimisesta Japanin kanssa sekä kauppapoliittiset erimielisyydet.[5] Jatkosodan aikana maiden suhteet kokivat lämpenemistä, kun Suomi antoi tunnustuksensa Japanin nukkevaltiolle, Mantšukuon keisarikunnalle ja korkeita kunniamerkkejä myönnettiin puolin ja toisin.[6] Fältin mukaan suhteet Japaniin kuitenkin viilentyivät jatkosodan lopulla, kun jo edellä mainittujen seikkojen lisäksi suomalaiset osoittivat muun muassa Tokiossa haluja ”irtaantua aikaisemmasta läheisestä yhteistyöstä akselivaltojen kanssa”.[7]

Aikaisempi tutkimus on tyytynyt hyvin suppeasti selvittämään Suomen ja Japanin välisiä suhteita toisen maailmansodan aikana, vaikkakaan määrällisesti ei voida sanoa tutkimuksen laiminlyöneen niiden tarkastelua. Tutkijat ovat koskettaneet kohteen pintaa menemättä kuitenkaan tätä syvemmälle asioiden käsittelyssä. Tästä onkin ollut seurauksena aikaisempaan tutkimukseen jäänyt yksinkertaistettu kuva Suomen ja Japanin välisistä suhteista maailmansodan aikana. Käsillä oleva tutkimus suuntaa fokuksen Suomen ja Japanin välisiin virallisiin suhteisiin vuosina 1939–

[3] Fält 1979, s. 192.
[4] Momose 1973, s. 32–33.
[5] Fält 1985, s. 37–39. Fält 1988, s. 189.
[6] Fält 1985, s. 41–42. Fält 1988, s. 192.
[7] Fält 1985, s. 42–43. Fält 1988, s. 194.

1944 pyrkimyksenään antaa perustellumpi esitys niiden kehittymisestä. Suomen Tokion-lähetystö on se tekijä, jonka kautta tämän tutkimuksen raameissa tarkastelu suunnataan maiden välisiin suhteisiin, mutta myös diplomatiaan osana sodan kokonaisuutta. Toisen maailmansodan aikana Suomi ja Japani olivat toisistaan eristettyinä, lukuun ottamatta ajanjaksoa Moskovan rauhasta 1940 aina kesään 1941. Lähetystön ja erityisesti sen päällikön merkitys hallituksensa edustajana korostui tällaisessa tilanteessa. Lähettilään roolia on lähestyttävä juuri hänen virka-asemansa näkökulmasta, joskin yksilöiden vaikutus on myös huomioitava.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja traditiot

Tutkimuksen tarkoitus on siis paneutua suomalais-japanilaisiin suhteisiin Suomen Tokion-lähetystön näkökulmasta sekä tuottaa kuva lähetystön toiminnasta varsin poikkeuksellisissa olosuhteissa. Tarkemmin tutkimuskysymyksen esitän seuraavasti; *miten Suomen Tokion-lähetystön toiminta ja suomalais-japanilaiset suhteet lähetystön perspektiivistä kehittyivät ja muuttuivat toisen maailmansodan aikana, ja mitä lähetystön toiminta kertoo diplomatiasta Japanin keisarikunnassa kyseisenä aikana*.[8] Tutkimuskysymyksen jälkimmäinen osa diplomaattitoiminnasta Japanissa on alisteinen tutkimuskysymyksen ensimmäiselle osalle ja seuraus siitä. Asetettu tutkimusongelma on osaltaan narratiivinen, sillä se pyrkii vastaamaan kysymykseen, mitä on tapahtunut. Kuitenkin se pitää sisällään myös historiatieteen pääkysymyksen, miksi jotain tapahtui. Nämä limittyvät tutkimuksessa yhteen, ja siten elementtejä on löydettävissä molemmista peruskysymyksistä. Tutkimus vie tarkastelun diplomaattilähetystön toiminnan ja aseman kautta yksityiskohtien tasolle, jota nimittäisin syvätasoksi. Sen välityksellä voidaan löytää syyt ja perusteet tutkittaville asioille ja tapahtumille sekä päästä ymmärrykseen niiden vaikutuksesta tutkimuskohdetta ympäröivään kokonaisuuteen. Tokion-lähetystön paikka tutkimuskohteena antaa uskoakseni mahdollisuuden näiden tavoitteiden saavuttamiselle.

Käsillä oleva tutkimus seuraa poliittisen historian traditioita. Esityksen keskeisin nimittäjä on lähetystö, joka on osa valtiota ja valtiollisia instituutioita sekä niiden historiaa. Tutkimus sijoittuu Suomen ja Japanin välisten virallisten suhteiden, näiden valtioiden turvallisuuspolitiikan sekä yleisesti ottaen toisen maailmansodan historian tutkimuskenttiin. Tämä jaottelu kuvastaa tutkimuskohteen monisyistä luonnetta osana laajaa poliittiselle historialle ominaisten osa-alueiden spektriä. Kysymyksessä on siis esitys, joka ulottaa tarkastelun horisontaalisesti sangen laajalle väheksymättä kuitenkaan aiheen syväluotaavaa vertikaalista tarvetta. Tutkittaessa lähetystön toimintaa, on aivan luonnollista, että tarkastelu historiatieteen näkökulmasta ulotetaan poliittisen

[8] Toiminta käsittää tässä lähetystön tehtävät muun muassa maiden välisten poliittisten suhteiden hoidon sekä kauppa- ja kulttuurisuhteiden edistämisen saroilla. Ks. s. 9-10, 16, 57–58.

historian eri osa-alueille, jotka linkittyvät toisiinsa kohteen toiminnassa, paikassa ja ajassa. Tästä johtuen on tarkoituksenmukaista tarkastella lyhyesti näitä tutkimuskohdetta koskevia osa-alueita ja niiden suhdetta diplomaattilähetystöjä koskevaan tutkimukseen.

Kansainvälisten suhteiden historian ranskalaisen koulun perustajat Pierre Renouvin ja Jean-Baptiste Duroselle käsittivät diplomatian historian valtioiden välisten suhteiden eli hallitusten keskeisten toimintojen tai eleiden, niitä koskevien päätösten ja tarkoitusten kokonaisuudeksi. Kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa oli heidän mukaansa myös huomioitava suhteiden varioituminen ja virallisten instituutioiden ulkopuolelta tuleva yksilö-, joukko- ja järjestötasolla tapahtuva toiminta.[9] Diplomatian historia edustaa kansainvälisten suhteiden virallista tasoa, joka on kuitenkin vain osa tätä laajaa kenttää. Poliittista historiaa Turun yliopistossa tutkineen Juhani Myllyn mukaan perinteinen diplomatian historia ”edustaa tyypillisimmillään traditionaalista poliittisen historian lajia, jolle on ominaista kertomuksellisuus, tapahtumahistoriallisuus, korostunut muutosperspektiivi ja tarkan historiallisen rekonstruktion ideaali”.[10]

Myllyn näkemyksestä ei ole ollenkaan mielekästä tarkastella ulkopolitiikkaa erillään epävirallisista ulkosuhteista, jotka käsittävät myös monikansalliset ja ylikansalliset suhteiden verkot.[11] Ulkopolitiikan voi käsittää demokraattisissa maissa laajana prosessina, jossa on muotoutumis-, valmistelu-, päätöksenteko-, toteuttamis- ja seurausten arviointivaiheet. Ulkopoliittiseen päätöksentekoon osallistuu Myllyn mukaan virallisten päätöksentekijöiden eli subjektien lisäksi kaksi muuta ryhmää, joita ovat varsinaisia päätöksentekijöitä lähellä olevat eliitin jäsenet, joilla puolestaan on pitkäkestoista, pysyvää vaikutusvaltaa, mutta ei kuitenkaan muodollista päätösvaltaa. Toisen ryhmän muodostavat ne eri intressipiirit, ryhmät ja yksilöt, jotka päätöksentekijät ottavat huomioon.[12]

Myllyn esittämien teesien varjolla voidaan perustellusti katsoa diplomaattilähetystö yhdeksi keskeisimmäksi kansainvälisten suhteiden ja ulkopolitiikan tutkimuksen kohteeksi. Lähetystöt ovat kiinteä linkki ulkopolitiikan prosessien muotoutumis-, valmistelu-, toteuttamis- ja seurausten arviointivaiheissa. Lähetystöillä ja niiden päälliköillä on virallisen pysyväisluonteisen aseman johdosta jatkuvaa vaikutusvaltaa päätöksentekoprosessien osana, minkä lisäksi ne toimivat osana monikansallisten ja ylikansallisten suhteiden verkkoa. Tätä päätelmää vasten onkin mielestäni yllättävää, ettei varsinaista tutkimusta, joka olisi pääasiallisesti kohdistunut lähetystötasolle, ole juurikaan tuotettu Suomessa. Edelleen näyttää 1800-luvulla alkunsa saaneen rankelaisen koulun vaikutus voimakkaalta diplomatian historian tutkimuksessa.

---

[9] Nevakivi 1993b, s. 53–54. Mylly & Soikkanen 1986, s. 61.
[10] Mylly 1989, s. 26.
[11] Ibid, s. 26.
[12] Ibid, s. 27.

Valtion turvallisuusongelma on aina ollut keskeinen tekijä ulkopolitiikan tutkimuksessa. Ensisijaisia tutkimukselle ovat tällöin sodan ja rauhan sekä valtion säilymisen ja suvereniteetin kysymykset. Tähän pohjaten on esitetty, että turvallisuuskysymyksiin nivoutumattomat asiat, kuten ulkomaankauppa ja kulttuurisuhteet olisi jätettävä turvallisuuspolitiikan historian tutkimuksen ulkopuolelle.[13] Oman näkemykseni mukaan ei ole syytä erottaa esimerkiksi kauppaa tai kulttuuria turvallisuuskysymysten ulkopuolelle, sillä niillä on tunnetusti suuri painoarvo missä tahansa suhteessa – onhan konflikteissa usein kysymys myös kulttuurisesta erilaisuudesta sekä taloudellisesta eriarvoisuudesta. Miksi siis erotella turvallisuuskysymysten lohkoja, joita nämäkin ovat?

Tutkijoiden Timo Soikkasen ja Juhani Myllyn mukaan turvallisuustavoitteiden täyttäminen on ollut varsinkin Suomen kaltaisten pienten valtioiden ulkopolitiikan formuloinnissa keskeisessä asemassa.[14] Turvallisuuden problematiikkaa tutkittaessa ja arvioitaessa onkin syytä liikkua neljällä foorumilla, joita ovat valtion ulkosuhteet, kansainvälinen järjestelmä, valtion puolustuspolitiikka, ja valtion sisäpolitiikka.[15]. Muiden muassa diplomaattilähetystö on myös turvallisuuspolitiikan[16] toimija, jonka paikka sijoittuu juuri valtion ulkosuhteiden ja kansainvälisen järjestelmän lohkoille. Sitä koskeva tutkimus sijoittuu ulkopolitiikan ja turvallisuuspolitiikan niin sanottuun johtotason lohkoon, sillä diplomaattilähetystöllä on virallisena instituutiona mahdollisuus osallistua virallisen turvallisuuspolitiikan päätöksenteon valmisteluun ja päätösten toimeenpanoon.[17]

Diplomaattilähetystöön kohdistuva tutkimus kykenee valottamaan kansainvälisten suhteiden monisyistä verkkoa mukaan lukien kulttuurisuhteita, kauppaa ja valtioiden välistä johtotason turvallisuuspolitiikkaa. Tämän tutkimuksen rajoissa turvallisuuspolitiikan tarkastelu suunnataan Suomen ja Japanin kahdenvälisten suhteiden tasolle, jolloin kansainvälisen järjestelmän tasoa kosketellaan näiden bilateraalisten suhteiden rajaaman alueen sisällä. Erityisesti toisen maailmansodan aikana Suomen ja Japanin suhteet Neuvostoliittoon sijoittuivat keskeiselle sijalle näiden suhteissa toisiinsa. Tokion-lähetystön toiminta ei ollut ainoastaan turvallisuuspolitiikan sävyttämää, mutta luonnollisesti sota-aikana olivat sotilaalliset tekijät ulkosuhteissa niin sanotusti pinnalla muiden, kuten kansainvälisen kaupan, merkityksen hiipuessa valtioiden välisissä suhteissa. Tutkimuksessa käsitellään Suomen ja Japanin välisen kaupan kehitystä jo maailmansotaa edeltävältä ajalta sekä Tokiossa vaikuttaneen diplomaattikunnan toiminnan ja aseman kehittymistä

[13] Mylly 1989, s. 40.
[14] Mylly & Soikkanen 1986, s. 66.
[15] Mylly 1989, s. 43.
[16] Turvallisuuspolitiikka käsitteenä ymmärretään ulkopoliittiseksi keskusteluksi, arvioinneiksi kansainvälisestä politiikasta ja omasta valtiosta siinä, suunnitteluksi, päätöksenteoksi, puolustuspolitiikkaan kohdistuvaksi työksi kaiken kaikkiaan sekä sisäpoliittisen kehityksen turvallisuuspoliittiseksi arvioinniksi. Mylly & Soikkanen 1986, s. 65.
[17] Mylly & Soikkanen 1986, s. 68–69.

sodan kuluessa Suomen lähetystön perspektiivistä. Tutkimuksen on pystyttävä hahmottamaan kohteen ympärillä vallinneet verkostot, joita ilman kokonaisuuden ymmärtäminen jäisi puutteelliseksi.

Toisen maailmansodan historiaa on tutkittu ahkerasti heti sodan jälkeen ja varsinkin 1960-luvulla tutkimusta tehtiin kansainvälisesti hyvin laajalti. Suomessa tutkimusta on kiinnostanut varsinkin ulkovaltojen suhtautuminen Suomeen sekä maan asema suurvaltojen politiikassa.[18] Maailmansodan historiassa poliittisen historian traditiot ja metodit ovat vahvoilla. Niiden avulla on pyritty ammentamaan ymmärrystä sodan syttymisen ja päättymisen syistä sekä sodan eri tapahtumista. Tokion-lähetystön sodan aikaisen toiminnan tutkimus on jatke tälle jo yli 60 vuotta jatkuneelle tutkimukselle, jolle edelleen näyttää löytyvän tuoreita näkökulmia.

1.3 Tutkimusaineisto ja metodit

Ulkopolitiikan tutkimuksessa on viimeisten vuosikymmenten aikana vakiintunut etenkin Länsi-Euroopassa ja Yhdysvalloissa suuntaus, joka nojautuu virallisiin arkistoihin ja diplomaatti-raportteihin, eikä ainoastaan kiinnitä huomiota päättäjien motiiveihin ja taustaan sekä mekaaniseen päätöksentekoon.[19] Tämä oli alkujaan vastaus klassisen diplomatian historian haasteelle, sillä se ei ollut useinkaan pyrkinyt analysoimaan niitä voimia, jotka ovat tietyn instituution tai valtion toiminnan ja päätösten takana.[20] Perinteisen diplomatian historian tutkimuksessa käytetty aineisto muodostuukin hallitusten, parlamenttien sekä ulkoasiainministeriöiden arkistoista, jotka sisältävät materiaalia, jonka syntymiseen ovat vaikuttaneet voimakkaat poliittiset ja henkilökohtaiset motiivit. Professori Jukka Nevakiven mukaan tällaisia ovat juuri diplomatian historian suosimat lähettiläiden raportit, jotka hänen näkemyksestään voivat tarjota vain poikkeustapauksissa aidon kuvan asemamaata kohdanneesta ilmiöstä tai tapahtumasta. Tämän lisäksi hänen mielestään on huomioitava, että lähettiläiden raportit voivat merkittävästi vaikuttaa oman maan ulkopolitiikan ja valtiojohdon päätöksentekoon.[21]

Nevakiven esittämät huomiot ovat erityisen tärkeitä tutkittaessa diplomaattien tuottaman informaation vaikutusta ulkopolitiikan päätöksenteossa ja kansainvälisten suhteiden muodostuksessa, mutta tietyssä määrin myös sekundaarisia tutkittaessa itse lähetystötason toimintaa, jolloin fokusta ei olisi ainoastaan suunnattava päätöksenteon lopputulosten tarkasteluun, eikä sinänsä virheiden etsintään. Diplomaattien tehtävä toimia hallitustensa silminä ja korvina kertoo sen, miten tässä tapauksessa suomalainen viranomainen koki jonkin tapahtuman ja tiedotti

[18] Tommila 1989, s. 248.
[19] Nevakivi 1993b, s. 40, 46.
[20] Ibid, s. 52.
[21] Nevakivi 1993b, s. 57. Ks. Mylly 1989, s. 26.

siitä kotimaahan. Tästä löytyy myös vastaus kysymykseen, miten tutkimuksen kohteena olevien maiden suhteet katsottiin kehittyvän subjektina olevan toimijan perspektiivistä. Mielestäni lähetystön toiminnan tutkimus ei pitäisi olla niinkään keskittynyt arvioimaan sen vaikutuksia itse ulkopolitiikan päätöksenteon keskiöön, vaan sen tehtävään ulkopolitiikan toteuttajana, jolloin huomio suunnataan ennen kaikkea valmistelevaan ja toimeenpanevaan kansainvälisten suhteiden ja ulkopolitiikan toteuttamisen funktioihin. Nämä ovat yhtä tärkeitä kuin itse päätöksentekokin, sillä ne muodostavat toiminnan erottamattoman jatkumon.

Lähdeaineistoa on laajennettava koskemaan lähes kaikkea lähetystöjen tuottamaa aineistoa, sillä niiden avulla voimme ulottaa ymmärryksen muun muassa niiden syiden verkostoon, joiden kautta ja vaikutuksesta impulssit maiden välisten suhteiden kehityksessä ovat saaneet muotonsa. Nevakiven mielipiteeseen diplomaattiraporttien asemamaata kohdanneen tapahtuman, erinäisten keskusteluiden tai jonkin muun seikan kuvauksen epäluotettavuudesta ei oman näkemykseni mukaan ole aihetta, jos tutkija vain ymmärtää käyttää raportteja niiden oikeissa rajoissa. Lähetystöjen päälliköt ja muut virkamiehet pyrkivät kirjoittamaan myös omista näkemyksistään, sillä raportoinnissa ei ollut pelkästään kyse faktojen esittämisestä. Tässä työssä tutkijan apuna on lähdekritiikin käyttö ja asioiden suhteuttamisen taito.

Tämän tutkimuksen primääriaineisto koostuu Suomen ulkoasiainministeriön arkiston sekä Tokion-lähetystön omasta arkistomateriaalista, joka on sijoitettu Joensuun maakunta-arkistoon. Siellä oleva aineisto koostuu Tokion-lähetystön tallentamasta materiaalista, jonka lähettiläät ja muut lähetystövirkailijat keräsivät tuotetusta, käytetystä, vastaanotetusta ja lähetetystä aineistosta. Tämä lähetystön oma arkisto kuljetettiin toisen maailmansodan päätyttyä Suomeen. Valitettavaa on, että todennäköisesti juuri sodan aiheuttamien vaikeiden olosuhteiden ja pitkän kuljetuksen seurauksena osa tästä aineistosta on kärsinyt vakavia homevaurioita, joiden takia en ole voinut käyttää niitä tutkimuksessani. On kuitenkin mainittava, että tämä on historiantutkimuksessa ensimmäinen kerta, kun Tokion-lähetystön oman arkiston materiaalia käytetään suomalais-japanilaisia suhteita toisen maailmansodan kontekstissa käsittelevässä tutkimuksessa. Ulkoasiainministeriön arkistosta löytyivät muun muassa lähetystön tuottamat raportit sekä Tokiosta lähetetyt salasähkeet Helsinkiin. Raporttiaineistosta käytetään tutkimuksessa ensimmäistä kertaa ministeri Idmanin raportteja vuoden 1941 elokuusta aina syyskuuhun 1944. Kansallisarkistosta puolestaan olen käynyt läpi K.G. Idmanin arkiston/kokoelman. Sen aineisto koostuu pääsääntöisesti yksityisestä kirjeenvaihdosta, josta löytyy myös sotavuosia ja Tokiota koskevaa materiaalia. Tein kuitenkin päätöksen olla käyttämättä kyseistä aineistoa, sillä sen arvo tälle tutkimukselle ei muodostunut merkittäväksi.

Käytetystä kirjallisuudesta nostaisin esille Yhdysvaltojen Tokion-suurlähettilään Joseph Grew'n teoksen *Ten years in Japan*. Sen käyttö tässä tutkimuksessa ei ole mitenkään keskeisessä asemassa,

mutta kuitenkin se on tuonut toivottua lisää muuten niin primääriaineistovaltaiseen tutkimukseen. Vuosina 1939–1944 Tokiossa toimineista Suomen lähettiläistä ei ole kumpikaan kirjoittanut muistelmiaan ajastaan Japanissa. Tutkimuskohteen luonteen takia on kirjallisuuden osuus hyvin vähäinen ja sen merkitys tutkimukselle asettuukin kohteen ympärillä vallinneen kokonaisuuden hahmottamiseen.

Tutkimuksen jäsennysratkaisuna olen käyttänyt kronologista ja systemaattista paikoin eri teemoista kehittelevää lähestymistapaa, joka kokoaa kohteen tutkimusongelman raameihin lähdeaineiston analysoinnin ja synteesin alle. En ole ainoastaan tyytynyt analysoimaan lähetystön tuottamia raportteja, vaan olen pyrkinyt saavuttamaan kokonaiskuvan sen toiminnasta käyttämällä myös muuta arkistomateriaalia, jota Tokion-lähetystö ja Suomen ulkoasiainministeriö ovat jättäneet jälkeensä. Materiaalin olen valinnut ja käyttänyt kvalitatiivisin perustein. Raporttien ja muun materiaalin analysoiminen on ollut haasteellista, sillä kansainvälisten suhteiden tutkijan on työssään menestyäkseen tunnettava, miten lähetystöt toimivat, ja oltava selvillä diplomatian käytännöistä.[22]

Esitys etenee tutkimuksen kolmen pääkäsittelyluvun mukaisesti kattaen kokonaisuudet; (2.) maailmansodan alun sekä Suomen talvisodan, (3.) aikajakson talvisodan päättäneestä Moskovan rauhasta aina Japanin liittymiseen maailmansotaan sekä (4.) jakson vuodesta 1942 aina Suomen ja Japanin väliseen suhdekatkoon ja lopulta lähetystön maasta poistumiseen. Pää- ja alaluvuissa toistuvat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta samat teemat, jotka sisältävät kehityksen ja muutoksen perspektiivit suomalais-japanilaisissa suhteissa, Tokion-lähetystön toiminnassa, diplomatian toiminnan mahdollisuuksissa sekä ulkomaalaisten asemassa. Huomiota on kiinnitetty kansainvälispoliittisen kokonaistilanteen kehitykseen, joka on pyritty sitouttamaan esityksen kaikissa vaiheissa tutkimusongelman käsittelyyn. Jokaisen pääkäsittelyluvun lopussa otetaan yhteenvedolla esiin tutkimuksen varrella havaitut keskeisimmät tekijät ja koko työn lopussa nämä liitetään yhteen.

1.4 Suomen ja Japanin suhteet maailmansotien välisenä aikana

Maailmansotien välisenä aikana oli Suomen ulkomaanedustustojen pääosa sijoittunut Eurooppaan ja etenkin Itämeren ympärillä olevien valtioiden piiriin. Ulkoasiainministeriö oli selkeästi painottanut juuri Itämerenmaihin sijoitettujen lähetystöjen verkoston kehitystä. Vuoden 1919 syyskuun alkuun mennessä oli tehty päätökset diplomaattisuhteiden avaamisesta Skandinavian maiden, Saksan, Baltian maiden, Puolan, Espanjan, Italian, Alankomaiden, Itävallan, Englannin,

[22] Nevakivi, Hentilä, Haataja 1983, s. 166.

Ranskan, Yhdysvaltojen sekä Japanin kanssa.[23] Tästä listasta vain kaksi maata sijaitsi Euroopan ulkopuolella, ja ne molemmat olivat maanosiensa johtavia valtioita. Aasian itsenäisten valtioiden harvalukuisuudesta sekä epävakaista poliittisista oloista johtui, että Suomen mahdollisuudet solmia diplomaattisuhteita maanosan valtioihin olivat vähäiset. Myöhemmin 1930-luvulla Suomen ulkomaanedustus kattoi ainoastaan Japanin, Kiinan sekä Iranin, jonne Suomen Moskovan-lähettiläs oli vuonna 1934 päätetty sivuakkreditoida. Etelä-Euroopan ja Kaakkois-Aasian välisellä alueella ei Suomella ollut edes lähetettyjä konsuliedustajia, sillä vain muutamaan harvaan paikkaan oli nimitetty kunniakonsuli.[24] Asiaintila muuttui hieman paremmaksi, kun Suomi solmi diplomaattisuhteet Turkin kanssa vuonna 1931, josta yhdeksän vuotta myöhemmin perustettiin Suomen Ankaran-lähetystö elokuussa 1940.[25]

Organisaatioperustaksi oli ulkomaanedustukselle omaksuttu klassinen jako diplomaatti- ja konsuliedustukseen, vaikka näiden tehtäviä ei ollutkaan tiukasti eritelty toisistaan. Siten kaupallisten tehtävien hoitaminen ei kuulunut pelkästään konsuleille, eikä poliittinen raportointi vastavuoroisesti yksin diplomaattiedustajille.[26] Suomen valtiollisina edustajina ulkomailla toimivat eduskunnan vuoden 1918 päätöksellä lähettiläät sekä konsulit, joiden tehtävänä oli toimia asianomaisten lähetystöjen ja konsulaattien päälliköinä. Lähettiläät jakautuivat perinteistä kansainvälistä käytäntöä noudattaen erikoislähettiläisiin, täysivaltaisiin ministereihin, ministeriresidentteihin sekä asiainhoitajiin.[27] Näistä asiainhoitaja on akkreditoitu asemamaan ulkoasiainministerin, muut valtionpäämiehen luokse. Lähettiläiden ja konsuleiden tehtäviin kuului valvoa ja edistää Suomen etuja sekä saattaa hallitukselle tiedoksi kaikki, millä saattaisi olla merkitystä maan ulkopolitiikalle, muille valtioneduille sekä elinkeinoelämän edistämiselle.[28]

---

[23] Paasivirta 1968, s. 158.

[24] Skandinavian maiden kaupalliset intressit olivat laajalti suuntautuneet Aasian alueelle, mistä johtuen niillä oli maailmansotien välisenä aikana muun muassa Intiaan sekä Kaakkois-Aasiaan lähetettyjä konsuleita. Suomi puolestaan kävi kauppavaihtoa pääasiallisesti Lontoon sekä muiden Euroopan kauppakeskusten kautta.

[25] Paasivirta 1968, s. 187. Nevakivi 1988, s. 111, 241.
Nevankivi jakaa ulkomaanedustuksen toimipisteet maailmansotien välisenä aikana niiden koon ja aktiivisuuden kannalta kolmeen ryhmään: ensimmäisessä ovat Suomen lähinaapurit, toisessa Suomen etujen kannalta keskeiset suurvallat, sekä kolmannessa muut edustustot. Tokion-edustusto ei hänen mukaansa sijoittunut toiseen ryhmään, johon kuuluivat Berliinin,- Pariisin,- Lontoon,- Washingtonin,- ja Geneven-lähetystöt. Nevakivi 1988, s. 134.

[26] Paasivirta 1968, s. 159.

[27] Konsuliedustajat jakautuivat arvoltaan pääkonsuleihin, konsuleihin ja varakonsuleihin. He voivat olla Suomesta lähetettyjä virkamiehiä tai asianomaiselta alueelta valittuja kunniakonsuleita.

[28] Nevakivi 1988, s. 30–31. Alkujaan ainoastaan suurvalloilla oli oikeus lähettää suurlähettiläitä toisiin suurvaltoihin, sillä pienemmillä valtioilla oli suurvalloissa sekä keskenään vain lähettiläitä. Lähettiläiden arvoasema oli alempi kuin suurlähettiläiden. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen muun muassa Belgia, Argentiina, Brasilia sekä Chile saivat oikeuden lähettää suurlähettiläitä suurvaltoihin. Toisen maailmansodan jälkeen tämä oikeus laajennettiin koskemaan muun muassa Skandinavian maita, joilla oli myös oikeus lähettää toistensa luokse suurlähettiläitä. Wuorimaa 1949, s. 36–37.

Suomen tasavallan ja Japanin keisarikunnan välille solmittiin diplomaattisuhteet vuonna 1919, jonka jälkeen Suomi avasi edustustonsa Tokiossa seuraavan vuoden helmikuussa.[29] Suomen ja Neuvosto-Venäjän välisiin suhteisiin liittyvät kysymykset olivat taustoittaneet suomalaisten poliittisia intressejä avata diplomaattisuhteet Japanin kanssa. Suomen näkökulmasta katsottuna Japani itsessään ei ollut kiinnostuksen ensisijainen kohde, sillä suomalaisten motiiveja ajoivat Neuvosto-Venäjän toiminnan ja ulkosuhteiden tarkkailusta kummunnut kiinnostus myös Aasiassa. Neuvosto-Venäjää vastaan suuntautuneen ensimmäisen maailmansodan voittajavaltioiden interventiopolitiikan mukaisesti oli myös Japani lähettänyt joukkojaan Venäjälle. Tämä luonnollisesti herätti kiinnostusta Suomessa, olihan täten Japanin ja Suomen välillä löydettävissä yhteinen ulko- ja turvallisuuspoliittinen tekijä eli Neuvosto-Venäjä.[30]

Suomalaisten tarkoituksena oli myös lisätä tietoisuutta vastaitsenäistyneestä Suomen tasavallasta Aasiassa, jossa vielä vaikuttivat sen itsenäistymiseen pidättyvästi suhtautuneet entisen keisarillisen Venäjän lähetystöt. Tutkija Juhani Paasivirran mukaan Tokion-lähetystö oli tavoitteidensa puolesta tarkoitettu toimimaan vain väliaikaisesti.[31] Suomen Tokion-lähetystössä kaupallisten asioiden hoito sekä maiden välisen kauppavaihdon kehittymisen edistäminen kuuluivat osana sen tehtäviä siinä, kuten poliittinen raportointikin. Tehtävien pääpaino Tokion-lähetystön tapauksessa oli suuntautunut erityisesti edustuston alkuvuosina selkeästi poliittiseen toimintaan ja sen raportoinnin ympärille, sillä Japanissa ja muutenkin Aasiassa poliittisten etujen valvonta oli ensisijaisen tarkoituksenmukaista. Myöhemmin kauppasuhteiden kehittyessä myös taloudelliset seikat saivat merkitystä.

Tokion-lähetystön ensimmäisenä päällikkönä toimi tiedemiehenä uraa tehnyt professori Gustaf J. Ramstedt. Hänen virkakautensa ajoittui vuosiin 1919–1929, jolloin hän toimi asiainhoitajan diplomaattistatuksella Tokion lisäksi myös Pekingissä ja Bangkokissa.[32] Näihin kahteen viimeksi mainittuun oli asiainhoitaja Ramstedt sivuakkreditoitu: hänen varsinainen toimipaikkansa oli Tokiossa. Ramstedtin asiainhoitajakautta leimasivat jo edellä mainittu Suomen kiinnostus Neuvosto-Venäjän vastaiseen taisteluun, josta saattaisi seurata koko entisen keisarillisen Venäjän hajoaminen itsenäisiksi kansallisvaltioiksi sekä saada Japani avaamaan oman edustustonsa Suomessa. Ramstedtin ansiokkaan toiminnan seurauksena Japani taipui lähettämään edustajansa Helsinkiin, joka tosin vuoteen 1936 saakka toimi virallisesti Japanin Tukholman-lähetystön

[29] Japani tunnusti Suomen de facto 23. toukokuuta 1919 ja de jure 3. helmikuuta 1921. Momose 1973, s. 7, 9-10.
[30] Paasivirta 1968, s. 185–186.
[31] Ibid.
[32] Ibid, s. 186.

yhteydessä.[33] Japanin hallituksen tekemällä päätöksellä maan ensimmäinen edustaja lähetettiin Suomeen vuonna 1921. Helsingin-edustuksen tehtävänä oli luonnollisesti edustaa Japanin hallitusta Suomessa, mutta tärkeintä oli sen toimiminen Neuvostoliiton sisäisiin asioihin, ulkopolitiikkaan ja kansainväliseen kommunistiseen liikkeeseen kohdistuneissa tarkkailutehtävissä Helsingistä käsin. Tämä oli sinänsä loogista, sillä Helsinki sijaitsee maantieteellisesti hyvin lähellä Pietaria, joten tiedot Neuvostoliitosta saapuivat suhteellisen nopeasti Helsinkiin. Japanin edustajat huomasivat pian, että Neuvostoliiton naapuruus antoi Suomen ulkopolitiikalle sen keskeisen sisällön. Tätä kuvasti vuonna 1925 ulkoasiainministerinä toimineen K.G. Idmanin käymä keskustelu Japanin Tukholman-lähettilään Nagain kanssa. Sen yhteydessä ulkoministeri kertoi Neuvostoliiton olevan Suomelle tulevaisuudessa vaarallinen, jota varten suomalaisten oli oltava valmiita.[34] Neuvostoliitto olikin molempien maiden turvallisuuspolitiikan keskeinen haaste, joka yhdisti näitä toisistaan kaukana olevia maita. Suomi ja Japani asettivat edustustoilleen lähes samat toimintatavoitteet, jotka kietoutuivat Neuvostoliiton asioiden ympärille.

Suomen ja Japanin väliset kauppasuhteet kulminoituivat Ramstedtin kaudella kauppa- ja merenkulkusopimuksen solmimiseen vuonna 1924. Sopimuksen artiklat tulivat tosiasiallisesti voimaan vuonna 1926.[35] Ennen kaupallisten suhteiden saattamista sopimustasolle oli asiainhoitaja Ramstedt saanut osakseen arvostelua, joka pääasiallisesti liittyi koko lähetystön tarpeellisuudesta käytyyn debattiin kotimaassa. Tokion-lähetystön lisäksi samanperustaista arvostelua olivat saaneet myös Madridiin ja Roomaan sijoitetut edustustot. Kyseisten lähetystöjen päälliköitä, Ramstedt siis mukaan lukien, arvosteltiin oikeistolaisiksi ja monarkisteiksi. Ramstedtin tapauksessa syytökset vaikuttivat varsin perusteettomilta, sillä hän ei tiettävästi ollut osallistunut politiikkaan ainakaan aktiivisesti. Edes Ramstedtin tiedemiesura ei säästänyt häntä kritiikiltä, sillä arvostelijat kiinnittivät huomiota myös vielä tuolloin lähes olemattomaan kauppavaihtoon Japanin ja Suomen välillä. Eräissä piireissä katsottiin paremmaksi lähettää Japaniin asiainhoitajaksi sellainen, joka omasi kaupallisten asioiden hoitamiseen tarvittuja kykyjä sekä kiinnostusta. Eduskunta teki päätöksen olla jatkamatta Tokion-lähetystön rahoittamista 8. joulukuuta 1922, jonka jälkeen Ramstedt kutsuttiin takaisin kotimaahan.[36]

Eduskunta kuitenkin palautti määrärahat lähetystölle seuraavan vuoden keväänä, ja täten asiainhoitaja Ramstedt joutui jälleen matkaamaan maailman toiselle laidalle. Paluunsa jälkeen hän

---

[33] Fält 1988, s. 178–179. Ramstedt kyseenalaisti Japanin pääministeri Haralle oman toimintansa tarkoituksenmukaisuuden jatkuvuuden Tokiossa, jos Japani jatkaisi pidättymistään lähettää edustajaansa Suomeen. Asia ratkesi, kun Japanin ulkoasiainministeriössä peruttiin Madridin-lähetystön eräs avustajanpaikka, jotta Suomeen lähetettävää edustajaa varten saataisiin määrärahat kokoon. Ramstedt 1950, s. 60–62.
[34] Momose 1973, s. 13, 15–16.
[35] Fält 1988, s. 178–179.
[36] Nevakivi 1988, s. 67.

jatkoi lähetystöön nimitetyn kanslistin avulla päätehtäviensä hoitoa eli kaupallisten suhteiden kehittämistyötä sekä Kaukoitään Venäjän vallankumouksen seurauksena muuttaneiden Suomen kansalaisten etujen ajamista. Tokion-lähetystön toiminnan pysähtyminen osaksi vuotta 1923 voidaan nähdä seurauksena eduskunnan säästäväisyysnäkökohtien painottamisesta, mutta myös käsityksestä, ettei Suomella ollut enää poliittisia etuja valvottavanaan Itä-Aasiassa. Lähetystön määrärahojen palautuksen jälkeen edustuston tehtävät katsottiin muuttuneen pääasiassa Suomen kaupallisten etujen valvonnan suuntaan.[37] Japanin ulkoasiainministeriössä nousi myös kysymys Helsinkiin sijoitetun edustajan tarpeellisuudesta jatkaa tehtävissään, sillä vuonna 1925 Japani solmi diplomaattisuhteet Neuvostoliiton kanssa. Tästä oli seurauksena, että Helsingin merkitys tarkkailupaikkana Neuvostoliittoon vähentyi dramaattisesti, kun Japani avasi edustustonsa Moskovassa. Ramstedt sai kuitenkin Japanin ulkoasiainministerin ymmärtämään Suomelle olevan tärkeää, ettei Helsingin-edustustoon puututtaisi. Näin myös kävi, ja Japanin edustaja pysyi Helsingissä.[38]

Ramstedtin jälkeen Suomen Tokion-asiainhoitajan tehtäviä siirtyi toimittamaan ministeri George Winckelmann,[39] jonka toimikauden aikana Japani aloitti ekspansionsa Mantšuriaan ja Pohjois-Kiinaan. Japanin toimet vuoden 1931 syksyllä herättivät laajaa arvostelua länsimaissa, mutta Suomessa, jossa oli totuttu vuosikymmenen alkuun tultaessa pitämään Japania potentiaalisena vastapainona Neuvostoliiton mahdollisia laajentumispyrkimyksiä vastaan, pidettiin tärkeänä ylläpitää hyviä suhteita Japanin kanssa.[40] Mantšurian kysymyksen tultua Kansainliiton käsiteltäväksi Kiinan esityksestä, kehotti liiton neuvosto molempia osapuolia lopettamaan väkivaltaisuudet ja palauttamaan sotaa ennen vallinnut rauhantila. Japanin hyökkäystoimet Mantšuriassa eivät kuitenkaan loppuneet tähän, sillä konflikti päättyi vasta syyskuussa 1932, jolloin japanilaiset joukot olivat vieneet alueen valloituksen päätökseen. Tällöin Kansainliitto koki ensimmäisen arvovaltatappionsa, joka huipentui Japanin päätökseen olla keskustelemasta asiasta Kansainliiton sisällä ja päättämällä erota sen jäsenyydestä helmikuussa 1933.[41]

Suomen ulkoasiainministeriön pyytämässä lausunnossa suositteli Winckelmann, että Suomi esiintyisi samassa rintamassa niiden valtioiden kanssa, jotka olivat maantieteellisesti samankaltaisessa asemassa Suomeen verrattuna.[42] Suomen virallisissa piireissä tunnettiinkin maan turvallisuuspoliittiseen ajatteluun pohjaten huolestuneisuutta Japanin toimista, sillä kehityksen katsottiin heikentävän Kansainliiton mahdollisuuksia turvata pienempien valtioiden

[37] Nevakivi 1988, s. 67. Paasivirta 1968, s. 186.
[38] Momose 1973, s. 17.
[39] Winkelmann aloitti tehtävässään maaliskuun alussa vuonna 1930. Fält 1982, s. 108.
[40] Fält 1985, s. 36.
[41] Kallenautio 1985, s. 137. Beasley 1990, s. 173–175.
[42] Fält 1982, s. 146.

riippumattomuus. Täten Suomi otti kannan, joka seurasi Kansainliittoa tukenutta ulkopoliittista linjaa,[43] mutta samalla teki japanilaisille selväksi, ettei virallisista kannanotoista huolimatta olisi maiden välisissä hyvissä suhteissa tapahtunut muutoksia. Suomen läheiset välit Japanin kanssa katsottiin saaneen alkunsa jo Venäjän–Japanin sodan vuosilta 1904–1905, jolloin Venäjän vihollista Japania pidettiin Suomen itsenäisyyspyrkimysten tukijana, eli tietynlaisena Suomen liittolaisena.[44] Tasapainoilulla Kansainliiton ja Japanin välillä oli leima ristiriitaisesta turvallisuuspoliittisesta dilemmasta. Asiainhoitaja Winckelmann piti Suomen varovaisesta suhtautumisesta huolimatta tärkeänä pitää mielessä Japanin asema Neuvostoliiton tuottamaa uhkaa tasapainottavana tekijänä – saman linjan otti myös Winckelmannin seuraaja.[45] Pelkästään suomalaisia ei tämä turvallisuuspoliittinen asetelma kiinnostanut, sillä eräissä Japanin sotilaspiireissä oli myös odotuksia Suomen osallistumisesta yhdessä Japanin kanssa mahdolliseen Neuvostoliiton vastaiseen sotaan.[46]

Japanin aggressiivinen politiikka Kiinassa ei päättynyt Mantšukuon keisarikunnan perustamiseen, sillä heinäkuussa 1937 alkoi uusi ja vielä laajempi konflikti japanilaisten ja kiinalaisten joukkojen välillä. Tämä oli seurausta osittain Tshiang Kai-shekin Guomindang-puolueen johtaman hallituksen osoittamasta vastustuksesta Japanin kanssa käydyissä neuvotteluissa, joissa japanilaiset yrittivät saada kiinalaiset solmimaan Kiinan ja Japanin välisen kommunismin vastaisen liiton, tunnustamaan Mantšukuon itsenäisyyden sekä lopettamaan japanilaisvastaisen liikehdinnän Kiinassa. Tshiang Kai-shek ei ainoastaan hylännyt japanilaisten ehdotusta, vaan solmi liiton kommunistien kanssa Japania vastaan. Tämä sekä Japanin sisäpoliittinen jännitys laukaisivat tilanteen japanilaisten ryhtyessä pienestä yhteenotosta alkunsa saaneen välikohtauksen jälkeen laajamittaiseen hyökkäystoimintaan. Japanin hallituksen ja useiden armeijan korkeimpien upseerien mielestä Kiinan selkkauksen ei tulisi laajentua kesän yhteenottojen seurauksena, mutta toisin kävi. Kuten Mantšurian hyökkäyksen aikana, niin nytkin esitti Japanin kenttäarmeijan johto Kiinassa merkittävää roolia sodan eskaloitumisessa. Sodan aikana yritti Japani vaikuttaa kansainväliseen yhteisöön saadakseen ekspansiiviselle Kiinan-politiikalleen tukea muun muassa perustamalla vuonna 1940 niin kutsutun Nankingin hallituksen.[47] Kansainvälisen yhteisön yleistä tukea ei Japani toimilleen saanut, mutta sen suhteet Yhdysvaltoihin ja Englantiin huononivat huomattavasti sodan seurauksena. Tätä sotaa joutui Japani jatkamaan aina toisen maailmansodan päättymiseen ja maan ehdottomaan antautumiseen saakka.

---

[43] Fält 1985, s. 38.
[44] Selén 1974, s. 72.
[45] Fält 1988, s. 183, Fält 1985, s. 37.
[46] Momose 1989, s. 2.
[47] Fält 1982, s. 240–241. Ishii 1980, s. 121–123. Koivisto & Tuokila 1985, s. 27.

Vuonna 1933 korotettiin Tokion-lähetystön päällikön arvoluokitusta asiainhoitajasta lähettilääksi. Tämä oli seurausta Japanin poliittisen merkityksen kasvusta Aasiassa, kun se oli hyökännyt Mantšuriaan ja seuraavana vuonna perustanut alueelle Mantšukuon keisarikunnan, jota johtamaan nimitettiin Japanin kontrolloima nukkehallitus ja valtionpäämieheksi Kiinan viimeinen keisari Pu-Yi. Japanin hyökkäys heikensi Kiinan arvovaltaa ja tilanne maassa muuttui yhä kaoottisemmaksi. Tämän kehityksen seurauksena Suomen edustustoa Kiinassa supistettiin lakkauttamalla pääkonsulinvirka, jolloin Suomen viralliseksi edustajaksi jäi konsulaatinsihteeri.[48] Myöhemmin pääkonsulinvirka kuitenkin palautettiin. Suomen Kiinan-edustuksen suhteen tapahtui jälleen muutoksia, kun vuoden 1936 aikana sivuakkreditoitiin Tokion-lähettiläs Kiinan silloisen Nankingin hallituksen[49] luokse. Tästä kolme vuotta myöhemmin nimitettiin Suomen Shanghain-pääkonsulinviraston päällikkö H.W. Tanner asiainhoitajaksi Kiinaan, missä tehtävässä hän toimi aina vuoteen 1945.[50] Samalla myös Suomen etujen valvonta Kiinassa oli siirtynyt Shanghain-pääkonsulinviraston tehtäväksi.

Asiainhoitaja Winckelmannin jälkeen siirtyi Tokion-lähetystön päällikkyyteen ministeri Hugo Valvanne, joka oli virkanimitykseltään erikoislähettiläs ja täysivaltainen ministeri. Hänen virkakautensa Tokiossa kesti vuodesta 1933 aina vuoden 1939 alkusyksyyn, jona aikana Japani kiihdytti ekspansiivista politiikkaansa ja Saksa jälleenvarustautui Hitlerin johdolla Euroopassa uutta sotaa varten. Ministeri Valvanne suhtautui hyvin myötätuntoisesti Japania kohtaan, sillä hän osoitti suopeutta ja ymmärrystä maan ekspansiivisen ulko- ja talouspolitiikan tavoitteita kohtaan. Tätä hän perusteli Japanin tarpeella käsitellä liikaväestön tuottamia ongelmia ja maan yhä kasvavan teollisuuden tarpeiden tyydyttämisellä. Valvanteen ajatuksia tukivat Japanin hallituksen sekä eri poliittisten piirien hyvin myötämielinen suhtautuminen Suomea kohtaan, jonka naapurina oli myös Neuvostoliitto.[51]

Ministeri Valvanteen näkökannat erosivat virallisen Suomen politiikan linjoista siten, että 1930-luvun lopulle tultaessa oli Suomi ottanut pidättyvämmän linjan ulkopolitiikassaan Japanin suhteen. Tämä johtui Suomen tähtäämästä Pohjoismaiden välisen yhteistyön tiivistämisen politiikasta. Tarkoituksena oli vuosikymmenen puolivälistä lähtien vahvistaa valtioryhmän puolueettomuusimagoa, joka kertoisi kansainväliselle yhteisölle ryhmän halusta pidättäytyä suurvaltojen välisten kiistojen ulkopuolella. Yhteistoiminnan koordinointi oli kuitenkin vaikeasti saavutettava tavoite, sillä jokaisessa Pohjoismaassa nähtiin puolueettomuudella erilaisia ulkoisia ja

[48] Paasivirta 1968, s. 186.
[49] Kyse ei ole samaisesta Japanin vuonna 1940 perustamasta nukkehallituksesta, jolla oli Kiinan Nankingin hallituksen kanssa sama nimi.
[50] Nevakivi 1988, s. 111.
[51] Fält 1982, s. 156.

sisäisiä piirteitä.[52] Suomen ulkopolitiikan tavoitteista huolimatta suhtautuivat japanilaiset hyvin ystävällismielisesti Suomea kohtaan, sillä virallisilta tahoilta osoitettiin halua säilyttää perinteisesti hyvät suhteet maiden välillä. Tämä siitäkin huolimatta, että kansainvälinen yhteisö oli tuominnut Japanin ekspansiivisen Kiinan-politiikan, ja että virallinen Suomi oli myötäillyt tätä linjaa.[53]

Kaiken kaikkiaan Suomen ja Japanin väliset suhteet ennen toista maailmansotaa olivat hyvät, elleivät jopa erinomaiset. Tämä siitäkin huolimatta, että molempien ulkopolitiikkaa sanelivat näiden omat tavoitteet: Suomella puolueettomuus ja Japanilla laajentuminen. Mailla ei ollut keskinäisiä ulko- ja turvallisuuspoliittisia ristiriitaisuuksia ja molemmat pohjimmiltaan ymmärsivät toistensa tavoitteiden erilaisuuden. Suomen kielteinen asenne ehdotukseen solmia Japanin kanssa kulttuurisopimus vuonna 1939 asetti maiden suhteet kuitenkin hieman koetukselle, mutta varsinaisia poliittisia seurauksia ja merkitystä ei Suomen haluttomuudella lopulta ollut havaittavissa maiden välisten suhteiden myöhemmälle kehitykselle.[54]

Suomen ja Japanin ystävällisiä suhteita kuvasti erityisesti Japanin hallituksen päätös avata Helsinkiin oma lähetystö marraskuussa 1936. Tämä ajoittui samalle kuukaudelle kuin Japanin ja Saksan välisen antikominternsopimuksen[55] solmiminen Berliinissä. Sattuman seurauksena joutui Suomen ulkoasiainministeri Holsti selvittämään kansainväliselle yhteisölle, ettei Suomen ulkopolitiikka ollut kokenut tapahtumien johdosta muutoksia.[56] Kulttuurisuhteet kertoivat myös osaltaan Suomen ja Japanin hyvistä väleistä, sillä Japanissa oli toiminut vuodesta 1932 lähtien Japanilais-suomalainen yhdistys sekä Suomessa vuodesta 1935 alkaen Suomalais-japanilainen yhdistys.[57] Molemmissa maissa kyseiset yhdistykset keräsivät merkkihenkilöitä toimintaansa, osa heistä oli sotilaitakin.

Kiinnostus suomalaista kirjallisuutta kohtaan oli noussut Japanissa, ja kun kirjailija Kakuta Morimoton kääntämä Kalevala julkaistiin vuonna 1937, saavutti se maassa laajalti huomiota.[58] Jean

---

[52] Kallenautio 1985, s. 165.
[53] Fält 1985, s. 38.
[54] Suomen ulkoasiainministeriö tiedusteli opetusministeriöltä sen kantaa solmia kulttuurisopimus, johon vastattiin ehdotuksen olevan vailla käytännöllistä merkitystä. Ulkoasiainministeriössä pääteltiin olevan syytä harkita säästäväisyyttä kulttuurisopimusten solmimisen suhteen, varsinkin Japanin tapauksessa oli pysyttävä pidättyväisinä. Ministeriö katsoi, että Tokion-lähetystön oli vastaisuudessa vältettävä ottamasta asiaa puheeksi Japanin viranomaisten kanssa, eikä asiaa täten haluttu ottaa enää esille. ”Ajatus kulttuurisopimuksesta Suomen ja Japanin välillä.” Ministeri Erkon (?) kirjelmä n:o 7032 52. Helsinki 11. toukokuuta 1939. Fc:16. TLA.
[55] Antikominternsopimus/pakti oli pääasialliselta luonteeltaan ideologis-deklatorinen. Sopimuksen allekirjoittajat suostuivat pitämään toinen toisensa tietoisina Kommunistisen Internationaalin toiminnasta, neuvottelemaan tarpeellisiksi katsotuista puolustustoimenpiteistä ja toteuttamaan ne läheisessä yhteistoiminnassa. Sopimuksen käytännöllinen merkitys jäi kuitenkin sen velvoittavista sanoista huolimatta sangen vähäiseksi, jota kuvastaa sopimuksen muuttumaton voimassaolo Saksan ja Neuvostoliiton välisen hyökkäämättömyyssopimuksen aikana vuosina 1939–1941. Polvinen 1964, s. 46.
[56] Fält 1985, s. 37–38.
[57] Lintulahti 1963, s. 74, 78.
[58] Momose 1989, s. 3. Lintulahti 1963, s. 85. Lintulahti tosin ilmoittaa japaninkielisen Kalevalan ilmestysvuodeksi 1939.

Sibeliuksen teokset tulivat myös tunnetuiksi varsinkin Suomen talvisodan aikana. Toisenlaista kulttuuriyhteistyötä Suomen ja Japanin välillä edusti myöhemmin vuonna 1941 solmittu sopimus Japanin Helsingin-lähetystön ja Helsingin yliopiston välillä. Sen mukaisesti aloitettiin Helsingin yliopistossa Japanin kulttuurin kurssi. Sitä vetämään kutsuttiin Japanista filosofian tutkija Tsutomo Kuwaki, joka jatkosodan sytyttyä joutui jäämään Suomeen. Samalla myös maiden välisen kulttuurivaihto-ohjelman kehittyminen pysähtyi.[59]

Mitä itse lähetystötoimintaan tuli, niin Tokion-lähetystö oli vakiinnuttanut käytännön suorittaa aktiivista ja näkyvää kontaktien pitoa eli tavanomaista suhdetoimintaa Japanin hallitusten jäsenten sekä muiden Japanin ulko- ja sisäpolitiikan, talous- sekä sivistyselämän ja armeijan johtohenkilöiden kanssa. Lisäksi lähetystö ylläpiti monipuolisia suhteita eri maiden lähetystöjen sekä muiden Japanissa asuvien huomattavien henkilöiden kanssa. Tällaisen suhdetoiminnan esimerkkinä voisi mainita lähetystön järjestäneen vuoden 1938 aikana 21 suurta päivällis- tai lounastilaisuutta sekä muita pienempimuotoisia kutsuja. Vuosittain lähetystö jakoi järjestelmällisesti Suomea koskevaa informaatiota muun muassa levittämällä kirjallisuutta sopiviksi katsotuille laitoksille, liikkeille ja henkilöille. Itse lähetystörakennuksessa pidettiin vieraiden nähtävillä Suomen talous- ja matkailuelämän mainoksia. Luonnollisesti näihin tehtäviin osallistui lähetystön suomalainen henkilökunta, johon oli kuulunut ministeri Valvanteen lisäksi vuodesta 1933 lähtien avustajan tehtäviä toimittanut kauppatieteiden kandidaatti Toivo Kala sekä vuodesta 1937 lähtien ylimääräisenä kanslia-apulaisena neiti Toini Minkkinen.[60] Lähetystöön kuului myös japanilaisia työntekijöitä, kuten kielenkääntäjän tehtäviä toimittanut professori Bunsai Hibi.[61]

Tokion-lähetystön työtä Suomen tunnetuksi tekemisessä helpottivat Suomen Japanissa toimineet kaksi konsuliedustustoa sekä yksi edustusto Japanin hallinnoimassa Dairenissa. Suomella oli konsulinvirasto Jokohamassa sekä vuonna 1938 pääkonsulinvirastoksi korotettu Osakan-edustusto. Tokion-lähetystöstä pidettiin mainitusta vuodesta lähtien yhteyttä konsulinvirastoihin erikseen käyttöönotetuilla niin kutsutuilla konsulikiertokirjeillä, jotta lähetystön työ alaistensa virastojen kanssa helpottuisi.[62] Konsulinvirastot sinänsä menettivät merkitystään sitä mukaa kuin Suomen ja Japanin välinen kauppavaihto hiipui maailmansodan alettua, tosin talvisodan aikana

[59] Momose, s. 3.
[60] Avustajanvirka vakinaistettiin Tokion-lähetystöön vuonna 1938.
[61] ”Tokiossa olevan lähetystön toimintakertomus vuodelta 1937.” Ministeri Valvanne, Vt. avustaja Kala. Tokio 28. helmikuuta 1938. Fc:15. TLA. ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1938.” Ministeri Valvanne, Vt. avustaja Kala. Tokio 30. tammikuuta 1939. Fc:15. TLA. ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1939.” Ministeri Idman. Tokio 22. tammikuuta 1940. Fc:15. TLA.
[62] ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1938.” Ministeri Valvanne, Vt. avustaja Kala. Tokio 30. tammikuuta 1939. Fc:15. TLA.

kunnostautui erityisesti Osakan-pääkonsulinvirasto Suomea tukeneen varainkeräystoiminnan järjestämisessä.[63]

2. Lähetystö kahden maailman välissä 1939–1940

2.1 Maailmansodan kynnyksellä

Japani vähitellen eristäytyi muusta maailmasta irtisanoutumalla Washingtonin ja Lontoon laivastosopimuksista sekä eroamalla Kansainliiton jäsenyydestä.[64] Japani oli näiden toimien seurauksena jäänyt vaille liittolaisia, joten entistä tärkeämmäksi Japanissa nähtiin suhteiden parantaminen varsinkin maailman äärioikeistolaisten piirien kanssa, joilta uskottiin saatavan tukea maan ekspansiiviselle ulkopolitiikalle. Japanin tarkoituksena oli yksinkertaisesti tulla Aasian johtavaksi valtioksi. Neuvostoliiton katsottiin olevan suurin uhka tämän tavoitteen saavuttamiselle, joten tarkoituksenmukaista oli saada liittolaisia, jotka mahdollisesti kykenivät estämään Neuvostoliiton vaikutusvallan kasvamisen. Saksasta Japani löysi sopivan liittolaisen, kun vuoden 1936 antikominternsopimuksella maat asettuivat yhdessä vastustamaan Neuvostoliittoa. Suomen asema Neuvostoliiton vastaisessa rintamassa ei nähty merkittäväksi, sillä Suomen ajama pohjoismainen puolueettomuuspolitiikka esti liittolaissuhteiden solmimisen, eikä Suomea siten pyydetty Japanin ulkoasiainministeriön ja yleisesikunnan tahoilta liittymään antikominternsopimukseen.[65] 1930-luvun kuluessa oli armeijan poliittinen valta kasvanut Japanin ulko- ja sisäpolitiikassa, ja radikaalimpien upseeripiirien taholta nähtiin maan ainoana mahdollisuutena saavuttaa johtoasema Kaukoidässä juuri sotilaallisiin toimiin turvautumalla. Tämän ekspansiohakuisen politiikan seurauksena Japani itse asiassa aloitti omalla tahollaan toisen maailmansodan Kaukoidässä jo vuonna 1937.

Vuoden 1938 loppuun mennessä oli Japani varmistanut Kiinassa maan väkirikkaimmat ja vauraimmat alueet hallintaansa. Japanin pääministeri, prinssi Konoen tarkoituksena oli tästä lähin pyrkiä saattamaan Kiina ja Mantšukuo toimimaan Japanin johdolla taloudellisen, kulttuurillisen ja sotilaallisen yhteistoiminnan saroilla, jotta kyseiset maat vapautuisivat eurooppalaisesta ja amerikkalaisesta vaikutuksesta. Tämän politiikan seurauksena oli Yhdysvallat aloittanut saman vuoden aikana keskustelut taloudellisten pakotteiden asettamisesta Japania vastaan. Tämän ja

[63] Kyseisten konsuliedustustojen toiminnasta on jäänyt hyvin vähän dokumentteja Tokion-lähetystön arkistoon, joten niiden käsittely jää sangen suppeaksi.
[64] Vuonna 1930 kokoontuivat Englannin, Yhdysvaltain, Japanin, Ranskan ja Italian edustajat Lontooseen laajentamaan Washingtonissa vuonna 1922 solmittua merivoimien varustelua rajoittavaa sekä kyseisten valtioiden laivastoyksiköiden suhdeluvuista päätettyä sopimusta. Lontoossa vahvistettiin Yhdysvaltojen, Englannin ja Japanin kesken laivastojen aikaisemmat suhdeluvut sekä sovittiin, etteivät osapuolet seuraavien viiden vuoden aikana rakentaisi uusia taistelulaivoja. Magnusson, Rosenfeldt & Weibull 1995, s. 92. Koivisto & Tuokila 1985, s. 25.
[65] Koivisto & Tuokila 1985, s. 25.

ylipäänsä Kiinan sodan johdosta syntyi Japanissa ulkomaalaisia vaikutteita vastustanut ilmapiiri. Parlamenttipuolueet olivat joutuneet voimakkaan kritiikin kohteiksi vuoden 1937 kesästä lähtien, sillä niitä yleensä pidettiin länsimaisen elämänmuodon turmeltuneina edustajina. Lisäksi armeijan johdon myötävaikutuksella luotiin hallituksen tiukentunut taloudellinen valvonta.[66]

Vuonna 1939 ajoittui uudenvuodenpäivän kansallisen juhlinnan yhteyteen samaiselle ajankohdalle Japanin hallituksen vaihdos, kun 4. tammikuuta pääministeri Konoe jätti keisarille eronpyynnön hallituksensa puolesta. Pääministerikaudellaan kykeni Konoe yhdistämään keskenään taistelevat poliittiset ryhmittymät, josta osoituksena hän sai nauttia kaudellaan parlamentin sekä yleisen mielipiteen luottamusta. Lähettiläs Valvanteen mielestä oli Konoe onnistunut johtamaan maan asioita taitavasti niissä vaikeissa oloissa, joita sävytti eskaloitunut sota Kiinassa. Taistelut olivat jatkuneet raivokkaina jo toista vuotta, mutta Japani oli onnistunut saavuttamaan huomattavaa menestystä valtaamalla tärkeimmät osat Kiinan rautatieverkostosta sekä merkittäviä satamia ja kaupunkeja.[67]

Japanissa oli herännyt sisäpoliittista erimielisyyttä valtakunnan asioiden johtamisen yleisistä suuntaviivoista, johon vaikuttivat Kiinan sodan seurauksena kasvanut kansainvälinen painostus Japania kohtaan sekä Tshiang Kai-shekin armeijan kyvykkyys jatkaa taistelua japanilaisia joukkoja vastaan. Sodan takia joutui Japani pitämään Kiinassa noin kaksi miljoonaa miestä käsittänyttä armeijaa, jonka ylläpito rasitti Japanin taloutta vakavasti. Sisäpoliittisesti katsottiin Japanissa olevan syytä kerätä poliittiset voimavarat kannattamaan sodan päämäärien tavoittelemista, joten muun muassa suunnitelmat yhtenäispuolueen luomisesta eri poliittisista puolueista saivat kannatusta, mutta kuitenkin kohtasivat kannatusta suurempaa vastarintaa. Ministeri Valvanteen mukaan pääministeri Konoen hallituksen ero oli seurausta tämän turhautumisesta sisäpoliittiseen eripuraisuuteen. Valvanne arvioi Japanin uuden hallituksen muodostajan, lakitieteen tohtori Hiranuman päämääränä olleenkin jatkaa sisäpoliittisen tasapainon ylläpitämistä sekä koota valtakunnan voimavarat yhteen vuoden 1939 alun tilanteessa, jota Hiranuma itse oli kutsunut Japanin historian vaikeimmaksi.[68]

Vuoden 1938 lopulla oli sotatoimiin Kiinassa tullut tauko, jonka aikana oli Japanin Kiinan-politiikassa päätetty ryhtyä rakentamaan japanilaismyönteistä Kiinaa niillä alueilla, jotka japanilaiset olivat onnistuneet ottamaan haltuunsa. Tätä tarkoitusta varten oli hallitus marraskuussa 1938 antanut julkilausuman, jossa todettiin Japanin ulkopolitiikan päämääräksi luoda ”uusi järjestys” Itä-Aasiassa. Sen periaatteena oli luoda kiinteä yhteys Japanin, Mantšukuon sekä Kiinan

[66] Fält 1982, s. 241–243.
[67] ”Hallituksen vaihdos.” Ministeri Valvanteen raportti n:o 1. Tokio 14. tammikuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[68] Ibid.

välille, joka takaisi näiden kolmen kesken samanarvoisen aseman kulttuurin, talouden ja politiikan aloilla sekä keskinäisen avunannon. Tshiang Kai-shekin johtaman hallituksen mukana oloa ei tässä kolmiliitossa suljettu pois, mutta luonnollisesti yhteistyön edellytyksenä olisi ollut sodan päättyminen Kiinassa. Julkilausumassa lisäksi todettiin, että näiden oli rakennettava yhtenäinen kommunismin vastainen rintama. Kyseinen julkilausuma oli itse asiassa ensimmäinen kerta, kun Japanin hallitus oli kertonut suunnittelevansa poliittisenkin tason yhteistyötä näiden kolmen maan välille.[69] Yhdysvaltojen Tokion-suurlähettiläs Grew'n näkemyksestä "Itä-Aasian uudella järjestyksellä" Japani halusi saavuttaa paremmat asemat mahdollisen Neuvostoliiton toteuttaman hyökkäyksen varalta, tärkeiden raaka-aineiden saantimahdollisuuksien turvaamisen sekä, kuten julkilausumassa todettiin, kommunismin vastaisen rintaman.[70]

Yhdysvallat protestoi sen oikeuksiin kohdistuneita loukkauksia vastaan Kiinassa japanilaisten taholta, sillä yhdysvaltalaiset katsoivat Japanin toimien vaarantavan maan intressit sekä rikkovan Kiinan niin sanottua "avoimien ovien" periaatetta. Yhdysvallat oli pitänyt kiinni vapaasta kauppaoikeudesta Kiinan-politiikassaan siten, että se oli periaatteeltaan hyväksytty myös osaksi Washingtonissa solmittua "yhdeksän vallan sopimusta" vuonna 1922.[71] Yhdysvaltojen kannalta muun muassa Jangtse-joella tapahtunut kaupankäynti oli pidettävä avoimena, eikä Japanin katsottu omaavan oikeuksia estää amerikkalaisten laivojen kulkua ja kaupallista toimintaa alueella. Lisäksi Yhdysvaltojen politiikan periaatekysymyksenä oli kunnioittaa ja ylläpitää Kiinan alueellista ja hallinnollista koskemattomuutta. [72] Ministeri Valvanteen mukaan Japanin politiikka Kiinassa voitiin nyt tulkita kaikkialla merkitsevän sitä, että Japani oli yksipuolisesti irtisanoutumassa kyseisestä sopimuksesta. Tshiang Kai-shek torjui Valvanteen näkemyksestä odotetusti Japanin esittämän ehdotuksen ja vakuutti Kiinan tulevan vastaisuudessakin jatkamaan Japanin vastaista taistelua. Guomindangin puolelta katsottiin Japanin todellisuudessa pyrkivän saattamaan valtansa alle koko Kiinan, jotta maa joutuisi täysin japanilaisten taloudelliseen ja poliittiseen kontrolliin.[73]

Yhdysvallat vastasi myös odotusten mukaisesti, sillä se ei suostunut luopumaan eduistaan Itä-Aasiassa Japanin painostuksesta johtuen, mutta toisaalta se oli valmis neuvotteluin muuttamaan vanhentuneita sopimuksia. Englannin hallitus ei katsonut voivansa hyväksyä yksipuolisesti toteutettavaa Washingtonin-sopimuksen muuttamista, eikä myöskään Japanin aggressiivista Kiinan-politiikkaa. Ranska puolestaan oli valmis kuuntelemaan Japanin esittämiä sopimusta muuttavia

[69] "Japanin–Kiinan selkkaus. – Japanin poliittiset päämäärät." Ministeri Valvanteen raportti n:o 3. Tokio 19. tammikuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[70] Grew 1944, s. 302–303.
[71] "Japanin–Kiinan selkkaus. – Japanin poliittiset päämäärät." Ministeri Valvanteen raportti n:o 3. Tokio 19. tammikuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[72] Grew 1944, s. 258–261, 300–301.
[73] "Japanin–Kiinan selkkaus. – Japanin poliittiset päämäärät." Ministeri Valvanteen raportti n:o 3. Tokio 19. tammikuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.

ehdotuksia ja oli myös valmis harkitsemaan niitä. Ranskalaiset eivät kuitenkaan odottaneet japanilaisten yksipuolisesti irtisanoutuvan sopimuksesta. Ministeri Valvanne oli kuullut kyseisten maiden lähettiläiltä, että Ranskan, Englannin ja Yhdysvaltojen hallitukset olivat tiedottaneet asiasta toisiaan, ja vasta sitten antaneet noottinsa erikseen Japanin hallitukselle.[74] Myöhemmin huhtikuussa oli suurlähettiläs Grew painottanut hallituksensa kantaa keskustellessaan Japanin suurimpien lehtien Nichi Nichin sekä Osaka Mainichin päätoimittajan Shingoro Takaishin kanssa. Valvanne oli lähettiläs Grew'lta itseltään kuullut tämän kiinnittäneen päätoimittaja Takaishin huomion presidentti Rooseveltin antamaan lausuntoon 11. huhtikuuta 1939, jossa presidentti oli lehtimiehille todennut Yhdysvaltojen varmasti tulevan osallistumaan yleissotaan Euroopassa, jos sellainen syttyisi.[75]

Suurlähettiläs Grew oli lisäksi todennut, että Japanin oli syytä harkita tarkoin kuulumistaan akselivaltojen joukkoon, sillä hän oli vakuuttunut, että demokraattiset valtiot tulisivat sodan lopulta voittamaan. Grew'n mukaan akselivallat saisivat ainakin Yhdysvallat, Englannin, Ranskan, Neuvostoliiton, Turkin sekä Balkanin valtiot vastaansa, jos ne päättäisivät aloittaa sodan. Täten Japanin olisi tarkoin harkittava sodan jatkamista Kiinassa, sillä japanilaisten olisi lopulta pakko päättää ryhtyäkö pysyvästi vaarantamaan suhteitaan Yhdysvaltoihin. Suurlähettiläs Grew kertoi ministeri Valvanteelle esittäneensä samaiset mielipiteet myös Japanin varaulkoministeri Savadalle. Varaulkoministeri Savada oli tosin Grew'lle sanonut, ettei ulkoasiainministeriö ollut tarpeeksi vaikutusvaltaisessa asemassa maan ulkopolitiikkaa formuloitaessa.[76]

Japanin virallinen politiikka kolmansien valtioiden ja erityisesti puolueettomien maiden suhteen Kiinan vastaisessa sodassa pyrki pidättäytymään maltillisena. Ulkoasiainministeriö tiedotti maan asevoimien välttävän näiden oikeuksien ja etujen vahingoittamista taistelualueilla sekä jo vallatuilla alueilla. Lisäksi kehotettiin kolmansia valtioita varomaan Guomindangin joukkojen toimia, joiden tarkoituksena väitettiin olevan konfliktin ulkopuolisten maiden sekaannuttaminen sotaan. Pohjoismaiden lähettiläät Tokiossa tekivät yhteistyötä neuvotteluin, joissa keskusteltiin siitä, miten ulkoasiainministeriön antamiin nootteihin oli vastattava. Viimeisimpään ulkoasiainministeri Aritan esittämään noottiin 21. kesäkuuta 1939 päättivät pohjoismaiden lähettiläät vastauksessaan muun muassa tunnustaa nootin vastaanottamisen sekä ilmoittaa nootin sisällöstä hallituksilleen ja Kiinassa oleville edustustoille. Samalla lähettiläät uudistivat aikaisemmin esitetyt varaukset Kiinan

[74] "Japanin–Kiinan selkkaus. – Japanin poliittiset päämäärät." Ministeri Valvanteen raportti n:o 3. Tokio 19. tammikuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[75] "Yhdysvallat ja sodanuhka." Ministeri Valvanteen raportti n:o 17. Tokio 17. huhtikuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[76] Ibid.

tilanteesta.[77] Pohjoismaiden lähettiläiden keskinäinen yhteistyö oli linjassa yleisen pohjoismaisen yhteistyöpolitiikan kanssa. Kiinan kysymyksessä näiden oli luontevaa toimia yhdessä, sillä maiden hallitusten kannat myötäilivät Kansainliiton omaksumaa politiikkaa, joka tähtäsi pienten valtioiden riippumattomuuden säilyttämiseen. Yhteistyö ei kuitenkaan tullut enää syksyn jälkeen kestämään, sillä maailmansota romutti ajatukset sen syventämisestä.

Japanin ja Neuvostoliiton välisistä suhteista oli Suomen Tokion-lähetystöllä Helsinkiin tiedotettavanaan muutoksien ilmaantumisesta maiden välisessä kalastusta koskevassa sopimuksessa. Neuvostoliitto oli ilmoittanut asettavansa huutokaupattavaksi kalastusalueita, joilla japanilaiset alukset olivat sopimuksen mukaisesti pystyneet kalastamaan vuodesta 1928 lähtien. Vuoden 1939 alussa tätä jatkamaan ei ollut solmittu uutta sopimusta, joten Neuvostoliitto katsoi voivansa tehdä kyseisten alueiden suhteen, kuten halusi, mutta Japani toivoi voivansa toimia alueilla entiseen tapaan. Japanin ulkoasiainministeriön osastopäällikkö Seijirou Yoshizawa oli ministeri Valvanteelle kertonut, että Japanin toimia Kiinassa ei sillä hetkellä häirinnyt Neuvostoliiton taholta tuleva painostus, sillä Saksan varustautuminen Euroopassa oli synnyttänyt Neuvostoliitolle tarpeen keskittää huomio pääasiassa länteen. Kalastusalueiden käyttöoikeudesta syntynyt kiista sai nopeasti turvallisuuspoliittisen elementin, sillä myös sotaministeri Itagaki oli ilmoittanut parlamentin alahuoneelle, että Japanin armeija olisi valmis torjumaan Neuvostoliiton hyökkäyksen, jota kuitenkaan ei odotettu tapahtuvan.[78] Kiistaa ratkottiin Japanin Moskovan-suurlähettilään Togon sekä Neuvostoliiton ulkoasiainkomissaari Litvinovin välisissä neuvotteluissa Moskovassa, joita luonnehdittiin hyvin kiihkeiksi.[79] Neuvotteluiden aikana sähkötti ministeri Valvanne Helsinkiin otaksuvansa Japanin jopa miehittävän Sahalinin saaren, jos kalastuskiistassa ei saataisi suotuisaa ratkaisua aikaiseksi.[80]

Eripuraisuus Japanin ja Neuvostoliiton välillä oli jatkunut jo Venäjän ja Japanin välisestä vuosien 1904–1905 sodasta lähtien. Japanissa katsottiin Venäjän ja myöhemmin Neuvostoliiton muodostavan suurimman turvallisuushaasteen, jota varten Japanin armeijaa pyrittiin kouluttamaan ja varustamaan maiden välillä uudelleen syttyvää sotaa silmälläpitäen. Venäjän lisäksi Japanin vuosisadan alun puolustuspolitiikassa listattiin mahdollisten vihollisten joukkoon myös Yhdysvallat, Kiina sekä Englanti, tosin viimeksi mainittu lisättiin listaan vasta vuonna 1936. Täysimittainen sota Kiinassa vaaransi Japanin suhteet Neuvostoliittoon, sillä rajakiistat Mantšukuon ja Neuvostoliiton välisellä rajalla olivat synnyttäneet vakavia yhteenottoja maiden armeijoiden

[77] ”Japanin-Kiinan selkkaus. IV. Suomen kansalaisten hengen ja omaisuuden suojelu.” Ministeri Valvanteen raportti n:o 19. Tokio 29. kesäkuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[78] ”Japani ja Neuvostoliitto.” Ministeri Valvanteen raportti n:o 6. Tokio 28. tammikuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[79] ”Japani ja Neuvostoliitto.II.” Ministeri Valvanteen raportti n:o 10. Tokio 27. maaliskuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[80] Salasähkejäljennös n:o 15. Tokio 11.3.1939. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1939. UMA.

välillä. Ne puolestaan vaaransivat Japanin sotaponnisteluiden onnistumisen Kiinassa ja kasvattivat todennäköisyyttä, että Japanin oli valmistauduttava tosiasialliseen sotaan myös Neuvostoliittoa vastaan.[81] Tätä taustaa vasten maiden välisen kalastussopimuksen saavuttaminen molempia tyydyttävällä tavalla sai suuremman merkityksen kuin päällisin puolin saattoi käsittää.

Neuvostoliitto toteutti suunnittelemansa kalastusalueiden huutokaupan, josta huolimatta neuvotteluita jatkettiin sen jälkeenkin Moskovassa. Ministeri Valvanteen mukaan tapauksen tiimoilta oli vielä odotettavissa maaliskuunkin jälkeen muutoksia, sillä neuvostoliittolaiset ja japanilaiset olivat hänen mukaansa tottuneita käyttämään hämäystä keskinäisissä neuvotteluissaan, joiden tuloksena sopimus oli yleensä syntynyt keskusteluiden viime hetkillä. Valvanne sai kuulla Neuvostoliiton Tokion-suurlähettiläältä, että Neuvostoliitto olisi valmis pysymään kannassaan. Samaa vakuuttelivat myös japanilaiset, sillä maan laivasto oli valmis suojelemaan kalastusaluksia kyseisillä kiista-alueilla, jos voimakeinojenkäyttö ei olisi vältettävissä. Valvanne saikin luotettavina pitämistään lähteistä kuulla Japanin keskittävän joukkojaan pohjoiseen, vaikka virallisesti joukkojen siirrot selitettiin johtuvan muista syistä kuin sodanuhan kasvamisesta.[82] Valvanne keskusteli asiasta myös Ranskan suurlähetystön ilmailuattasean, majuri Paszkiewiczin kanssa, joka kertoi uskovansa Japanin mahdollisesti suuntaavan joukkonsa Neuvostoliittoa vastaan sen jälkeen, kun sota Kiinassa päättyisi. Valvannekin oli taipuvainen uskomaan sodan mahdollisuuteen, sillä Japani oli osoittanut Kiinassa kyvykkyyttä toteuttaa nopeita hyökkäysliikkeitä yllättäviin suuntiin.[83] Tätä mahdollisuutta lisäsi japanilaisten joukkojen keskittäminen Pohjois-Mantšuriaan sekä Hokkaidon saarelle.

Neuvostoliitto päätti järjestää huhtikuussa uuden huutokaupan, jota ennen suurlähettiläs Togo ja ulkoasiainkomissaari Litvinov kuitenkin allekirjoittivat Moskovassa vuoden 1928 kalastussopimusta jatkaneen sopimuksen. Sen oli määrä jäädä voimaan vuoden 1939 loppuun saakka eräin muutoksin. Valvanteen mukaan Neuvostoliitto saavutti periaatteellisen menestyksen, kun se sai tietyt haluamansa alueet alistaa huutokaupattaviksi ja jättää sotilaallisesti tärkeiksi katsomansa alueet sopimuksen ulkopuolelle. Japani puolestaan saavutti käytännöllisen menestyksen, sillä Neuvostoliitto suostui takaamaan, että suurin osa kalastusoikeuksista tultiin myymään Japanille. Valvanteen mielestä sopimus oli kaikin puolin järkevä, sillä täten maiden välille kehkeytymässä ollut sotilaallinen konflikti saatiin vältettyä. Neuvottelut olivat useaan otteeseen olleet vaarassa katketa samalla, kun kotimaissaan osapuolet olivat osoittaneet uhmakkuutta ja lisänneet sotilaallista valmiutta. Valvanne arvioi kompromissin syntyneen lopulta

[81] Ikuhiko 1976, s. 129–130.
[82] ”Japani ja Neuvostoliitto.II.” Ministeri Valvanteen raportti n:o 10. Tokio 27. maaliskuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[83] ”Japani ja Neuvostoliitto. III. ” Ministeri Valvanteen raportti n:o 11. Tokio 27. maaliskuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.

molempien halusta pidättäytyä sotilaallisten keinojen käytöstä, mutta Japanin tapauksessa Kiinan tilanteen voitiin katsoa olleen yksi suurimmista syistä.[84]

Kalastussopimuksen saavuttamisella onnistuttiin välttämään suoranaisen konflikti syttyminen Japanin ja Neuvostoliiton välille, mutta pian maiden välillä tapahtui vakava rajaselkkaus Mantšukuon ja Ulko-Mongolian rajalla kesällä 1939. Ministeri Valvanne kuvasi tapahtumaa osaksi ”Kaukoidän kesäohjelmistoa”, sillä neljän edellisen vuoden kesinä olivat Japani ja Neuvostoliitto joutuneet aseelliseen rajaselkkaukseen toisiaan vastaan. Selkkausten tapahtumapaikkoina olivat kummankin osapuolen vasallivaltioiden alueet. Kesän 1939 selkkausta, joka käytännössä oli muodostunut täysimittaiseksi sodaksi Japanin ja Neuvostoliiton joukkojen välillä, kutsuttiin Nomonhanin rajaselkkaukseksi, jota neuvostoliittolaiset perustelivat Mongolian itsenäisyyden turvaamisella, kun taas japanilaiset kertoivat puolustavansa liittolaisensa Mantšukuon alueiden koskemattomuutta. Valvanteen käsityksestä Neuvostoliiton motiivina oli testauttaa Japanin armeijan taistelukyky, mikä oli hänen mukaansa ollut myös edellisten kesien konfliktien perussyynä. Hän kääntyi asian tiimoilta Japanin ulkoasiainministeriön Eurooppa-osaston päällikön Inouen puoleen, joka selitti, ettei konflikti koskenut Japania suoranaisesti, vaan se oli Mantšukuon ja Ulko-Mongolian välinen asia. Lisäksi Inoue kertoi Valvanteelle, että toistuvista rajaselkkauksista huolimatta ei Neuvostoliiton kanssa ollut käytännöllisesti aloitettu Mantšukuon ja Korean rajojen tarkastuksia, vaikka Japani ja Neuvostoliitto olivat asiasta neuvotelleet kesän 1938 Tsangkufengin selkkauksen yhteydessä. [85]

Saksan varustautuminen aiheutti Neuvostoliitossa huolta, ja siitä johtuen joutui se keskittämään Kaukoitään asettamiaan joukkojaan Euroopan puolelle. Neuvostoliitolla ei ollut halua ryhtyä sotaan Japania vastaan, sillä Saksan toteuttama Tšekkoslovakian miehitys keväällä 1939 oli madaltanut yleiseurooppalaisen sodan syttymisen kynnystä dramaattisesti. Tšekkoslovakian valtion olemassaolon päättymisestä seurasi diplomaattisia toimenpiteitä esimerkiksi sen edustustoverkon hallinnoimisen suhteen. Tasavallan edustustoja maailmalla kohdeltiin eri asemamaissa siten, minkälainen suhde näillä oli Saksan kanssa. Japanin ja Saksan hyvistä väleistä johtuen edellytettiin Tokiossa Tšekkoslovakian lähettilään Frantisek Havlicekin luovuttamaan edustustonsa ja siihen kuuluvan irtaimiston Saksan suurlähettiläälle, kenraali Eugen Ottille [Ott] jo 17. maaliskuuta 1939 eli ainoastaan päivä maan valtiollisen olemassaolon päättymisestä. Suomen lähetystössä, joka sijaitsi Tšekkoslovakian lähetystöä vastapäätä, seurattiin edustuston muuttumista saksalaisten omaisuudeksi. Samalla joutui lähetystön arkisto kokonaisuudessaan saksalaisten haltuun, jossa oli

[84] ”Japani ja Neuvostoliitto.IV. Kalastussopimus. II.” Ministeri Valvanteen raportti n:o 16. Tokio 14. huhtikuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[85] ”Japani ja Neuvostoliitto. V. Nomonhanin rajaselkkaus.” Ministeri Valvanteen raportti n:o 22. Tokio 12. heinäkuuta 1939. UM 5 C 15. UMA. Ks. Ikuhiko 1976, s. 172.

myös mukana aineistoa Englannin suurlähettilään Sir Robert Craigien kanssa käydyistä luottamuksellisista keskusteluista lähettiläs Havlicekin kanssa. Englantilaisille tämä aiheutti suurta huolestuneisuutta, sillä saksalaiset saivat käsiinsä arkaluontoista materiaalia, joka käsitteli myös Englannin ja Saksan välisiä suhteita. Sir Robert valitteli tapahtunutta myös ministeri Valvanteelle, sillä hänen mielestään Tšekkoslovakian lähettilään olisi pitänyt kieltäytyä antamasta arkiston luottamuksellisinta osaa.[86]

Tšekkoslovakian kohtalon seurauksena alkoivat neuvottelut, jotka tähtäsivät Saksan vastaisen liittouman muodostamiseen Ranskan, Englannin ja Neuvostoliiton kesken. Englanti ja Ranska antoivat heti Saksan toimien jälkeen turvatakuut Puolalle ja Romanialle maaliskuussa 1939 ja yrittivät saada Neuvostoliiton liittymään Saksan vastaiseen rintamaan. Neuvostoliitto ilmaisi kiinnostuksensa avunantosopimuksen solmimiseen länsivaltojen kanssa, mutta Neuvostoliitolla oli tätäkin tärkeämpää vahvistaa omaa vaikutusvaltaansa Saksan ja sen välisellä valtiovyöhykkeellä. Neuvostoliitto esittikin, että se ja kyseiset länsivallat antaisivat yhdessä turvatakeet itäisen Keski-Euroopan valtioille, joita Saksan toimet uhkasivat. Tässä yhteydessä sivuttiin myös Suomen, Viron ja Latvian asemaa, sillä Neuvostoliiton ehdotuksen mukaisesti nämä maat olisivat joutuneet sen turvatakeiden piiriin. Kesän 1939 aikana käydyissä Neuvostoliiton ja länsivaltojen välisissä neuvotteluissa ei edistytty, sillä varsinkin englantilaisten taholta osoitettiin haluttomuutta yhtyä Neuvostoliiton esittämään ehdotukseen. Samanaikaisesti neuvotteluita käytiin myös Neuvostoliiton ja Saksan edustajien välillä, jotka vähitellen olivat johtamassa sopimukseen huolimatta maiden välillä vallinneesta ideologisesta eripuraisuudesta.[87]

Neuvotteluiden yhteydessä käsiteltiin siis myös Suomen kysymystä, johon ulkoasiainministeri Erkko vastasi eduskunnassa ilmoittamalla, etteivät Neuvostoliiton tarjoamat turvatakeet olleet Suomen valtiollisen suvereenisuuden kanssa linjassa.[88] Tämän tiimoilta ministeri Valvanne sekä suurlähettiläs Sir Robert Craigie keskustelivat Tokiossa. Valvanne kertoi Craigielle Suomessa heränneen huolestuneisuutta siitä, että Ranskan, Englannin ja Neuvostoliiton välisissä neuvotteluissa oli keskusteltu myös Suomen asemasta. Valvanteen mukaan ei olisi mitenkään suotavaa, että puolueettomuuttaan julistavan Suomen turvallisuuden takaamista edes harkittiin näiden maiden kesken. Valvanne painotti Sir Robertille, että Suomi tulisi vastustamaan ajatusta, jonka mukaan Neuvostoliitto kykenisi omaharkintaisesti sekaantumaan sen asioihin. Englannin suurlähettilään mielestä Valvanne osui oikeaan tulkitessaan Neuvostoliiton vaaralliseksi. Keskustelu asian ympärillä jatkui myöhemmin myös muissa yhteyksissä, joissa ministeri Valvanne

[86] ”Finis respublicae Ceskoslovenskà.” Ministeri Valvanteen raportti n:o 15. Tokio 13. huhtikuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[87] Kallenautio 1985, s. 179.
[88] Ibid.

tapasi Englannin suurlähetystön edustajia. Valvanteelle muodostui niiden tuloksena käsitys, että englantilaisten omaatuntoa oli kohdannut kolaus Suomen suhteen.[89]

Ministeri Valvanteen mukaan Englannin ja Ranskan pyrkimykset saavuttaa allianssi Neuvostoliiton kanssa viilensivät Japanin suhtautumista Puolaan, sillä Neuvostoliitto oli Japanin kannalta yksi merkittävimmistä potentiaalisista vihollisista. Luonnollisesti Japanin suhteet myös Englantiin kylmenivät, mutta ensi kerran oli japanilaisissa lehdissä julkaistu jopa Puolaa arvostelevia kirjoituksia. Muutosta aikaisempaan oli pidettävä merkittävänä, sillä Japani oli osoittanut suurta kiinnostusta kaikkiin Neuvostoliiton naapurimaihin nähden. Tästä oli osoituksena kyseisiin valtioihin akkreditoidut Japanin sotilasasiamiehet.[90] Puolalaiset pitivät myös Japanin asemaa merkittävänä juuri sen ominaisuudessa tarjota vastapaino Neuvostoliitolle idässä. Puolalle olikin tärkeää Japanin käymän sodan lopputulos Kiinassa, sillä sen näkökulmasta ei ollut lainkaan suotavaa, jos Japani heikentyisi kyseisen konfliktin tuloksena.[91] Japanilaisillekin kasvoi huoli Kiinan tilanteen johdosta, sillä sodalle ei näyttänyt tulevan loppua lähitulevaisuudessa. Yhdysvaltojen suurlähettiläs Grew havainnoi Japanin olevan sisäpoliittisesti räjähdysherkässä tilassa juuri Kiinassa käytävän sodan takia.[92]

Sodan tuulet voimistuivat koko kesän 1939 ajan, mutta niistä huolimatta maailmalla vielä valmistauduttiin seuraavan vuoden kesäolympialaisiin, jotka oli määrä järjestää Helsingissä. Vuoden 1940 olympialaiset oli aluksi annettu Japanille, mutta sodan kuluttama Japanin talous sekä negatiivisesti Japaniin suhtautunut kansainvälinen mieliala johtivat siihen, että Japani luopui kisaisännyydestä ja olympialaiset annettiin Suomelle järjestettäviksi vuonna 1938.[93] Tokion-lähetystössä tehtiin työtä myös kisojen eteen ensinnäkin asettamalla kisojen virallisia julisteita sopiville paikoille edustustossa sekä jakamalla niitä eri tahoille, jotta olympialaiset saisivat näkyvyyttä Japanissa. Lähetystössä yritettiin ottaa selvää japanilaisten urheilijoiden mahdollisesta osallistumisesta kisoihin, jota ei vielä tammikuussa 1939 voitu pitää varmana. Suomen maine menestyneenä urheilumaana oli saanut laajaa huomiota myös Japanissa, mikä puolestaan oli omiaan madaltamaan kynnystä kisoihin osallistumisen puolesta.

---

[89] ”Suomi ja Iso-Britannia.” Ministeri Valvanteen raportti n:o 18. Tokio 15. kesäkuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.

[90] Japanin kiinnostusta kuvasivat hyvin sen suhteet Latviaan, jolla ei ollut omaa edustustoa Tokiossa, vaikka Japani olikin avannut omansa Riikaan.

[91] ”Japanin ulkoasiainhallinnon henkilöasioita.” Ministeri Valvanteen raportti n:o 2. Tokio 15. tammikuuta 1939. UM 5 C 15. UMA. ”Japani ja Puola.” Ministeri Valvanteen raportti n:o 23. Tokio 13. heinäkuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.

[92] Grew 1944, s. 281–282.

[93] Suomi ja Japani olivat kamppailleet kisaisännyydestä vuodesta 1935 lähtien, mutta Helsinki hävisi Tokiolle Kansainvälisen olympiakomitean tekemällä päätöksellä. Kuvaavaa oli ministeri Valvanteen mielipide, jonka mukaan Suomen oli suosiolla luovuttava kilpailuasetelmasta Japanin kanssa, jottei maiden välille muodostuisi komplikaatioita. Suomessa ei asiaa nähty tältä kannalta, ja kun myöhemmin tilaisuus tuli järjestää vuoden 1940 olympialaiset, ottivat suomalaiset sen heti järjestettäväksi. Koivisto & Tuokila 1985, s. 31.

Japanin lehdistö käsitteli asiaa kirjoituksissaan, joissa esitettiin kahdenlaisia käsityksiä. Ensimmäinen ei suonut japanilaisten urheilijoiden osallistumista, kun samalla sotilaita kaatui taisteluissa Kiinan maaperällä. Toinen mielipide puolestaan tuki osallistumista, sillä Japanilla katsottiin olevan syytä elvyttää ulkosuhteitaan, ja siten kisajoukkueen lähettäminen Helsinkiin oli suotavaa. Erityisesti katsottiin Japanin maineelle vahingolliseksi, jos kiinalaiset lähettäisivät urheilijoitaan, mutta japanilaiset eivät. Japanin entisen olympiakisojen järjestelykomitean pääsihteeri kertoi ministeri Valvanteelle pitävänsä Japanin osallistumista varmana, vaikka sodan takia Japani lähettäisikin vain parhaat urheilijat kustakin lajista, eli noin 100 kilpailijaa.[94]

Japanin osallistumismahdollisuudet synkkenivät tultaessa heinäkuuhun 1939, sillä osallistumista puoltavista kannanotoista huolimatta katsottiin Japanissa yleisesti, ettei Kiinan sodasta kummunnut Japanille epäedullinen kansainvälinen huomio puoltanut japanilaisten osallistumista. Maa oli ennemminkin taipuvainen pidättymään kansainvälisestä toiminnasta tilanteessa, jossa katsottiin tärkeimmäksi keskittää kaikki voimat sodan voittamiseen. Ministeri Valvanne arvioi yhdeksi syyksi myös Japania vaivanneen ulkomaisen valuutan puutteen, joka estäisi mahdollisen kisamatkan rahoituksen järjestämisen. Yksi Japanin urheilupiirien vaikutusvaltaisimmista johtajista, kreivi Soeshima kertoi Valvanteelle myös suuresti epäilevänsä Japanin osallistumismahdollisuuksia, ellei yllättävää muutosta tapahtuisi.[95] Suurvaltapoliittinen tilanne kuitenkin muuttui alkusyksyllä 1939, jolloin lopulta jouduttiin hautaamaan suunnitellut Helsingin olympialaiset vuodelle 1940. Saksa tuli omalla tahollaan ottamaan aloitteen haltuunsa, ja Japani julisti maailmalle, että se tulisi tuhoamaan maat, jotka vastustaisivat sen tavoitetta ”Itä-Aasian uudesta järjestyksestä”.[96]

2.2 Saksa ja Neuvostoliitto lähentyvät – Japanin uusi suunta

2.2.1 Muutoksia ja valmistautumista

Suomen Tokion-lähetystö lähetti ulkoasiainministeriöön Helsinkiin päivämäärällä 12. maaliskuuta 1940 salasähkeen, jossa tiedotettiin epävarmaksi Japanin halukkuuden ryhtyä sotaan Neuvostoliittoa vastaan ennen kuin sen sisäinen tilanne osoittaisi sekasorron merkkejä. Samassa viestissä käsiteltiin myös oikeistolaiskokousta, jonka järjestäminen Tokion keskikaupungilla oli kielletty viranomaisten toimesta. Kokouksen osanottajamäärän tosin kuvailtiin olleen suuri, vaikka sen järjestäminen olikin kohdannut ongelmia.[97] Tämä on viimeinen tallennettu sähke Tokion-lähetystöltä ennen talvisodan päättymistä 13. maaliskuuta 1940. Se kuvastaa lähetystön tekemää

[94] ”XII olympiakisat.” Ministeri Valvanteen raportti n:o 7. Tokio 28. tammikuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[95] ”XII olympiakisat. II.” Ministeri Valvanteen raportti n:o 21. Tokio 11. heinäkuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[96] Koivisto & Tuokila 1985, s. 29.
[97] Salasähkejäljennös 29/25. Tokio 12.3.1940 Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1940. UMA.

työtä, jolla se yritti vaikuttaa Japanin hallitukseen Suomen taistelulle myönteiseen suuntaan ja niistä tendensseistä, jotka Japanin johtavat piirit olivat osoittaneet Suomen ponnisteluja kohtaan.

Japanissa oli ryhmiä, jotka vaativat maan hallitusta asettumaan Suomen rinnalle, sillä olihan Japani koko 1930-luvun toiminut ulko- ja sisäpoliittisesti hyvin neuvostovastaisesti. Tätä ilmensi Japanin solmima antikominternsopimus natsi-Saksan kanssa, joka oli suunnattu Neuvostoliittoa ja sen ajamaa maailmanvallankumousta vastaan.[98] Lisäksi Japanin käymät laajat rajakahakat Mantšuriassa Ulko-Mongolian rajalla puna-armeijan kanssa täyttivät taisteluineen lähes kaikki sodan merkit. Talvisota ei kuitenkaan synnyttänyt Japanin ja Neuvostoliiton välille konfliktia, joten suomalaisten taistelu päättyi ilman Japanin ja Neuvostoliiton keskinäisten välien kiristymistä.

Vähän ennen talvisodan syttymistä saapui Tokioon Suomen uusi lähettiläs Karl Gustaf Idman. Virka-arvoltaan hän oli erikoislähettiläs ja täysivaltainen ministeri, ja jo Tokioon tullessaan oli Idmanilla takanaan pitkä ja menestyksekäs ura ulkoasiainhallinnossa. Ennen liittymistään Suomen ulkoasiainministeriön palvelukseen vuonna 1918, oli hän toiminut monissa edustus- ja luottamustehtävissä sekä kansainvälisen oikeuden dosenttina ja professorina Helsingin yliopistossa. Idman oli Tarton rauhanneuvottelukunnan jäsen vuonna 1920, ja tästä viisi vuotta myöhemmin hän toimi Suomen ulkoasiainministerinä. Lähettilään toimissa Idman oli ollut muun muassa Kööpenhaminassa, Riikassa ja viimeksi Varsovassa.[99] Hän oli paraatipaikalta pystynyt seuraamaan eurooppalaisen reunavaltiopolitiikan murentumista natsi-Saksan ja Neuvostoliiton puristuksessa. Idman vapautettiin päivämäärällä 31. lokakuuta 1938 lähettilään toimesta Varsovasta ja Bukarestista, jälkimmäiseen hänet oli sivuakkreditoitu. Tämän jälkeen hän toimi puheenjohtajana erinäisissä kansainvälisoikeudellisia ja poliittisia kysymyksiä käsittelevissä komiteoissa. Idman oli myös Moskovassa noin kuusi viikkoa kesällä 1939, jolloin hän toimitti erikoistehtävässä, ” en mission speciale”, Suomen Moskovan-lähetystön päällikkyyttä.[100]

Moskovassa Idmanille tarjoutui mahdollisuus seurata Neuvostoliiton käymiä neuvotteluita Saksan, Englannin ja Ranskan kanssa. Tältä ajanjaksolta muodostui Idmanille selkeä käsitys tulevien tapahtumien taustasta, jotka johtivat Saksan ja Neuvostoliiton hyökkäämättömyyssopimukseen 23. elokuuta ja lopulta maailmansodan alkamiseen. Idmanin saavuttua Japaniin samaisen vuoden lokakuun lopulla oli sodan uhka kasaantunut myös Suomen ylle, sillä tuolloin suomalaiset neuvottelivat Moskovassa Stalinin esittämistä aluevaatimuksista.

[98] Iriye 1987, s. 35.
[99] ”M. Idman, Karl Gustaf, Envoy extraordinary and Minister Plenipotentiary”. Fc: 28, Ministeri Karl Gustaf Idman. TLA. Ks. myös Maasalo 2004, s. 47–48, 454.
[100] ”Ministeri K.G. Idmanin elämäkerta.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 326–92. Tokio 31. toukokuuta 1940. Fc:28, TLA.

Ministeri Idmanin Tokion jälkeinen työura vei hänet asiantuntijaksi Pariisin rauhankonferenssiin 1946 sekä Suomen ja Neuvostoliiton YYA-sopimuksen valmisteluvaiheeseen vuonna 1948.[101]

Ministeri Idman oli arvostettu ja kansainvälisesti laajalti verkostoitunut diplomaatti. Idmanin nimittäminen Tokion-lähetystön johtoon voidaan tulkita avaukseksi Suomen hallituksen puolelta osoittamaan japanilaisille Suomen suhteiden tärkeyttä aikana, jolloin sota Euroopassa oli jo alkanut. Idmanin lähettilääksi nimittämisaika 1. lokakuuta 1939 oli tuskin sattuma,[102] sillä tuona ajankohtana Suomi tarvitsi vahvan kokemuksen omaavan asiansa hoitajan Kaukoidän vaikutusvaltaisimmassa maassa. Ministeri Valvanne oli hoitanut tehtävänsä Tokiossa esimerkillisesti, joten lähettiläsvaihtoa ei voida tulkita negatiiviseksi merkiksi Valvanteen toiminnan suhteen. Hän oli työskennellyt lähettiläänä Tokiossa vuodesta 1933 lähtien ja hänellä oli tunnetusti hyvät suhteet Japanin ulkoasiainhallintoon. Kysymys, olivatko lähettilään vaihtoon syynä sitten Valvanteen liiaksikin läheiset suhteet Japaniin aikana, jolloin Suomi pyrki ajamaan puolueettomuuspolitiikkaansa, on lopulta pelkkien arvailujen varassa. Joka tapauksessa molemmilla lähettiläillä oli kaikesta päätellen myönteinen kuva Japanista, jota Idmanin puolelta voidaan perustella hänen Japanin ulkopolitiikasta saamastaan kokemuksesta 1920-luvun alussa, jolloin Idman oli ottanut osaa muun muassa Kansainliiton neuvoston kokouksiin Ahvenanmaan kysymyksen tiimoilta.[103] Japanin ottama Suomen tarkoituksia myötäilevä kanta oli mahdollistanut Ahvenanmaan kysymyksen suopean ratkaisun suomalaisten näkökulmasta.[104]

Henkilöstövaihdokset olivat koskettaneet vuoden 1939 aikana myös lähetystöavustajan paikkaa, johon Toivo Kalan siirryttyä Shanghain-pääkonsulinvirastoon oli toukokuussa nimitetty virkaatekeväksi avustajaksi Alexander Thesleff.[105] Hän matkasi Japaniin Neuvostoliiton ja Mantšukuon kautta vaimonsa kanssa ja Tokioon he saapuivat kesäkuussa 1939.[106] Lähetystö oli Kalan lähdettyä Shanghaihin aina Thesleffin Tokioon saapumiseen saakka ilman avustajaa, mistä seurauksena oli töiden kasaantuminen ministeri Valvanteelle sekä neiti Minkkiselle. Tilanteen johdosta Valvanne kritisoi ulkoasiainministeriötä siitä, että lähetystö joutui toimimaan vajaalukuisena aikana, jolloin diplomaattien työ oli erityisesti korostunut kasvaneen sodan uhan vuoksi.[107] Kanslia-apulainen Minkkinen oli siis ainoa lähetystön suomalaisesta henkilökunnasta,

---

[101] Maasalo 2004, s. 454.
[102] Virkalomakortti, K. G. Idman. Fc:19 Henkilö- ja hallintoasiat. TLA. Nimityspäiväksi on myös esitetty 18. elokuuta 1939. ”Ministeri K.G. Idmanin elämäkerta.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 326–92. Tokio 31. toukokuuta 1940. Fc:28, TLA.
[103] ”Ministeri K.G. Idmanin elämäkerta.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 326–92. Tokio 31. toukokuuta 1940. Fc:28, TLA.
[104] Ks. Momose 1973, s. 13–15. Ramstedt 1950, s. 55–59.
[105] Virkalomakortit, Toivo Ilmari Kala ja Alexander Thesleff. Fc:19 Henkilö- ja hallintoasiat. TLA.
[106] No. P7. Fc:27 Avustaja Alexander Thesleff. TLA.
[107] Sähkösanomajäljennös n:o 30/20. Tokiosta 5.5.1939. Ulkoasiat Helsinki. Tulleet sähkeet Tokio 1939. UMA.

jota siirrot eivät olleet vieneet Tokiosta.[108] Talvisodan alla Tokioon siirtyneet Idman ja Thesleff sekä Minkkinen muodostivat lähetystön henkilöstön rungon seuraavaksi vuodeksi, joka tuli olemaan lähetystön, niin kuin myös maailmanhistoriassa tapahtumarikas.

2.2.2 Uudet tuulet puhaltavat

Kesä 1939 oli vilkasta sopimusten ja liittolaissuhteiden solmimisen aikaa, jolloin tulevan konfliktin rajalinjat pyrittiin osapuolten välille hahmottamaan sekä saavuttamaan omille tavoitteille suotuisat lähtökohdat. Ennen Tokiosta poistumistaan kirjoitti ministeri Valvanne raportin Japanin ulkopoliittisesta suuntautumisesta. Kirjoitus käsitteli Hitlerin ehdotusta Saksan, Italian ja Japanin välisen sotilassopimuksen solmimisesta, jolla Valvanteen mukaan olisi mahdollisen Neuvostoliittoa vastaan käytävän sodan syttyessä suotuisat vaikutukset akselivaltojen näkökulmasta. Neuvostoliitto joutuisi jakamaan tällöin joukkonsa Kaukoitään ja Eurooppaan. Hitlerin ehdotus ei kuitenkaan ollut saanut yksimielistä vastakaikua Japanin hallitukselta ja johtavilta piireiltä, joskin armeijan edustajat ja nationalistiset ryhmät olisivat suoneet sopimuksen solmittavan. Valvanne jatkoi Yhdysvaltojen varoittaneen Japania sotilasliiton solmimisesta, ja että yleissodan syttyessä se olisi pakotettu ryhtymään toimiin Japania vastaan. Yhdysvaltain kannan oli Valvanteelle informoinut suurlähettiläs Grew, joka oli lausunut myös profetian tulevan sodan lopputuloksesta. Grew'n mukaan Yhdysvallat, Englanti ja Ranska tulisivat radikaalista puuttumaan Japanin vaikutusvaltaan Aasiassa, jos akselivallat häviäisivät sodan. Valvanne päätteli Japanin omaksuman kannan merkitsevän sen haluttomuutta sitoutua Euroopan politiikkaan, jolloin se kykenisi säilyttämään puolueettomuutensa suhteessa Eurooppaan sekä toimintavapautensa Aasiassa.[109]

Japanin käymä lyhyt, mutta verinen Nomonhanin selkkaus Neuvostoliiton kanssa tapahtui samanaikaisesti, kun Euroopassa Hitlerin ja Stalinin edustajat kävivät neuvotteluita, joiden tuloksena syntyi maiden välille hyökkäämättömyyssopimus samaisen vuoden elokuussa. Saksan ja Neuvostoliiton välille solmittu sopimus aiheutti Japanissa suurta hämmennystä, sillä olivathan Saksa, Italia ja Japani sopineet yhteisestä kommunismin vastaisesta rintamasta. Tämän horjuessa tuli Japanille tärkeäksi luoda uusi ulko- ja turvallisuuspoliittinen strategia, jossa hyväksyttiin lähentyminen Neuvostoliiton kanssa. Japanin tarkoituksena oli sopeutua vanhan ystävän uuteen ystävään, josta oli tarkoitus saada myös itselle aggressioista pidättyvä naapuri. Saksan hyökkäys Puolaan ja sitä seuranneet Englannin ja Ranskan sodanjulistukset hermostuttivat Japanissa erityisesti syystä, että sota saattaisi tiivistää Neuvostoliiton ja Saksan yhteistyötä.[110] Tämän johdosta

[108] Virkalomakortti, Toini Eeva Minkkinen. Fc:19 Henkilö- ja hallintoasiat. TLA.
[109] "Japanin ulkopoliittinen suuntautuminen". Ministeri Valvanteen raportti n:o 24 Tokio 14.7.1939. UM 5 C 15. UMA.
[110] Salasähkejäljennös n:o 63(?). Tokio 4.9.1939. Ulkoasiat Helsinki. Tulleet sähkeet Tokio 1939. UMA.

Japanin hallitus halusi saada sopimuksen Nomonhanin selkkauksen päättämiseksi mahdollisimman pian, ja aseleposopimus saatiinkin allekirjoitetuksi Moskovassa 15. syyskuuta 1939.[111] Samalla Japanin neuvostovastainen politiikka koki täyskäännöksen, joka ei ainakaan vielä jättänyt tilaa Valvanteen raportoimille mahdollisuuksille.

Tokion-lähetystöstä raportoi virkaatekevä asiainhoitaja Thesleff 19. syyskuuta, sillä ministeri Valvanne oli lähtenyt perheineen Tokiosta Neuvostoliiton kautta Helsinkiin viisi päivää aikaisemmin tehtävänään ottaa Brysselin-lähetystön päällikkyyden hoidettavakseen lokakuun alusta.[112] Thesleff kirjoitti aseleposopimuksen sisällöstä, joka käsitti muun muassa päätökset Japanin, Mantšukuon ja Neuvostoliiton joukkojen välisten vihollisuuksien päättämisestä 16. syyskuuta sekä sotavankien ja kaatuneiden vaihdon aloittamisesta. Lisäksi Neuvostoliitto ja Japani sopivat Ulko-Mongolian ja Mantšukuon välisen rajan määrittämiseksi perustettavan valtuuskunnan asettamisesta. Thesleffin mukaan Japanissa pidettiin saavutettua sopimusta hyvin tärkeänä tekijänä Kiinassa käytävälle sodalle. Tästä lähtien Japani oli kykenevä keskittämään täyden huomionsa Kiinaan, eikä sen enää tarvinnut ottaa osaa Euroopan tapahtumiin. Yleisestä optimismista kuitenkin varoiteltiin, sillä Thesleffin mukaan eräät lehdet korostivat kirjoituksissaan Neuvostoliiton epäluotettavaa politiikkaa suhteessa muihin maihin. Sopimuksella japanilaiset toivoivat myös pitempikestoista ratkaisua maan pohjoisosiin liittyviin kalastusoloihin Neuvostoliiton vastaisilla vesillä. Thesleff lopetti raporttinsa yleiseen otaksumaan sopimuksen vaikutuksesta muuttaa Japanin Neuvostoliiton vastaista ulkopolitiikkaa, joka merkitsisi Japanin halua pysyä erillään muiden valtioiden välisistä konflikteista ja siten keskittyä Kiinassa käytävän sodan nopeaan ratkaisuun.[113]

Japanin ratkaisu lähentyä Neuvostoliittoa oli sen vastaus Saksan ja Neuvostoliiton väliseen lähentymiseen, jolla pyrittiin osaltaan varmistamaan Japanin riippumattomuus Euroopassa käytävään sotaan. Suomi puolestaan joutui pian tilanteeseen, jossa Neuvostoliiton vaatimuksesta aloitettiin neuvottelut rajatarkastuksista Suomenlahdella ja Karjalan kannaksella. Tämä oli seurausta Neuvostoliiton saamasta toimintavapaudesta suhteissaan Suomeen sekä Baltiaan natsi-Saksan kanssa solmitun hyökkäämättömyyssopimuksen lisäpöytäkirjan mukaisesti.

Lähettiläs Idman oli Thesleffin toimittaman raportin kirjoittamishetkellä matkalla tai kohta matkustamassa Japaniin. Sinne saavuttuaan hän katsoi marraskuussa aiheelliseksi raportoida kattavammin Saksan ja Neuvostoliiton välisen sopimuksen merkityksestä nimenomaan Japanin ja Neuvostoliiton välisiin suhteisiin. Idman kirjoitti Japanissa heränneen suurta pettymystä Saksan ja

---

[111] Iriye 1987, s. 83

[112] Salasähkejäljennös n:o 71. Tokio 14.9.1939. Ulkoasiat Helsinki. Tulleet sähkeet Tokio 1939. UMA. Koivisto & Tuokila 1985, s. 30.

[113] ”Nomonhan selkkauksen päättyminen aselepoon”. Vt. asiainhoitaja Thesleffin raportti n:o 25 Tokio 19. syyskuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.

Neuvostoliiton sopimuksesta, josta hän esimerkkinä kertoi Japanin Moskovan-suurlähettilään olleen täydellisen järkyttynyt tapauksesta, sillä hän ei ollut aavistanutkaan sitä mahdolliseksi. Saksan Moskovan-suurlähettiläs kreivi von der Schulenburg oli Idmanille kertonut Moskovassa kesällä 1939, että Saksan ulkoasiainministeri von Ribbentrop oli sopimuksen tultua julkisuuteen kehottanut japanilaisiakin muuttamaan Neuvostoliiton-politiikkaansa, jolloin he saisivat enemmän toimintavapautta suhteessa Kiinaan ja Englantiin.[114] Schulenburgilla oli Moskovassa läheiset suhteet yhdysvaltalaisiin kollegoihinsa, joille tämä kansallissosialismin salaisiin vastustajiin lukeutunut diplomaatti oli välittänyt yksityiskohtaisia tietoja Saksan neuvotteluista Neuvostoliiton kanssa.[115]

Japanilaiset puolestaan olivat joutuneet väliinputoajiksi, joille ei ilmeisestikään tiedotettu asiainkulusta miltään taholta ennen kuin hyökkäämättömyyssopimus oli ainoastaan allekirjoituksia vailla. Tuli aloite Japanin ulkopolitiikan muutokselle lopulta sitten saksalaisilta tai japanilaisten omasta ulkopoliittisesta harkinnasta, niin lopputulos oli joka tapauksessa selvä.[116] Japanin Kwantungin armeijan valmistautuminen hyökkäämään Nomonhanissa 10. syyskuuta peruutettiin keisarillisesta päämajasta tulleella käskyllä,[117] sillä uutinen Saksan ja Neuvostoliiton sopimuksesta oli välittömästi muuttanut Japanin ulkopolitiikan konsepteja. Japanilaisille oli vaikea ymmärtää Saksan ja Neuvostoliiton sopimuksen takana piilevää loogisuutta, sillä olihan Hitler tehnyt selväksi Saksan ideologisen vihollisen olevan juuri Neuvostoliitto. Japanin pelot kasvavasta Neuvostoliiton vaikutuksesta Aasiassa olivat nyt konkretisoituneet, sillä Neuvostoliiton varmistettua rajansa Euroopassa oli sillä mahdollisuus suunnata huomionsa itään. Tällä puolestaan saattoi olla kohtalokkaita seurauksia Japanin sodalle Kiinassa. Japani osoitti Saksalle pettymyksensä lopettamalla maiden välillä käydyt neuvottelut antikominternsopimuksen jälleen vahvistamisesta. Pääministeri Hiranuman hallitus oli Saksalle esittämistään vastalauseista huolimatta kyvytön jatkamaan maan johdossa muuttuneessa tilanteessa. Tämän johdosta hallitus erosi tehtävistään 28. elokuuta, viisi päivää Saksan ja Neuvostoliiton hyökkäämättömyyssopimuksen solmimisesta.[118]

Japanin Moskovan-suurlähettiläs oli Idmanille todennut tapahtuneen hallitusvaihdoksen Japanissa olleen tilanteen huomioiden täysin luonnollinen, sillä eronnut hallitus oli kannattanut

---

[114] ”Neuvosto-Venäjän ja Japanin välisistä suhteista.” Ministeri Idmanin raportti n:o 30. Tokio 16. marraskuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[115] Jakobson 1989, s. 190.
[116] Saksan ulkoministeri von Ribbentrop oli ehdottanut, että Saksan, Neuvostoliiton ja Japanin välille olisi solmittava kolmen vallan hyökkäämättömyyssopimus, jota varten Saksa tarjoaisi välitysapuaan, jos Japani sitä haluaisi. Chihiro 1976, s. 192.
[117] Ikuhiko 1976, s. 171–172.
[118] Chihiro 1976, s. 191–193.

antikominternsopimusta.[119] Sotilaspiirit, jotka olivat tukeneet läheisiä suhteita muihin akselivaltioihin, olivat aiheuttaneet hallitusta kohtaan luottamuspulan, jonka seurauksena keisarin siviilineuvonantajat olivat ajaneet uudeksi pääminiteriksi akselipolitiikkaa arvostelevan poliitikon.[120] Saksalaisvastaisen mielialan seurauksena Japaniin muodostettiinkin uusi hallitus kenraali Nobuyuki Aben ottaessa pääministerinviran vastaan.[121] Saksalaisvastaisten mielialojen nouseminen sekä Japanin hallituksen vaihtuminen olivat saksalaisille tuskin toivottuja. Saksan Tokion-suurlähettiläs, kenraali Ott kiirehtikin selittämään japanilaisille, että Saksan lähentyneet suhteet Neuvostoliittoon voisivat edes auttaa Japanin asemaa Manner-Aasiassa.[122] Idman tosin suhtautui varautuneesti suurlähettiläs Ottin[123] mahdollisuuksiin vaikuttaa Japanin sotilaspiireihin, vaikkakin hänellä ilmeisesti oli näihin hyvät suhteet. Japanin kärsimät odottamattomat tappiot rajakahakoissa menneinä vuosina, ja erityisesti Nomonhanin tapauksessa, olivat myös osaltaan madaltaneet kynnystä astua ystävällisimpiin suhteisiin Neuvostoliiton kanssa. Neuvostoliittolaisten etuna kesän 1939 taisteluissa oli Idmanin käsityksen mukaan ollut hyvin varustetut moottoroidut joukot, joita vastaan lukumäärältäänkin alakynnessä olleet japanilaiset olivat kärsineet tappioita.[124]

Japanin kärsimistä tappioista välittyi Tokion-lähetystön kautta tietoa Suomen sotilaspiireille, joille kyseiset uutiset aiheuttivat Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden kiristyessä arvatenkin huolta siinä suhteessa, miten Suomen armeija kykenisi vastustamaan puna-armeijan mahdollista hyökkäystä. Japanin hallituksen pyrkimys todelliseen välien lähentymiseen Neuvostoliiton kanssa oli Idman mukaan yleisesti saanut maassa ymmärrystä osakseen, vaikkakaan hänen käsityksestään kumpikaan osapuolista ei uskonut, että kysymys olisi pysyvästä ystävyydestä ja rauhantilasta. Ainoastaan erimielisyydet Kiinan suhteen voisivat kärjistää tilannetta siten, että Neuvostoliiton ja Japanin välinen lähentyminen muodostuisi mahdottomaksi. Marraskuussa, jolloin Idman asiasta raportoi, käytiin Tokiossa maiden välisiä neuvotteluita koskien kalastussopimuksen jatkamista vuoden lopun jälkeen.[125] Japanilla oli siten taloudelliset, poliittiset ja ennen kaikkea sotilaalliset perusteet lähentyä Neuvostoliittoa. Huomion arvoista oli myös Idmanin suhtautuminen Suomen ja Japanin välisiin suhteisiin, sillä hän ei katsonut Suomen Neuvostoliitolta kokeman painostuksen vaikuttavan Japanin päätöksiin talvisodan alla. Toisaalta sitä tuskin oli odotettavissakaan, ottaen huomioon Japanin kannan Saksan aloittamaan sotaan ylipäänsä.

---

[119] ”Neuvosto-Venäjän ja Japanin välisistä suhteista.” Ministeri Idmanin raportti n:o 30. Tokio 16. marraskuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[120] Salasähkejäljennös n:o 57. Tokio 25.8.1939 Ulkoasiat Helsinki. Tulleet sähkeet Tokio 1939. UMA.
[121] Lundberg 1986, s. 86.
[122] Salasähkejäljennös n:o 58. Tokio 27.8.1939 Ulkoasiat Helsinki. Tulleet sähkeet Tokio 1939. UMA.
[123] Kenraali Ott oli ennen suurlähettiläsvakanssiaan toiminut sotilasasiamiehenä samassa suurlähetystössä.
[124] ”Neuvosto-Venäjän ja Japanin välisistä suhteista.” Ministeri Idmanin raportti n:o 30. Tokio 16. marraskuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[125] Ibid.

2.2.3 Myötätuntoa Suomelle

Uuteen asemamaahan Yhdysvaltojen kautta kulkeneen matkan herättämistä ajatuksista Idman kirjoitti ensimmäisessä raportissaan lokakuun viimeiseltä päivältä 1939. Hänen mukaansa oli ilahduttavaa huomata Yhdysvalloissa osoitettavan suurta mielenkiintoa Suomen käymiin neuvotteluihin Moskovassa, joiden seurauksena hän oli saanut todistaa Suomea kohtaan tunnettua suurta sympatiaa Amerikassa. Idmanin mukaan Suomella oli paljosta kiittäminen Yhdysvaltain hallitusta ja lehdistöä Suomen osaksi tulleesta myönteisestä suhtautumisesta. Useat lehtimiehet olivat osoittaneet kiinnostusta Tokioon matkaavaa Suomen lähettilästä kohtaan San Franciscossa sekä Havaijilla, ja ennen lähtöään Yhdysvalloista oli Idman saanut eräältä entiseltä amerikkalaiselta diplomaatilta hyvin ystävälliseksi kuvailemansa suosituskirjeen Yhdysvaltain Tokiossa olevaa suurlähettilästä varten. Lisäksi Idmanin Japaniin matkustamalla Kamakura Maru -nimisellä japanilaislaivalla oli aluksen päällystö antanut jo San Franciscossa nostaa Suomen lipun salkoon, jossa se pysyi aina Japaniin saakka.[126]

Idman kuvasi myös raskaita tuntemuksiaan joutuessaan matkustamaan kaukaiseen asemapaikkaansa, vaikka jo pitkään ulkomailla palvelleelle diplomaatille muutos tuskin oli kovinkaan suuri. Tosin tämä oli hänelle ensimmäinen komennus Euroopan ulkopuolelle. Tästä Idmanin kokemasta ympäristönvaihdoksesta kertoo omaa kieltään hänen Japaniin saavuttuaan tuntema kiinnostus mahdollisuuksiin hankkia eurooppalaisia viinejä Aasiasta. Tästä on Tokion-lähetystön arkistoon jäänyt joitakin dokumentteja todisteeksi, varsinkin kun kuljetuksen aikana rikkoutunut viinimarjamehupullo oli tärvellyt arvokasta lainopillista kirjallisuutta.[127]

Eurooppalaista viiniä oli tarkoitettu tarjottavaksi edustustilaisuuksissa, joita oli pian edessä. Idmanin oli uutena lähettiläänä Japanissa tehtävä diplomatialle vakiintuneiden käytäntöjen mukaan esittelykierros. Uuden lähettiläänä oli jätettävä asemamaansa valtionpäämiehelle lähettiläänvaltakirja, jonka jälkeen hänen oli määrä käydä virallisella tutustumisvierailulla kaikkien muiden maiden tässä tapauksessa Japaniin akkreditoitujen lähettiläiden luona. Kierros tarjosi tilaisuuden solmia suhteita varsinkin tunnetusti Suomen kanssa hyvissä suhteissa olevien maiden lähettiläisiin, joilta olisi mahdollista saada apua ja hyötyä oman maan asioiden ajamisessa.[128]

---

[126] ”Amerikan yleisen mielipiteen suhtautuminen Suomeen”. Ministeri Idmanin raportti n:o 28. Tokio 31. lokakuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.

[127] No. 927. Kirjelmä Suomen konsulaattiin Yokohamaan, laatinut Alexander Thesleff. Tokio, 4. marraskuuta 1939. Fc:28, Ministeri Karl Gustaf Idman. TLA.
No. 1142, A. Kirjelmä Yoshiaki Miuralle, laatinut Harald Tanner. Shanghai 15. marraskuuta 1939. Fc:28, Ministeri Karl Gustaf Idman. TLA.
”SELITYS”. Toini Eeva Minkkinen toisena kirjelmän allekirjoittajana (toisen tuntematon käsialan epäselvyyden takia). Tokio, 23. joulukuuta 1939. Fc:28, Ministeri Karl Gustaf Idman. TLA.

[128] Wuorimaa 1949, s. 84.

Tokion diplomaattikunnan lisäksi Idman esittäytyi joillekin Japanin keisariperheen jäsenille, kuten prinssi Takamatsulle sekä tietenkin hänen korkeudelleen keisari Hirohitolle.[129]

Idmanin mielestä oli välttämätöntä ehostaa lähetystön kalustoa uusilla huonekaluilla sekä uudella astiastolla. Ministeri Valvanne oli pois muutettuaan vienyt mukanaan omia tavaroitaan, mistä seurauksena oli lähetystörakennuksen puritaaninen henki Idmanin sinne muutettua. Tuolloin lähetystössä oli ainoastaan yksi Arabian pöytäkalusto, jota oli käytettävä sekä arkena että juhlissa. Idman joutui ostamaan itselleen jopa kaksi tyynyä, sillä talossa ei niitä ollut. Idmanin mielestä Tokion-lähetystö puutteistaan huolimatta antoi viihtyisän vaikutelman, vaikkakin se oli hänen sanojensa mukaan huomattavasti vaatimattomampi kuin Suomen muissa maissa olleet lähetystöt sekä yksinkertaisempi kuin muiden maiden paikalliset lähetystötilat.[130]

Ensimmäisessä varsinaisessa poliittisessa raportissaan Idman käsitteli Suomen ja Neuvostoliiton välisten neuvotteluiden nostattamaa huomiota Japanissa. Hän raportoi englanninkielisten The Japan Advertiser ja The Japan Times lehtien julkaisseen päivittäin asiaa koskevia uutisia Helsingistä ja Moskovasta. Idmanin mukaan japanilaisissa lehdissä voitiin huomata osoitetun myötätuntoa Suomea kohtaan, vaikka virallinen Japani pysyttäytyi neutraalina johtuen sen ja Neuvostoliiton välisten neuvotteluiden tärkeydestä. Englanninkielisissä lehdissä, tarkoittaneen edellä mainittuja, oli myötätunnon osoittaminen ollut avoimempaa, vaikka niissäkään ei ollut julkaistu varsinaisia Suomelle omistettuja erikoislaatuisia kirjoituksia. Japanin ulkoasiainministeriön kanssa käymistään keskusteluista oli Idmanille välittynyt selkeä kuva myös virallisen Japanin tuntemasta myötätunnosta Suomen asemaa kohtaan Neuvostoliiton painostuksen alaisena, joskin sitä ei julkilausuttukaan. Diplomaattikunta oli lukuun ottamatta Neuvostoliiton edustajaa lausunut Idmanille myötätunnon osoitukset tilanteen johdosta. Saksan suurlähettiläs Ott oli Idmanille todennut Suomen ja Saksan välien olleen aina hyvät, eikä Ottin mukaan Saksa ollut mitenkään myötävaikuttanut Suomen ja Neuvostoliiton väliseen kriisiin, jonka tämä toivoi pian väistyvän.[131]

Kanslia-apulainen Minkkinen raportoi Helsinkiin marraskuun puolessa välissä japanilaislehtien julkaisseen pitkiä kirjoituksia, joissa selostettiin laajasti Suomen oloja sekä kansainvälispoliittista asemaa. The Japan Advertiserin Suomea koskevassa pääartikkelissa ei uskottu neuvotteluiden lopulta päättyvän aseelliseen konfliktiin, johon sen mukaan tarvittaisiin muutakin kuin

---

[129] ”His Excellency Karl Gustaf Idman, E. E. and Minister Plenip. of Finland.” Tokio, 13. marraskuuta 1939. Fc:28, Ministeri Karl Gustaf Idman. TLA.
No. 1673/2482. Kirjelmä lähettiläs Idmanille, laatinut Thaimaan lähettiläs (allekirjoituksesta ei saa selvää). Tokio 11. marraskuuta 1939. Fc:28, Ministeri Karl Gustaf Idman. TLA.
[130] ”Lähetystön kalusto.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 1120–158. Tokio 9. joulukuuta 1939. Fc:53. TLA.
[131] ”Suomen ja Venäjän väliset neuvottelut.” Ministeri Idmanin raportti n:o 29. Tokio 10. marraskuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.

neuvotteluiden raukeaminen.[132] The Japan Times erityisesti katsoi Suomen tilanteen käyvän entistä huonommaksi, mitä pitempään neuvotteluratkaisua yritettiin saavuttaa.[133] Kyseinen lehti oli tunnettu Japanin ulkoasiainministeriön pää-äänenkannattaja, jonka perustamisideana oli ollut hallituksen asettaman politiikan tukeminen ja tulkitseminen ulkomaille.[134] Viikkolehti nimeltä The Japan Chronicle julkaisi 16. marraskuuta Suomea käsittelevän pääartikkelin, jossa suhtauduttiin pessimistisesti Suomen mahdollisuuksiin puolustautua Neuvostoliittoa vastaan, joskaan sodan syttymistä ei pidetty ehdottomana. Jos Neuvostoliitto kuitenkin tarttuisi aseisiin, niin Suomen mahdollisuudet puolustautua olisivat yhtä todennäköiset kuin Puolalla oli ollut taistelussa Saksaa vastaan. Lehden mukaan yksikään Skandinavian maa ei tulisi Suomea auttamaan.[135] Kyseinen lehti oli tunnettu edustavan englantilaisia etuja Japanissa,[136] jolla saattoi olla vaikutusta kirjoituksen pessimistiseen, mutta Suomea rohkaisevaan sävyyn.

Tokion-lähetystössä luonnollisesti seurattiin Japanin lehdistössä julkaistuja kirjoituksia, jotka käsittivät uutisoinnit sekä englannin- että japaninkielisissä lehdissä. Lähetystössä kuitenkin tunnustettiin tosiasia, että paikallisia lehtiä oli sangen vaikeata tarkasti seurata, sillä avustaja Thesleff ei itse pystynyt lukemaan japaninkielisiä kirjoituksia ja lisäksi se toimisto, joka toimitti lähetystölle Suomea koskevaa uutisaineistoa, ei ollut aivan tehtäviensä tasolla. Tokion-lähetystön näkökulmasta oli valitettavaa, ettei parempaakaan palvelua ollut saatavissa.[137]

Marraskuun alussa kävi Idman yksityiskohtaiseksi luonnehtimansa keskustelun Englannin suurlähettilään Sir Robert Craigien kanssa Suomen tilanteesta. Craigie sekä Japanin ulkoasiainministeriön korkeat virkamiehet olivat ministeri Idmanille ilmeisesti eri yhteyksissä lausuneet saman käsityksen, ettei Neuvostoliitto ryhtyisi aseelliseen toimintaan, vaan tyytyisi muilla toimilla painostamaan Suomea. Idman asettui keskustelussaan Craigien kanssa kielteiselle kannalle, kun kysymykseen tuli Neuvostoliiton kesällä 1939 esittämä vaatimus, jonka mukaan Englannin ja Ranskan olisi suostuttava ehdotukseen Suomen ja kahden Baltian maan itsenäisyyden takaamisesta.[138] Idmanin käsityksen mukaan, jonka hän pohjasi Neuvostoliiton ulkoministeri Molotovin kanssa käymäänsä keskusteluun Moskovassa, oli Neuvostoliitto Molotovin mukaan valmis lähettämään joukkonsa Suomeen, jos sota syttyisi Neuvostoliiton ja Saksan tai toisaalta

---

[132] ”SUOMEN TIETOTOIMISTO, Helsinki”. Kanslia-apulainen Minkkinen, No 1018. Tokio 17. marraskuuta 1939. Fc:101–103, 69 Sanomalehtijaoston asiat – Suomen tunnetuksi tekeminen – Matkailu. TLA.
[133] Fält 1979, s. 174.
[134] Ibid, s. 168.
[135] ”THE JAPAN CHRONICLE Suomen ja Venäjän konfliktista.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 1028–141. Tokio 20. marraskuuta 1939. Fc:101–103, 69 Sanomalehtijaoston asiat – Suomen tunnetuksi tekeminen – Matkailu. TLA.
[136] ”Suomen ja Venäjän välinen konflikti.” Ministeri Idmanin raportti n:o 31. Tokio 20. marraskuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[137] Lehtiselostus n:o 1. Vt. avustaja Thesleff. Tokio (?) tammikuu 1940. Ko 49, 69 B. lehtiselostukset 1938–45. TLA.
[138] Huom. Ministeri Valvanne kävi keskustelun samaisesta aiheesta suurlähettiläs Craigien kanssa kesällä 1939. Myös Valvanne suhtautui kielteisesti Neuvostoliiton vaatimukseen. Ks. s. 24.

Neuvostoliiton, Englannin ja Ranskan välille. Idmanin näkemyksen mukaan ei Neuvostoliitolla ollut aikomustakaan päästä asiassa sopimusratkaisuun, vaikka länsivallat olisivatkin suostuneet sen vaatimuksiin. Idman kertoi havainneensa Moskovassa olleessaan saksalaisdiplomaattien sangen rauhallisen asennoitumisen Englannin ja Ranskan käymiin neuvotteluihin.[139]

Ministeri Idmanilla ei ilmeisesti vielä talvisodan alla ollut luotuna Japanin ulkoasiainministeriöön kiinteää suhdeverkostoa, jonka välityksellä yksityiskohtaisemmat näkökannat japanilaisten ja toisaalta suomalaisten puolelta olisivat voineet välittyä. Yleisenä käytäntönä oli, että Japanin ulkoasiainministeriöstä suunnattu informaatio diplomaattikunnalle kulki osastopäällikkötasoisten virkamiesten kautta.[140] Syvempien ministeritasoisten luottamussuhteiden aikaansaaminen vasta jokin aika sitten Japaniin saapuneelle lähettiäälle ei luonnollisesti tapahtunut hetkessä. Idmanille kontaktit länsivaltojen edustajien kanssa olivat läheiset ja informaatiota Idman useimmiten vaihtoikin juuri näiden kanssa. Suurlähettiläs Ottin valittelun Suomen aseman johdosta hän noteerasi ”eräänlaiseksi puolusteluksi”,[141] jolla sinänsä ei ollut informaatioarvoa. Tähän Idmanin osoittamaan asennoitumiseen on todennäköisin perustein vaikuttanut hänen toiminta aikaisemmin Suomen lähettiäänä Puolassa sekä erityisesti Moskovassa kesällä 1939. Idman mahdollisesti katsoi Suomen tilanteen olevan erillinen Saksan aloittamasta sodasta. Saksan lähettiäällä ei siten olisi ollut hänelle tässä tapauksessa mitään tarjottavaa, ja ottaen huomioon Saksan harjoittaman ulkopolitiikan, niin varauksellisuuden tarve suhteissa Saksan lähettiääseen oli hyvin perusteltua.

Saksan ja liittoutuneiden eli Ranskan ja Englannin välisen rauhan mahdollisuuteen Idman puuttui myöhemmin keskusteluissaan Ranskan ja Englannin suurlähettiläiden kanssa. Ranskan Tokion-suurlähettiläs Arsène-Henry oli Idmanin vanha ystävä jo ajalta, jolloin molemmat olivat palvelleet maidensa lähetystöissä Kööpenhaminassa.[142] Keskustelua Tokion diplomaattikunnassa oli herättänyt Belgian kuninkaan ja Alankomaiden kuningattaren sotaa käyville esittämä välitystarjous, jonka puolestapuhujana Tokiossa ansioitui Belgian suurlähettiläs Forthomme. Idmanin mielestä tämä oli onnistunut herättämään diplomaattipiireissä siinä määrin kiinnostusta, että keskustelua oli syntynyt sangen laajalti. Asian tiimoilta käymissään keskusteluissa Sir Robert Craigien ja Arsène-Henryn kanssa sai Idman selville Englannin mahdollisesti olevan halukas neuvotteluihin Saksan kanssa sillä edellytyksellä, että se vetäisi joukkonsa pois Puolasta, ja että se aloittaisi painostuksen Neuvostoliittoa kohtaan. Idman lausui epäilevänsä varsinkin neuvostoliittolaisten halukkuutta

[139] ”Suomen ja Venäjän väliset neuvottelut.” Ministeri Idmanin raportti n:o 29. Tokio 10. marraskuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[140] Lundberg 1986, s. 14.
[141] ”Suomen ja Venäjän väliset neuvottelut.” Ministeri Idmanin raportti n:o 29. Tokio 10. marraskuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[142] Ibid.

vetäytyä valtaamiltaan alueilta. Idmanin kuvailemassa täysin luottamuksellisessa keskustelussa Arsène-Henryn kanssa kertoi suurlähettiläs Ranskan haluavan ennen neuvotteluja lyödä Saksan täydellisesti taistelukentällä, minkä jälkeen ajankohtaiseksi ehkä tulisi Saksan jako kolmeen osaan. Idmanin mielestä Saksan jakaminen ei olisi ollut toivottavaa, sillä se hänen mukaansa synnyttäisi vain uusia konflikteja.[143]

Eräs toinen Idmanin tuntema diplomaatti Kööpenhaminasta, joka sittemmin Tokiossa toimi Tanskan lähettiläänä, nimeltään Tillitse, oli Idmanille huomauttanut Englannin vaikutuksen Itä-Aasiassa vähenevän kaiken aikaa Euroopan sodan takia. Englanti veti Pohjois-Kiinaan sijoittamiaan joukkoja pois, jonka japanilaiset olivat lehdistössä tulkinneet suurena Japanin saavuttamana voittona.[144] Propagandassa kylläkin tämä voitiin tulkita saavutetuksi voitoksi, mutta englantilaisten joukkojen vähentämisestä huolimatta joutui Japani varomaan, etteivät sen toimet loukkaisi Yhdysvaltoja, Ranskaa ja Englantia, joilla kaikilla oli sekä kaupallisia että poliittisia etuja ajettavanaan Itä-Aasiassa.[145] Euroopan sota vaikutti Japanin pyrkimyksiin Kiinassa rohkaisevasti, kunhan se vain voisi ylläpitää juuri saavutettua rauhantilaa Neuvostoliiton kanssa. Tässä tilanteessa ei Japanilla ollut luonnollisesti halua puuttua Saksan käymään sotaan ainakaan niin kauan kunnes se yksinkertaisesti olisi pakotettu tarttumaan toimenpiteisiin. Rauha Neuvostoliiton kanssa oli Japanille täten välttämätön.

2.3 ”Kaikki tässä maailmassa voi muuttua”[146]

2.3.1 Tokio ja talvisodan alku

Japani ja Suomi neuvottelivat omilla tahoillaan Neuvostoliiton kanssa alkutalvella 1939. Yhteistä näillä neuvotteluilla oli tavoitteiltaan estää konfliktin syttyminen, vaikka Neuvostoliiton ja Japanin neuvotteluiden kohdalla käydyt keskustelut koskivatkin jälleen kalastusoikeuksia Sahalinin saaren läheisyydessä. Näillä neuvotteluilla pyrkivät Japani ja Neuvostoliitto lähentymään toisiaan diplomatian keinoin, mikä oli molempien taholta toivottua. Neuvostoliitolle oli tärkeää säilyttää rauhantila idässä ja toisaalta Japanille, jonka intressit veivät sen huomion ennen kaikkea kohti etelää, oli tärkeää luoda vakaammat suhteet Neuvostoliittoon. Molemminpuolisen yhteisymmärryshalukkuuden tuloksena solmittiin kalastussopimukset vuoden 1939 lopulla ja kauppaneuvottelut aloitettiin tammikuussa 1940.[147]

---

[143] ”Englannin ja Ranskan suurlähettiläät rauhan mahdollisuuksista.” Ministeri Idmanin raportti n:o 32. Tokio 24. marraskuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[144] Ibid.
[145] ”Japanin suhde sotaakäyviin.” Ministeri Idmanin raportti n:o 34. Tokio 28. joulukuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[146] Stalinin toteamus Paasikivelle Moskovan neuvotteluissa 1939. Jakobson 1989, s. 267.
[147] Fält 1979, s. 177.

Suomi puolestaan kävi neuvotteluita Neuvostoliiton esittämistä aluevaatimuksista, eikä pienellä maalla suuremman näkökulmasta ollut käytettävissään neuvotteluvaltteja. Merkittävä ero Suomen ja Japanin käymien neuvotteluiden välillä oli Neuvostoliiton halu saavuttaa sopimus, sillä Japanin tavoitteiden kanssa ei Stalinilla tuolla hetkellä ollut palavia ristiriitaisia valtapyrkimyksiä. Suomelle oli tärkeää saattaa maailma tietoiseksi sen politiikasta pysyä erillään alkaneesta suursodasta Euroopassa, ja tätä vasten Suomen intresseissä oli selkeä halu tulla tunnetuksi puolueettomana maana. Suomen ulkoasiainministeri Erkko oli radiopuheessaan määritellyt puolueettomuuden, joka pähkinänkuoressa sisälsi käsityksen puolueettoman maan pyrkimyksestä pysyttäytyä erillään konflikteista ja toisaalta sodankävijöiden vastavuoroisesta velvollisuudesta kunnioittaa puolueettoman maan oikeuksia. Suomen tarkoituksena oli ylläpitää normaaleita kauppasuhteita kaikkien osapuolien kanssa niin pitkään kuin olosuhteet sen mahdollistaisivat.[148]

Maailman, kuten Tokion diplomaattikunnankin, huomiota herätti Suomen ja Neuvostoliiton välisten neuvotteluiden katkeaminen 13. marraskuuta ja Suomen valtuuskunnan poistuminen Moskavasta samana päivänä. Tapahtuneelle eivät kuitenkaan monet diplomaattikunnan jäsenet antaneet suurtakaan merkitystä, sillä useimmat eivät uskoneet neuvotteluyhteyden katkeamisen johtavan aseelliseen konfliktiin. Toisaalta diplomaatit eivät olleet vakuuttuneita Suomen ja Neuvostoliiton ylipäänsä kykenevän saavuttaa yhteisymmärrystä jo käydyissä neuvotteluissa. Eräät heistä esittivät arveluita Neuvostoliiton halusta säilyttää puolueettoman maan maineen, ja että jyrkimmillään sodan puhjetessa Englanti ja Ranska julistaisivat sodan Neuvostoliittoa vastaan. Ministeri Idmanin huomioiden mukaan myös Japanin ulkoasiainministeriössä nähtiin tilanne samankaltaisena kuten diplomaattikunnassakin. Omasta puolestaan hän ei kuitenkaan jaksanut luottaa länsivaltojen apuun, sillä hänen mielestään ne pikemminkin koettaisivat välttää suhteiden rikkoutumista Neuvostoliiton kanssa.[149]

Uutinen talvisodan syttymisestä otettiin vastaan Tokiossa illalla 30. marraskuuta. Suomen mahdollisuuksista kirjoitettiin Japanin lehdissä hyvin pessimistiseen sävyyn, josta avustaja Thesleff lehtiselostuksessaan informoi ulkoasiainministeriötä Helsingissä. Yomiuri Shinbun -niminen lehti julkaisi seuraavana päivänä uutisen, jonka perusteella arvioitiin Neuvostoliiton motiivin olleen lopettaa Englannin vaikutusvalta Itämerellä. Suomen arvioitiin luhistuvan, kuten Puolan oli käynyt Saksaa vastaan, mutta vielä painotettiin, ettei Suomella ollut muutakaan mahdollisuutta kuin vastustaa Neuvostoliiton vaatimuksia loppuun saakka. Englannin ja Yhdysvaltojen Suomelle osoittamien avuntarjousten vaikutukseen ei lehti uskonut näiden painostaessa Neuvostoliittoa

[148] ”Ulkoasiainministeri Erkon esitelmä radiossa 11.9.1939.” Kiertokirje ulkomaanedustukselle n:o 66. Helsinki 15. syyskuuta 1939. Fc:94, TLA.
[149] ”Suomen ja Venäjän välinen konflikti.” Ministeri Idmanin raportti n:o 31. Tokio 20. marraskuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.

luopumaan aggressiosta Suomea vastaan. Yleisenä varoituksena otettiin Neuvostoliiton suhtautuminen Suomen kanssa solmimaan hyökkäämättömyyssopimukseen, jolla lehden mukaan ei enää uskottu olevan muidenkaan saman sopimuksen solmineiden maiden suhteen muuta arvoa kuin yksittäisen paperin nimellisarvo. Samassa lehtiselostuksessa Thesleff käsitteli myös lehtien Tokio Asahi Shinbunin sekä Tokion suurimman lehden Nichi Nichin kirjoituksia, jotka olivat pääasiassa samoilla linjoilla Yomiurissa esitetyn uutisoinnin kanssa.[150]

Sodan seurauksena sai Suomen lähetystö kokea suurta huomiota lehdistön edustajilta, mutta myös yksittäisiltä ihmisiltä ja yhteisöiltä.[151] Yleinen mielipide samoin kuin sitä muokkaava lehdistö olivat Japanissa asettuneet avoimesti Suomen puolelle. Myös ulkomaisia kirjeenvaihtajia Tokiossa kiinnostivat uutiset Suomesta sekä suomalaisten haastattelut, joita he ministeri Idmanin mukaan kellonajasta piittaamatta pyrkivät saamaan lähetystöstä tai jopa Idmanin lähdettyä ulos, jolloin erään kerran häntä seurasi kaksi lehtimiehiä täynnä ollutta autoa. Talvisodan sytyttyä Idman jatkoi kontaktien luontia Japanin korkeimpaan eliittiin, kun keisarin vanhin veli prinssi Chichi Bu antautui kahdenkeskiseen keskusteluun Idmanin kanssa. Keskustelun aikana prinssi oli Idmanilta tarkoin tiedustellut Suomen tilannetta ja lopuksi toivottanut Suomelle menestystä. Tämä keskustelu oli Idmanin mukaan sinänsä erikoinen laatuaan, sillä keisarillisen perheen jäsenet eivät yleensä käyneet keskusteluita diplomaattien kanssa muuten kuin aivan muodollista laatua olevista kysymyksistä kuitenkaan antautumatta syvempään ajatustenvaihtoon.[152] Prinssi oli osoittanut aikaisemmin jo ministeri Valvanteelle suurta kiinnostusta Suomen asemasta Neuvostoliiton naapurina ja maan historiasta osana Venäjää. Prinssin kiinnostus on osaltaan selitettävissä hänen kontakteistaan Japanin armeijan niin kutsuttuun Kodo-upseerien piiriin, joka kannatti Neuvostoliittoon kohdistuvaa jyrkkää politiikkaa.[153]

Japanin ulkoasiainministeriössä oli Idman saanut myös lämpimän vastaanoton, sillä sekä ulkoasiainministerinä toiminut amiraali Nomura että varaulkoministeri Tani olivat hänelle vakuuttaneet Japanin hallituksen myötätunnon olevan Suomen käymän taistelun puolella. Idman pyrki saamaan Japanin hallituksen tämän Moskovan-suurlähettilään Shigenori Togon kautta painostamaan Neuvostoliittoa, jotta se lopettaisi hyökkäyksensä Suomeen. Kovinkaan todennäköisenä Idman ei pitänyt sitä, että Japani hänen esityksestään ryhtyisi ainakaan tehokkaaseen painostukseen Neuvostoliittoa kohtaan. Idmanin aloitetta ei ilmeisesti heti hylätty

[150] ”Tokion-lähetystön sanomalehtiselostukset.” Vt. avustaja Thesleffin kirjelmä n:o 1140–163. Tokio 16. marraskuuta (joulukuuta) 1939. Fc: 101–103, 69 Sanomalehtijaoston asiat – Suomen tunnetuksi tekeminen – Matkailu. TLA.
[151] Sähkösanoma Suomen tietotoimistolle Helsinkiin, Finnish Legation. Tokio 11. joulukuuta 1939. Fc:101–103, 69 Sanomalehtijaoston asiat – Suomen tunnetuksi tekeminen – Matkailu. TLA.
[152] ”Japanin yleisen mielipiteen reagoiminen Venäjän hyökkäyksen johdosta.” Ministeri Idmanin raportti n:o 33. Tokio 18. joulukuuta 1939. UM 5 C 15. UMA. Ks. Fält 1988, s. 190–191.
[153] Koivisto & Tuokila 1985, s. 23–24.

japanilaisten toimesta, mutta toistamiseen hänen tiedusteltua asiasta amiraali Nomuran kanssa myöhemmin käymässään keskustelussa, oli tämä ilmoittanut, ettei Japanin hallitus katsonut voivansa suostua Idmanin esitykseen. Nomura oli hallituksen kantaa perustellut Japanin Kiinassa käymän sodan rasituksilla ja toisaalta hallituksen haluttomuudella puuttua millään tavoin Euroopan konflikteihin. Nomura tosin samassa yhteydessä ilmaisi jälleen Japanin hallituksen olevan vilpittömästi Suomen puolella ja toivoi tämän voittoa.[154] Idmanin esityksestä tai siitä johtumatta oli ulkoasiainministeriö ohjeistanut Moskovan-lähetystöään olla koskematta Suomen ja Neuvostoliiton välisiin kysymyksiin.[155]

Kaikista voiton toivotuksista huolimatta ei Suomen kuitenkaan uskottu kestävän Neuvostoliiton hyökkäystä kovinkaan pitkään. Tätä suurempi olikin Japanin virallisen tahon kuin myös suuren yleisön hämmästys suomalaisten saavuttaessa menestystä. Useat diplomaatit olivat lähestyneet Idmania myötätunnon- ja onnentoivotuksin, lukuun ottamatta Saksan suurlähettilästä. Diplomaattikunnassa virisikin laajemmin uskomus Suomen mahdollisuuksista säilyttää riippumattomuus sodan päätyttyä. Suomelle erityisen myönteistä suhtautumista olivat Idmanin mukaan osoittaneet Yhdysvaltain suurlähettiläs Grew ja Idmanin vanha ystävä Ranskan suurlähettiläs Arsène-Henry, jotka olivat Idmanille hänen omien sanojensa mukaan osoittaneet mitä suurinta ystävyyttä ja vieraanvaraisuutta.[156] Idmanin mukaan liittolaisten eli Englannin ja Ranskan kannalta oli jopa suotavaa, jos Neuvostoliitto joutuisi sotaan Japanin kanssa.[157]

Joulukuun lopulla 1939 palattiin Tokion-lähetystössä aiheeseen Japanin suhtautumisesta Euroopan sotiin. Japani harkitsi tuolloin Kiinassa virtaavan Jangtse-joen avaamista kansainväliselle kaupalle, josta puolestaan oli varsinkin Euroopassa herännyt kysymyksiä Japanin näkökannan muuttumisesta suhteessa Euroopan tilanteeseen sekä Japanin suhteissa Saksaan ja toisaalta Yhdysvaltoihin. Ministeri Idmanin mukaan Saksan lähentyminen Neuvostoliiton kanssa oli tehnyt tyhjäksi Japanin ja Saksan välillä solmitun antikominternsopimuksen, joten Idmanin näkemyksen mukaan ei tuolloin joulukuussa 1939 voitu enää puhua Saksan ja Japanin välisestä liitosta. Japanin ja Neuvostoliiton välien lämpeneminen ei kuitenkaan hänen mukaansa todistanut, että Saksan ja Japanin välit olisivat pysyneet muuttumattomina. Japanin lehdissä usein hyvin avoimestikin katsottiin Suomen kysymyksen linkittyvän Neuvostoliiton ja Saksan väliseen sopimukseen, jonka puolestaan uskottiin mahdollistaneen puna-armeijan hyökkäyksen Suomeen. Kaiken kaikkiaan voitiin todeta Japanin suhteiden Saksaan etääntyneen sekä päällisin puolin Neuvostoliiton ja

[154] ”Japanin yleisen mielipiteen reagoiminen Venäjän hyökkäyksen johdosta.” Ministeri Idmanin raportti n:o 33. Tokio 18. joulukuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[155] Momose 1973, s. 26. Lintulahti 1963, s. 46.
[156] ”Japanin yleisen mielipiteen reagoiminen Venäjän hyökkäyksen johdosta.” Ministeri Idmanin raportti n:o 33. Tokio 18. joulukuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[157] ”Japanin suhde sotaakäyviin.” Ministeri Idmanin raportti n:o 34. Tokio 28. joulukuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.

Japanin välisten ystävällisten suhteiden olleen pinnan alla vanhojen vihollisuuksien kalvamia ja toisiaan kohtaan epäluottavaisia.[158]

Japanin suhde Euroopan tilanteeseen muodostui Suomen sodan takia hieman kiusalliseksikin, sillä samalla kun se pyrki välttämään kannanottoja suurvaltakonfliktiin Euroopassa, perusteli Idman Japanin ulkoasiainministeriölle, että Suomen ja Neuvostoliiton sota voitiin nähdä suurvaltasodasta erillisenä. Suomi oli sodastaan huolimatta onnistunut säilyttämään diplomaattisuhteet kaikkiin sodassa oleviin valtioihin, siis Saksaan, Englantiin ja Ranskaan. Nämä perusteet Idman esitti Japanin ulkoasiainministeriössä, jolta se sai osakseen ymmärrystä, mutta ei konkreettista muutosta Japanin viralliseen kantaan.[159]

2.3.2 Avustustoimintaa

Suomen itsenäisyyspäivänä 6. joulukuuta 1939 antoi ministeri Idman lehdistölle tiedotuksen, jossa hän totesi olleensa läsnä, kun Lenin oli Pietarissa joulukuun lopulla 1917 tunnustanut Suomen itsenäisyyden. Stalin, joka tunnustautui Leninin uskolliseksi seuraajaksi, oli nyt päättänyt tuhota Suomen. Idman vakuutti Tokion lehtimiehille suomalaisten taistelevan loppuun saakka, eikä antautumisesta olisi puhettakaan.[160] Talvisodan alussa koettu menestys antoi uskoa Suomen taistelun onnistumisen mahdollisuuksista, ja siten Tokion-lähetystöstä uskallettiin antaa hyvinkin uhmakas ja voitontahtoinen lausunto, vaikka realiteetit huomioon ottaen olivat suomalaisten mahdollisuudet moninkertaista vihollista vastaan sangen vähäiset. Suomalaisten voitot olivat kirvoittaneet myös monien japanilaisten sekä Japanissa oleskelevien ulkomaalaisten mieliä, minkä seurauksena Suomen lähetystö otti vastaan sodan alusta lähtien lahjoituksia, jotka oli suunnattu Suomen kansan auttamiseksi. Ammatiltaan, varallisuudeltaan ja kansallisuudeltaan erosivat lahjoittajat toisistaan, mutta tavalla tai toisella heitä yhdisti Suomen oikeutetuksi katsottu taistelu.

Eräs ensimmäisistä lahjoittajista oli ”geisha-tyttö” nimeltä Kimija, joka toimitti Tokion-lähetystöön 10 jenin postiosoituksen, jolla hän halusi auttaa urhoollisesti Neuvostoliiton hyökkäystä vastaan taistelevaa Suomea.[161] Vähitellen lähetystö alkoi saada yhä enenevissä määrin erikokoisia lahjoituksia, jotka olivat osoitettu suoraan Tokion-lähetystöön tai myös useissa tapauksissa Suomen Osakan-pääkonsulinvirastoon. Monesti lahjoitukset oli osoitettu Suomen sotilaallista puolustusta varten, joten ne ohjattiin puolustusministeriölle. Suomen Punaiselle Ristille suunnattiin myös lahjoituksia, jotka useissa tapauksissa tulivat naispuolisilta henkilöiltä, naisyhdistyksiltä tai selvästi

[158] ”Japanin suhde sotaakäyviin.” Ministeri Idmanin raportti n:o 34. Tokio 28. joulukuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[159] ”Japanin yleisen mielipiteen reagoiminen Venäjän hyökkäyksen johdosta.” Ministeri Idmanin raportti n:o 33. Tokio 18. joulukuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.
[160] Momose 1973, s. 25.
[161] ”Japanin yleisen mielipiteen reagoiminen Venäjän hyökkäyksen johdosta.” Ministeri Idmanin raportti n:o 33. Tokio 18. joulukuuta 1939. UM 5 C 15. UMA.

siviiliyhdistysten kaltaisilta tahoilta, joita johtivat Japanissa asuvat ulkomaalaiset.[162] Tällaisia olivat muun muassa The British Women's League Koben kaupungista, norjalainen rouva T.B. Gansmoe sekä rouvat Siiri Watanabe[163] ja M. Taniguchi, jotka molemmat olivat syntyjään suomalaisia. Suomen puolustusministeriö sai puolestaan lahjoituksia useimmiten miespuolisilta yksityishenkilöiltä sekä liikeyrityksiltä, jotka olivat lähtöisin Pohjoismaista tai Japanista. Varsinkin ruotsalaisten, norjalaisten ja tanskalaisten lahjoittajien osuus oli sangen suuri suhteutettuna koko lahjoittajien joukkoon, mutta oli myös joitakin muiden maiden, kuten Englannin ja Yhdysvaltain kansalaisia, jotka lähettivät avustuksia.[164]

Erityisen runsaasti lahjoituksia tuli Osakan ja Koben alueilta, johon oli vaikuttanut mitä todennäköisimmin samaisella alueella pääkonsuli H.W. Ouchterlonyn johdolla toiminut Suomen pääkonsulinvirasto, joka ilmeisen ahkerasti ajoi Suomen asiaa. Suomen hyväksi järjestettiin pohjoismaalaisten naisten toimesta teekutsut Kobessa sekä toisessa yhteydessä niin sanottu ”suomalaisten naisten komitea” toimeenpani keräyksen Japanissa asuvien ulkomaalaisten keskuudessa, joiden runsaalla tuotolla tuettiin Suomen siviilihuoltoa.[165] Idmanin mukaan suurin osa rahoista vastaanotettiin Japanissa asuvien ulkomaalaisten, pääasiallisesti skandinaavien, lahjoituksista. Helsingin ulkoasiainministeriölle Idman raportoi, ettei Japanista saataisi suuria rahoja kokoon, sillä Japani oli sotaa käyvä maa, mutta myös sen pyrkimys parempiin suhteisiin Neuvostoliiton kanssa luonnollisesti vaikutti varojenkeräykseen.[166]

Virallinen Japani katsoi Suomen auttamisen epätoivotuksi, sillä tämä ei ajanut maan etua sen suhteissa Neuvostoliittoon. Viranomaisten varovaisuus kävi selvästi ilmi tavasta, jolla Japanin poliisi suhtautui Suomen Punaisen Ristin hyväksi suunniteltuun japanilaiseen keräykseen. Luvan saanti kesti hyvin kauan, ja vielä tämän jälkeenkin keräystä järjestellyt komitea oli oikeutettu kääntymään vain yksityisten henkilöiden, mutta ei järjestöjen ja liikkeiden puoleen. Lisäksi keräystä rajoitettiin määräyksellä, että se saisi kestää ainoastaan neljä viikkoa ja keräyksestä ei saanut mainita mitään lehdissä. Näitä rajoituksia ratkoakseen päätti ministeri Idman kääntyä Japanin

---

[162] ”Lahjoitukset Suomen Punaiselle Ristille ja Suomen Puolustusministeriölle.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 89–29. Tokio 10. helmikuuta 1940. Fa:27, TLA. ”Lahjoitukset Suomen Punaiselle Ristille ja Suomen Puolustusministeriölle.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 125–32. Tokio 20. helmikuuta 1940. Fa:27, TLA.

[163] Rouva Watanabe tarjoutui laulamaan paikallisessa radiossa Suomen hyväksi, josta saatavat rahat hän suunnitteli lahjoittavansa Punaisen Ristin keräykseen. Ministeri Idman yritti saada viranomaisilta vielä helmi-maaliskuussa 1940 hänelle lupaa esiintyä, mutta sitä ei ollut tuolloin annettu syystä, että radiossa olisi julkisesti ilmoitettu laulun esitettävän Suomen Punaisen Ristin hyväksi. ”Japanilaista varovaisuutta.” Ministeri Idmanin raportti n:o 10. Tokio 5. maaliskuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.

[164] ”Japanista tehdyt lahjoitukset.” Allekirjoittamaton kirjelmä n:o 211–65. Tokio 6. huhtikuuta 1940. Fa:27, TLA. Lisäksi lahjoittajien joukossa oli ranskalainen, saksalainen, hollantilainen jne.

[165] ”Lahjoituksia.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 234–73. Tokio 29. huhtikuuta 1940. Fa:27, TLA. ”Lahjoituksia.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 210–64. Tokio 6. huhtikuuta 1940. Fa:27, TLA. ”Herr Generalkonsul”. Ministeri Idmanin kirje pääkonsuli Ouchterlonylle. Tokio 4. huhtikuuta 1940. Fa:27, TLA.

[166] ”Suomi Japanissa.” Ministeri Idmanin raportti n:o 8. Tokio 23. helmikuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.

ulkoasiainministeriön puoleen, mutta vielä maaliskuun alussa 1940 eivät poliisiviranomaiset olleet antaneet keräykselle välttämätöntä kirjallista lupaa toiminnan aloittamista varten, vaikka periaatteellinen suostumus siihen oli jo annettu.[167]

Japanin virallisesta kannasta johtuen joutui myös vuonna 1932 Tokiossa perustettu Japanilais-suomalainen yhdistys hankalaan tilanteeseen, sillä sen tarkoituksena oli vaalia suhteita Suomeen, ja yhdistyksen perustamisesta lähtien oli siihen kuulunut monia merkittäviä henkilöitä, kuten kreivi Takanori Todo, varakreivit Tadakato Nishio, Yasunichi Kato sekä paroni Takaharu Mitsui, joka talvisodan aikana toimi yhdistyksen puheenjohtajana.[168] Paroni Mitsui oli hyvin tietoinen Japanin hallituksen virallisesta linjasta, joka ei hyväksynyt vapaata yhdistystoimintaa varsinkaan tapauksissa, joissa siitä saattaisi olla haittaa keisarikunnan ulkosuhteille. Japanilais-suomalainen yhdistys otti kannan pidättäytyä virallisesti tukemasta Suomea, mutta kuitenkin yksityisesti annetut avustukset katsottiin mahdollisiksi suorittaa.[169] Ilmeisesti ministeri Idmanin aloitteesta ja ehdotuksesta ryhtyi paroni Mitsui epämuodollisen keräyksen toimeenpanoon japanilaisten keskuudessa.[170] Tämän keräyksen lisäksi Tokion-lähetystö sai myös yksityisiltä japanilaisilta runsaasti rahalahjoituksia, jotka arvoltaan vaihtelivat hyvin suuresti. Eräässäkin tapauksessa Suzuki niminen vähävarainen japanilaismies Tokiosta päätti lahjoittaa puoli jeniä Suomen puolustukseen, kun taas toisaalla eräs herra Yamamoto Osakasta lahjoitti kokonaiset tuhat jeniä.[171] Nämä yksityiset lahjoitukset tulivat Suomen Punaiselle Ristille ja puolustusministeriölle suunnitellun keräyksen ulkopuolelta.

Kaiken kaikkiaan vuoden 1940 maaliskuun alkuun mennessä oli Tokion-lähetystön kautta lähetetty Suomen puolustusministeriölle lahjoituksina yli 7 300 jeniä sekä Suomen Punaiselle Ristille noin 4 000 jeniä, jotka yhdessä vastasivat arvoltaan Suomen valuutassa lähes 132 000 markkaa.[172] Tämänkin jälkeen lähetystön kautta kulki rahalahjoituksia, jotka kartuttivat edellä mainittua lahjoitusten yhteissummaa. Tokion-lähetystössä pidettiin huolta myös lahjoittajien ja heidän lahjansa julkisesta huomioonottamisesta Suomessa, sillä lähetystön puolelta uskottiin erityisesti Skandinaviasta lähtöisin olevien lahjoittajien toivovan tätä. Tokion-lähetystöstä

---

[167] ”Japanilaista varovaisuutta.” Ministeri Idmanin raportti n:o 10. Tokio 5. maaliskuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.
[168] Lintulahti 1963, s. 78.
[169] Ks. Momose 1973, s. 26. Vrt. Lintulahti 1963, s. 79. Lintulahden mukaan yhdistys järjesti Suomea sympatisoivia tapahtumia avoimesti, kun taas Momose esittää yhdistyksen pidättäytyneen vastaavasta toiminnasta. Tokion lähetystön arkiston dokumenttien perusteella ei voida tukea Lintulahden näkemystä, sillä paroni Mitsui ja kreivi Todo lahjoittivat rahaa Suomen Huollolle yksityisinä henkilöinä. ”Lahjoituksia.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 210–64. Tokio 6. huhtikuuta 1940. Fa:27, TLA.
[170] ”Suomi Japanissa.” Ministeri Idmanin raportti n:o 8. Tokio 23. helmikuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.
[171] ”Japanista tehdyt lahjoitukset.” Allekirjoittamaton kirjelmä n:o 211–65. Tokio 6. huhtikuuta 1940. Fa:27, TLA. Vrt. Paroni Mitsui lahjoitti 350 jeniä.
[172] ”Lahjoitukset Suomen Punaiselle Ristille ja Suomen Puolustusministeriölle.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 125–32. Tokio 20. helmikuuta 1940. Fa:27, TLA.

esitettiinkin toivomus, että monet Japanissa lahjoituksen antaneista, niin japanilaisista kuin myös Japanissa asuvista ulkomaalaisista annettaisiin tiedot lehdille, jota varten Tokiosta lähetettiin ministeriölle Helsinkiin luettelo lehdissä ilmoitettavista lahjoittajista.[173]

Lahjoituksista saadut rahavarat oli jotenkin suunnattava kohteeseensa Tokiosta, johon ulkoasiainministeriö Helsingistä puuttui Suomen kaikkien lähetystöjen osalta kiertokirjeessään tammikuun alussa 1940. Avustustoiminnan organisointi oli tullut ajankohtaiseksi johtuen monissa maissa osoitetusta halusta auttaa Suomen ponnisteluja taloudellisesti. Tätä toimintaa Suomessa koordinoimaan oli hallitus perustanut toimikunnan nimeltä Suomen Huolto, jonka tehtävänä oli jakaa Suomen hyväksi kootut varat ja tavarat siviiliväestön aineellista ja henkistä huoltoa varten. Annetut lahjoitukset ryhmitettiin niiden kohteen perusteella kolmeen eri pääryhmään, joita olivat puolustusvoimille ja Punaiselle Ristille tarkoitetut avustukset sekä kaikki muut lahjoitukset.[174]

Tokion-lähetystön osalta lahjoitukset käsittivät lähes poikkeuksetta rahavaroja, joiden tilitys tuli tapahtua aina lähetystön välityksellä. Edustusto vastaanotti rahalahjoitukset ja hyvitti saadut varat ulkoasiainministeriölle samansuuruisella summalla viraston sisäisten suoritusten tililtä.[175] Myöhemmin tammikuussa 1940 tätä käytäntöä yleisesti muutettiin siten, että saadut lahjoitukset oli pantava asemamaassa olevan pankkilaitoksen Suomen Pankin tilille, jota kautta varat siirrettiin edelleen Suomeen. Tokiossa tämän oli määrä suorittaa pankkiin nimeltä National City Bank, ja lähetystö oli jokaisen lahjoituksen osalta velvoitettu informoimaan ministeriötä lahjoittajan nimestä, osoitteesta, lahjoituksen arvosta asianomaisessa valuutassa sekä tarkoituksesta, jota varten lahja oli annettu.[176]

Tokion-lähetystön osalta lahjoitusten tilitys tuotti vielä myöhemmin ongelmia, sillä maaliskuussa 1940 kävi ilmi, ettei rahavarojen siirto onnistunut edellä mainitun pankin kautta. Painavin syy tähän oli siinä, ettei Suomen Pankilla ollut tiliä Tokiossa, eikä sellaisen avaamistakaan paikallisella taholla suositeltu. Ilmeisesti Suomen Pankki ei ollut oikeutettu antamaan maksumääräystä toiseen pankkiin ilman Japanin valtiovarainministeriön lupaa, jonka hankkiminen jokaista varainsiirtoa varten erikseen olisi japanilaisten pankkivirkailijoiden mielestä muodostunut hankalaksi sekä aikaa vieväksi.[177] Tästä myöhemmin saatujen lahjoitusten tilityksessä jatkoi Tokion-lähetystö vanhoin toimenpitein eli rahavarat siirrettiin viraston sisäisten suoritusten tililtä.[178]

---

[173] ”Japanista tehdyt lahjoitukset.” Allekirjoittamaton kirjelmä n:o 211–65. Tokio 6. huhtikuuta 1940. Fa:27, TLA.
[174] ”Suomen Huolto”. Ministeri Väinö Tanner, Kiertokirje ulkomaanedustukselle n:o 1. Helsinki 2. tammikuuta 1940. Fa:27, TLA.
[175] Ibid.
[176] ”Rahalahjoitusten tilitys.” Ministeri Väinö Tanner, Kiertokirje ulkomaanedustukselle n:o 4. Helsinki 17. tammikuuta 1940. Fa:27, TLA. Kirje saapui Tokioon 2.maaliskuuta 1940.
[177] ”Rahalahjoitusten tilitys.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 152–41. Tokio 6. maaliskuuta 1940. Fa:27, TLA.
[178] ”Rahalahjoitusten tilitys.” Jaostopäällikkö J.H. Kahilan (?) kirjelmä n:o 5573–31. Helsinki 31. toukokuuta 1940. Fa:27, TLA. Ks. ”Lahjoituksia.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 234–73. Tokio 29. huhtikuuta 1940. Fa:27, TLA.

Talvisodan jo päätyttyä sai lähetystö vielä lahjoituksia, jotka oli tarkoitettu Suomen Huollolle suunnattaviksi. Viimeinen lähetystön vastaanottama lahjoitus oli saatu heinäkuussa 1940, mutta määränpäähänsä viimeiseksi tulleet lahjoitukset saapuivat vasta toukokuussa 1941, jolloin ministeriön välityksellä suoritettiin Suomen Huollolle Japanissa kertyneitä lahjavaroja Suomen valuutassa 40 000 markan edestä.[179]

2.3.3 Tammikuun toivottomuutta ja suureellisuutta

Vuosi 1939 oli päättynyt Tokion-lähetystön osalta apeissa tunnelmissa, mikä oli luonnollisesti seurausta kotimaahan kohdistuneesta hyökkäyksestä, mutta myös lähetystön omalta osalta oli tilanne käytettävissä olleen varallisuuden puolesta heikko. Idman joutui ilmoittamaan joulukuun puolivälissä, etteivät Tokion-lähetystön tarverahat riittäneet kuluneen vuoden loppuun saakka. Syntynyttä tilannetta perusteltiin kasvaneilla sähkösanomakuluilla, jotka olivat nousseet sodan vuoksi korkeammiksi kuin ennen. Suurin osa annetuista tarverahoista oli käytetty jo ennen marraskuuta, joten Idmanin mielestä Valvanteen tai Thesleffin olisi jo ennen hänen saapumistaan pitänyt ottaa yhteyttä ministeriöön Helsingissä. Lisäksi Idmanin ostama auto, jota ilman ei hänen mukaansa voinut tulla toimeen, oli maksanut yksistään jo enemmän kuin kaikki hänen tuohon mennessä saamat palkkaedut.[180]

Vuoden 1940 ensimmäistä raporttia laatiessaan ei Idman säästänyt sanojaan halutessaan ilmaista kuinka toivottomalta tehtävältä raportin kirjoittaminen tuntui, kun samalla oli hyvin tietoinen siitä, että kestäisi kuukausia ennen kuin se saapuisi perille Suomeen. Tokion-lähetystö oli lähes täysin eristetty kotimaasta ilman tarkkoja tietoja siitä, mitä Suomessa parhaillaan tapahtui. Sähkeyhteys Helsinkiin oli kunnossa, mutta lähetystöön ei ollut saapunut suomalaisia lehtiä marraskuun lopun jälkeen, eikä Suomen radion tiedotuksia ollut mahdollista kuunnella. Asiaa ei suinkaan helpottanut se seikka, ettei Suomen lähetystöllä vielä tuolloin ollut edes radiota, jolla kuunnella muitakin kuin japanilaisia lähetyksiä. Lyhytaaltoradiot, joilla saattoi kuunnella ulkomaisia tiedotuksia, olivat Japanissa kiellettyjä. Tosin eräillä lähetystöillä Tokiossa oli hallussaan vastaavia radioita, joita toisinaan suomalaistenkin oli mahdollista kuunnella. Lisäksi Idman kirjoitti, että Japanin lehdistössä oli vuoden vaihteessa ollut vähemmän uutisointia Suomesta kuin aivan sodan alussa.[181]

Lähetystössä käsitettiin ajanmukaisten tietojen saannin ja niiden eteenpäin viestittämisen tärkeys varsinkin siitä syystä, että Suomen tapahtumien uutisointi jatkuisi myös vastaisuudessa, eikä

---

[179] ”Lahjavarain tilitys.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 220–49. Tokio 8. huhtikuuta 1941. Fa:27, TLA. ”Suomen Lähetystö, Tokio.” Suomen Huollon kirje Tokion lähetystölle. Helsinki 13. toukokuuta 1941, N:o 6870. Fa:27, TLA.
[180] ”Tokion-lähetystön tarverahat.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 1134–159. Tokio 15. joulukuuta 1939. Fc:53, TLA.
[181] ”Suomen ja Venäjän välinen taistelu.” Ministeri Idmanin raportti n:o 1. Tokio 4. tammikuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.

siten Suomelle myönteiseen yleiseen mielipiteeseen Japanissa tulisi muutoksia ainakaan negatiivisessa mielessä. Suomalaiset sanomalehdet, vaikka hieman vanhatkin, olivat hyviä kotimaisia uutislähteitä, ja tätä varten lähetystöstä pyydettiin Helsingin ulkoasiainministeriötä lähettämään kokeeksi Suomen Tukholman-lähetystön kautta Hufvudstadsbladet henkilölle nimeltä Hammarlund, joka oli ministeri Idmanin henkilökohtainen palvelija. Lähetystön nimeä ei saanut näkyä kuoressa, sillä postin oli kaikella todennäköisyydellä kuljettava Neuvostoliiton kautta.[182] Joka tapauksessa ja sodasta huolimatta lähetystö päätti tehdä tavanmukaisen sanomalehtitilauksen Suomesta, tulisivatpa ne sitten aikanaan perille tai eivät.[183]

Tokion-lähetystöstä tiedotettiin japanilaislehtien uutisoinnin otsikoissa ilmentyvän myötämielisyyttä Suomen taistelua kohtaan aivan sodan alusta lähtien, mutta toisaalta Suomen tilanne nähtiin kaiken kaikkiaan kestämättömäksi. Avustaja Thesleffin mukaan Japanissa ilmestyneet englanninkieliset lehdet osoittivat suurempaa huomiota Suomen tapahtumia kohtaan kuin japaninkieliset. The Japan Chronicle jatkoi pessimistisessä kannassaan Suomen mahdollisuuksista, vaikka 22. joulukuuta ilmestyneessä kirjoituksessa lehti totesi Suomen jo siihen mennessä osoittaman sotaonnen olleen melkein uskomaton saavutus. Lehti vertasi Suomen taistelua Belgian ensimmäisessä maailmansodassa osoittamaan vastarintaan Saksan armeijaa vastaan, mutta samalla muistutti, ettei Belgia lopulta tullut toimeen ilman länsivalloilta saamaansa sotilaallista tukea. The Japan Chronicle ilmaisi yksiselitteisesti, että Suomen olisi mahdotonta voittaa ilman ulkopuolista apua. Samaan sävyyn kirjoittivat myös muut lehdet.[184]

The Osaka Mainichi puolestaan käytti Suomen tilannetta lyömäaseena arvostellessaan Yhdysvaltain suhtautumista Kiinan tapahtumiin. Lehden mukaan Yhdysvalloille ei ollut vielä liian myöhäistä saavuttaa ymmärrys punaisen vaaran uhkasta, joka nyt konkreettisesti kohtasi Suomea. Lehdessä otaksuttiin, että tätä kautta ehkä Yhdysvallatkin kykenisi näkemään Japanin Kiinan-politiikan aivan uudesta näkökulmasta. Lehti totesi arvioidessaan Suomen sodan vaikutusta Neuvostoliiton Japanin-politiikkaan, että Neuvostoliiton sovitteluhalu Japanin kanssa johtui juuri kyseisestä sodasta, länsimaiden Neuvostoliittoon kohdistamasta odottamattoman voimakkaasta arvostelusta sekä sodan mahdollisista vaikutuksista Neuvostoliiton sisällä.[185]

Lehdistössä toisinaan julkaistiin vääriä tietoja Suomea koskevissa uutisoinneissa, joihin Suomen lähetystön oli puututtava oikaisuilla. Tammikuussa lähetystö joutui antamaan Domein

---

[182] Sähkösanomajäljennös n:o 98. Tokio 29.12.1939 Ulkoasiat Helsinki. Tulleet sähkeet Tokio 1939. UMA.
[183] Tilatut lehdet olivat Ajan Suunta, Finlands Sjöfart – Suomen Merenkulku, Hakkapeliitta, Helsingin Sanomat, Hufvudstadsbladet, Ilkka, Kauppalehti, Suomen Kuvalehti, Suomen Sosiaalidemokraatti, Suomen Urheilulehti, Talouselämä, Uusi Suomi sekä aikakauskirja ”Le Nord”. ”Sanomalehtien tilaus vuodeksi 1940.” Vt. avustaja Thesleffin kirjelmä n:o 1136–160. Tokio 16. joulukuuta 1939. Fc:53, TLA.
[184] Lehtiselostus n:o 1. Vt. avustaja Thesleff. Tokio (?) tammikuu 1940. Ko 49. 69 B. lehtiselostukset 1938–45. TLA.
[185] Fält 1979, s. 176.

tietotoimiston kautta lehdistölle tiedotuksen, jossa pyydettiin oikaisemaan väärät tiedot Neuvostoliiton Suomelta valloittamista kaupungeista, joita oli esitetty lähes kaikissa lehdissä. Nämä kaupungeiksi väitetyt olivat lähes yksinomaan kyliä, jotka väärin uutisoituina olivat olleet omiaan antamaan virheellisen kuvan Neuvostoliiton siihenastisesta sotilaallisesta menestyksestä talvisodassa. Lähetystölle olikin tärkeää pitää Suomi otsikoissa juuri oikein uutisoituna. Ministeri Idmanin tehtäviin lähetystön päällikkönä luonnollisesti kuului pitää lähetystön näkyvyyttä yllä ja antaa Suomelle kasvot Japanissa. Tätä tavoitetta noudattaen Idman antoi useita haastatteluja sekä englannin- että japaninkielisille sanomalehdille, joissa hän teki muun muassa selkoa Suomen ja Neuvostoliiton välisistä neuvotteluista ennen sodan syttymistä sekä niistä seikoista, jotka tekivät Suomelle mahdottomaksi hyväksyä Neuvostoliiton asettamia vaatimuksia.[186]

Koko lähetystön tehtävänä oli mahdollisuuksien mukaan ottaa osaa Suomea koskeviin tilaisuuksiin, kuten helmikuun alussa järjestettyyn ”Suomalaisten valokuvien näyttelyyn” Chuo Galleryssa Tokiossa. Näyttely oli Tokion-lähetystön suojeluksen alaisena, ja paikalle oli kutsuttu lähetystön henkilökunnan lisäksi muitakin Japanissa asuvia suomalaisia, lähinnä lähetyssaarnaajataustaisia.[187] Joukko japanilaisia järjesti 11. maaliskuuta ”Tokiossa asuvien suomalaisten lohdutukseksi” illanvieton ja päivällisen erään Tokion yliopiston opettajien klubissa. Suomalaisia tilaisuuteen osallistui 13 henkeä, mukaan lukien lähetystön henkilökunta. Japanilaisten puolelta osallistuivat professori Yamamoto, koululaisten yhdistyksen puheenjohtaja tohtori Ishii, Kalevalan kääntäjä herra Morimoto, Japanin ja Venäjän vuosien 1904–1905 sodan ajoilta tunnettu kenraali Hihiki sekä kaikki Suomessa palvelleet Japanin ulkoasiainministeriön virkamiehet. Juhlassa esitettiin muun muassa japanilaisen diplomaatin Ichikawan kuvaama filmi Suomesta, sekä ministeri Idman piti suosionosoituksiin päättyneen puheen Suomen taistelusta Neuvostoliittoa vastaan.[188] Diplomaattikunnan juhlissa Suomen lähettilästä pyydettiin usein esitelmöimään Suomesta ja sen kulttuurista. Eräässäkin Ranskan suurlähetystön järjestämässä suuressa konsertissa piti Idman isäntien pyynnöstä esitelmän Sibeliuksesta, jonka jälkeen rouva Arsène-Henry juhlisti tilaisuutta soittamalla Valse tristen.[189]

Tokion diplomaattikunnan edessä Idman joutui vastaamaan kysymyksiin, joihin hänellä ei suoraan ollut mahdollisuutta vastata joko tiedon puutteesta tai sitten haluttomuudesta johtuen. Esimerkiksi Englannin suurlähettiläs Sir Robert Craigie tiedusteli Idmanilta Japanin keisarin uuden vuoden vastaanotolla muun muassa sitä olivatko suomalaiset onnistuneet hävittämään Muurmannin rataa, ja että oliko mahdollisesti Suomen rintamalle pyrkineiden vapaaehtoisten joukossa

[186] Lehtiselostus n:o 1. Vt. avustaja Thesleff. Tokio (?) tammikuu 1940. Ko 49. 69 B. lehtiselostukset 1938–45. TLA.
[187] ”Exhibition of the Works of Finnish Photographers. N:o 54. Tokio 25. tammikuuta 1940. Ko 39. 1940. TLA.
[188] ”Suomalaisten lohdutukseksi Tokiossa järjestetty juhla.”. Ko 39. 1940. TLA.
[189] ”Suomi Japanissa.” Ministeri Idmanin raportti n:o 8. Tokio 23. helmikuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.

italialaisia.[190] Näitä kysymyksiä Idman myöhemmin tiedusteli sähkeellään Helsingistä, mutta ministeriö oli ollut haluton antamaan kysymyksessä olleita tietoja. Samaisella vastaanotolla Craigie oli kertonut Idmanille Englannin lähettäneen Suomeen suuret määrät sotatarpeita, ja että Englannin hallitus uskoi Suomen kestävän sotaa ainakin talven ajan. Idman puolestaan suhtautui hyvin pessimistisesti Suomen mahdollisuuksiin päästä eroon sodasta ennen kuin suurvaltojen välinen taistelu olisi päättynyt.[191]

Idmanin arvion mukaan Suomen itsepintaisuus oli muuttanut tilannetta Pohjois-Euroopassa siten, että länsivallat olivat nyt formuloineet politiikkansa uudelleen suhteessa Neuvostoliittoon. Saksa oli myös saanut osansa Neuvostoliittoon kohdistetusta arvostelusta, sillä olihan se Suomeen hyökänneen Neuvostoliiton liittolainen. Idman päätteli Suomen sodan muodostuneen epäedulliseksi Saksalle ensinnäkin syistä, että Saksa oli osoittanut välinpitämättömyyttä Suomea kohtaan sodan alusta lähtien sekä taisteluiden suhteen aliarvioinut Suomen armeijan kyvykkyyden menestykselliseen puolustukseen. Idmanin mukaan Saksan Neuvostoliitolle mahdollisesti antamat lupaukset, eivät todennäköisesti olleet niin sitovia muodostaakseen estettä Saksan ulkopolitiikan uudelleen järjestämiselle, sillä olihan Berliinissä aikaisemminkin hyvin lyhyessä ajassa tehty ulkosuhteita koskevia dramaattisia muutoksia. Tietojen puutteesta johtuen Idman joutui tunnustamaan, ettei hänellä ollut mitään tietoja Suomen ja Saksan hallitusten sen hetkisistä väleistä. Raportissaan, jossa Idman esitti näitä arveluitaan, kysyi hän lopuksi itseltään syytä, miksi oli kirjoittanut seikoista, joita Suomessa muutenkin pohdittiin. Vastaukseksi Idman antoi sen, että kyseiset asiat vaivasivat alinomaa hänen omaa mieltään.[192]

Vastaavanlaista pohdiskelua Idman jatkoi myös seuraavissa raporteissaan, joissa hän käsitteli muun muassa Puolan lähettilään kanssa käymäänsä keskustelua, jonka yhteydessä tämä oli väittänyt Saksan yllyttäneen Neuvostoliittoa hyökkäämään Suomeen syystä, että Saksassa oli aavistettu suomalaisten kykenevän vastustamaan puna-armeijaa. Enemmän painoarvoa Idman kuitenkin antoi Turkin Tokion-suurlähettilääksi vastanimitetylle Ferid Tekille, johon Idman oli jo aikaisemmin tutustunut Varsovassa ollessaan. Tekin näkemyksen mukaan Saksa olisi milloin hyvänsä valmis uhraamaan liittolaisuutensa Neuvostoliiton kanssa, jos se sillä tavoin kykenisi saavuttamaan rauhan. Lisäksi hän oli kertonut Idmanille käsityksestään, että Suomen alueet tulisivat sodan jälkeen laajentumaan hyvin suuresti, kunhan ”Venäjän kysymys sodan jälkeen astuu päiväjärjestykseen”.[193] Tek oli Idmanin mukaan käynyt keskusteluja myös Sir Craigien kanssa. Ilmeisesti niiden jälkeen

[190] Tokion-lähetystön dokumenteista ei löydy mainintaa Japanista Suomeen vapaaehtoisiksi pyrkineistä, joten kaikella todennäköisyydellä lähetystö ei vastaanottanut ainoatakaan japanilaista kiinnostunutta Suomeen lähtijää.
[191] ”Suomen ja Venäjän välinen taistelu.” Ministeri Idmanin raportti n:o 1. Tokio 4. tammikuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.
[192] Ibid.
[193] ”Venäjän kysymyksestä.” Ministeri Idmanin raportti n:o 2. Tokio 12. tammikuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.

Tek oli erään kerran saapunut Idmanin luokse mukanaan Englannin tiedustelupalvelun tuottamia karttoja Neuvostoliiton kansallisuus- ja väestöoloista, joita lähettiläät olivat sitten yhdessä tarkastelleet. Tek oli keskustelussaan Idmanin kanssa ollut vakuuttunut Saksan tulevasta hyökkäyksestä itään, johon Idman myös arveluissaan yhtyi. Idmanin mukaan talvisota oli mahdollisesti alku Neuvostoliiton hajoamiselle.[194]

Eräässä tammikuun sähkeistä ministeri Idman puuttui Japanin ja Neuvostoliiton suhteisiin. Siinä hänellä oli painava asia kerrottavanaan Japanin ulkoasiainministerin kanssa käymästään keskustelusta, jossa Idman oli saanut tietää, ettei Neuvostoliiton ja Japanin välille ainakaan lähitulevaisuudessa tulisi solmittavaksi hyökkäämättömyyssopimusta, ja että ulkoministeri oli myöntänyt Neuvostoliiton auttavan kiinalaisia joukkoja japanilaisia vastaan.[195] Kyseisen keskustelun Idman kävi 16. tammikuuta asetetun Japanin uuden hallituksen ulkoasiainministeri Hachiro Aritan kanssa ainoastaan joitakin päiviä tämän nimityksestä. Idman oli onnistunut verkostoitumaan Japanin ulkoasiainministeriössä jopa siinä määrin erinomaisesti, että hänelle kerrottiin täysin luottamuksellisia tietoja Japanin ja Saksan suhteista. Helmikuun alussa eräs ulkoasiainministeriön virkamies luki Idmanille Japanin Berliinin-suurlähettilään sähkeen, josta edelleenvälittämistään tiedoista Idman erikseen pyysi, ettei Suomen ulkoasiainministeriö kertoisi asiasta edes Japanin Helsingin-lähettiläälle. Sähkeestä oli käynyt ilmi, ettei Saksan virallisissa piireissä oltu tyytyväisiä Suomen ja Neuvostoliiton sotaan. Syinä tähän olivat muun muassa seikat, että taloudellisessa mielessä sota oli Saksalle epäedullinen, mutta lisäksi Saksan armeijan upseeriston sekä kansan myötätunto oli Suomen puolella.[196]

Idman oli päässyt tammikuussa keskustelukontaktiin Saksan Tokion-suurlähettilään kanssa ensimmäistä kertaa Suomen sodan syttymisen jälkeen. Keskustelussa Idman oli huomauttanut Ottille, että Saksan olisi syytä painostaa Neuvostoliiton hallitusta, jotta se luopuisi vaatimuksistaan, joihin Suomi ei missään tapauksessa voisi suostua. Ott oli vastannut Idmanille, että Saksan hallitus tarkoin seurasi Suomen tilannetta, ja että se harkitsisi rauhanvälittämismahdollisuutta maiden välillä. Tästä Saksan halukkuudesta Idman myöhemmin kuuli myös edellä mainitulta Japanin ulkoasiainministeriön tuttavaltaan, joka oli Japanin Moskovan-suurlähetystön kautta kuullut myös saksalaisten pyrkimyksistä.[197] Keskustelussaan Ottin kanssa mainitsi Idman myös pettymyksestään,

---

[194] ”Venäjän kysymyksestä. II.” Ministeri Idmanin raportti n:o 4. Tokio 29. tammikuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.
[195] Salasähkejäljennös n:o 9. Tokio 22.1.1940 Ulkoasiat Helsinki. J Tokiosta 1940. UMA.
[196] ”Eräitä lausuntoja Saksan suhteesta Suomen ja Venäjän väliseen taisteluun.” Ministeri Idmanin raportti n:o 7. Tokio 8. helmikuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.
[197] Japanin Moskovan-suurlähetystö oli tiedottanut, että Italian Moskovaan akkreditoitu sotilasasiamies oli käytyään Roomassa saanut tietää Saksan hallituksen tarkoituksena olevan kokeilla rauhanvälitysyritystä sodan osapuolien välillä. Tästä oli tietolähteen mukaan luovuttu toistaiseksi, koska Neuvostoliitto ei ollut vielä saavuttanut ainoatakaan voittoa, eikä sillä siten ollut kiinnostusta rauhansolmimiseen. ”Eräitä lausuntoja Saksan suhteesta Suomen ja Venäjän väliseen taisteluun.” Ministeri Idmanin raportti n:o 7. Tokio 8. helmikuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.

jonka hän oli kokenut kuunnellessaan uutisia Berliinistä sekä lukiessaan saksalaisen sanomalehdistön negatiivissävytteisiä kannanottoja Suomen asemasta. Tähän Ott vastasi pyynnöllä, ettei Saksan virallinen politiikka rikkoisi lähettiläiden henkilökohtaisia suhteita.[198]

2.4 Liikehdintää ennen Moskovan rauhaa

Japanin ja Neuvostoliiton välisten suhteiden kehitykseen puututtiin Tokion-lähetystöstä Idmanin raportilla tammikuun loppupuolella. Neuvostoliitto oli osoittanut neuvotteluissa Japanin kanssa olevansa halukas järjestämään suhteet vakaammalle pohjalle, josta osoituksena oli kalastusta koskevien kysymysten järjestäminen sopimuksella Japanin ja Neuvostoliiton välillä. Lisäksi osapuolet sopivat Mantšukuohon liittyvien kaupan ja velkasaatavien järjestämisestä, jotka myös osoittivat sitä, että Neuvostoliiton ja Japanin välit olivat parantuneet. Idman kuitenkin suhtautui varauksellisesti maiden lähentymiseen, sillä hänen mielestään kalastusta koskevan pitkäaikaisen sopimuksen aikaansaaminen Neuvostoliiton vakuutteluista huolimatta saattoi tuottaa vielä suuria vaikeuksia muiden keskeneräisten kysymysten ohella.[199]

Ulkoasiainministeri Arita teki helmikuun alussa pitämässään puheessa selkoa Japanin ulkopolitiikan tapahtumista ja tulevista suuntaviivoista. Puheesta kävi selväksi Japanin hallituksen koettaneen parantaa suhteitaan Neuvostoliittoon, mutta tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, että Japanin Kiinan-politiikassa tulisi tapahtumaan muutoksia. Kiinassa oli tarkoitus saada hävitetyksi kaikki Japanin vastaiset ja Kominternia kannattavat vaikutukset. Japani tulisi jatkamaan politiikkaansa Kominternia vastaan ja toivoi, että Neuvostoliitto muuttaisi omaa politiikkaansa Kiinassa, jossa se oli kannattanut japanilaisvastaista suuntausta. Arita puuttui puheessaan myös Euroopan tilanteeseen, josta hän toisti Japanin hallituksen jo sodan alussa omaksuman kannan pysyä puolueettomana ja omistamaan kaiken huomion Kiinan kysymyksen ratkaisulle.[200] Ulkoministeri oli tullut jo aikaisemmilta vuosilta tunnetuksi lujana ”Itä-Aasian uuden järjestyksen” kannattajana, joka tuki Japanin ekspansiivista politiikkaa. Aritan tarkoituksena oli saattaa Japanin suhteet Yhdysvaltoihin sekä Englantiin paremmiksi sekä ylläpitää ystävällisiä suhteita Saksan ja Italian kanssa. Japanin suhteet pysyisivät hyvinä näiden osapuolten kanssa, kunhan ne kaikki ymmärtäisivät olla puuttumatta Japanin päämäärien tavoittelemiseen Aasiassa.[201] Suomen asema

---

[198] ”Eräitä lausuntoja Saksan suhteesta Suomen ja Venäjän väliseen taisteluun.” Ministeri Idmanin raportti n:o 7. Tokio 8. helmikuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.
[199] ”Venäjän ja Japanin välinen kalastusta koskeva sopimus.” Ministeri Idmanin raportti n:o 3. Tokio 20. tammikuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.
[200] ”Japanin ulkopolitiikasta. Ulkoministeri Hachiro ARITAn puhe helmikuun 1 päivänä 1940.” Ministeri Idmanin raportti n:o 6. Tokio 5. helmikuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.
[201] Chihiro 1976, s. 202.

Japanin ulkopolitiikassa on ymmärrettävä juuri tässä kontekstissa, jossa Japanin tarkoituksena oli jatkaa puolueettomuutta Euroopan sotien suhteen.

Epävirallisissa yhteyksissä Suomelle osoitettu myötätunto ei ollut tapauskohtaisesti ristiriidassa Japanin virallisen ulkopolitiikan kanssa. Tokion suurimman klubin, Kosunsha klubin juhlakokoukseen osallistui tammi-helmikuussa 1940 satoja vaikutusvaltaisia japanilaisia mukaan lukien Japanin parlamentin ylähuoneen jäseniä. Kokouksessa klubin puheenjohtaja, ylähuoneen jäsen Hayashi esitti puheessaan läsnä olevalle Suomen lähettiläälle japanilaisten myötätunnon ja ihailun Suomea kohtaan, jota säestivät klubin jäsenten banzai-huudot.[202] Viralliselle Japanille oli kuitenkin hyvin kiusallista, jos hallituksen kantaa myötäilemättömät ryhmittymät puuttuisivat ulkopolitiikkaan tavalla tai toisella virallista doktriinia eroavalla tavalla. Suomen sota oli herättänyt erityisesti Japanin äärioikeistossa kannanottoja ja toimintaa, jotka tähtäsivät kannustamaan Japania liittymään sotaan Suomen puolelle.

Äärioikeistoon lukeutunut puolue nimeltään Kenkokukai, eli Valtakunnan Perustamisen Liitto, oli esittänyt käsityksen, että Japanin olisi ryhdyttävä sotaan Neuvostoliittoa vastaan ja siten autettava Suomea. Kyseisellä puolueella ei sinänsä ollut suurta poliittista painoarvoa, sillä parlamentissa sillä ei ollut edustajia, ja hallituksen määräyksestä ei lehdissä julkaistu puolueen tekemää päätöstä koskien Suomea. Tokion-lähetystö sai kokea helmikuussa 1940 sangen havainnollisen osoituksen virallisen Japanin kannasta, kun Kenkokukain johtaja Satoshi Akao päätti kääntyä Suomen lähetystön puoleen, sillä hän halusi välittää puolueensa tekemän päätöksen edelleen Suomen lähettiläälle ja hallitukselle. Ennen kuin puoluejohtaja pääsi lähetystölle, otti poliisi yhteyden lähetystön vahtimestariin, jota pyydettiin olla ilmoittamatta ministeri Idmanille hänen tulostaan, sillä siitä poliisin mukaan olisi saattanut seurata turvallisuusuhka itse lähettilästä kohtaan. Vahtimestari teki, kuten poliisi oli määrännyt, ja kun Akao saapui lähetystölle poliisin saattamana, otti hän puoluejohtajan asian vastaan ja ilmoitti siitä edelleen Idmanille.[203]

Ministeri Idman olisi mielenkiinnolla ottanut Akaon henkilökohtaisesti vastaan, mutta viranomaisten väliintulon vuoksi siihen ei tullut tilaisuutta. Idman mainitsi tapahtuneesta muun muassa kollegoilleen Sir Robert Craigielle ja Alankomaiden ministerille, kenraali Pabstille. Heidän mielestään tapaus oli hyvin mielenkiintoinen, sillä Pabstin mukaan pienten puolueiden vaikutus yleiseen mielipiteeseen oli useinkin huomattava. Japanissa oli vielä tuolloin paljon liittoja sekä yhdistyksiä, joiden päätökset ja ohjelmat kuvastivat laajojenkin piirien käsityksiä. Tokion diplomaattikunnan vanhin, Yhdysvaltain suurlähettiläs Grew piti välttämättömänä, että Idman ottaisi asian puheeksi Japanin ulkoasiainministeriössä, sillä poliisi oli ottanut tavaksi aina

[202] ”Suomi Japanissa.” Ministeri Idmanin raportti n:o 8. Tokio 23. helmikuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.
[203] Ibid.

vastaavissa tapauksissa sekaantua lähetystöjen toimintaan. Grew'n neuvosta Idman kääntyi ministeriön puoleen, mutta hän oli paikalliset olosuhteet tuntien päättänyt välttää esittämästä juhlallisia vastalauseita. Niiden sijasta Idman tiedusteli ulkoasiainministerin apulaiselta Tanilta asiasta, mutta tämä vastasi olevansa tietämätön koko tapauksesta kuitenkin tähdentäen, että poliisin toimenpiteet johtuivat sen tarkoituksesta suojella lähettilästä.[204] Tani oli Idmanille myös huomauttanut, että jos lähettiläs nimenomaan haluaisi tavata Akaon, oli hänellä siihen mahdollisuus. Idmanin käsityksen mukaan kuitenkin oli parasta olla tapaamatta puoluejohtajaa, sillä hänen näkemyksensä mukaan "Maassa maan tavalla taikka maasta pois".[205]

Tapaus "Akao" oli osoittanut myös poliisin läheisen suhteen japanilaiseen palveluskuntaan, sillä yleisestikin ottaen olivat Tokiossa sijaitsevien lähetystöjen virkamiehet Idmanin mukaan erittäin tarkan silmälläpidon alaisia. Hän oli kokemuksestaan voinut todeta, että kulkiessaan Tokion alueella, oli häntä aina osattu odottaa paikassa, jonne oli ollut matkalla. Idman päätteli, että ulkomaalaisten henkilökohtaiset suhteet japanilaisiin palvelijoihin olivat yleensä hyvät siitäkin syystä, että japanilaisesta solidaarisuudesta kummuten yksityiset ihmiset tunsivat normaaliksi luovuttaa ulkomaalaisia koskevia tietoja viranomaisille. Tokion-lähetystön vahtimestarin tapaus oli Idmanin mielestä hyvin kuvaava, sillä vahtimestari ei ollut ajatellutkaan, että poliisi olisi tilanteessa menetellyt epäkorrektisti.[206]

Kenkokukai-puolue kiinnosti ministeri Idmania jopa siinä määrin, että hän myöhemmin maaliskuussa lähetti juuri kyseisen vahtimestarinsa puolueen järjestämään kokoukseen. Tätä varten Idman oli aikaisemmin tiedustellut Japanin ulkoasiainministeriön kantaa asiaan, johon ulkoasiainministerin neuvonantaja, ministeri Ito oli vastauksessaan suositellut,[207] ettei Idman lähestyisi Akaota henkilökohtaisesti, mutta toisaalta voisi lähettää tälle kirjeen. Täten Idman antoi vahtimestarilleen puoluejohtajalle osoitetun kirjeen, jossa hän kiitti Kenkokukai-puoluetta Suomelle osoitetusta suuresta myötätunnosta. Itse kokousta ei järjestetty Tokion keskikaupungilla, sillä viranomaiset olivat pitäneet huolta siitä, ettei se keräisi liiaksi huomiota. Vahtimestari kertoi palattuaan kokoukseen osallistuneen monilukuinen joukko ihmisiä, mutta paikalle ei kaiketi ollut saapunut ketään erityisen vaikutusvaltaista henkilöä. Kokouksen antina oli ollut Kenkokukain päätös jatkaa toimintaa, joka tähtäsi Japanin ja Neuvostoliiton välisen sodan aloittamiseen.[208] Idman uskoi, että puolueen toiminta saattaisi herättää kiinnostusta Suomessa, joten hän lähetti Uuden Suomen päätoimittajalle S.J. Pentille joitakin valokuvia, joista yksi oli otettu Kenkokukain

[204] "Suomi Japanissa." Ministeri Idmanin raportti n:o 8. Tokio 23. helmikuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.
[205] Ibid.
[206] Ibid.
[207] Ministeri Ito oli toiminut aikaisemmin Japanin edustajana Varsovassa, jossa Idman oli häneen tutustunut.
[208] "Suomi Japanissa. II." Ministeri Idmanin raportti n:o 12. Tokio 15. maaliskuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.

asettamista suurista julisteista Tokion kaduilta. Niissä kehotettiin Japania ryhtymään sotaan Neuvostoliittoa vastaan ja auttamaan Suomea.[209]

Ministeri Idman ei jaksanut enää maaliskuun alkaessa uskoa siihen, että olisi pienintäkään mahdollisuutta Japanin ryhtymisestä sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Lähetystössä jouduttiin toteamaan, että kaikki kansalaistoiminta tapahtui hallituksen suostumuksella, joten suomalaisten mahdollisuudet vaikuttaa eliitin ja ennen kaikkea japanilaisen suuren yleisön mielipiteeseen olivat hyvin rajoitetut. Kosunsha klubin tapahtumat olivat herättäneet suurta huomiota diplomaattikunnassa, sillä olihan tuolloin avoimesti osoitettu myötämielisyyttä Suomelle.[210] Viranomaisten toimintaan ja yleiseen mielipiteeseen suhteutettuna voidaan Japanissa sanoa vallinneen Suomen puoleinen myötämielisyys, mutta sitä ei kuitenkaan tullut julkisesti osoittaa, ja jos osoitettiinkin, niin sen hyväksyttävyys oli tapauskohtaista. Idmanin mukaan olisi virheellistä todeta täkäläisten olosuhteiden olleen samanlaisia kuin Saksassa ja Italiassa. Tätä hän perusteli idän ja lännen itsestään selvillä eroilla, mutta hänen käsityksensä mukaan Japaniin ei olosuhteiltaankaan sopinut kansanvaltainen hallitustapa.[211] Idman näki Japanin eräänlaisena ultratotalitaarisena valtiona, jolle Saksa ja Italia hävisivät vertailussa totalitaaristen maiden kesken.

Pelkästään Suomella ei ollut etuja ajettavanaan Neuvostoliiton vastaisen politiikan aikaansaamiseksi Japanissa, sillä Italian suurlähettilästä oli myös ohjeistettu kotimaastaan, jotta tämä toiminnallaan koettaisi vastustaa Japanin ja Neuvostoliiton lähentymistä. Keskustelussa Italian laivastoattasean, kapteeni Giorgisin kanssa oli tämä Idmanille kertonut Suomen tilanteelle olevan parasta, jos maa tekisi edes välirauhan Neuvostoliiton kanssa. Englannin suurlähettiläs Craigie puolestaan piti rauhanehdotuksien sijaan tärkeänä Japanin saamista yhteistoimintaan Neuvostoliiton vastaiseen rintamaan ja hän oli jopa ehdottanut hallitukselleen, että Englanti ryhtyisi sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Maaliskuun alussa Idman sai tästä huolimatta monesti kuulla keskusteluissaan englantilaisten ja ranskalaisten diplomaattien kanssa lausuttavan käsityksestä, että länsivaltojen mahdollinen sota Neuvostoliittoa vastaan olisi epäviisasta, josta saattaisi seurata Saksan ja Neuvostoliiton entistä tiiviimmät suhteet. Turkin lähettiläs Ferid Tek oli tammikuisten rohkaisevien mielipiteidensä jälkeen joutunut muuttamaan käsityksiään, sillä Turkin ulkoasiainministeri oli sittemmin ilmoittanut maan tulevan pidättymään aggressioista Neuvostoliittoa kohtaan. Vaikka Idmanille oli tullut selväksi Japanin haluttomuus aloittaa vihollisuudet Neuvostoliiton vastaisilla rajoillaan, niin hänen käsityksenään oli vielä ennen

[209] ”Herra Päätoimittaja S.J. Pentti, Helsinki.” 18. maaliskuuta 1940. Fc:53. TLA.
[210] ”Japanilaista varovaisuutta.”. Ministeri Idmanin raportti n:o 10. Tokio 5. maaliskuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.
[211] Ibid.

talvisodan päättymistä, että Neuvostoliittoa tulisi kohtaamaan sisäinen hajaannus, jota nopeuttaisi länsivaltojen neuvostovastainen politiikka ja lopulta sodan syttyminen.[212]

Talvisota päättyi 13. maaliskuuta 1940, jolloin Suomi päätti suostua Neuvostoliiton vaatimuksiin rauhanehtojen mukaisesti. Tuntemuksiaan Idman kuvaili raskaiksi sodan viimeisten kuukausien ja kovien rauhanehtojen takia. Lähetystössä kiinnitettiin huomiota varsinkin rauhansopimuksen kolmanteen artiklaan, jonka mukaan sopimuksen solmineet rajoittivat ulkopoliittista toimintavapauttaan siten, etteivät nämä osallistuisi liittoihin ja valtioryhmityksiin, jotka olisivat suunnattuja toista vastaan. Tokion-lähetystössä oli saatu kokea, että eräillä tahoilla tämän artiklan sisältö tulkittiin siten, että se rajoitti varsinkin Suomen toimintavapautta. Idman katsoi tällaisen tendenssin Suomen kannalta aiheestakin huolestuttavaksi, sillä se helposti voitiin ymmärtää Suomen riippuvuudeksi Neuvostoliitosta.[213]

Japanin lehdistössä oltiin taipuvaisia tulkitsemaan sodan lopputulos Neuvostoliiton voitoksi, sillä tappio ei ministeri Idmanin tulkinnan mukaan tullut paikalliselle lehdistölle yllätyksenä. The Japan Advertiser julkaisi uutisen, jossa korostettiin Ruotsin Suomelle antaman avun suuruutta, jopa toteamalla, että Ruotsin apu pelasti Suomen armeijan.[214] Lehti lausui sodan päättymisen jälkeisen päivän pääkirjoituksessaan, että rauha oli vakava tappio myös Ranskalle ja Englannille. Asahi Shinbun päätyi myös vastaavaan arvioon ja totesi länsivaltojen jättäneen Suomen taistelemaan ilman riittävää apua. Lisäksi lehdistössä muistutettiin Tšekkoslovakian ja Puolan kohtaloista, joihin olivat vaikuttaneet Englannin tyhjät lupaukset. Lehti nimeltään Hochi puolestaan katsoi kirjoituksessaan rauhan merkitsevän vaaraa Japanille. Lehden mukaan Neuvostoliiton keskityttyä sotaan Suomea vastaan, oli se samalla jättänyt Japanin rauhaan idässä, mutta nyt rauhan tultua voisi Neuvostoliitto suunnata huomionsa Balkanille tai sitten Aasiaan.[215]

Länsivaltoja kohtaan osoitettu arvostelu sai todennäköisin syin Ranskan lähettilään Arsène-Henryn todistelemaan ministeri Idmanille Ranskasta lähetetyn avun suuruutta sekä länsivaltojen osoittamaa valmiutta lähettää joukkoja Suomeen. Arsène-Henryn mukaan kyseinen apu oli ollut Suomelle hyödyksi rauhaa tehtäessä. Idman joutui toteamaan, ettei hänellä ollut tarkkoja tietoja avun todellisesta suuruudesta, joten hän katsoi parhaaksi kertoa suomalaisten olevan kiitollisia siitä. Sir Robert Craigie pyysi vielä Idmania ottamaan Englannin Suomelle antaman avun puheeksi

---

[212] ”Länsivaltain suhtautumisesta Venäjään.” Ministeri Idmanin raportti n:o 9. Tokio 4. maaliskuuta 1940. UM 5 C 15. UMA. ”Länsivaltain suhtautumisesta Venäjään. II.” Ministeri Idmanin raportti n:o 11. Tokio 14. maaliskuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.

[213] ”Suomen ja Venäjän välisen sodan päätyttyä.” Ministeri Idmanin raportti n:o 13. Tokio 28. maaliskuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.

[214] Ministeri Idman päätteli Ruotsille myönteisen uutisen olleen seurausta lehden päätoimittajan rouvan ruotsalaisesta alkuperästä. The Japan Advertiseria hän kutsui Ruotsin hallituksen äänitorveksi. ”Suomen ja Venäjän välisen sodan päätyttyä.” Ministeri Idmanin raportti n:o 13. Tokio 28. maaliskuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.

[215] Lehtiselostus n:o 4. Vt. avustaja Thesleff. Tokio 28. maaliskuuta 1940. Ko 49. 69 B. lehtiselostukset 1938–45. TLA.

ulkoasiainministeri Aritan kanssa keskustellessaan, sillä hän ilmeisesti vielä rauhan jälkeenkin ajoi omaa politiikkaansa saada Japani ja oma maansa Englanti taivutettua sotaan Neuvostoliittoa vastaan.[216] Englannin suurlähettilään ehdotukset lopulta kaikuivat kuuroille korville, sillä uudet käänteet odottivat jo sotanäyttämöllä Euroopassa.

2.5 Maailman kaksi puolta

Japani oli valinnut tiensä, jota kulkea. Koko 1930-luvun kuluessa olivat sen ulkopolitiikan päämääriä viitoittaneet armeijan toimeenpanema ekspansio Manner-Aasiassa. Mantšuriasta alkanut eteneminen oli vienyt japanilaiset joukot täysimittaiseen sotaan Kiinassa, jonne maan resurssit ja huomio olivat suunnattu. Japanin ja Neuvostoliiton välinen jännitys laukesi rajakahakoina, joissa tuhansia sotilaita kaatui kansainvälisesti erittäin vähälle huomiolle jääneissä taisteluissa. Saksan ja Neuvostoliiton hyökkäämättömyyssopimus elokuussa 1939 vaikutti dramaattisesti Japanin ulkopolitiikkaan, sillä pettymys ideologisen liittolaisen Saksan takinkääntöön aiheutti Japanille tarpeen punnita asemaansa uudelleen suhteessa Neuvostoliittoon. Uudessa maailmanpoliittisessa tilanteessa otti Japani askeleen kohti Neuvostoliittoa toivoen parempien suhteiden aikaansaamista maiden välille. Syyskuussa 1939 alkaneeseen suurvaltasotaan Euroopassa otti Japani pidättyvän kannan, ja siten pyrki johdonmukaisesti esittäytymään kansainväliselle yhteisölle kyseiseen sotaan puolueettomasti suhtautuvana maana.

Pohdittaessa mitkä seikat ja miksi vaikuttivat Suomen ja Japanin suhteisiin, voidaan edellä esitetyn valossa todeta, että maiden väliset suhteet kehittyivät talvisotaa ennen ja sen aikana niiden linjojen mukaisesti, jotka suurvaltapoliittisella tasolla olivat muotoutuneet kevään ja kesän 1939 neuvotteluissa. Suomen asema Japanin ulkopolitiikassa oli sinänsä ristiriitaisessa tilanteessa, että samalla kun Japani pyrki lähentymään kansallisten etunäkökohtien mukaisesti Neuvostoliittoa samaisen vuoden syksynä, niin Suomi joutui lähentyvään kriisiin itäisen naapurinsa kanssa. Suomi, jolle puolueettomuuspolitiikka oli ulkopolitiikan kulmakivi aina talvisotaan saakka, oli pyrkinyt samoin kuin Japanikin pysyttelemään erossa Euroopan suurvaltakiistoista. Neuvostoliiton hyökättyä Suomeen oli Japani osoittanut virallisesti neutraalisuuttaan sotaa kohtaan, mutta kuitenkin Suomen lähettiäälle tehtiin selväksi, että Japanin sympatiat olivat Suomen taistelun puolella. Tämä sinänsä ei ollut yllätys, sillä olihan Japanin ja Suomen välillä ollut diplomaattisuhteiden alusta lähtien yhteisenä turvallisuuspoliittisena tekijänä juuri Neuvostoliiton muodostama uhka. Japanin lähentyminen Neuvostoliittoa kohtaan ei ole tulkittavissa edes siinä suhteessa Suomen vastaiseksi, että Japani pyrki korostamaan puolueettomuuttaan Suomelle, kun tämä taisteli niin sanotusti

[216] ”Suomen ja Venäjän välisen sodan päätyttyä.” Ministeri Idmanin raportti n:o 13. Tokio 28. maaliskuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.

yhteistä vihollista vastaan. Olivathan suomalaiset itse pyrkineet tekemään selväksi pitkin 1930-luvun loppua, että Suomi oli pysyvä puolueettomana, eikä tulisi tiivistämään yhteistyötä Japanin kanssa. Toiveet pohjoismaisesta yhteistyöstä hautautuivat lopulta talvisodan taisteluhautoihin.

Tokion-lähetystön toiminta oli hyvin vilkasta talvella 1939–1940. Suomelle osoitettujen avustusten keräyksen ja toimituksen organisoinnissa kunnostautui lähetystön henkilökunta siinä, missä vapaaehtoiset tahot ja erityisesti Suomen pääkonsulinvirasto Osakassa. Kaiken kaikkiaan ei voida puhua suurista lahjoituksista, sillä keräystoimintaa vaikeutti Japanin viranomaisten tiukka linja, jonka mukaisesti maassa pyrittiin välttämään kaikenlaista toimintaa, joka saattaisi vaarantaa Japanin suhteet Neuvostoliittoon. Japanin sota Kiinassa vaikeutti muiden ulkopoliittisten seikkojen lisäksi varainkeruuta Suomen hyväksi. Tosin ensin mainittua on kaikesta päätellen pidettävä toimintaa varsinaisesti vaikeuttaneena syynä. Tokion-lähetystössä ei kuitenkaan arvosteltu Japanin varovaisia toimia, sillä ilmeisestikin ministeri Idman ja hänen alaisensa tavalla tai toisella ymmärsivät paikallisten olosuhteiden edellytykset. Tämä siten osoittaa Suomen ja Japanin välisten hyvien suhteiden vankkaa perustaa, jolle aikaisempina vuosikymmeninä luotu pohja oli tarpeeksi vahva kestämään kyseinen kriisinaika. Toisaalta lähetystössä heräsi ilmeisin syin ajatuksia Japanin mahdollisuudesta yhtyä sotaan Suomen puolelle, mutta nämä osoittautuivat tyhjiksi viimeistään tultaessa maaliskuun alkuun 1940.

Tokion diplomaattikunta, kuten Japanin lehdistö ja virallisetkin piirit, suhtautui Suomen taisteluun aluksi hyvin pessimistisesti. Suomen osoittaman menestyksellisen taistelun seurauksena kokivat nämä pohdinnat muutoksia, sillä Suomella sittemmin katsottiin olevan hyvätkin mahdollisuudet selviytyä sodasta. Diplomaattikunta osoitti myötätuntoaan Suomen lähettiläälle, ja erityisesti Yhdysvaltojen, Englannin, Ranskan ja Turkin lähettiläiden tiiviit suhteet Suomen edustustoon olivat omiaan osoittamaan Suomen taistelun samaa tukea varsinkin länsivaltojen taholta. Saksan suurlähettiläs pidättäytyi ainakin aluksi kanssakäymisestä ministeri Idmanin kanssa, mutta sodan lopputuloksen muodostuttua epävarmaksi myös lähettiläs Ott päätti olla yhteydessä Suomen edustajaan. Japanin ulkoasiainministeriöön oli ministeri Idmanilla erittäin hyvät suhteet, sillä eräskin nimeltä mainitsematon ministeriön virkamies oli Suomen lähettiläälle hyödyllisenä tiedonlähteenä siinä, missä itse ulkoasiainministeri Aritakin. Japanin johtavien piirien, kuten suuren yleisön osoittama myötämielinen ja ihannoivakin asenne toistui virallisten yhteyksien ulkopuolella muun muassa hyökkäyksellisten banzai-huutojen kaikuessa.

Japanissa ilmeni voimakasta neuvostovastaista mielialaa, joka oli peräisin maan pitkäaikaisesta virallisesta ulkopolitiikan doktriinista. Tokion-lähetystö sai todistaa Suomen sodan herättäneen liikehdintää, vaikkakin pientä, joka tähtäsi Japanin saattamiseen sotaan Suomen puolelle. Tämä luonnollisista syistä herätti suomalaisissa kiinnostusta, mutta suuria odotuksia neuvostovastaisten

tendenssien varaan ei asetettu. Täten Englannin suurlähettilään tarkoitus saattaa oma maansa ja Japani sotaan Neuvostoliittoa vastaan sai Suomen lähettiläältä arvatenkin huomiota, mutta ei sen enempää. Kenkokukai-puolueen taholta suunnattu kiinnostus talvisotaa kohtaan osoitti ministeri Idmanille tahon, jota kautta saattaisi päästä yhteyteen Japanin virallista ulkopolitiikkaa vastustavien ryhmien kanssa. Japanilaisten viranomaisten erittäin varovainen suhtautuminen asiaan sai Suomen lähettilään lopulta perääntymään varsinaisten kontaktien luomiselta. Kyseisen tapauksen yhteydessä kävi ilmi myös viranomaisvalvonnan ulottuminen Tokion-lähetystöön ja ilmeisin perustein myös muihin Tokion diplomaattiedustustoihin. Japanilaisten suhtautuminen ulkomaalaisiin oli vähitellen muuttumassa, sillä diplomaatteja pidettiin tietoisesti silmällä. Japanin sisäinen tilanne muuttui ulkopolitiikan suunnanmuutoksen seurauksena, josta oli havaittavissa ulkomaalaisiin kohdistuneen epäluuloisuuden kasvua. Ministeri Idmanin näkemyksestä Japani oli muotoutumassa yhä enenevässä määrin totalitaariseksi valtioksi.

3. Tyyntä ennen myrskyä: Moskovan rauhasta Pearl Harboriin 1940–1941

3.1 Suomen ja Japanin välisen kaupan kehitys

Talvisodan seurauksena kauppavaihto pysähtyi Suomen ja Japanin välillä, sillä sodasta johtuneet laivausvaikeudet estivät tavaravaihdon. Kuljetusongelmien takia suomalaisen selluloosan tuonti pysähtyi, vaikka japanilaisten taholta sitä oli toivottu tuotavan maahan. Japani puolestaan oli halukas kauppaamaan Suomeen erinäisiä tavaroita. Tätä ongelmaa ratkoakseen oli pääkonsuli Ouchterlony aloittanut neuvottelut Japanin viranomaisten ja Suomen selluloosayhdistyksen kanssa, jotta suora laivayhteys olisi mahdollista aikaansaada Petsamosta Japaniin. Kyseiset neuvottelut eivät kuitenkaan tuottaneet tuloksia vuoden 1940 loppuun mennessä, joten kysymys maiden välisen kaupan järjestämisestä jäi avoimeksi. Kyseisen vuoden aikana Japanissa kävi kaksi suomalaista laivaa, mutta ilmeisesti nämä eivät kulkeneet suoraan Suomen ja Japanin välillä. Niistäkään ei siis ollut ratkaisemaan syntynyttä ongelmaa.[217]

Tokion-lähetystö teki työtä suomalaisen viennin edistämiseksi saattamalla japanilaisia tuontiliikkeitä yhteyteen suomalaisten vientiyritysten kanssa. Tämän lisäksi lähetystöstä annettiin japanilaisille yrityksille informaatiota yleisestikin Suomen vientiteollisuuden mahdollisuuksista ja näkymistä. Ministeri Valvanteen otettua lähetystön päällikkyyden vuonna 1933, oli Suomen ja Japanin välinen kauppa Suomen kannalta hyvin edullinen. Tällöin kauppavaihdonsuhde oli jopa niin voitollinen, että kyseisenä vuonna Japaniin vietiin noin 33,6 miljoonan markan edestä etupäässä tekosilkkiselluloosaa, kun taas Japanin tuonti Suomeen vastasi arvoltaan 4,8 miljoonaa

[217] ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1940.” Ministeri Idman. Tokio 28. tammikuuta 1941. Fc:15. TLA.

markkaa, ja se tuli kutoma-, metalli- ja muun kaltaisista teollisuuden tuotteista. Huolestuttavaa suomalaisten kannalta olivat erot tavaroiden valmiusasteessa, sillä Suomen vienti koostui pääasiassa teollisuuden puolivalmisteista, mutta japanilaiset veivät Suomeen teollisuuden täysvalmisteita. Lisäksi lähetystöstä valitettiin kunnollisen pankkiyhteyden puutetta, jolla katsottiin olevan negatiivinen vaikutus maiden välisen kaupan kehittymiselle. Toisaalta lähetystöstä huomioitiin paremman pankkiyhteyden kenties mahdollistavan Japanin tuonnin kasvun suhteessa Suomesta tulevaan vientiin perusteluna käyttäen Japanin tuolloin harjoittamaa aggressiiviseksi kuvailtua kauppapolitiikkaa. Vuoden 1933 aikana ei Japanissa käynyt suomalaisia laivoja ja lähetystössä pidettiinkin hyvin suotavana Suomen ja Japanin välisen suoran laivalinjan avaamista. Toisaalta lähetystöstä arvioitiin, ettei saavutettava hyöty tekisi laivalinjaa kannattavaksi ainakaan lähivuosien aikana.[218]

Tuonti Japanista kasvoi vuoden 1933 jälkeen merkittävästi, kuin myös Suomen vienti Japaniin. Vuoteen 1937 tultaessa oli Suomesta lähtenyt vienti Japaniin arvoltaan 98,4 miljoonaa markkaa, mutta ennen niin voitollinen kauppasuhde oli kaventunut Japanin tuonnin arvon noustua kyseisenä vuonna vastaamaan 90,3 miljoonaa markkaa. Tästä seuraavan vuoden tammi-kesäkuussa kauppavaihdossa oli tapahtunut dramaattinen muutos, sillä puolen vuoden kauppa-arvoksi tuli Japanista peräisin olleelle tuonnille 57,8 miljoonaa markkaa, kun taas Suomesta tullut vienti vastasi 18,4 miljoonaa markkaa. Pelkästään erot tuonti- ja vientiarvojen välillä eivät järkyttäneet suomalaisia, sillä Japanista tullut voimakas kutomateollisuuden tuotteiden maahantuonti oli vaaraksi suomalaiselle puuvillateollisuudelle. Suomen ulkoasiainministeriössä tämän tuonnin katsottiin merkitsevän vakavaa uhkaa myös muulle kansantaloudelle, sillä kauppataseen epäedullisuuden lisäksi kyseiset japanilaistuotteet olivat laadultaan niin huonoja, että niiden vähittäiskauppa Suomessa katsottiin johtavan kuluttajien tappioksi.[219] Nopeasti tapahtuneen muutoksen syynä pääasiallisesti pidettiin Japanin laajentamia tuontirajoituksia, joita perusteltiin Kiinan sodan seurauksilla.[220]

Tokion-lähetystössä pidettiin valitettavana, etteivät Suomen talouspiirit, toisin kuin esimerkiksi muissa Pohjoismaissa, osoittaneet sanottavaa kiinnostusta kauppasuhteiden laajentamiselle Itä-Aasiaan. Lähetystö piti virheenä Suomen Keskuskauppakamarin syyskuussa 1938 antamaa kielteistä lausuntoa kutsuun, joka oli tarkoitettu Tokiossa vuonna 1940 järjestettäväksi suunniteltuun, mutta myöhemmin peruutettuun maailmannäyttelyyn. Kutsusta kieltäytymistä oli perusteltu Suomen kaupallisten suhteiden kehittymättömyydellä Aasiassa, joka sai lähetystössä

[218] ”Vuosikertomus vuodelta 1933.” Ministeri Valvanne. Tokio 1. lokakuuta 1934. Fc:15. TLA.
[219] ”Japanin kaupasta ja polkumyynnistä.” Allekirjoittamaton. Helsinki 6. lokakuuta 1938. UM Fb:58 B 1. UMA.
[220] Koivisto & Tuokila 1985, s. 30.

ihmetystä osakseen, sillä tämän kannalta kaupan kehittymättömyys oli pikemminkin osallistumista puoltava peruste. Eräänä mahdollisuutena lähetystöstä ehdotettiin suomalaisten Japanista tuomaa suurta soijajalosteiden määrää, jota voitaisiin käyttää kotimaisessa teollisuudessa niiden edelleen jalostamiseksi ja myymiseksi, vaikka sitten takaisin Aasiaan.[221]

Suomen selluloosayhdistyksessä nähtiin vuoden 1938 lopulla Japani yhdeksi suomalaisen silkkimassan parhaaksi vientimaaksi. Japanin tehtaiden silkkiselluloosan tarve ei vastannut sen oman selluloosatuotannon vaatimuksia, joten suomalaiselle tuotannolle oli markkinoita Japanissa, joskin muut Pohjoismaat sekä Yhdysvallat kilpailivat samoista mahdollisuuksista.[222] Silkkiselluloosan markkinat kärsivät jo tuolloin Japanissa toimeenpannuista tuontisupistusmääräyksistä, joita perusteltiin juuri Japanin käymällä sodalla Kiinassa. Määräysten seurauksena tapahtunut viennin yleinen vähentyminen Japaniin sai aikaiseksi huolestumista suomalaisten tuottajien piirissä. Tilanteen johdosta käytiinkin vuoden 1938 ja kevään 1939 kuluessa Suomen ja Japanin välillä pitkiä neuvotteluita, jotta suomalaisten kannalta tärkeistä Japaniin kohdistuvan viennin jatkumisesta sekä Suomelle haitalliseksi katsotun japanilaisen kutomateollisuuden tuotteiden tuonnin rajoituksista olisi voitu sopia.[223]

Neuvottelut saatiin päätökseen vasta seuraavan vuoden puolella, jolloin ministeri Valvanne saattoi informoida Helsinkiä kymmenen kuukautta kestäneiden kauppaneuvotteluiden vihdoin päättyneen allekirjoitettuun sopimukseen.[224] Se päivättiin toukokuun ensimmäiselle päivälle, ja sopimustekstin mukaan Suomelle annettiin Japaniin tuotavan tekosilkkiselluloosan kokonaismäärästä 21,8 prosentin kiintiö. Vertailun vuoksi on todettava, että vuoden 1938 tuontiluvuista suomalaisille oli myönnetty yhdeksän prosentin kiintiö, mutta nyt se yli kaksinkertaistui.[225] Kanada hyötyi Suomen lisäksi eniten kiintiöiden jaosta. Suomen lähetystössä arvioitiin Kanadan neuvottelumenestyksen olleen seurausta sen lähetystön taktiikasta käyttää perusteluina Kanadan selluloosateollisuuden runsasta japanilaistyövoimaa.[226] Suomalaisilla ei ollut käytettävissään vastaavia tai parempia valtteja, mutta Suomi kauppasopimuksessa vastavuoroisesti

[221] ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1938.” Ministeri Valvanne, Vt. avustaja Kala. Tokio 30. tammikuuta 1939. Fc:15. TLA.
[222] ”Varatuomari Vallin huomioon.” Suomen Selluloosayhdistys. Helsinki 3. lokakuuta 1938. UM Fb:58 B 1. UMA.
[223] ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1938.” Ministeri Valvanne, Vt. avustaja Kala. Tokio 30. tammikuuta 1939. Fc:15. TLA.
[224] ”Suomen-Japanin kauppaneuvottelut. XIV.” Ministeri Valvanteen taloudellinen raportti n:o 20. Tokio 11. toukokuuta 1939. UM Fb:58 B 1. UMA.
[225] Muut tekosilkkiselluloosan kiintiön saaneet vientimaat olivat prosenteiltaan; Kanada 23,6 %, Norja 18,2 %, Ruotsi 9,1 % ja Yhdysvallat 27,3 %.
[226] ”Suomen-Japanin kauppaneuvottelut. XV.” Ministeri Valvanteen taloudellinen raportti n:o 22. Tokio 2. kesäkuuta 1939. UM Fb:58 B 1. UMA.

lupautui olla irtisanomatta sitä sopimuskauden eli vuoden 1939 aikana sekä olla rajoittamatta Japanin vientiä Suomeen.[227]

Helposti kauppasopimus ei ollut syntynyt, sillä osoittaahan neuvotteluiden pitkäkestoisuus jo osaltaan sen saavuttamisen vaikeutta. Suomalaisten puolelta sopimusta voitiin pitää perustellusti varsin edullisena, sillä olihan Suomi pystynyt kasvattamaan selluloosan vientikiintiötään, ja siten parantamaan vuoden 1938 tappiollisen kauppataseen seurauksia. Neuvotteluissa Japanin ulkoasiainministeriön kauppaosaston päällikkö Matsushima oli valittanut, ettei Suomi sallinut japanilaisten puuvillakankaiden viennin lisäämistä siinäkään tapauksessa, että Japani suostuisi lisäämään Suomesta tuodun tekosilkkiselluloosan määrää. Ministeri Valvanteen määrätietoinen esiintyminen neuvotteluissa sekä Suomen ulkoasiainministeriön tiukkojen kauppaneuvotteluohjeiden takia neuvottelut venyivät entisestään. Japanilaisten kiinnostus lopettaa neuvottelukierros tuli ilmeiseksi Valvanteelle jo maaliskuun alussa 1939, jolloin osastopäällikkö Matsushima ilmoitti Japanin olevan halukas saamaan neuvottelut päätetyiksi mahdollisimman pian.[228]

Tokion-lähetystö havainnoi saavutetun kauppasopimuksen herättäneen tyytyväisyyttä molemmissa osapuolissa, mutta Saksan hyökkäys Puolaan ja maailmansodan syttyminen myöhemmin häiritsivät kauppasopimuksen edellytysten täyttämistä. Japanin viranomaiset reagoivat kuljetusongelmien takia suomalaisen selluloosan maahantuontiin sitä rajoittavasti, mutta Tokion-lähetystöstä uskottiin suomalaisten onnistuneen toimittamaan kyseisen vuoden kiintiöosuutensa Japaniin jo ennen kuin vientimahdollisuudet heikentyivät lokakuun alussa. Talvisodan syttymisen seurauksena maiden välinen kauppavaihto loppui kokonaan, ja lähetystöstä todettiinkin vuoden 1940 alussa, ettei vallitsevissa olosuhteissa ollut mahdollista löytää suomalaisille tuotteille uusia markkinoita Japanista. Tietenkin uuteen kauppasopimukseen tähtäävät neuvottelut olisivat olleet omiaan Suomen lähetystön toiminnalle, mutta selluloosaa koskevan sopimuksen uudistamista varten oli Japanin ulkoasiainministeriö ohjeistanut omaa edustustoaan Helsingissä neuvotteluiden aloittamista varten. Tällöin Tokion-lähetystön tehtävänä ei ollut neuvotteluiden toimittaminen. Lähetystön ainoana talouspoliittisena pyrkimyksenä talvisodan sytyttyä olikin entisten kauppasuhteiden säilyttäminen, joka myös tuotti vallinneiden olosuhteiden seurauksena vaikeuksia.[229]

---

[227] ”Monsieur le Ministre”. Tokio 1. toukokuuta 1939. Liite raporttiin: ”Suomen-Japanin kauppaneuvottelut. XV.” Ministeri Valvanteen taloudellinen raportti n:o 22. Tokio 2. kesäkuuta 1939. UM Fb:58 B 1. UMA. ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1939.” Ministeri Idman. Tokio 22. tammikuuta 1940. Fc:15. TLA. Ks. Fält 1982, s. 254. Vrt. Koivisto & Tuokila 1985, s. 30.

[228] ”Suomen-Japanin kauppaneuvottelut. V.” Ministeri Valvanteen taloudellinen raportti n:o 6. Tokio 4. maaliskuuta 1939. UM Fb:58 B 1. UMA.

[229] ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1939.” Ministeri Idman. Tokio 22. tammikuuta 1940. Fc:15. TLA.

Aina talvisodasta vuoteen 1941 saakka oli suomalais-japanilainen kauppavaihto täysin pysähdyksissä laivausvaikeuksista ja valuuttasäännöstelystä johtuen. Kuitenkin vuoden 1941 aikana saatiin pitkään odotettu suora laivayhteys aikaiseksi Suomen ja Japanin välille. Suomen Etelä-Amerikan linjan moottorialus M/S Tornator saapui toukokuussa Jokohamaan, jonne se oli aloittanut matkansa Petsamosta. Suomesta tullut tuonti rajoittui ainoastaan Tornatorin mukanaan tuomaan 140 tonnin selluloosalastiin ja muuhun kappaletavaraan, sillä saavuttuaan määränpäähänsä joutui alus jäämään Japaniin kansainvälisen tilanteen kiristyttyä. Kesällä 1941 laivayhteys Suomeen katkesi, joten vientiä Japanista Suomeen ei ollut. Joka tapauksessa Tornatorin saapuminen otettiin japanilaisissa talouspiireissä tyytyväisinä vastaan,[230] vaikka Japanin oma vientiteollisuus ei tapahtuneesta päässytkään hyötymään. Vuoden 1941 lopulla käytiin kuitenkin neuvotteluita huomattavien kalastusverkkolankaerien ostamisesta Suomeen. Olosuhteet jo tunnetuksi tulleiden laivausongelmien takia eivät jälleen sallineet tavaran toimitusta määränpäähän, joten niiden kuljetusta Suomeen siirrettiin epämääräiseen tulevaisuuteen.[231]

Tokion-lähetystöä työllisti myös suomalaisen yrityksen nimeltä Rettig & Co:n Japanista ostaman suurehkon tupakkaerän kohtalo. Tornatorin oli Suomeen palatessaan ollut määrä tuoda mukanaan kyseinen tavara, mutta Suomen ja Neuvostoliiton sota sekä Suomen ja Englannin välien kiristyminen johtivat sen matkan peruuntumiseen, josta puolestaan oli seurauksena kyseisen suomalaisyrityksen pyrkimykset irtisanoa sopimus japanilaisen toimittajan kanssa. Lähetystö joutui useiden kuukausien ajan käymään neuvotteluita japanilaisten viranomaisten ja tavarantoimittajan kanssa, mutta lopulta asia saatiin ratkaistuksi siten, että tupakka myytiin Kiinaan. Tokion-lähetystö onnistui neuvotteluissa supistamaan suomalaisyrityksen menot neljännekseen siitä, mitä japanilaiset olivat siltä aluksi vaatineet.[232]

Tornatorin paluu Suomeen ei enää ollut mahdollista, joten laiva japanilaisten toimesta aikarahdattiin ja rahtaussopimuksen mukaisesti alus määrättiin kulkemaan Jokohaman ja Tsingtaon väliä.[233] Laiva haaksirikkoutui 28. tammikuuta 1942 Etelä-Japanin rannikolla. Tornatorin miehistö pelastui turmassa, mutta itse laiva ja sen kuljettama lasti tuhoutuivat. Tokion-lähetystö kävi turman jälkeen neuvotteluita Saksan suurlähetystön kanssa, ja niiden tuloksena onnistuttiin sijoittamaan työttömiksi jääneet laivan päällystön ja miehistön jäsenet saksalaisille laivoille Japanissa, joitakin

---

[230] Tornatorin saapumisen kunniaksi järjestivät Japanin ulkomaisen kaupan edistämisyhdistys sekä Japanilais-suomalainen yhdistys juhlan eräässä Tokion suurimmista ravintoloista, luultavasti Japanin valtion kustannuksella. Tilaisuuteen oli kutsuttu laivan päällystön ja miehistön sekä Suomen lähettilään lisäksi edustajia Japanin ulkoasiain-, kauppa- ja valtiovarainministeriöstä. ”Tornatorin käynti Japanissa. – SIBELIUS’en viulukonsertin esitys ja sen johdosta lähetystössä pidetyt kutsut. –SIBELIUSta käsittelevä artikkelini ”Shinjoen” aikakauskirjassa.” Ministeri Idmanin raportti n:o 22. Tokio 13. kesäkuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.

[231] ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1941.” Ministeri Idman. Tokio 29. tammikuuta 1942. Fc:15. TLA.

[232] Ibid.

[233] Ibid.

haluttomia lukuun ottamatta. Maahan oli myös ennen uuden sodan syttymistä saapunut eräs toinen suomalaislaiva nimeltä S/s Tilda. Tämä Suomen Höyrylaiva Oy:n omistama alus aikarahdattiin Shanghaissa saman japanilaisyhtiön toimesta kuin Tornatorkin ja myöhemmin myytiin eräälle saksalaiselle toimielimelle, jolle laivan omistusoikeus siirtyi 31. lokakuuta 1942. Tokion-lähetystöä työllistivät vielä tämänkin jälkeen kyseisen laivan myyntiin liittyneet sekä sen maksamattomasta rahdista johtuneet kysymykset.[234] Vuoden 1941 aikana oli viimeisen kerran tapahtunut kauppaa Japanin ja Suomen välillä, joten sitä seuraavina vuosina maiden välinen kauppa oli sodan johdosta täysin pysähdyksissä ennen kuin se jälleen avattiin toisen maailmansodan jo päätyttyä.

3.2 Totuttautumista rauhaan sotaan valmistautuvassa Japanissa

3.2.1 Akseli tiivistää yhteistyötä

Saksan hyökkäys Tanskaan ja Norjaan keväällä 1940 herätti japanilaislehdistössä samankaltaisia reaktioita kuin, mitä oli hetki sitten päättyneessä Suomen ja Neuvostoliiton välisessä sodassa saatu kokea Suomesta kirjoitettavan. Tokion-lähetystössä huomioitiin useimpien japanilaislehtien lausuvan myötätuntonsa Tanskaa ja Norjaa kohtaan, ja samassa yhteydessä nämä toivat ilmi ennustuksen, että kyseisen kevään aikana myös muidenkin eurooppalaisten puolueettomien valtioiden alueet tulisivat taisteluiden näyttämöiksi. Lehdistössä pääteltiin myös Saksan hyökkäyksellä olevan vaikutuksensa Aasiassa, sillä Japanissa pelättiin englantilaisten ja ranskalaisten ryhtyvän erinäisiin saartotoimenpiteisiin, joiden seurauksena sodan syttymisen mahdollisuus kasvaisi myös Japanin omalla vaikutuspiirillä. Ministeri Idmanin mielestä kuitenkaan Norjalle ja Tanskalle osoitettu myötätunto ei ollut luonteeltaan läheskään verrattavissa Suomelle osoitettuun. Suomea kohtaan tunnetulle myötätunnolle olivat olleet Japanissa ominaisia muun muassa käsitys talvisodan erillisyydestä suurvaltojen kamppailusta, japanilaisten mentaliteetti mieltää Neuvostoliitto edelleen pääviholliseksi sekä Suomen armeijan osoittama menestyksekäs vastarinta, jolla suomalaiset olivat saaneet osakseen japanilaisten ihailun. Idman katsoi yksityisiltä japanilaisilta saamansa lukuisat kirjeet osoitukseksi, jolla Japanin kansa näytti millä puolella sen myötätunto selvästi oli.[235]

Saksan sotavoimien keväällä 1940 saavuttama menestys Länsi-Euroopassa sai myös osakseen japanilaisten ihailun, josta seurauksena oli Saksan arvovallan kasvu Japanissa ensimäistä kertaa sitten Saksan ja Neuvostoliiton hyökkäämättömyyssopimuksen aiheuttaman pettymyksen.[236]

---

[234] ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1942.” Ministeri Idman. Tokio 29. tammikuuta 1943. Fc:15. TLA. ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1941.” Ministeri Idman. Tokio 29. tammikuuta 1942. Fc:15. TLA.
[235] ”Saksan hyökkäys Skandinaviaan ja Japanin yleinen mielipide.” Ministeri Idmanin raportti n:o 16. Tokio 24. huhtikuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.
[236] Chihiro 1976, s. 206.

Japanin ulkoasiainministeriössä jatkettiin totuttua politiikkaa seurannutta linjaa, jonka mukaisesti Japani tulisi edelleen pysymään puolueettomana suhteessa Euroopan tapahtumiin. Ministeriön edustaja oli kuitenkin lehdistölle puhuessaan huomauttanut, että puolueettomien ja sodassa olevien välinen rajalinja oli käynyt jopa vaarallisen ahtaaksi. Hieman yllättävästi otti ministeri Idman kannan ymmärtää Japanin virallista ja yleistä mielipidettä, sillä hänen mukaansa Japani oli yksistään jo niin kaukana Skandinaviasta, ettei sillä ollut mitään erityistä mielenkiintoa viimeksi mainittua kohtaan. Tanskan Tokion-lähettiläs Tillitse kertoi Idmanille olleensa hyvin pahoillaan käytyään varaulkoministeri Tanin luona ilmoittamassa maansa tulleen miehitetyksi, sillä ministeri ei ollut lähettiläälle osoittanut mitenkään myötätuntoa tapahtuneen johdosta.[237]

Idmanin mukaan Suomen ja Japanin väliset suhteet pysyivät entiseen tapaansa hyvinä talvisodan aikana ja sen jälkeen.[238] Japanin virallisten piirien pidättyväisyys ei ollut peruste, jolle olisi voitu sälyttää näkökohtia maiden välisten suhteiden huonontumisesta, sillä olihan viranomaisten varauksellisuudesta huolimatta osoitettu suomalaisia kohtaan suurta myötätuntoa ja kiinnostusta. Suomen tilanne kiinnosti japanilaislehtiä vielä talvisodan päätyttyäkin,[239] sillä kesällä 1940 kysymyksiä Japanissa herättivät Neuvostoliiton mahdolliset lisävaatimukset. Tokion-lähetystön näkemyksestä Suomelle ehkä suosiollisimman japanilaislehden Nichi Nichin iltapainoksessa 19. kesäkuuta 1940 esitettiin Berliinistä tulleita huhuja, joiden mukaan Neuvostoliitto olisi vaatinut muun muassa Ahvenanmaata itselleen. Muutkin lehdet Tokiossa julkaisivat huolestuttavia uutisia, mistä johtuen päätti Idman ottaa yhteyttä Saksan lähettiääseen. Vähän aika sitten tapahtunut Neuvostoliiton Baltian maiden miehitys oli omiaan lisäämään hermostuneisuutta Tokiossa, mutta Ottin mukaan asiassa ei ollut myöhemminkään syytä huoleen, sillä Neuvostoliiton Suomelle väitetyksi asettamia vaatimuksia koskevaa ultimaatumia kiertäneet huhut kumottiin.[240]

Ministeri Idmanin mielestä oli välttämätöntä, että Helsingistä toimitettaisiin lähetystölle aika ajoin tietoja Suomea koskevasta merkityksellisestä poliittisesta kehityksestä. Idman selvästi paheksui tapahtunutta, jossa hän joutui kääntymään Saksan lähettilään puoleen tiedustellakseen Suomea koskevista tapahtumista. Hän esittikin vastaisuuden varalle, että Helsingin ulkoasiainministeriöstä ilmoitettaisiin myös Tokion-lähetystölle maailmalla kiertävistä vääristä huhuista sekä täsmälliset tiedot Suomen ja Neuvostoliiton välisten vakavien erimielisyyksien sattuessa. Idman lisäksi ehdotti, että ministeriö ottaisi tavaksi lähettää niin kutsuttuja ”LC-sähkeitä”,

---

[237] ”Saksan hyökkäys Skandinaviaan ja Japanin yleinen mielipide.” Ministeri Idmanin raportti n:o 16. Tokio 24. huhtikuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.
[238] ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1940.” Ministeri Idman. Tokio 28. tammikuuta 1941. Fc:15. TLA.
[239] Professori Olavi K. Fältin lehdistötutkimuksessa esitetään, että Suomi ja sen aseman kiinnostivat japanilaislehdistöä talvisodan jälkeen ennen kaikkea yhtenä kansainvälisen politiikan nappulana. Fält 1979, s. 183.
[240] ”Suomea koskevia huhuja.” Ministeri Idmanin raportti n:o 24. Tokio 25. kesäkuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.

joita Tokion-lähetystö säännöllisesti käytti myös niiden edullisuuteen vedoten. Lähetystön kannalta ei ollut niinkään ensisijaista, jos sähkeen saapuminen kestäisi muutamia tunteja. Toisaalta Idman huomautti myös liiallisen säästäväisyyden koituvan haitalliseksi, jos sähkeessä ei olisi tarpeeksi informaatiota tai sitä ei lähetettäisi ollenkaan. Säästäväisyys oli kostautunut, kun ministeriö ei ilmeisesti ollut informoinut lähetystöä sähkeellä niistä alueista, jotka Moskovan rauhassa luovutettiin Neuvostoliitolle. Tokion-lähetystö sai vasta ruotsalaisista lehdistä lukea kuukausi rauhansopimuksen solmimisen jälkeen siitä kuinka laaja kyseinen alue oli todellisuudessa.[241]

Japanin ulkopolitiikasta tehtiin lähetystössä huomio, että maa oli parhaillaan kesällä 1940 suurten tapahtumien kynnyksellä. Lähetystön mukaan maassa vallitsi jännittynyt tilanne ja siitä johtuva mieliala kuvastui myös Japanin lehdistön kirjoituksissa. Japani oli muuttunut yhä enemmän saksalaisystävälliseksi näiden saavuttamien sotilaallisten voittojen innoittamana. Avustaja Thesleffin näkemyksestä maa oli aloittanut valmistautumisen, jotta se voisi jakaa muiden akselivaltojen kanssa tarjoutuvan saaliin. Japanin huomio oli kiinnittynyt Kiinassa käytävän sodan voittamiseen, mutta sen lisäksi oli japanilaisten mielenkiinto noussut Hollannin Itä-Intiaa, ranskalaista Indokiinaa ja Hongkongia kohtaan. Talvisodan päättymisen jälkeen ei Suomesta kirjoitettu yhtä useasti kuin sodan aikana. Thesleffin mukaan japanilaiset lehdet olivat melkeinpä kokonaan lopettaneet Suomen asioista uutisoimisen joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta.[242]

Japanin ulkoasiainministeriössä pääteltiin huhtikuussa 1940, että Japanin etujen mukaista olisi saada solmituksi sen ja Neuvostoliiton välille puolueettomuussopimus. Tämä oli erityisen tärkeää silmällä pitäen Japanin pyrkimystä keskittyä vaikutuspiirinsä kasvattamiseen sen etelänpuoleisilla alueilla. Japanilaisten taholta pidettiin hyvänä merkkinä neuvostoliittolaisten keskittymistä Euroopan tapahtumien järjestelemiseen sekä Nomonhanin muodostaman ongelman väistymiseen.[243] Neuvostoliiton ja Japanin jatkuvaa lähentymistä tukivat myös maiden välille solmittu kalastussopimus sekä kauppaneuvottelut. Heinäkuussa 1940 muodostetun Japanin uuden hallituksen ulkoasiainministeri Yosuke Matsuoka otti tehtäväkseen ensin vahvistaa Japanin suhteita Saksaan sekä Italiaan, minkä jälkeen Neuvostoliitto oli määrä kutsua mukaan jakamaan näiden kanssa alueet kunkin omaan vaikutuspiiriin. Japanin kannalta oli nyt tärkeää päästä käsiksi Englannin, Ranskan ja Hollannin siirtomaihin Aasiassa, kun näiden emämaat olivat joko miehitettyjä tai vielä keskittyivät taisteluun saksalaisia vastaan Euroopassa. Tärkeä rajapyykki japanilaisille oli 27. syyskuuta 1940 solmittu niin kutsuttu akselisopimus Japanin, Saksan ja Italian välillä.[244] Tällä sopimuksella Japani pyrki saamaan hyvät asemat vaikutusvallan kasvattamiseen Kaakkois-Aasiassa sekä viestittämään

[241] ”Suomea koskevia huhuja.” Ministeri Idmanin raportti n:o 24. Tokio 25. kesäkuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.
[242] Lehtiselostus N:o 5. Vt. avustaja Thesleff. Tokio 3. heinäkuuta 1940. Ko 49. 69 B. lehtiselostukset 1938–45. TLA.
[243] Momose 1973, s. 27–28.
[244] Beasley 1990, s. 200. Momose 1973, s. 27–28.

Yhdysvalloille, että sen ja Saksan välillä mahdollisesti syttyvä sota merkitsisi myös sotaa Japanin ja Yhdysvaltojen välillä.[245]

Tokion-lähetystöstä raportoitiin Idmanin Ranskan suurlähettiläältä kuulemasta Neuvostoliiton ja Japanin välille mahdollisesti solmitusta salaisesta sopimuksesta, jolla nämä olisivat sopineet etupiireistä Kiinassa. Ministeri Idman päätteli Japanin voitonmahdollisuuksien Kiinassa kasvaneen, sillä Englanti ja Ranska eivät enää kyenneet toimittamaan sotatarvikkeita entiseen tapaan kiinalaisille joukoille, mutta myös Neuvostoliiton halukkuus jatkaa Kiinan tukemista Japania vastaan koettiin vähentyneen. Idman ei osannut sanoa, pitikö Arsène-Henryn kuulema mahdollisesti paikkansa, mutta Idmanin mielestä Japanin ulkopolitiikassa kaikki viittasi sen haluun keskittyä Kaakkois-Aasiaan. Tämän hän katsoi johtuvan maantieteellisistä, väestöllisistä sekä taloudellisista syistä, sillä Japani tarvitsi elintilaa oman valtioalueen ulkopuolelta. Hän selitti hyvin ymmärtävään tapaan perusteluita Japanin laajentumispyrkimyksille, jotka esimerkiksi kasvavan väestökehityksen sekä ekspansiivisen talouspolitiikan kannalta tuntuivat sangen oikeutetuilta.[246]

Ministeri Idman oli havainnut Japanissa vallitsevan käsitys, että maan oli käytettävä maailmansodan tarjoama tilaisuus hyväkseen, jota varten ystävälliset suhteet Neuvostoliittoa kohtaan olisivat tarkoituksenmukaisia. Tätä käsitystä tuki Idmanin käymä keskustelu 16. toukokuuta 1940 Japanin silloisen ulkoasiainministeri Aritan kanssa, jossa tämä oli Idmanille kertonut uskovansa Japanin ja Neuvostoliiton kiistakysymysten tulevan ratkaistuiksi. Tästä keskustelusta hieman myöhemmin solmittiin näiden maiden välille Nomonhania koskeva sopimus,[247] joka herätti diplomaattikunnassa suurta hämmästystä. Idmanin näkemyksestä voitiin Japanilta odottaa jatkossakin vastaavia yllätyksiä.[248] Ilmeisesti diplomaattipiireissä ei uskottu Japanin ja Neuvostoliiton pääsevän sopimusratkaisuun, sillä olihan neuvotteluita selvittämättömistä rajakysymyksistä käyty jo lähemmäs vuodenpäivät.

Ministeri Idmanin mielestä Japanin oli otettava toiminnassaan huomioon Neuvostoliitto, Englanti, Yhdysvallat ja myös Ranska, sillä näillä kaikilla oli merkittäviä etuja valvottavanaan Aasiassa. Varsinkin englantilaisten intressit olivat tärkeät, josta osoituksena olivat jo pelkästään sen Tokion-suurlähetystössä työskentelevät noin sata virkailijaa ja sen kuukautiset sähkekulut, jotka olivat jopa suuremmat kuin Suomen lähetystön vuosibudjetti kokonaisuudessaan. Suurlähettiläs Sir Robert Craigie vakuutti ministeri Idmanille maansa tulevan vastustamaan japanilaisten toimintaa, jos nämä päättäisivät sekaantua Euroopan sotaan. Yhdysvaltain suurlähettiläs Grew välitti myös

[245] Grew 1944, s. 285.
[246] ”Eräitä huomautuksia Japanin ja Venäjän välisen lähenemisen mahdollisuuksista.” Ministeri Idmanin raportti n:o 34. Tokio 20. elokuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.
[247] Sopimus koski muun muassa rajalinjan tarkastuksia.
[248] ”Eräitä huomautuksia Japanin ja Venäjän välisen lähenemisen mahdollisuuksista.” Ministeri Idmanin raportti n:o 34. Tokio 20. elokuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.

oman hallituksensa kannan, joka ei tulisi sallimaan Yhdysvaltojen etujen loukkaamista Aasiassa. Tätä varten Yhdysvalloilla oli tärkeitä taloudellisia sekä poliittisia voimakeinoja käytettävänään Japania vastaan. Idman päätteli Japanin tulevan käyttämään kaikki mahdolliset diplomatian keinot, jotta se voisi välttää sodan, mutta saavuttaa silti haluamansa.[249] Japanin perimmäinen tarkoitus olikin välttää sodan syttyminen erityisesti Yhdysvaltojen kanssa, sillä ulkoasiainministeri Matsuokan aikana solmitun akselisopimuksen merkityksenä oli kasvattaa Japanin kansainvälistä voimaa, jonka kautta otaksuttiin olevan mahdollista saada Yhdysvallat luopumaan Japanin vastaisesta politiikastaan.[250]

Idmanin mukaan ero Japanin edellisten ja sen hetkisen hallituksen välillä ei ollut näiden ulkopoliittisessa suuntautumisessa, sillä eroavaisuus löytyi ainoastaan käytetystä voimasta ja tavasta, jolla maa ajoi linjaansa. Idman päätteli, etteivät Englanti ja Ranska voi muuttaa Japanin ulkopolitiikan suuntaa, varsinkaan viimeksi mainitun tapauksessa, sillä Ranska oli Japanin kanssa allekirjoittanut Indokiinaa koskevan sopimuksen. Sillä japanilaiset olivat saaneet oikeuden tuoda joukkojaan alueen pohjoisosiin ja siten käyttää sitä tukialueenaan Kiinaan kohdistuvia hyökkäyksiään varten. Idman epäili Japanin mahdollisuuksia saavuttaa suurvaltasodan aikana asettamiaan päämääriä, joilla se tähtäsi ”Itä-Aasian uuteen järjestykseen”. Toisaalta Idman kertoi myös englantilaisten diplomaattien epäilevän Yhdysvaltojen halukkuutta vastustaa Japania tilanteessa, jossa se joutuisi yksin ottamaan vastaan Japanin asevoimien hyökkäykset. Kaikesta spekuloinnista huolimatta oli Yhdysvallat kuitenkin suurin este Japanin suunnitelmille.[251]

Tammikuussa 1941 uskoi ministeri Idman, ettei Japanilla ainakaan vielä ollut halua ryhtyä sotaan Yhdysvaltoja ja Englantia vastaan, sillä maan edellisessä syyskuussa solmima sopimus muiden akselivaltojen kanssa oli hänen mukaansa nähtävä hintana, jonka Japanin oli tuolloin maksettava Saksan ja Italian tunnustuksesta sen etenemiselle Kaakkois-Aasiassa. Tokion diplomaattikunnassa oli muitakin kuin Idman, jotka olivat sitä mieltä, että akselivaltojen sopimuksen tarkoituksena oli ollut estää Yhdysvaltojen sekaantuminen Saksan ja Italian toimiin, mutta myös vähentänyt sodan syttymisen mahdollisuutta Kaukoidässä. Espanjan lähettiläs Mendez de Vigo oli Idmanille kertonut Japanin joutuvan todennäköisesti tekemään myönnytyksiä Neuvostoliitolle, jos Japani todella halusi saada sopimuksen toivomastaan yleisestä järjestelystä sen kanssa. Idmanin mielestä Japanin ja Neuvostoliiton neuvottelut olivat pikemminkin vaikeutuneet, kuin että nopeaa yhteisymmärrystä olisi mahdollista saavuttaa lähiaikoina. Asiaintila oli Idmanille

[249] ”Poliittinen tilanne Kaukaisessa Idässä.” Ministeri Idmanin raportti n:o 38. Tokio 24. syyskuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.
[250] Chihiro 1976, s. 256–257.
[251] ”Poliittinen tilanne Kaukaisessa Idässä.” Ministeri Idmanin raportti n:o 38. Tokio 24. syyskuuta 1940. UM 5 C 15. UMA. Cullen 2003, s. 275.

vahvistunut, kun varaulkoasiainministeri Ohashi oli kertonut, että neuvottelut olivat joutuneet kokonaan pysähdyksiin joulukuun alussa 1940.[252]

Saksa toimi aktiivisesti suurlähettiläänsä kautta lähentääkseen Japania ja Neuvostoliittoa toisiinsa, minkä taustasyynä Idman näki saksalaisvastaisen mielialan vahvistumisen Yhdysvalloissa. Pettymys Saksassa yhtälailla kuin Japanissakin oli siten ilmeistä neuvotteluiden osoittauduttua vaikeiksi Japanin ja Neuvostoliiton välillä. Tilanteen seurauksena oli, ettei Japanin Neuvostoliiton vastainen raja ollut japanilaisten perspektiivistä varmistettu, jonka seurauksena maan oli vielä varottava ottamasta seuraavaa askelta Kaakkois-Aasiassa. Idmanin havaintojen mukaan se merkitsi sotaa myötäilevän mielenkiinnon laskua Japanissa. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut psykologisen sodankäynnin hiipumista länsivaltoja kohtaan, jota kuvastivat Japanin ulkoasiainministeriön kehotukset yhdysvaltalaisille diplomaateille lähettää rouvansa takaisin kotimaahan ja yhdysvaltalaisten diplomaattien puolestaan osoittama vastavuoroinen kiinnostus myydä autojaan. Tämä sai Japanin ulkoasiainministeriön jopa esittämään aiheesta nootin Yhdysvaltain suurlähettiläälle. Ministeri Idmanin mukaan Tokion diplomaattien oli ainoastaan yritettävä seurata Japanin politiikan liikahduksia.[253] Vaikka Japanin ulkopolitiikka vaikutti suuntaavan rauhan säilyttämisen puoleen, niin Idmanin näkemyksestä oli kuitenkin liian aikaista olettaa, että alkuvuoden 1941 tilanne jäisi pysyväksi.[254]

3.2.2 Japanin suhde ulkomaalaisiin[255]

Vuoden 1940 loppuun mennessä olosuhteet Japanissa olivat käyneet vaikeiksi ulkomaalaisille, sillä heitä julkisesti kuvattiin maassa oleskeleviksi vakoilijoiksi. Viranomaiset olivat alkaneet kiinnittämään erityistä huomiota varsinkin ulkomaalaisiin lähetyssaarnaajiin, joita maassa oleskeli noin 972 henkilöä. Tokion-lähetystö oli saanut englantilaisista ja yhdysvaltalaisista lähteistä kuulla, että Japanissa oli muodostunut hyvin vahva liike, joka vaati näiden karkottamista. Suomalaiset lähetyssaarnaajat, joita kaiken kaikkiaan oli 12, olivat myös tietoisia heitä vastustavasta liikkeestä, ja he odottivatkin kohdalleen tulevia toiminnanrajoitteita viranomaisten taholta.[256] Ministeri

---

[252] ”Poliittisesta tilanteesta Kaukaisessa Idässä.” Ministeri Idmanin raportti n:o 4. Tokio 30. tammikuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.

[253] Japanin armeijalla oli maassa tosiasiallinen valta, mutta se ei kuitenkaan tarkoittanut, että armeijan päätökset vastaisivat yleistä mielipidettä.

[254] ”Poliittisesta tilanteesta Kaukaisessa Idässä.” Ministeri Idmanin raportti n:o 4. Tokio 30. tammikuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.

[255] Suomalainen lähetyssaarnaaja Tuulikki Korpinen luonnehti Japanissa oleskelevien ulkomaalaisten jakautuvan yhteiskunnalliselta statukseltaan muun muassa diplomaattilähetystöjen päälliköihin, lähetystöjen muiden virkailijoiden omaan ryhmään, varakkaisiin liikemiehiin, lähetyssaarnaajiin sekä onnenonkijoihin ja seikkailijoihin. Korpinen 1949, s. 154.

[256] Tokion-lähetystön lähteiden mukaan Japanissa oli noin 300 000 kristittyä, joista 50 000 oli kreikkalaiskatolisen kirkon jäseniä. Suomalainen lähetystyö Japanissa oli alkanut 1900-luvun alussa, ja vuoteen 1940 mennessä sen

Idmanin mukaan vakoiluväitteiden sijaan todellisena syynä lähetyssaarnaajien toiminnan kieltämiseen olisi pikemminkin viranomaisten halu katkaista ulkomaalaisten läheiset suhteet japanilaisiin sekä lopettaa kaikki sellainen toiminta, jota virallisilta tahoilta ei voitu kontrolloida. Tämän suhteen viranomaiset olivat vuoden 1940 aikana sopineet kristittyjen koulujen kanssa, että ulkomaalaiset saisivat vielä hoitaa opetustehtäviä, mutta koulunjohdon oli siirryttävä japanilaisiin käsiin. Tämän lisäksi Japanissa vaikuttanut kreikkalaiskatolinen kirkko, joka aikaisemmin oli ollut osa venäläistä kreikkalaiskatolista kirkkoa, oli sittemmin edustajiensa päätöksellä katkaissut yhteydet venäläiseen kirkkoon.[257]

Lähetyssaarnaajat olivat keväällä 1941 luovuttaneet suurimman osan kirkkojen omaisuudesta japanilaisille, jolloin myös suomalaisten hoitama lastenkoti Sapporossa oli siirtynyt toisiin käsiin.[258] Joulukuussa 1941 puhjennut sota Japanin ja liittoutuneiden välillä merkitsi lähetystyön päättymistä maassa. Tämän seurauksena päättivät suomalaiset lähetyssaarnaajat poistua maasta heti kun siihen tarjoutuisi tilaisuus.[259] Viranomaisten ulkomaalaisvihaa lietsoneella propagandalla oli eräissä tapauksissa kohtalokkaat seuraukset, joista Idman raportoi Helsinkiin. Keväällä 1941 joutui Ranskan lähetystön kauppa-attasea, kreivi Tascher pahoinpitelyn kohteeksi, jonka seurauksena tämä oli vähällä menettää henkensä. Maksuerimielisyyksistä johtunut pahoinpitely kreiviä kyydinneen autonkuljettajan ja muiden autonkuljettajien toimesta oli paikallisen poliisin taholta saanut osakseen piittaamattomuutta. Tämän seurauksena uhri ei ollut alussa saanut lääkärinhoitoa, eikä poliisi ollut ilmoittanut Ranskan edustajille tapahtuneesta. Diplomaattikunnan taholta esitettiin jyrkkiä vastalauseita pahoinpitelyn johdosta. Idmanin mielestä oli hyvin valitettavaa, että viranomaiset olivat aloittaneet propagandan esittämisen,[260] jonka seurauksena muuten ystävällisesti ulkomaalaisiin suhtautunut suuri yleisö oli osittain muuttanut käsityksiään.[261]

Diplomaattien piirissä arveltiin japanilaisten osoittaman vihamielisyyden johtuvan juuri viranomaisten, mutta myös sanomalehtien vaikutuksesta. Ministeri Idmanin kollegat esittivät, että japanilaisten oli sangen helppo uskoa ulkomaalaisiin kohdistettuja vakoiluväitteitä, sillä diplomaattien näkemyksestä japanilaiset itse usein Euroopassa oleskellessaan harjoittavat tietojen

---

tuloksena oli kastettu 2 242 henkeä. Kyseisenä vuonna suomalaisen evankelisluterilaisen kirkon kirjoissa oli 671 henkeä. ”Japanilaisten suhteutumisesta ulkomaalaisiin.” Ministeri Idmanin raportti n:o 37. Tokio 14. syyskuuta 1940. UM 5 C 15. UMA. ”Japanilaisten ulkomaalaisia kohtaan tunteman tyytymättömyyden syistä.” Ministeri Idmanin raportti n:o 19. Tokio 26. toukokuuta 1941. UM 5 C 15. UMA. Ks. Jalagin 2007, s. 344.

[257] ”Japanilaisten suhteutumisesta ulkomaalaisiin.” Ministeri Idmanin raportti n:o 37. Tokio 14. syyskuuta 1940. UM 5 C 15. UMA. ”Japanilaisten ulkomaalaisia kohtaan tunteman tyytymättömyyden syistä.” Ministeri Idmanin raportti n:o 19. Tokio 26. toukokuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.

[258] ”Japanilaisten suhtautuminen ulkomaalaisiin II.” Ministeri Idmanin raportti n:o 12. Tokio 2. huhtikuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.

[259] ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1941.” Ministeri Idman. Tokio 29. tammikuuta 1942. Fc:15. TLA.

[260] Julkisille paikoille oli ripustettu julisteita, joissa varoitettiin ulkomaalaisista vakoilijoista.

[261] ”Japanilaisten suhtautuminen ulkomaalaisiin II.” Ministeri Idmanin raportti n:o 12. Tokio 2. huhtikuuta 1941. UM 5 C 15. UMA. Grew 1944, s. 367–368.

urkintaa. Jotkut Japanissa aikaisemmin toimineet ja vuoden 1940 aikana maahan palanneet diplomaatit hämmästelivät muutosta paikallisissa oloissa juurikin japanilaisten asennemuutoksesta johtuen. Idmanin mukaan Suomen lähetystöön ja häneen itseensä ei ollut kohdistunut vihamielisyyttä. Lähettilään suhde Japanin ulkoasiainministeriöön oli hyvä, josta kertoo Suomelle osoitettu myötämielisyys samassa yhteydessä, kun Idman oli käynyt ensi kertaa tapaamassa ministerin tehtäviin siirtynyttä ulkoasiainministeri Matsuokaa. Ulkoministeri ja hänen apulaisensa olivat painottaneet japanilaisten sukulaisuutta suomalaisten kanssa, vaikka Idmanin käsityksestä tällä seikalla ei sinänsä ollut erityistä poliittista merkitystä. Hänen mukaansa Suomi oli yksinkertaisesti liian pieni tekijä maailmanpolitiikassa, mutta toisaalta vähämerkityksellistä ei suinkaan ollut Japanissa tunnettu myötämielisyys ja mielenkiinto Suomea kohtaan.[262]

Japanin paikallisista oloista oli Tokion-lähetystössä huomiota herättänyt myös viranomaisten valmistelevat toimenpiteet evakuointien varalle. Japanissa oli määrätty yli 60-vuotiaiden kuin myös alaikäisten olevan velvoitettuja siirtymään pois suurista kaupungeista sodan syttyessä. Viranomaiset kiristivät entisestään vakoilusta säädettyjä rangaistuksia sekä poliisin valtuuksia samalla lisättiin. Maan parlamentissa oli jopa välikysymyksellä painostettu ulkomaalaiskontaktien välttämisen tärkeyttä. Erityisesti oli huomioitu mahdollinen vaara, joka seurasi ulkomaalaisten diplomaattien Japanin korkeimmilta tahoilta saamien tietojen edelleen välittymisestä ulkomaille. Tämän seurauksena uskottiin Japanin virallisten tahojen välttävän lähetystöissä asiointia sekä kieltäytyvän diplomaattikunnan kutsuista yhä useammin tulevaisuudessa. Ministeri Idmanin mukaan maassa ilmennyt hermostuneisuus saattoi hyvin olla osoitus pelkästä varovaisuudesta, mutta toisaalta hänen japanilainen sihteerikin oli vakuuttunut, ettei sotaa voitu välttää.[263] Kysymys kuului, mitä valtiota tai valtioita vastaan Japani tulisi ryhtymään sotatoimiin.

3.2.3 Lähetystöä koskettaneet muutokset

Tokion-lähetystön henkilökunnassa tapahtui muutoksia, kun avustajana toiminut varatuomari Thesleff siirtyi vuoden 1941 helmikuussa hoitamaan varakonsulinvirkaa Suomen New Yorkin-pääkonsulinvirastoon. Hänen tilalleen nimitettiin hovioikeudenauskultantti Veli Helenius, joka aloitti virantoimituksessa 14. toukokuuta 1941. Lähetystön kielenkääntäjänä vielä osan vuotta 1940 toiminut professori Bunsai Hibi ei enää jatkanut toimessaan, vaan kielenkääntäjän työtä toimitti aina huhtikuun loppuun 1941 hänen entinen apulaisensa Katsumi Hanashima. Tämän jälkeen

[262] ”Japanilaisten suhteutumisesta ulkomaalaisiin.” Ministeri Idmanin raportti n:o 37. Tokio 14. syyskuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.
[263] ”Japani ja nykyinen sota. II.” Ministeri Idmanin raportti n:o 5. Tokio 13. helmikuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.

lähetystön kielenkääntäjänä toimi herra Youji Fujita. Ylimääräisenä kanslia-apulaisena jatkoi edelleen neiti Minkkinen.[264]

Suomen puolustusvoimien ja Japanin armeijan yhteistyö syveni vuoden 1940 aikana jopa siinä määrin, että Japanin yleisesikunta esitti Suomen armeijan ylipäällikölle pyynnön lähettää suomalaisia upseereita Japaniin välittämään Suomen ja Neuvostoliiton välisessä sodassa saatuja talvisotakokemuksia Japanin armeijalle. Tähän tehtävään komennettiin 1. syyskuuta 1940 lukien eversti Auno Kaila ja kapteeni Lauri Laine. Komennuksen saatuaan upseerit matkustivat Japaniin, jonne he saapuivat saman vuoden marraskuun lopulla.[265] Kaila ja Laine eivät kuitenkaan olleet ensimmäisiä suomalaisia sotilaita, jotka palvelivat Japanin yleisesikunnan alaisuudessa. Muuan majuri Front palveli jo ennen Suomen talvisotaa ja sen aikana Mantšukuossa mahdollisesti koulutustehtävissä. Majuri Front halusi talvisodan aikana palata Suomeen, mutta Suomesta anomansa matka-avustuksen puutteessa sekä Japanin yleisesikunnan toivomuksesta pitää majuri palveluksessaan, ei hänen paluunsa tuona ajankohtana ollut mahdollista.[266] Tokion-lähetystön dokumenteista ei selviä kuinka kauan Front vielä tämän jälkeen palveli Japanissa, mutta ilmeisesti eversti Kailan ja kapteeni Laineen saavuttua oli hän jo poistunut Japanin armeijan palveluksesta.

Kaila ja Laine toimivat aluksi komennetussa tehtävässään muun muassa Mantšukuossa kouluttaen Kwantungin armeijaa talvisodankäyntiin,[267] mutta myöhemmin Suomen tilanteen sekä Japanin sisäisten olojen jälleen kiristyttyä kesällä 1941, suunniteltiin Kailan ja Laineen paluuta takaisin Suomeen. Tällöin tuli ajankohtaiseksi myöntää upseereille diplomaattipassit, jotta eläminen ulkomaalaisena Japanissa heidän kohdallaan helpottuisi.[268] Tämä ilmeisesti siitäkin huolimatta, että he olivat Japanin yleisesikunnan vieraina. Paluumatkan suunnittelu käynnistettiin toukokuussa 1941, ja sen oli määrä tapahtua Amerikan mantereen kautta Eurooppaan, josta vielä Portugalin kautta kykeni Suomeen matkustamaan.[269] Yhdysvaltojen ja Japanin välisten suhteiden kiristymisestä seuranneet maiden välisen laivaliikenteen häiriöt lopulta vaikeuttivat matkajärjestelyitä niin, että Amerikan kautta ei voitu kulkea. Lähetystö selvitti myös mahdollisuuksia saada upseerit matkaan Englannin hallituksen myötävaikutuksella, mutta sen

---

[264] ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1940.” Ministeri Idman. Tokio 28. tammikuuta 1941. Fc:15. TLA. ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1941.” Ministeri Idman. Tokio 29. tammikuuta 1942. Fc:15. TLA. Vuoden 1942 alusta lähtien toimi lähetystön kielenkääntäjän herra Himeo Suhara sekä saman vuoden marraskuusta lähtien herra Iwao Imai. Hän puolestaan jatkoi lähetystön palveluksessa vielä Suomen ja Japanin diplomaattisuhteiden katkettuakin. ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1942.” Ministeri Idman. Tokio 29. tammikuuta 1943. Fc:15. TLA.

[265] ”Eversti Kailan ja kapteeni Laineen komennus Japaniin.” Yleisesikunta Ulkomaatoimisto N:o 2150/Ulk.sal. Helsinki 29. elokuuta 1940. Fa:28. TLA. Salasähkejäljennös n:o 91. Tokio 21.11.1940. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1940. UMA.

[266] ”FRONT, Hjalmar E.”. Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 192–54. Tokio 28. maaliskuuta 1940. Fc:53. TLA.

[267] Lundberg 1986, s. 17.

[268] Salasähkejäljennös n:o 68. Tokio 19.6.1941. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1941. UMA.

[269] ”Herra Eversti,”. Ministeri Idmanin kirje (N:o 319). Tokio 23. toukokuuta 1941. Fa:28. TLA.

Tokion-suurlähetystöstä kieltäydyttiin antamasta lupaa palata Suomeen. Englannin vastaus tuli ennen kuin Suomen ja sen väliset diplomaattisuhteet olivat Suomen aloitteesta katkenneet 1. elokuuta 1941.[270]

Suunnitelmat kuitenkin muuttuivat siten, että paluumatkan vaikeuduttua upseerit päätettiin liittää Suomen lähetystön yhteyteen sotilasasiamiehiksi.[271] Suomen armeijan päämajan päätöksellä nimitettiin eversti Kaila sotilasasiamieheksi ja kapteeni Laine apulaissotilasasiamieheksi 1. syyskuuta 1941 lukien.[272] Kailalle Japanin komennuksen jatko ei ilmeisesti ollut toivottava, sillä upseerien palkkaus sekä huoli perheestä kotimaassa saivat hänet kääntymään sähkeellä päämajan puoleen.[273] Lisäksi Kaila muistutti oman auton tarpeellisuudesta, jota lähetystöllä ei ollut antaa, ja jota ilman hänen mukaansa ei voinut tulla toimeen. Eversti meni jopa ehdottamaan omaa paluutaan Suomeen Japanin suunnittelemassa laivasaattueessa Eurooppaan, mutta tämäkin suunnitelma peruuntui.[274] Myöhemmin vuoden 1941 joulukuussa nimitettiin Tokion suomalaiset sotilasasiamiehet samaan tehtävään myös Suomen samana vuonna tunnustamaan Mantšukuon keisarikuntaan.[275] Tehtävinään sotilasasiamiehinä heillä oli muun muassa toimia linkkinä maiden armeijoiden välillä sekä informoida Suomen armeijan päämajaa Japanin joukkojen toiminnasta ja ylipäänsä sotilasasioihin liittyvistä seikoista.

Tokion-lähetystön henkilöstöä koskettaneiden lisäysten ja vaihdosten lisäksi oli vuoden 1940 aikana tullut ajankohtaiseksi suunnitella lähetystötalon ostamista. Lähetystö toimi Tokion Azabu-kun kaupunginosan Tansumachi -nimisellä alueella sijainneessa asuinrakennus numero 62:ssa, johon kuului päärakennus, palvelijoiden huoneisto, autotalli ja puutarha.[276] Lähetystön vuokranantaja herra B. Doudoroff oli Yhdysvaltojen kansalainen, joka ennen lähetystön kanssa sovittua kahden vuoden vuokrasopimuksen umpeutumista keväällä 1941 halusi myydä kiinteistön välittömästi Japanin epävarmoihin oloihin vedoten. Suomen valtiolle tarjottiin kauppahinnaksi kymmenentuhatta dollaria, ja nimenomaan Yhdysvaltain valuutassa, sillä valuutan vienti Japanista ei tuolloin enää ollut sallittua. Tästä johtuen myyjä oli valmis luovuttamaan kiinteistön

[270] ”Englanti ja valtameret.” Ministeri Idmanin raportti n:o 32. Tokio 23. elokuuta 1941. UM 5 C 15. UMA. ”Eristetty Japani.” Ministeri Idmanin raportti n:o 33. Tokio 27. elokuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.
[271] Fält 1985, s. 41.
[272] ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1941.” Ministeri Idman. Tokio 29. tammikuuta 1942. Fc:15. TLA. Kapteeni Laine määrättiin Suomen armeijan päämajan päätöksellä Harbiniin (Mantšukuo) heinäkuusta 1942 lähtien. Hänet ylennettiin majuriksi 4. joulukuuta 1942. ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1942.” Ministeri Idman. Tokio 29. tammikuuta 1943. Fc:15. TLA.
[273] Salasähkejäljennös n:o 108. Tokio 28.8.1941. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1941. UMA.
[274] Salasähkejäljennös n:o 117. Tokio 11.9.1941. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1941. UMA. Salasähkejäljennös n:o 121. Tokio 17.9.1941. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1941. UMA.
[275] Salasähkejäljennös n:o 171. Tokio 29.11.1941. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1941. UMA. ”Your Excellency,”. Wei Huan-chang’n kirjelmä ministeri Idmanille. 6. tammikuuta 1942. Fba:14. TLA.
[276] ”Vuokrasopimus.” Hugo Valvanne, Suomen lähetystön puolesta. 30. huhtikuuta 1939. Liitteenä: ”Tokion-lähetystön vuokrasopimus.” Vt. avustaja Thesleffin kirjelmä n:o 143–38. Tokio 27. helmikuuta 1940. UM 5 G 15p. UMA.

halvemmallakin, jos kauppahinnan suoritus tapahtuisi dollareina Yhdysvalloissa. Lakikirjainta noudattaen ei herra Doudoroff itse asiassa ollut kiinteistön todellinen omistaja, sillä yksityinen ulkomaalainen ei saanut omistaa maata Tokiossa. Hänellä kuitenkin oli tuhanneksi vuodeksi tehty vuokrasopimus, joka oli mahdollista siirtää toiselle.[277]

Ministeri Idmanin mielestä talo oli ehdottomasti ostettava, sillä saatu tarjous oli ensinnäkin hyvin edullinen huomioon ottaen koko tontin laajuuden, 400 neliötä, sekä sen tosiasian, että Tokiosta oli lähes mahdotonta saada asuntoa. Vertailun vuoksi Idman esitti Ruotsin lähetystön kahta vuotta aikaisemmin maksaneen huomattavasti enemmän vielä rakentamattomasta tontista, joka tosin oli pinta-alaltaan Suomen lähetystön tonttia suurempi.[278] Suomen valtio suostui tekemään kaupat herra Doudoroffin kanssa ehdotetusta kauppasummasta, ja itse kauppa katsottiin solmituksi 31. tammikuuta 1941. Myyjälle oli sopimuksen perusteella määrä maksaa vuosittain 2 500 dollarin erä, joten kauppahinta tuli suoritetuksi kolmen vuoden sisällä. Tokion-lähetystössä oltiin erittäin tyytyväisiä kaupanteon onnistuttua. Suomen valtio oli Idmanin mukaan saanut miljoonien markkojen arvoisen kiinteistön puolella miljoonalla markalla hyvältä paikalta maailman suurimmasta kaupungista. Vaikka kauppa rekisteröimismaksuineen ja välityspalkkioineen tuli maksamaan hieman odotettua enemmän, niin siitäkin huolimatta kauppa oli erittäin onnistunut.[279] Lähetystötalon oston yhteydessä sopivat Suomi ja Japani noottivaihdolla, että molempien lähetystöt toistensa asemamaissa olivat sittemmin vapaita kaikista veroista ja muista maksuista, jotka tulivat lähetystökiinteistön ostosta, omistusoikeuden siirrosta koituvista kuluista sekä niiden jälkeen seuraavista veroista ja maksuista.[280]

3.3 Uuden konfliktin siemenet orastavat

3.3.1 Puolueeton Japani – Saksa hyökkää Neuvostoliittoon

Suomen ja Saksan välinen kauttakulkusopimus, jolla Suomi salli Pohjois-Norjassa olleiden saksalaisten joukkojen kuljetuksen alueensa läpi, solmittiin Berliinissä 22. syyskuuta 1940. Tästä hieman myöhemmin lokakuun alussa allekirjoitettiin maiden välille myös asehankintasopimus sekä sopimus Petsamon nikkelikaivoksen konsessioista.[281] Japanin lehdistössä herätti huomiota Suomen kauttakulkusopimus Saksan kanssa, mutta myös Ahvenanmaan demilitarisointia koskenut sopimus

[277] ”Lähetystötalon myynti Tokiossa.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 539–158. Tokio 1. marraskuuta 1940. UM 5 G 15p. UMA.
[278] Ibid.
[279] ”Lähetystötalo Tokiossa.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 407–79. Tokio 12. kesäkuuta 1941. UM 5 G 15p. UMA.
[280] ”Lähetystön kiinteimistön ostossa käytetyn asianajajan palkkio.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 566–98. Tokio 31. heinäkuuta 1941. UM 5 G 15p. UMA. ”Valtiovarainministeriölle.” Osastopäällikkö Tarjanne. Helsinki 1. lokakuuta 1941. UM 5 G 15p. UMA.
[281] Siilasvuo 1997, s. 186.

Neuvostoliiton kanssa. Suomi sai osansa myös japanilaislehdistön kiinnostuksesta Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välien lähenemisen osalta, jota muun muassa The Japan Times arvosteli vedoten Yhdysvaltojen toimien ristiriitaisuuteen sen aikaisemmin Suomelle osoittamaan myötätuntoon vedoten.[282]

Suomen ja Saksan lähentyminen herätti diplomaattikunnassa kiinnostusta, sillä eräät diplomaatit katsoivat tapahtuneen olevan Neuvostoliittoa vastaan suunnattu. Samanlaisia arveluita esitettiin myös Japanin ulkoasiainministeriön taholta, josta arvioitiin muuttuneen tilanteen olevan vähemmän mieluinen Neuvostoliiton kannalta. Englannin suurlähettiläs Craigie pahoitteli sopimuksen seurauksia, vaikka hän Idmanille sanoikin ymmärtävänsä Suomen tilannetta Neuvostoliiton naapurina. Ministeri Idman otti kannan olla painottamatta kauttakulkusopimuksen merkitystä, sillä hänen mielestään sopimukselle ei voitu antaa kysymyksessä olleiden vähäisten saksalaisjoukkojen takia sen suurempaa merkitystä, eikä varsinkaan tarkoitusta, että se olisi suunnattu Neuvostoliittoa vastaan. Idmanin mukaan sopimuksen johdosta ei ollut lausuttu moitteita, sillä päinvastoin sitä pidettiin Suomelle edullisena Japanissa.[283] Idmanin näkökanta sopimuksen merkityksestä oli sinänsä perusteltu, sillä Ruotsin ja Saksan välillä oli myös solmittu vastaavanlainen kauttakulkusopimus.

Alkuvuodesta 1941 kierteli Tokiossa huhuja Suomen asemasta Saksan ja Neuvostoliiton välillä. Nämä väittivät Saksan ehdottaneen Neuvostoliitolle olevansa halukas antamaan viimeksi mainitulle vapaat kädet Suomessa, jos Neuvostoliitto puolestaan myöntäisi vastavuoroisesti Saksalle toimintavapauden Balkanilla. Tämän lisäksi huhuttiin Saksan huomattavasti lisänneen joukkojaan Pohjois-Norjassa, jota oli perusteltu ”Venäjän pelolla”. Ministeri Idman arvioi kyseisten huhujen todellisena lähteenä olleen toivo Saksan ja Neuvostoliiton välisen sodan syttymisestä. Idman yritti laannuttaa huhujen vaikutusta, mutta joutui toteamaan, että toisinaan oli vaikeaa saada ihmiset uskomaan huhujen perättömyyttä, kun nämä syystä tai toisesta halusivat uskoa niitä. Japanilaisissa lehdissä oli myös kirjoitettu näiden huhujen suuntaisia tietoja Neuvostoliiton kasvaneesta vaikutuksesta Suomessa, mutta Idmanin mukaan oli lohdullista, että lehtien saamat tiedot olivat välittyneet Budapestista, josta hänen kokemuksen perusteella väärät tiedot olivat usein lähtöisin.[284]

Japanin ulkopolitiikkaan liittyen kiersi myös diplomaattien keskuudessa arvailuja Japanin suhtautumisesta Neuvostoliittoon ja toiselta puolen Yhdysvaltoihin. Tokiossa oli levitetty julistuksia, joiden sanomana oli varoittaa Japania ryhtymästä sotaan Yhdysvaltoja vastaan. Ministeri

[282] Lehtikatsaus n:o 7. Tokio 1. marraskuuta 1940. Ko 49. 69 B. lehtiselostukset 1938–45. TLA. Kallenautio 1985, s. 217.
[283] ”Suomen ja Saksan välinen sopimus.” Ministeri Idmanin raportti n:o 39. Tokio 4. lokakuuta 1940. UM 5 C 15. UMA.
[284] ”Suomea koskevia tietoja ja huhuja.” Ministeri Idmanin raportti n:o 1. Tokio 7. tammikuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.

Idman kiinnostui asiasta ja halusi tavata virallista ulkopolitiikkaa vastustaneen kenraali Arakin, jonka näkemyksestä Japanin vihollinen oli ennen muuta Neuvostoliitto. Tapaamismahdollisuuksista Idman tiedusteli vanhalta Varsovan aikaiselta kollegaltaan, sittemmin propagandaministeriksi nousseelta ministeri Itolta. Tämä kuitenkin kieltäytyi ottamasta asiaa hoidettavakseen sen arkaluonteisuuden takia. Yrityksistään huolimatta Idman ei päässyt tapaamaan kenraalia, mutta se ei suinkaan laannuttanut hänen, eikä muidenkaan diplomaattien mielenkiintoa asiaan, jonka he näkivät sisäiseksi taisteluksi Japanin ulkopolitiikasta Neuvostoliittoon ja toiselta puolen Yhdysvaltoihin ystävällisesti suhtautuvien Japanin korkeimpaan johtoon kuuluvien piirien välillä.[285]

Tokion diplomaattikunnalle tuli suurena yllätyksenä Japanin ja Neuvostoliiton päätös solmia puolueettomuussopimus Moskovassa 13. huhtikuuta 1941. Ministeri Idmanin tiedusteluihin sopimuksen luonteesta vastattiin Japanin ulkoasiainministeriöstä toteamalla, että allekirjoitetussa sopimuksessa ei ollut kysymys hyökkäämättömyyssopimuksesta. Japani ja Neuvostoliitto sitoutuivat sopimuksella ylläpitämään ystävällisiä ja rauhallisia suhteita välillään sekä pidättäytymään sopimuksen toista osapuolta kohtaavan konfliktin ulkopuolella ylläpitämällä puolueettomuutta. Sopimuksen kestoksi sovittiin allekirjoitushetkestä viisi vuotta. Japanilaisten kannalta oli hyvin merkityksellistä, että Neuvostoliitto sopimuksella myös tunnusti Mantšukuon ja sitoutui kunnioittamaan tämän koskemattomuutta. Vastavuoroisesti Japani suostui kunnioittamaan Mongolian kansantasavallan alueellista eheyttä ja koskemattomuutta.[286]

Tokion diplomaattikunnassa sopimuksen julkitulo herätti kysymyksiä neuvotteluiden luonteesta ja perimmäisistä syistä, joihin ministeri Idman puuttui muun muassa keskustelussaan Italian suurlähettilään Indellin kanssa. Tämä oli Idmanille kertonut käsityksestään, jonka mukaan sopimus oli syntynyt Stalinin tahdosta, ja ettei sopimukseen kuulunut salaisia kohtia, joita ei julkisuuteen annettaisi. Ranskan ja Espanjan lähettiläät päättelivät Japanin kaikella todennäköisyydellä suostuneen vastapalveluksiin sekä englantilaiset esittivät otaksuman, että Saksa olisi pakottanut Neuvostoliiton sopimuksen kannalle. Ministeri Idmanin näkemyksestä oli Saksan mahdollisen painostuksen vaikutus sopimuksen syntymiselle sangen epäilyttävä, vaikkakin se oli yrittänyt saada Japania ja Neuvostoliittoa lähentymään toisiaan. Lisäksi Idman uskoi Neuvostoliiton suostuneen sopimukseen ilman erityisiä vastapalveluksia, sillä Euroopan tilanne ja Saksan hyökkäys Balkanilla keväällä 1941 olivat kiinnittäneet sen huomion länteen.[287]

Myöhemmin ministeri Idman vakuuttui puolueettomuussopimuksen tapahtuneen ilman myönnytyksiä Japanin puolelta. Tätä käsitystä tuki myös Japanin ulkoasiainministeriössä koettu

[285] ”Japani ja nykyinen sota. II.” Ministeri Idmanin raportti n:o 5. Tokio 13. helmikuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.
[286] ”Japanin ja Neuvosto-Venäjän välinen puolueettomuussopimus.” Ministeri Idmanin raportti n:o 14. Tokio 21. huhtikuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.
[287] Ibid.

hämmästys Stalinin halusta solmia sopimus niin nopeasti, ettei ministeriössä ollut edes osattu odottaa sitä. Japanissa puolueettomuussopimuksen solmiminen herätti julkisesti suurta tyytyväisyyttä. Maan ulkoasiainministeri sai osakseen lehdistön kiitollisuuden häntä ylistävissä kirjoituksissa. Ministeri Idmanin näkemyksestä Japanissa osoitettu tyytyväisyys oli kuitenkin ylimitoitettua, sillä hänen mukaansa sopimuksen merkitystä suurenneltiin. Idmanin mielestä Neuvostoliiton allekirjoittamalla puolueettomuussopimuksella oli vain se arvo, jonka Neuvostoliiton lupauksille kukin halusi antaa. Idman epäili Neuvostoliiton halukkuutta lakkauttaa avustuksensa japanilaisia vastaan taisteleville kiinalaisille joukoille, jota Japanin taholta kovasti toivottiin.[288]

Lähettiläs Idman oli kuitenkin vakuuttunut japanilaisten olevan aidosti tyytyväisiä sopimuksestaan Neuvostoliiton kanssa, jota vahvistivat hänen kuulemansa japanilaisten esittämät mielipiteet Neuvostoliitosta ainoana Japanin kannalta varottavana maana. Armeijan upseeristossa oli esiintynyt myös vastaavia tuntemuksia, jotka Idman päätteli syntyneen japanilaisten kärsimistä raskaista tappioista Nomonhanin luona kesällä 1939.[289] Helsingistä puolestaan raportoi Japanin lähettiläs Sakaya, jonka mukaan sopimus ei ollut herättänyt Suomessa tyytyväisyyttä.[290] Ministeri Idmanin kannan asiaan voidaan paremminkin sanoa olleen pidättyväinen ja skeptinen sopimuksen merkittävyyden suhteen. Idmanin epäilyksien taustalla oli selvästi hänen epäluuloisuutensa Neuvostoliiton luotettavuudesta, jota talvisota oli todella koetellut.

Saksa käynnisti Neuvostoliiton kukistamiseksi tähdätyn operaatio Barbarossan 22. kesäkuuta 1941. Kolme päivää myöhemmin seurasi pääministeri Rangellin puhe eduskunnan salaisessa istunnossa, jossa tämä totesi Suomen olevan sodassa Neuvostoliiton kanssa.[291] Tokioon saapuneet sodan syttymisen ensitiedot kertoivat Saksan, Suomen ja Romanian taistelevan yhdessä Neuvostoliittoa vastaan. Tokion-lähetystö ei ollut Helsingistä saanut tarkennusta asiaan, joten ministeri Idman kääntyi jälleen kerran Saksan suurlähettilään Ottin puoleen. Tämä vastasi saaneensa Berliinistä sanoman, jossa todettiin asian olevan, kuten Japanin radiossa oli esitetty. Saksan hyökkäystä seuranneena päivänä kaikissa Japanin lehdissä sodan alku esitettiin siten, että Suomi oli myös osallistunut Saksan johtamaan hyökkäykseen. Diplomaattikunnan saama informaatio vastasi lehdissä julkaistuja, ja kävipä niinkin, että italialainen diplomaatti Macchia de Cellere kävi Idmanin luona esittämässä onnittelunsa tapahtuneen johdosta. Ministeri Idman otti pidättyvän kannan asiaan, eikä tästä johtuen antanut lausuntoja. Tarkennettu uutinen Suomen

[288] ”Japanin ja Neuvosto-Venäjän välinen puolueettomuussopimus. II.” Ministeri Idmanin raportti n:o 15. Tokio 28. huhtikuuta 1941. UM 5 C 15. UMA. ”Japanin ja Neuvosto-Venäjän välinen puolueettomuussopimus.” Ministeri Idmanin raportti n:o 14. Tokio 21. huhtikuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.
[289] Ibid.
[290] Momose 1973, s. 31.
[291] Siilasvuo 1991, s. 10–12.

yhtymisestä sotaan saavutti myöhemmin myös Japanin, jolloin asiavirhe tuli lehdissä korjatuksi, eikä Suomen lähetystöstä nähty tarvetta asiasta enää erikoisesti tiedottaa.[292] The Japan Times and Advertiserin[293] julkaisemaan uutiseen tosin Suomen lähetystöstä katsottiin aiheelliseksi puuttua, sillä lehdelle oli tehtävä selväksi, ettei Suomi ollut julistanut sotaa Neuvostoliitolle, vaan katsoi olevansa sodassa sen kanssa.[294]

Eri tahot olivat valmiita antamaan arvionsa Suomen tilanteesta ja sodan taustoista, kuten esimerkiksi Japanin entisen Suomen-lähettilään Sugishitan tapauksessa. Hän totesi lehdistölle antamassaan haastattelussa suomalaisten tulevan korjaamaan talvisodassa kokemansa vääryyden. Venäläisvastaisuudestaan tunnettu kenraali Araki arvioi Saksan antavan yhdessä Suomen armeijan kanssa Neuvostoliitolle kovan iskun, ja että sota tulisi kestämään vain muutaman kuukauden. Ministeri Idman muisti talvisodan aikaiset ajatuksensa ja erityisesti Turkin lähettilään Tekin esittämät arviot Suomen alueen laajentumisesta ja Baltian vapautumisesta. Idman huomautti raportissaan Helsingin ministeriölle, että hänen käsityksensä lähettiläästä tarkkana havainnoitsijana oli osunut oikeaan. Tek oli vielä vähän ennen Saksan hyökkäystä Idmanille todennut olevan odotettavissa, että Saksa aloittaisi lopulta vihollisuudet Neuvostoliittoa vastaan.[295]

Tokion-lähetystö havainnoi Suomea koskevan uutisoinnin olleen erittäin myötämielistä, sillä lehtien otsikoissa oli usein mainintoja Suomen armeijan saavuttamasta menestyksestä ja suomalaisten sotilaiden urhoollisuudesta. Sanomalehti Nichi Nichi julkaisi laajan kertomuksen Suomen rintamalta sekä Suomen tasavallan presidentin vastaanotolla pidetyistä puheista, joista Japaniin raportoi lehden kirjeenvaihtaja, joka oli käynyt reportaasimatkalla Suomessa useiden muiden Berliinissä toimineiden ulkomaalaisten kirjeenvaihtajien kanssa. Lehden kirjoituksessa todettiin vastaanotolla vallinneen japanilaisystävällinen mieliala, ja että presidentti pyysi muistamaan Suomen hallituksen lähettäneen Japaniin kaksi upseeria, joilla oli hyvät kokemukset Neuvostoliittoa vastaan käydystä edellisestä sodasta. Puolustusministeri Walden puolestaan muisteli Japanin menestyksellä käymää Venäjän vastaista sotaa vuosina 1904–1905.[296]

Japanin lehdistön sekä suuren yleisön taholta suhtautuminen sotaan oli saksalaisystävällistä, mutta myötämielisyys ei kuitenkaan ilmennyt selvänä vihamielisyytenä neuvostoliittolaisia kohtaan.

---

[292] ” Saksan hyökkäys Venäjää vastaan.” Ministeri Idmanin raportti n:o 24. Tokio 27. kesäkuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.

[293] The Japan Advertiser -lehti siirtyi The Japan Times & Mail -lehden omistukseen vuonna 1940, jolloin lehden nimeksi tuli The Japan Times & Advertiser. Fält 1979, s. 168.

[294] ”Japanin suhtautumisesta Saksan ja Venäjän väliseen sotaan.” Ministeri Idmanin raportti n:o 28. Tokio 22. heinäkuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.

[295] ” Saksan hyökkäys Venäjää vastaan.” Ministeri Idmanin raportti n:o 24. Tokio 27. kesäkuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.

[296] ”Suomi japanilaisessa sanomalehdistössä.” Ministeri Idmanin raportti n:o 31. Tokio 20. elokuuta 1941. UM 5 C 15. UMA. Lehtiselostus N:o 7. V.t. avustaja Helenius. Tokio 21. elokuuta 1941. Ko 49. 69 B. lehtiselostukset 1938–45. TLA.

Lehdistö koetti ylläpitää puolueettomuutta, joka oli samassa linjassa Japanin hallituksen virallisen politiikan kanssa. Japani pyrki edelleen pysymään puolueettomana suhteessa Euroopan tapahtumiin, vaikka sen liittolaiset Saksa ja Italia olivat sotaa käyviä maita, ja sillä oli puolueettomuussopimus Euroopan liittolaistensa vastapuolen kanssa. Ministeri Idmanin näkemyksestä oli väärin Suomessa ja Euroopassa yleensäkin olettaa, että Japani odottaisi sopivaa tilaisuutta hyökätä Neuvostoliittoon, sillä maan ulkopolitiikalla oli muita keskeisimpiä tavoitteita. Kuitenkin Idmanin mielestä sota Neuvostoliiton ja Japanin välille tulisi ajankohtaisemmaksi, jos Neuvostoliiton sisäiset olot muodostuisivat sellaisiksi, että Japani voisi katsoa vaaratta saavansa haluamansa ryhtymällä sotaan.[297] Saksan ja Neuvostoliiton välisen sodan syttyminen oli Japanin suunnitelmille kuitenkin ollut sangen epäsopiva, sillä solmiessaan puolueettomuussopimuksen Neuvostoliiton kanssa, oli Japanissa oletettu Saksan ja Neuvostoliiton välien pysyvän muuttumattomina.[298] Jälleen kerran oli Saksa osoittanut epäluotettavuutensa.

Saksan hyökkäyksen synnyttämässä muuttuneessa tilanteessa oli mahdollista, että Japani joutuisi uudestaan tarkistamaan ulkopolitiikkaansa, joka vielä tuolloin oli päämääriltään sidottu etelän raaka-ainerikkaille seuduille, joita sen teollisuus ensisijaisesti tarvitsi.[299] Saksan ja Japanin väliset suhteet olivat Idmanin mukaan kylmenneet Neuvostoliiton vastaisen sodan seurauksena, sillä Japani oli asettunut vaalimaan ystävällisiä suhteita Neuvostoliittoon, jotta se voisi keskittyä päämääriensä tavoittamiseen Kaakkois-Aasiassa ja Kiinan sodan voittoisaan lopettamiseen. Japani oli joutunut yhä eristyneenpään asemaan Neuvostoliiton jouduttua mukaan Saksan vastaiseen sotaan. Diplomaattikunnassa tosin ei syyskuun lopulla 1941 uskottu Japanin ja Yhdysvaltojen välien kärjistyvän aseelliseksi konfliktiksi.[300] Tämä ilmeisesti siitäkin huolimatta, että Yhdysvallat esiintyi Englannin kanssa hyvin päättäväisesti vastustaessaan japanilaisten pyrkimyksiä tuoda suurempia määriä öljyä Hollannin Itä-Intiasta.[301] Lisäksi Yhdysvaltojen päätös jäädyttää kauppasuhteet Japaniin, kun se oli miehittänyt Indokiinan kokonaan kesällä 1941, synnytti käsityksen, että Yhdysvaltoja vastaan oli ryhdyttävä sotaan ennen kuin maan öljyvarat loppuisivat. Viimeisen silauksen Japanin tielle sotaan Yhdysvaltoja vastaan antoi kenraali Tojon nousu pääministeriksi lokakuussa 1941. Hän oli tunnetusti Yhdysvaltojen vastaisen sodan kannattaja.[302]

Euroopan eskaloitunut sota ja Japanin kiristyneet välit Yhdysvaltoihin ja Englantiin aiheuttivat tilanteen, jonka seurauksena Japani jäi yhä enenevässä määrin eristyksiin muusta maailmasta.

---

[297] ”Japanin suhtautumisesta Saksan ja Venäjän väliseen sotaan.” Ministeri Idmanin raportti n:o 28. Tokio 22. heinäkuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.
[298] Grew 1944, s. 396.
[299] ”Japanin suhtautumisesta Saksan ja Venäjän väliseen sotaan.” Ministeri Idmanin raportti n:o 28. Tokio 22. heinäkuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.
[300] Salasähkejäljennös n:o 129/119. Tokio 25.9.1941. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1941. UMA.
[301] Beasley 1990, s. 202.
[302] Magnusson, Rosenfeldt & Weibull 1995, s. 261–262.

Tokion-lähetystöstä tiedotettiin elokuussa Helsinkiin, ettei Japanissa ollut pariin kuukauteen käynyt yhdysvaltalaisia laivoja. Japanilaiset varustamot olivat peruuttaneet laivojensa matkat Yhdysvaltoihin elokuun alussa, sillä sen viranomaiset olivat kiristäneet säädöksiään koskien japanilaislaivojen lähtölupia yhdysvaltalaisista satamista. Tämän lisäksi laivayhteys Etelä- ja Keski-Amerikkaan oli katkennut, joten Suomen perspektiivistä Japani oli kokonaan eristetty. Tokion-lähetystöstä lähetettiin ennen viimeistenkin laivayhteyksien katkeamista Suomeen menevää postia, jonka oli määrä kulkea Shanghain ja Hongkongin kautta lopulta lentoteitse San Franciscoon. Suomalaiset päättivät lähettää diplomaattipostia kotimaahan silläkin uhalla, että se jossain vaiheessa päätyisi englantilaisten sensuuriviranomaisten tarkastettavaksi ennen Helsinkiin saapumista.[303]

Elokuun 1941 jälkeen ei lähetystöstä ollut mahdollisuutta lähettää salaisia poliittisia raportteja, vaan henkilökunnan oli sähkeiden avulla pyrittävä lyhyesti tiedottamaan kotimaahan tärkeimmiksi katsotuista asioista.[304] Lähetystössä kuitenkin kirjoitettiin raportteja ja tiedonantoja vanhaan tapaan. Heinä- ja joulukuun aikana saapui Suomesta vain kolme postilähetystä Tokion-lähetystöön ja Japanin hyökkäys Pearl Harboriin katkaisi lopullisesti kaikki normaalit postiyhteydet Suomeen. Lähetystön tiedot kotimaan tapahtumista supistuivat paikallisten lehtien suppeisiin uutisiin Euroopasta, kun henkilökunnan yritykset epäonnistuivat saamaan joidenkin Tokion suurlähetystöjen radioelinten sekä uutistoimistojen välityksellä Suomen Tietotoimiston lähettämät saksan- ja englanninkieliset uutiset kuuluviin myös Japanissa.[305]

Japanilaisten lehtien uutisoinnin seuraaminen oli tosin vaikeutunut jo vuoden 1940 aikana, sillä kyseisen vuoden toukokuussa ilmoitettiin Helsingin ulkoasiainministeriöstä, että vain Washingtonin,- Lontoon,- Berliinin,- ja Pariisin-lähetystö olivat oikeutettuja käyttämään leiketoimistojen palveluita. Muut lähetystöt saivat tulla toimeen lehdistön seuraamisessa omin resurssein. Päätöksestä seurasi suuria ongelmia Tokiossa, sillä lähetystön puolipäiväisen kielenkääntäjän varsinainen tehtävä oli edustuston kirjeenvaihdon toimittaminen, eikä hänellä ollut juurikaan aikaa seurata japaninkielisten lehtien kirjoittelua. Tästä oli seurauksena se, että ministeri Idman joutui kääntymään Helsingin puoleen helmikuussa 1941 ja ilmoittamaan lähetystön olevan vallinneessa tilanteessa tietämätön, mitä Suomesta lehdissä kirjoitettiin. Tokiossa Idman järjesti asian niin, että lähetystö ministeriön päätöksestä huolimatta alkoi jälleen käyttää leiketoimiston palveluita. Tästä hän päätti ilmoittaa Helsinkiin kuriiripostin välityksellä toimitetussa kirjeessään, jossa hän perusteli aloitettaan toteamalla leiketoimiston palveluiden käytön maksavan vähemmän

[303] ”Eristetty Japani.” Ministeri Idmanin raportti n:o 33. Tokio 27. elokuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.
[304] ”Raportti n:o 30: Sotatarpeiden vienti Amerikasta Vladivostokiin.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 593–102. Tokio 15. elokuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.
[305] ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1941.” Ministeri Idman. Tokio 29. tammikuuta 1942. Fc:15. TLA.

kuin kyseisestä asiasta ilmoittaminen ja siihen vastaaminen sähkösanomalla.[306] Edellä mainittujen neljän lähetystön lista kertoo ulkoasiainministeriön näkökannasta lähetystöjen välisestä tärkeysjärjestyksestä. Tokion-lähetystö ei täten sijoittunut tärkeimpien edustustojen joukkoon, mutta huomioitava on myös, että esimerkiksi Tukholman-lähetystökään ei niiden joukossa ollut, vaikka sen merkitys yhtenä tärkeimmistä lähetystöistä oli kiistaton. Ministeri Idmanin aloitteellisuus puolestaan kuvastaa Tokion-lähetystön näkökantaa oman aseman merkityksestä.

Tiedotustoiminta Suomen tapahtumista Japanissa jatkui etenkin Suomen armeijan menestyksen siivittämänä, sillä saman vuoden syksyllä lähetystöstä katsottiin aiheelliseksi jakaa promemoria, eräänlainen selvitys Itä-Karjalan kysymyksestä. Aihe oli sinänsä huomiota herättävä, sillä Tokiossa oltiin tietoisia Englannin hallituksen Suomelle antamasta kehotuksesta vetää joukkonsa vuoden 1939 rajan sisäpuolelle. Tästä syystä ministeri Idman laati kysymystä koskevan kirjoituksen, johon liitettiin eversti Kailan laatima Suomea ja Itä-Karjalaa kuvaava kartta. Promemoria lähetettiin muun muassa Japanin ulkoasiainministeriöön sekä ulkomaalaisille diplomaateille että sotilashenkilöille. Tämän lisäksi englannin- ja japaninkielisille lehdille laadittiin selostukset asiasta sekä radiossa luettiin lähetystön levittämä vastaus Itä-Karjalan kysymykseen. Idmanin mukaan diplomaattikunnassa pidettiin Suomen vastausta oikeana ja hyvin laadittuna. Erityiset kiitokset ja kehut promemorian johdosta esittivät Belgian suurlähettiläs sekä Idmanin vanha ystävä Turkin lähettiläs Tek. Englanti liittolaisineen oli sen sijaan vähemmän tyytyväinen kyseiseen selvitykseen.[307] Englannin näkökannasta oli Suomen liittyminen yhä tiiviimmin Saksan rinnalle huolestuttavaa, sillä maiden välillä perinteisesti vallinneet hyvät suhteet olivat todella vaarantuneet kesän ja syksyn 1941 aikana.

Neuvostoliiton vastaisen sodan seurauksena oli Suomessa lähennytty akselivaltoja, sillä olihan saksalaisia joukkoja Suomen maaperällä ja niiden kanssa yhteinen vihollinen. Saksan taholta ei katsottu vielä sodan alussa tarpeelliseksi solmia poliittista sopimusta Suomen kanssa, sillä sotilaalliset tapahtumat ilmeisestikin veivät suurimman huomion. Ensimmäisen askeleen syventää akselivaltojen ja Suomen poliittisia suhteita otettiin heinäkuun lopulla 1941, jolloin Japanin Helsingin-lähettiläs Sakaya tiedusteli Suomen hallituksen kantaa maan liittymisestä Japanin ja Saksan vuoden 1936 antikominternsopimukseen.[308] Tiedustelu oli luonteeltaan epävirallinen, sillä Japanin lähettiläs toimi tiettävästi ilman hallituksensa virallista aloitetta. Sakayan tekemiin tunnusteluihin ei Suomen ulkoasiainministeriön taholta vastattu, mutta se otti ehdotuksen

[306] Pekkarinen 2004, s. 160.
[307] ”Suomen vastaus Englannille.” Ministeri Idmanin raportti n:o 37. Tokio 10. lokakuuta 1941. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA. ”Raportti n:o 30: Sotatarpeiden vienti Amerikasta Vladivostokiin.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 593–102. Tokio 15. elokuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.
[308] Italia oli liittynyt siihen vuonna 1937 sekä Espanja, Unkari ja Mantšukuo siitä kaksi vuotta myöhemmin.

vakavuudella vastaan. Asiasta käytiin myöhemmin varsinkin Saksan ja Suomen edustajien välillä tunnusteluja syksyn aikana, joiden tuloksena ulkoasiainministeri Witting matkusti Berliiniin allekirjoittamaan sopimusta Suomen liittymisestä marraskuussa 1941.[309] Akselivaltojen ja Suomen välisissä suhteissa antikominternsopimukseen liittymisellä ei ollut varsinaista käytännöllistä vaikutusta, mutta liittoutuneiden suhteet Suomeen vaikeutuivat entisestään tämän seurauksena. Englanti julisti sodan Suomelle itsenäisyyspäivänä 6. joulukuuta 1941.[310]

3.3.2 Suomi tunnustaa Mantšukuon

Suomen tasavalta tunnusti virallisesti Mantšukuon keisarikunnan 18. heinäkuuta 1941.[311] Tätä ennen tunnustuksensa olivat antaneet Saksa, Italia, Vatikaani, Espanja, Unkari, Bulgaria, Kroatia, Slovakia sekä San Salvador. Myös Neuvostoliitto oli Japanin kanssa solmimassaan puolueettomuussopimuksessa tunnustanut maan.[312] Suomen jälkeen tunnustuksensa antoivat myös Romania ja Tanska, mutta vuonna 1941 ainoastaan Saksalla, Italialla, Kiinalla (Nankingin hallituksella), Vatikaanilla sekä Mongolialla oli omat edustajansa Mantšukuon pääkaupungissa Hsinkingissä.[313] Monet muutkin valtiot olivat yhteyksissä tavalla tai toisella Mantšukuohon, vaikka eivät olleetkaan tunnustaneet tätä. Puola tosin oli antanut de facto tunnustuksensa Mantšukuolle muutamaa vuotta aikaisemmin. Maata tunnustamattomilla valtiolla oli suhteiden epävirallisuudesta huolimatta monissa tapauksissa konsuleja Mantšukuossa, jotka olivat toimineet samalla alueella ennen uuden valtion perustamista. Konsuleita oli sittemmin usein vaihdettu ja eri valtiot olivat hankkineet hyväksynnän uusille konsuleilleen isäntämaan hallitukselta. Näiden ”konsulimaiden” joukossa olivat muun muassa Ruotsi, Tanska, Englanti, Yhdysvallat,[314] Belgia ja Ranska. Dairenissa toiminutta Suomen konsulia ei katsottu kuuluvaksi Mantšukuohon, sillä paikka sijaitsi Japanin hallinnoimalla vuokra-alueella.[315]

Mantšukuon itsenäistyminen vuonna 1932 oli monimutkaistanut Suomen konsuliasiainhoitoa Mantšuriassa, sillä alue oli aiemmin kuulunut Kiinan valtakunnan alueisiin, ja jossa oleskelevien

---

[309] Sopimukseen liittyivät myös Tanska, Romania, Slovakia, Bulgaria, Kroatia sekä Nankingin Kiina.
[310] Polvinen 1964, s. 46–48, 53–59, 93–94. Voionmaa 1971, s. 80, 82–85.
[311] ”Suomen ulkopolitiikka Mantsukuon tunnustaminen”. Mantšukuon Tokion suurlähettilään Li Shao-kengin kirje ministeri Idmanille. Tokio 24. heinäkuuta 1941. Fba:18. TLA.
[312] ”Mantsukuon suhteista muihin valtioihin.” Ministeri Idmanin raportti n:o 26. Tokio 14. heinäkuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.
[313] Muiden Mantšukuon kanssa diplomaattisuhteissa olleiden maiden Tokion lähettiläät olivat sivuakkreditoituja Hsinkingiin. ”Käyntini Mantsukuossa.” Ministeri Idmanin raportti n:o 40. Tokio 10. joulukuuta 1941. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[314] Idman kirjoitti esimerkiksi Yhdysvaltain Tokion-suurlähettilään tavasta hoitaa epävirallisia suhteita Mantšukuohon. Tämä oli yhteydessä Mantšukuon suurlähettilääseen perustellen keskusteluiden käytävän siinä ominaisuudessa, jota hänen tehtävänsä diplomaattikunnan vanhimpana edellytti..
[315] ”Mantsukuon suhteista muihin valtioihin.” Ministeri Idmanin raportti n:o 26. Tokio 14. heinäkuuta 1941. UM 5 C 15. UMA. Ks. Grew 1944, s. 274.

Suomen kansalaisten edunvalvonta ja heidän suojelemisensa oli kuulunut Shanghaissa toimineen Suomen pääkonsulinviraston tehtäviin. Tällöin nousi myös ajankohtaiseksi pohtia Suomen konsulaatin perustamista uuteen valtioon, mutta siitä vähin äänin luovuttiin.[316] Lisäksi toimivaltakysymykset Suomen Tokion-lähetystön sekä Shanghain-pääkonsulinviraston kesken suhteessa Mantšukuohon herättivät vielä vuoden 1935 aikana kysymyksiä. Shanghaista perusteltiin Tokion-lähetystön edellytysten olevan paremmat seurata Mantšurian tapahtumia, sillä sen alaisuuteen kuului Dairenin-varakonsulinvirasto sekä posti- että muut yhteydet Japanista olivat paremmat Mantšukuohon.[317] Myöhemmin Tokion-lähetystön toimivalta siihen liittyvissä asioissa vahvistui.

Ministeri Idmanin mukaan eräät hänen kollegansa käyttivät asioidessaan Mantšukuon sekä Nankingin suurlähettiläiden kanssa käyntikortteja, joissa ei ollut heidän virka-asemaansa mainittu.[318] Lisäksi Tokiossa toimineet sotilasasiamiehet useassa tapauksessa pitivät kontaktia myös kyseisten maiden suurlähetystöjen sotilasasiamiehiin. Ministeri Idman ei kuitenkaan oman kertomansa mukaan rikkonut kansainvälisen oikeuden mukaista menettelytapaa Mantšukuon lähettiläseen nähden, sillä hän ei ollut Japaniin saavuttuaan tämän kanssa missään kontakteissa. Idmanin vastaava menettely toistui myös Nankingin suurlähettilään yhteydenottopyyntöjen yhteydessä. Kuitenkin Idman joutui myöhemmin Japanin varaulkoministeri Ohashin järjestämällä päivällisellä yhteyteen kyseisten lähettiläiden kanssa, minkä jälkeen hän päätti teetättää myös itselleen henkilökohtaisia käyntikortteja, jotka hän jälkeenpäin luovutti henkilökohtaisilla käynneillään edellä mainittujen lähettiläiden luona. Vähän ennen Suomen Mantšukuon tunnustamista kirjoitti Idman poliittisessa raportissaan, ettei mikään estäisi myös Suomea asettamasta konsulia Mantšukuohon, jossa hänen mukaansa Suomen aloitetta arvostettaisiin.[319]

Nankingin hallituksen suhteen ilmoitti ministeri Idman Helsinkiin pitävänsä keväästä 1942 lähtien epävirallisia suhteita sen Tokion-suurlähettiläseen. Toivomus epävirallisten suhteiden avaamisesta Suomen ja Nankingin välille oli tullut japanilaisilta, jotka olivat monien yritysten jälkeen luopuneet pyynnöstä saada Suomen tunnustus myös Nankingille.[320] Japanin poliisin

[316] Suomi seurasi vielä 1930-luvulla Kansainliiton yleisiä poliittisia suuntaviivoja olla tunnustamatta Mantšukuota.
[317] ”Konsuliasiain hoito Mantshuriassa.” Konsuli Niskanen N:o 680/138. Shanghai 17. kesäkuuta 1935. Fba:12. TLA.
[318] Japani oli asettanut Kiinassa hallussaan pitämälle alueelle japanilaismyönteisen hallituksen, jota kutsuttiin Nankingin hallitukseksi. Suomi ei koskaan tunnustanut sitä, toisin kuin esimerkiksi Tanska. Ministeri Idman arvioi saksalaisen painostuksen saattaneen jossain määrin johtaa tanskalaisten Nankingille antamaan tunnustukseen, mutta toisaalta hänen mielestään Tanska antoi enemmän kuin Suomi ja Ruotsi painoarvoa talouspolitiikalle. ”Tanskalaisten sairaille ja haavoittuneille japanilaisille sotilaille tekemä lahjoitus.” Ministeri Idmanin raportti n:o 2. Tokio 17. tammikuuta 1944. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[319] ”Mantsukuon suhteista muihin valtioihin.” Ministeri Idmanin raportti n:o 26. Tokio 14. heinäkuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.
[320] Salasähkejäljennös n:o 44. Tokio 19.3.1942. Ulkoasiat Helsinki. Tokiosta 1942. UMA. Salasähkejäljennös n:o 165. Tokio 1.12.1942. Ulkoasiat Helsinki. Tokiosta 1942. UMA.

pyrkimykset estää Suomen lähetystön muuta henkilökuntaa kuin itse lähettilästä liikkumasta Tokion lähimaakunnissa sai ministeri Idmanin kuitenkin epäilemään joulukuussa 1942, että taustalla saattoi piillä viranomaisten kostonhalu Suomen päätöksestä olla antamasta tunnustusta Nankingille.[321] Tämä tuskin oli todellinen syy rajoitteille, sillä lähetystön jäsenet saivat myöhemmin hyvin laajat liikkumisvapaudet. Kysymys Nankingin tunnustamisesta liittyi myös Suomen suhteisiin länsiliittoutuneiden kanssa, sillä Idman oli ehdottanut ulkoasiainministeriölle syyskuussa 1941, että Suomen haluttomuutta voitaisiin käyttää valttina asioitaessa Yhdysvaltojen ja Englannin kanssa.[322]

Varaulkoministeri Ohashi oli ministeri Idmanille jo ennen Suomen päätöstä ehdottanut, että se tunnustaisi Mantšukuon. [323] Maan olivat siihen mennessä tunnustaneet pääosin Japanin liittolaiset ja näiden liittolaiset, joten Suomen lähentyneet Saksan suhteet syttyneen Neuvostoliiton vastaisen sodan seurauksena olivat omiaan tukemaan ajatusta Suomen kuulumisesta samaan leiriin akselimaiden kanssa. Suomen hallituksen tekemän päätöksen ajankohta antaa myös viitteitä suomalaisten halusta lähentyä Japania, vaikka tässä yhteydessä on hyvä huomauttaa, ettei kysymys suinkaan ollut huonojen suhteiden korjausyrityksestä. Japanin ja Suomen suhteet olivat hyvät maiden poliittisten päämäärien eroista huolimatta, jota omalta osaltaan kuvaavat Tokion-lähetystön arviot suhteiden tilasta.[324] Mantšukuon tunnustus oli siten osoitus Suomen ja Japanin hyvistä suhteista ja niiden syvenemisestä, mutta myös Neuvostoliiton antama tunnustus saattoi helpottaa Suomen päätöksen tekemistä siitäkin huolimatta, että maiden välillä vaikutti sotatila kesäkuun 1941 jälkeen. Lisäksi Suomen ei ollut enää perusteltua noudattaa Kansainliiton linjaa Mantšukuon tunnustamisen boikotoimisen suhteen, joten asialla ei ollut enää kansainvälispoliittista painoarvoa edellä käsitellyt taustatekijät ottaen huomioon.

Itse asiassa ministeri Idman oli Helsingin ulkoasiainministeriölle suositellut jo alkuvuodesta 1941, että Suomi aloittaisi kaupallisten kysymysten tunnustelun Mantšukuon edustajien kanssa. Hän luonnehti Suomen suhtautumisen olleen liiankin pidättyväistä, sillä esimerkiksi Tanska, jolla ei vielä tuolloin ollut virallisia suhteita Mantšukuohon, oli avannut kauppasuhteet sen kanssa. Idman ehdotti olevansa valmis tarvittaessa jopa omalla kustannuksellaan tekemään matkan sinne kyseisen vuoden keväällä, jotta hän kykenisi luomaan käsityksen paikallisista oloista ja kaupallisista mahdollisuuksista. Hänen mielestään kontaktin saaminen oli suotavaa ensinnäkin syystä, että tällöin Suomi osoittaisi Mantšukuon viranomaisille olevansa kiinnostunut yhteyksistä sen kanssa, mutta kauppasuhteet herättäisivät tyytyväisyyttä myös Japanin ulkoasiainministeriössä. Perustelun

[321] Salasähkejäljennös n:o 177. Tokio 22.12.1942. Ulkoasiat Helsinki. Tokiosta 1942. UMA.
[322] Salasähkejäljennös n:o 118. Tokio 17.9.1941. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1941. UMA.
[323] ”Mantsukuon suhteista muihin valtioihin.” Ministeri Idmanin raportti n:o 26. Tokio 14. heinäkuuta 1941. UM 5 C 15. UMA.
[324] ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1941.” Ministeri Idman. Tokio 29. tammikuuta 1942. Fc:15. TLA.

lisäyksenä Idman kertoi monien kollegojensa pitävän Euroopan valtioiden erehdyksenä sitä, ettei monikaan näistä ollut tunnustanut Mantšukuota.[325]

Ministeriöstä ei vielä tuolloin suostuttu Idmanin matkaehdotukseen, sillä muistissa oli vielä aikaisemmat kokemukset tämän kysymyksen ympäriltä. Suomen ulkoasiainministeriö oli aiemmin 1930-luvulla joutunut erääseen hyvinkin kiusalliseen tilanteeseen, kun Tokion-lähetystössä avustajana työskennellyt Toivo Kala oli yksityishenkilönä tehnyt matkan Mantšuriaan. Paikalliset lehdet ulkomaita myöten olivat julkaisseet uutisen, jossa virheellisesti kerrottiin suomalaisen diplomaatin olleen virallisissa tehtävissä tunnustelemassa mahdollisuuksia kauppasopimuksen solmimiselle.[326] Tokion-lähetystölle ja Helsingin ministeriölle oli tästä koitunut suuri määrä työtä oikaistaessa väärää uutista, sillä Suomen politiikkana Mantšukuon suhteen vielä tuolloin oli myötäillä Kansainliiton omaksumaa kantaa.

Ministeri Idmanin 14. heinäkuuta 1941 päivätyssä raportissa kertoma toteamus, ettei Suomella ollut minkäänlaisia suhteita Mantšukuon kanssa, oli virheellinen siinä suhteessa, että Tokion-lähetystöstä saman vuoden alussa tehtiin pääkonsuli Ouchterlonyn välityksellä tiedusteluja Mantšukuon kauppaministeriön edustajilta maiden välisen kompensaatiokaupan mahdollisuuksista.[327] Suomen lähetystössä oli Mantšukuon perustamisesta lähtien kiinnitetty huomiota sen kasvavaan teollisuuteen ja sen mahdollisuuksiin rakentaa ja myöhemmin laajentaa selluloosan tuotantoa.[328] Suomen omista taloudellisista intresseistä johtuen tämä oli odotettua, varsinkin kun suomalaisten vienti Japaniin nojasi lähes yksinomaan selluloosaan. Vuoden 1940 huhtikuussa raportoi avustaja Thesleff lehdissä julkaistuista uutisista, joissa ilmoitettiin Mantšukuohon rakennutettavista kahdesta selluloosatehtaasta. Toisen näistä oli suunniteltu nousevan Kaukoidän suurimmaksi sellutehtaaksi.[329] Suomen viennille olisi saattanut muodostua ongelma kyseisistä projekteista, mutta maailmansodan aiheuttamat omat komplikaatiot olivat jo vaikeuttaneet Suomen vientiä Kaukoitään.

---

[325] ”Herra Ulkoasiainministeri, Käyntini Mantsukuossa.” Ministeri Idmanin kirjelmä N:o 114. Tokio 18. helmikuuta 1941. Fc:28. TLA.

[326] ”Lähetystönharjoittelija T. I. KALAN Mantsukuon-menemistä koskevan uutinen. Ministeri Valvanteen kirjelmä n:o 320–49. Tokio 30. kesäkuuta 1937. Fc:24. TLA. ”Hyvä Veli.”. Ministeri Valvanteen kirje avustaja Kalalle N:o 386. Tokio 21. heinäkuuta 1937. Fc:24. TLA. ”T. KALAn puuhat Mantshuriassa.” Konsuli Niskasen kirjelmä n:o 877/95. Shanghain 25. kesäkuuta 1937. Fc:24. TLA. ”T. Kalan puuhat Mantsuriassa.” Jaostopäällikkö Jalannin kirjelmä n:o 9086/91. Helsinki 30. heinäkuuta 1937. Fc:24. TLA.

[327] ”Mantsukuon suhteista muihin valtioihin.” Ministeri Idmanin raportti n:o 26. Tokio 14. heinäkuuta 1941. UM 5 C 15. UMA. ”Kysymys Suomen ja Mantsukuon välisestä kompensaatio kaupasta.” Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 112–24. Tokio 18. helmikuuta 1941. Fba:4. TLA.

[328] ”Mantsukuolla mahdollisuuksia sulfiittiselluloosan valmistajana?” Lähetystönharjoittelija Kalan kirjelmä n:o 172–73. Tokio 6. kesäkuuta 1934. Fba:5. TLA.

[329] ”Mantsukuossa rakennettavia selluloosatehtaita.” V.t. avustaja Thesleffin kirjelmä n:o 206–61. Tokio 3. huhtikuuta 1940. Fba:5. TLA.

Suomen antaman tunnustuksen jälkeen Mantšukuo osoitti selvää kiinnostusta kehittää maiden välisiä kauppasuhteita. Mantšukuolaisten puolelta oltiin halukkaita ostamaan muun muassa suomalaista ”kraft-pulp”-selluloosaa, mineraaleja sekä siitoskarjaa. Vientiartikkeleiksi Suomeen puolestaan sopivat erinäiset maataloustuotteet kuten soija, hirssi, tattari sekä raakasilkki. Mantšukuo oli ainoastaan Japanin, Saksan ja Italian kanssa kaupallisissa suhteissa, mutta se oli myös Espanjan kanssa solminut kauppa- ja merenkulkusopimuksen. Suomen ja Mantšukuon välistä kauppaa vaivasivat samat ongelmat kuin muutakin Aasian ja Euroopan välistä kauppaa. Tokion-lähetystössä katsottiin kuitenkin tärkeäksi selvittää neuvotteluilla jo etukäteen kauppavaihdossa käytettävät tuonti- ja vientiartikkelit sekä maksutavat vielä vuoden 1941 aikana, jos kulkuyhteydet maailmantilanteen muuttuessa jälleen aukeaisivat.[330] Myöhemmin vuoden 1942 elo-syyskuussa Hsinkingissä pidetyssä näyttelyssä, joka järjestettiin Mantšukuon 10-vuotisjuhlallisuuksien yhteydessä, Tokion-lähetystön myötävaikutuksella esittäytyi Suomi omalla pienellä osastollaan puutavaratuottajamaana, jolla olisi tämän teollisuudenhaaran osalta tarjottavaa Mantšukuolle.[331]

3.3.3 Lähettilään vierailu

Mantšukuon tunnustamista luonnollisesti seurasi normaalien diplomaattisuhteiden järjestäminen maiden välille. Tätä varten presidentti Ryti nimitti ministeri Idmanin 29. elokuuta 1941 toimimaan myös erikoislähettiläänä ja täysivaltaisena ministerinä Mantšukuossa. Ministeri Idmanin tehtäväksi tuli lähteä virkamatkalle Mantšukuohon, jossa hänen oli esitettävä Suomen ulkoasiainministeriön oheistama Mantšukuon keisarille osoitettu lähettiläänvaltakirja.[332] Marraskuussa 1941 nimitettiin myös Tokion-lähetystön sotilasasiamiehet Kaila ja Laine sotilasasiamiehiksi Mantšukuohon.[333]

Matkaan Idman lähti samaisena syksynä apulaissotilasasiamies, kapteeni Laineen kanssa. Reitti Mantšukuohon kulki Japanin hallinnoiman Korean niemimaan kautta. Idman vietti muutaman päivän maan pääkaupungissa Keijossa, nykyisessä Soulissa. Siellä hän tapasi kenraalikuvernööri Minamin sekä Koreaan sijoitettujen japanilaisjoukkojen komentajana toimineen kenraali Itagakin, joka Idmanin kuuleman mukaan toimisi Neuvostoliiton ja Japanin välisen sodan syttyessä japanilaisten joukkojen ylipäällikkönä. Kenraalikuvernööri tarjosi ministeri Idmanille lounaan, jonka yhteydessä keskusteltiin muun muassa Suomen sodan tilanteesta, mutta puheen koskettaessa Japanin mahdollista osallistumista sotaan Neuvostoliittoa vastaan oli isäntä ollut haluton keskustelemaan asiasta. Minami tosin osoitti kiinnostusta ja myötätuntoa Suomea kohtaan, ja

[330] ”Suomen ja Mantsukuon välistä kauppaa koskevia huomautuksia.” Allekirjoittamaton. Fba:4. TLA.
[331] ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1942.” Ministeri Idman. Tokio 29. tammikuuta 1943. Fc:15. TLA.
[332] ”Ministeri Idman erikoislähettilääksi ja täysivaltaiseksi ministeriksi Mantsukuo’hon.”. Kirjelmä n:o 7615 43. Helsinki 12. syyskuuta 1941. Fba:13. TLA.
[333] Salasähkejäljennös n:o 171. Tokio 29.11.1941. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1941. UMA.

vastavuoroisesti Idman mainitsi lounaalla pitämässään puheessa vuosina 1904–1905 Suomessa vallinneesta suuresta myötätunnosta Japania kohtaan. Idmanin mukaan molempien maiden armeijoiden väliset suhteet olivat aina olleet hyvät, jolla taas saattaisi olla oma tärkeä merkityksensä tulevaisuudessa. Keijossa ollessaan antoi Idman myös paikallisille lehdille yhteishaastattelun, josta Suomen lähettiäälle jäi kuva hyvin kiinnostuneista, mutta Suomen asioista tietämättömistä korealaisista lehtimiehistä. Korean oloista sinänsä jäi Idman siihen käsitykseen, ettei korealaisilla voitu katsoa olevan minkäänlaisia mahdollisuuksia itsenäisyyden suhteen.[334]

Keijosta kesti matka Mantšukuon pääkaupunkiin Hsinkingiin noin vuorokauden. Saavuttuaan maahan sai ministeri Idman ilokseen havaita vastaanoton muodostuneen samankaltaiseksi kuin Koreassakin. Hän antoi useille kymmenille lehtimiehille haastattelun, jota hän luonnehti hauskaksi ”pressikonferiksi” sekä Suomea kohtaan osoitetun mielenkiinnon odottamattoman suureksi. Yleensäkin ottaen Idman kuvaili ihmisten osoittaneen suurta ystävällisyyttä ja ”sukulaisrakkautta”.[335] Idman tapasi Mantšukuon keisarin Kang Tehin[336] sekä muita maan merkittävimpiä henkilöitä 5. marraskuuta 1941.[337]

Idman havainnoi japanilaisten vaikuttaneen määräävässä asemassa maan hallinnossa, sillä Mantšukuo oli tunnetusti syntynyt Japanin poliittisesta tahdosta. Japanilla oli alueella taloudellisia ja puolustuspoliittisia etuja valvottavanaan, mistä johtuen paikallisten japanilaisjoukkojen ylipäällikkö toimi myös Japanin suurlähettiään virassa. Jokaisella Mantšukuon hallituksen jäsenellä oli myös oma japanilainen apulaisministeri valvomassa asioidenhoitoa. Tästä olikin seurauksena, että maa ei itsenäisesti kyennyt toimittamaan ulko- ja talouspolitiikkaansa ilman japanilaisten ohjausta. Tyytymättömyyttä oli myös havaittavissa johtuen japanilaisten valta-asemaa seuranneista väärinkäytöksistä. Idmanin mielestä Japanin määräysvallasta Mantšukuossa ei suinkaan ollut pelkkää huonoa sanottavana, sillä hänen mukaansa maa sai kiittää japanilaisia alueella saavutetuista vakiintuneista oloista. Japanilaiset olivat tehneet lopun kommunistisesta kiihotuksesta ja ryövärijoukkojen toiminnasta.[338]

Mantšukuon oloista Idman havainnoi muun muassa, että ulkomaalaiset olivat katkeroituneet johtuen japanilaisten pyrkimyksistä vaikeuttaa heidän toimintaedellytyksiä maassa. Usein japanilaisten ulkomaalaisiin kohdistamalla toimintaedellytysten rajoittamisella pyrittiin antamaan

---

[334] ”Käyntini Koreassa (Chosen’issa).” Ministeri Idmanin raportti n:o 39. Tokio 3. joulukuuta 1941. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA. ”Suomalaisia vieraalla maalla.” Ministeri Idmanin raportti n:o 2. Tokio 26. tammikuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

[335] ”Käyntini Mantsukuossa.” Ministeri Idmanin raportti n:o 40. Tokio 10. joulukuuta 1941. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

[336] Mantšukuon keisari oli Kiinan keisarikunnan viimeinen keisari Pu Yi.

[337] ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1941.” Ministeri Idman. Tokio 29. tammikuuta 1942. Fc:15. TLA.

[338] ”Käyntini Mantsukuossa.” Ministeri Idmanin raportti n:o 40. Tokio 10. joulukuuta 1941. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

Mantšukuossa asuville oman maan kansalaisille erityisetuja. Japanilaisten toiminta tähtäsi ulkomaalaisten karkottamiseen alueelta, eikä tässä tehty Idmanin mukaan erottelua ulkomaalaisten välillä.. Tästä johtuen yleensäkin Kaukoidässä työskentelevien liikemiesten ja konsuliviranomaisten keskuudessa oli havaittavissa suurta tyytymättömyyttä japanilaisia kohtaan.[339] Alueella toimineet ruotsalaiset lähetyssaarnaajat olivat halukkaita palaamaan kotimaahansa ja tiedustelivat myös suomalaisilta kollegoiltaan näiden halusta palata Eurooppaan. Suomen Tokion-lähetystöstä otettiin kuitenkin vuoden 1942 puolella näkökanta, ettei suomalaisilla olisi todennäköisesti samoja mahdollisuuksia palata kotimaahan johtuen Englannin ja Suomen välillä vallitsevasta sotatilasta.[340] Mantšukuossa asui myös merkittävä venäläis- ja ukrainalaisvähemmistö. Idmanin mukaan ukrainalaiset, jotka useista syistä johtuen olivat riidassa venäläisten kanssa, osoittivat olevansa Saksan ja Suomen puolella. Venäläisiä, joita lukumäärältään oli suurempi joukko kuin ukrainalaisia, käyttivät japanilaiset virkailijoina hallinnossa, jopa poliisintoimessa.[341]

Ministeri Idmanin ihailua herättivät japanilaisten Hsinkingin rakennussuunnitelmat, joiden tuloksena kaupunkiin oli noussut komeita liike- ja hallintorakennuksia. Kaupungin läpi kulkivat kilometrin pituiset valtavat kadut erilaisine puistikkoineen ja toreineen. Hän uskoi Hsinkingin 600 000 ihmistä käsittävän kaupungin tulevan ulkoasultaan vastaamaan suuren ja rikkaan valtion pääkaupunkia. Ministeri Idmanin oleskelu Mantšukuossa ei pelkästään rajoittunut Hsinkingin vierailuun, sillä viranomaiset järjestivät hänelle myös matkan maan muihin suuriin kaupunkeihin, kuten Mukdeniin ja Harbiniin. Viimeksi mainitussa oli säilynyt hyvin voimakas venäläinen leima, sillä kaupunkia asusti suuri määrä venäläisiä. Mantšukuon kiinalaiset osoittivat Idmanin kokemuksen mukaan vihamielisyyttä japanilaisia kohtaan, mikä oli seurausta näiden kiinalaisia kohtaan kohdistamasta häikäilemättömyydestä. Idman ei kuitenkaan uskonut kiinalaisten tyytymättömyyden Mantšukuossa tuolloin aiheuttavan liikehdintää Japania vastaan.[342]

Yrittäessään ottaa selkoa Mantšukuon johdon ja japanilaisten mielipiteistä koskien maan suhteita Neuvostoliittoon, totesi Idman olevan ymmärrettävistä syistä vaikeaa tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä lyhyellä matkalla tehdyistä huomioista. Tästä huolimatta oli kuitenkin helppo tehdä arvio Mantšukuossa vallitsevasta neuvostovastaisesta mielialasta, jota myös hallituksen jäsenet olivat Idmanille vakuuttaneet. Mantšukuossa arvosteltiin Neuvostoliittoa paljon avoimemmin kuin Japanissa, jossa Neuvostoliiton suhteen oltiin Idmanin mukaan erittäin

[339] ”Käyntini Mantsukuossa.” Ministeri Idmanin raportti n:o 40. Tokio 10. joulukuuta 1941. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[340] ”Herra Ministeri”. Lauri S. Joutsenon kirje ministeri Idmanille. Tungreng 12. elokuuta 1942. Fba:22. TLA. ”Herra Lauri S. JOUTSENO, Tungfng, Fengtien Prov.” Ministeri Idmanin kirje Lauri Joutsenolle, No. 315. Tokio 20. elokuuta 1942. Fba:22. TLA.
[341] ”Käyntini Mantsukuossa.” Ministeri Idmanin raportti n:o 40. Tokio 10. joulukuuta 1941. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[342] Ibid.

pidättyväisiä. Mantšukuon ja Neuvostoliiton välille ei ollut solmittu diplomaattisuhteita Neuvostoliiton antamasta tunnustuksesta huolimatta. Mantšukuon pääministeri Chang Ching-Hui, joka toimi samanaikaisesti myös ulkoministerinä, kertoi Idmanille, ettei diplomaattisuhteiden avaamisesta voinut olla vielä kysymystäkään. Idman kuitenkin huomioi, että viimekädessä japanilaiset määräsivät myös Mantšukuon ulkosuhteiden suunnasta, mutta toisaalta oli pidettävä mielessä, että Mantšukuon johdolla ja väestöllä oli myös omia poliittisia mielipiteitä. Idman arvioi neuvostovastaisuuden johtuvan monista syistä, kuten kommunismin pelosta sekä selvittämättömistä rajakysymyksistä Mantšukuon ja Neuvostoliiton välillä.[343] Toistuvat rajakahakat eivät myöskään olleet omiaan hälventämään Neuvostoliiton vastaisia tendenssejä.

Mantšukuossa olleet Japanin sotilasjohdon edustajat olivat olleet erittäin pidättyväisiä lausunnoissaan Japanin osallistumisesta sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Toisaalta Japanin suurlähettiläs, kenraali Umezu oli Idmanille lausunut tyytyväisyytensä Suomen ja Neuvostoliiton välisestä sodasta. Tämän lisäksi myös eräs Mantšukuon hallituksen palveluksessa toiminut japanilaisdiplomaatti nimeltä Koga oli kertonut Japanin tarkoituksena olevan valmistautua sotaan, jolloin se voisi painostaa Neuvostoliittoa tekemään rauhan lännessä. Tälle toiminnalle oli konkreettisia perusteitakin, sillä Idman arvioi Japanilla olevan Mantšukuossa noin miljoona miestä. Hsinkingiin akkreditoidut Saksan ja Italian lähettiläät eivät puolestaan uskoneet Japanin tulevan suorittamaan interventiota ellei sitten Neuvostoliitto ajautuisi täydelliseen sekasortoon.[344]

Keskustelussaan kenraali Umezun kanssa lausui ministeri Idman suomalaisille olevan mieluista, jos Japanikin tulisi osallistumaan Neuvostoliiton vastaiseen sotaan. Kenraali ei reagoinut Idmanin huomautukseen, minkä Idman katsoi asianomaiselle käyneen helpoksi, sillä tuolloin olivat japanilaiset alkaneet käyttämään säännöllisesti tulkkia keskusteluissa ulkomaalaisten kanssa. Tämä kosketti myös ulkoministeritason virkamiehiä, sillä Idmanin mukaan ulkoasiainministeri Matsuokan erosta lähtien olivat häntä virassa seuranneet käyttäneet tulkkia. Esimerkiksi ulkoasiainministeri Shigenori Togo oli Idmania pyytänyt käyttämään ranskaa heidän välisissä keskusteluissa, sillä ulkoministerin tulkki ei osannut saksaa, jota herrat olivat aiemmin käyttäneet. Tässä yhteydessä on syytä mainita Idmanilla ilmeisesti olleen hyvät ja sangen läheiset suhteet viimeksi mainittuun ulkoministeriin, sillä hän oli vieraillut tämän kodissa ja oli kontaktissa useissa yhteyksissä ministerin kanssa.[345]

Ministeri Idmanin ja kapteeni Laineen ottivat ilolla vastaan Manner-Aasiassa asuvat muutamat suomalaiset, jotka nämä kaksi tapasivat Mantšukuossa ja lyhyellä Kiinaan suuntautuneella

[343] ”Mantsukuon suhtautumisesta Neuvosto-Venäjään.” Ministeri Idmanin raportti n:o 41. Tokio 18. joulukuuta 1941. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[344] Ibid.
[345] Ibid.

matkallaan ennen paluuta Tokioon. Suomalaisia oli tullut Mantšuriaan lähetystyön, sairaanhoidon ja liiketoiminnan johdosta sekä houkuttelemina, ja monet heistä olivat viettäneet useita vuosia tai jopa vuosikymmeniä Kaukoidässä. Ministeri Idman luonnehti suomalaisten oloja useimmissa tapauksissa vaikeiksi, mutta kuitenkaan ei niin huonoiksi, etteivät nämä olisi tulleet toimeen. Useimmat suomalaiset asuivat Harbinissa, jossa muutenkin oli varsin eurooppalaiset olosuhteet suuresta venäläisväestöstä johtuen. Idman joutui myös ikäväksi luonnehtimaansa tehtävään, kun hänen oli ilmoitettava eräälle suomalaiselle, että tältä oli evätty Suomen kansalaisuus, eikä tämä anomuksestakaan tulisi saamaan suomalaista passia tai väliaikaistodistusta. Muitakin vastaavaan ongelmaan joutuneita entisiä Suomen kansalaisia asui Kaukoidässä, ja heillä oli mahdollisuus saada venäläinen Nansen-passi. Edellä mainittu suomalainen ei kuitenkaan Idmanin mukaan halunnut tulla tunnetuksi venäläisenä, joten hän jäi asuinpaikkaansa Tientsiniin ilman passia.[346]

3.4 Ystävien eriävät tavoitteet

Maailmansodassa tapahtui suuria käänteitä keväällä 1940, kun Saksa onnistui valloittamaan Länsi-Euroopan, Neuvostoliitto eteni omalla tahollaan, mutta pikkuinen Suomi säilytti itsenäisyytensä. Japanissa Euroopan tapahtumat aiheuttivat kahdenlaisia reaktioita. Saksan aiheuttama pettymys elokuussa 1939 jäi vähitellen sivualalle, kun sen armeijat vyöryivät voitosta voittoon. Japanissa tämä menestys sai osakseen suurta ihailua, ja mikä tärkeintä, tällöin kehittyi ajatus Saksan ja Japanin välisten suhteiden tiivistämisestä. Japanin suhteet Neuvostoliittoon haluttiin myös saattaa entistä paremmiksi, sillä japanilaisten huomio oli suunnattu etelään, minkä lisäksi pelkoa herätti Neuvostoliiton mahdollinen huomion suuntaaminen Aasiaan talvisodan päätyttyä. Kaakkois-Aasiassa Japanin pyrkimykset joutuivat yhä voimakkaammin törmäyskurssille Yhdysvaltojen ja Englannin etujen kanssa.

Ranskan asema Aasiassa oli tuntuvasti heikentynyt Saksan kukistettua maan vuonna 1940, jolloin Japanissa heräsi kiinnostus hyödyntää syntynyttä valtatyhjiötä Ranskan siirtomaiden suhteen. Japani oli suuntaamassa kohti sotaa länsivaltoja vastaan, mutta suhteissaan Neuvostoliittoon oli tarkoituksena varmistaa maan pohjoiset alueet sen tilanteen varalta, jos sota länsivaltoja vastaan myöhemmin syttyisi. Tässä Japani onnistuikin, kun sen ja Neuvostoliiton välillä solmittiin puolueettomuussopimus keväällä 1941. Sopimuksen allekirjoittamisesta hieman myöhemmin Saksa hyökkäsi Neuvostoliiton kimppuun, ja samalla teki tyhjäksi japanilaisten toivoman tasapainon jatkumisen akseliliittouman ja Neuvostoliiton välillä. Japani ei kuitenkaan hyökännyt Neuvostoliittoon Saksan mukana kesällä 1941, mutta sen mahdollisuuden puolesta

[346] ”Suomalaisia vieraalla maalla.” Ministeri Idmanin raportti n:o 2. Tokio 26. tammikuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

tulevaisuuden optiot olivat vielä avoinna. Mikään ei kuitenkaan vuoden 1941 lopulla viitannut siihen, että Japanilla olisi kiinnostusta muuttaa suhteitaan Neuvostoliittoon. Japanin liittolaisten diplomaattiedustajat eivät uskoneet Japanin hyökkäykseen, ellei Neuvostoliiton sisäinen tilanne muuttuisi dramaattisesti. Saman käsityksen oli lausunut myös ministeri Idman Suomen talvisodan aikana.

Suomen ja Japanin suhteet kehittyivät talvisodan jälkeen vähitellen tiiviimmiksi, sillä Suomi oli osoittanut selkärankaa vastustaessaan Neuvostoliiton valtapyrkimyksiä ja saavuttaen sotilaallisia voittoja. Japanin omat kokemukset Nomonhanista kesällä 1939 eivät olleet yhtä ylistävää kerrottavaa kuin, mitä Suomen taisteluun oli tullut. Suomalaisten upseerien lähettäminen Japaniin, ensin koulutustehtäviin ja myöhemmin Tokion-lähetystöön akkreditoiduiksi sotilasasiamiehiksi, kertoo Japanin ja Suomen välisestä yhteistyön tiivistymisestä. Maiden välinen kauppa sen sijaan oli pysähtynyt talvisodan aikana, mutta sen päätyttyä pienen valonpilkahduksen antoi suomalaisen M/S Tornatorin saapuminen lasteineen Japaniin vuonna 1941. Kauppavaihto pysähtyi tämän jälkeen täydellisesti maiden välillä, mutta Tokion-lähetystöä suomalaisen omaisuuden varjelu ja järjestelyt työllistivät vielä kulkuyhteyksien katkeamisenkin jälkeen. Suomen ja Japanin suhteet painottuivat täysimääräisesti poliittisiin suhteisiin maailmansodan tässä vaiheessa.

Vuosien 1940–1941 aikana keskittyi japanilaisten kiinnostus omien ulkopoliittisten tavoitteiden saavuttamiseen Kiinassa ja Kaakkois-Aasiassa. Suomen ja Japanin suhteita peilasi edelleen ja erityisesti sota-aikana molempien suhteet Neuvostoliittoon. Tokiosta katsottuna Suomen asema Japanin ulkosuhteissa olikin siis varsin mutkaton, sillä olivathan molemmat maat rauhantilassa Neuvostoliiton kanssa – Suomen tapauksessa maaliskuusta 1940 aina kesäkuuhun 1941. Suomen ja Japanin väliset suhteet jatkuivat hyvinä ja mutkattomina, sillä Suomen asema pienenä pohjoisena maana ei vaikuttanut Japanin omiin valtapyrkimyksiin. Suomen ja Saksan välien tiivistyminen huomioitiin Japanissa tyytyväisyydellä, sillä Suomi oli vähitellen liikkumassa akselivaltojen piiriin. Täten poliittisten suhteiden tiivistäminen sopimustasolla vaikutti luonnolliselta ratkaisulta varsinkin japanilaisten näkökulmasta, ja myöhemmin Suomi liittyi antikominternsopimukseen juuri japanilaisten aloitteesta lähteneen prosessin seurauksena.

Suomen tunnustus Mantšukuolle on tulkittava myös merkiksi Japanin ja Suomen välien lähentymisestä, mutta toisaalta tapahtunut tunnustus oli Suomelle kansainvälispoliittisesti sangen ”vaaraton”. Moni valtio piti virallisia tai epävirallisia suhteita Mantšukuohon, eikä talvisodan jälkeen ollut enää suomalaisten taholta syytä vedota tunnustamiskysymyksessä entisen Kansainliiton linjaan. Suomi näytti tehneenkin Mantšukuon tunnustamisesta hyveen, jolla haluttiin osoittaa Japanille muutokset Suomen asemassa Neuvostoliiton vastaisen sodan alussa. Suomen lähetystö ministeri Idmanin johdolla oli osoittanut sanottavaa kiinnostusta Mantšukuon ja Suomen

välisen kaupallisen yhteistyön aloittamisen suhteen jo ennen Suomen antamaa tunnustusta. Kaupalliset suhteet eivät kuitenkaan voineet kehittyä maailmansodasta johtuen, mutta tästä huolimatta Tokion-lähetystön kautta välittyi molempien osapuolien kiinnostus kehittää maiden välisiä suhteita. Tokion-lähetystöstä oltiin yhteydessä myös Nankingin hallituksen edustajien kanssa, mutta virallista tunnustusta ei Suomi tullut antamaan sille japanilaisten toiveista huolimatta. Nankingin tunnustaminen olisi kaikella todennäköisyydellä aiheuttanut säröä Suomen ja länsivaltojen suhteisiin, sillä samalla Suomi olisi antanut tunnustuksensa myös Japanin ylivallalle Kiinassa.

Tokion-lähetystön toimintaa vaikeutti maailmansodan eskaloituminen, sillä yhteyksien ylläpitäminen Suomeen ja tiedotustoiminnan sujuvuus maiden välillä hankaloitui merkittävästi. Toisinaan seurauksena olikin, että Suomea koskettaneet perättömät huhut jäivät kiertämään, sillä lähetystössä ei toisinaan ollut parempaakaan tietoa niiden kumoamiseksi. Tämä ei kuitenkaan syntynyt todelliseksi haitaksi maiden välisten suhteiden hoidolle. Japanin jouduttua Euroopasta eristettyyn asemaan alkusyksystä 1941, kasvoi myös Tokion-lähetystön itsenäisyys suhteessa Helsingistä ulotettuun kontrolliin. Lähetystö joutui tulemaan yhä enenevässä määrin toimeen omin avuin, vaikka sähkeyhteys vielä toimikin Tokion ja kotimaan välillä. Lähetystön onneksi olivat kysymykset lähetystörakennuksen kohtalosta tulleet sovituiksi ennen kuin maailmansota eskaloitui kesällä 1941. Lähetystön työmäärä kasvoi tuntuvasti Suomen tunnustettua Mantšukuon, sillä sen vastuulle sälytettiin myös diplomaattisuhteiden ylläpito Mantšukuon edustajien kanssa. Japanin ja Suomen tiivistyneistä poliittisista suhteista johtuen ministeri Idmanin asema diplomaattikunnan sisällä olikin lähentynyt Japanin liittolaisten puolta.

Ulkomaalaisten asema Japanissa huonontui kaikenaikaa, sillä samanaikaisesti, kun Japanin ja länsivaltojen välit tulehtuivat, niin yhä useammin ulkomaalaiset saivat kohdata lisääntyvää vihamielisyyttä tavallisten japanilaistenkin taholta. Edes diplomaatit eivät välttyneet loukkauksilta, mikä kertoo japanilaisten viranomaisten välinpitämättömyydestä turvata ulkomaalaisten oikeuksia kaikissa tilanteissa. Muun muassa lähetyssaarnaajien jatkuvasti heikentyneet toimintamahdollisuudet kertoivat siitä linjasta, jota Japanissa tultaisiin soveltamaan ulkomaalaisten suhteen, jos maa joutuisi sotaan.

4. Lopun odotusta: Voitoista tappioon 1942–1945

4.1 Japani liittyy maailmansotaan

Japani aloitti sodan Tyynellä valtamerellä Yhdysvaltoja ja Englantia vastaan hyökätessään Havaijilla sekä Kaakkois-Aasiassa joulukuun alussa 1941. Yllätyshyökkäyksellä Yhdysvaltojen

laivastotukikohtaa vastaan Pearl Harborissa oli Japanin sodanjohdon tarkoituksena saavuttaa edes hetkellinen etulyöntiasema merellä sekä Aasian mantereella, jotta se kykenisi ilman Yhdysvaltojen laivaston välitöntä puuttumista varmistamaan tulevat valloituksensa Kaakkois-Aasiassa. Tässä toiminnassa japanilaiset onnistuivat saavuttamaan verrattain odottamatontakin menestystä, kun esimerkiksi englantilaisten asemat murtumattomaksi kutsutussa Singaporessa luhistuivat japanilaisten hyökkäysten ja englantilaisten antautumisen seurauksena helmikuussa 1942. Japanin hyökkäystä seurasi myös Saksan antama sodanjulistus Yhdysvalloille, jota tervehdittiin Neuvostoliitossa ja Englannissa suurella tyytyväisyydellä.[347]

Japanin päämääränä oli saavuttaa alkaneen sodan seurauksena amerikkalaisista ja eurooppalaisista vapaa Kaukoitä, joka siten lankeaisi japanilaisille itselleen hallittavaksi. Japanin sodan alkukuukausien aikana valtaamat alueet Kaakkois-Aasiassa olivat raaka-ainevaroiltaan erittäin edulliset, jos Japani kykenisi pitämään ne hallussaan. Näiden alueiden tarkoituksena oli toimia sen teollisuuden tarvitsemien raaka-aineiden lähteenä ja japanilaisten tuotteiden vientialueina. Jotta maa olisi kyennyt tavoitteensa saavuttamaan, oli sota ollut ainoana ratkaisuna tyydyttämään suunnitellut tarpeet.[348] Japanin tuleva toiminta Neuvostoliiton suhteen herätti suuria kysymyksiä, sillä Japanin saattoi odottaa vastavuoroisesti julistavan sodan Neuvostoliitolle, kun Saksa oli liittynyt sotaan Yhdysvaltoja vastaan. Seuraavien vuosien kehitys akselivaltojen ja liittoutuneiden välisessä sodassa tuli lopulta sanelemaan Japanin asennoitumisen Neuvostoliittoa kohtaan. Ministeri Idman otti Suomen puolesta Tokiossa pidättyvän kannan Tyynenmeren sodan suhteen, sillä hän kieltäytyi esittämästä tervehdystä sodan johdosta järjestetyssä Japanilais-saksalais-italialaisen yhdistyksen juhlatilaisuudessa. Suomen lähetystöstä tätä perusteltiin sillä tosiseikalla, ettei Suomi ollut sotatilassa Yhdysvaltojen kanssa, eikä Japani vastavuoroisesti Neuvostoliiton kanssa. Tapaus itsessään ei ollut niinkään merkittävä, sillä Espanjankin edustaja oli kieltäytynyt kunniasta.[349] Toisaalta se heti sodan syttymisen jälkeen teki Tokiossa selväksi Suomen ja Japanin eriävät asemat maailmansodassa.

Yhdysvaltojen ja Japanin välisen konfliktin alkamiseen liittyvistä seikoista oli ministeri Idman kuullut japanilaisten käsityksen olleen, että Yhdysvaltojen suurlähettiläs Grew olisi ollut selvillä tilanteen vakavuudesta, ja että tämä oli informoinut hallitustaan sen johdosta. Idman piti varmana, että Grew oli jo ennen sodan alun koittoa ymmärtänyt tilanteen vakavuuden, josta Idman oli saanut kuulla vieraillessaan ulkoasiainministeri Togon kotona. Rouva Togo, joka oli alkujaan saksalaissyntyinen, oli Idmanille kertonut lähettiläs Grew'n olleen puolisonsa kanssa vierailulla

[347] Berezkov 1987, s. 168–170.
[348] "Venäjä Japanin ulkopolitiikassa." Raportti n:o 15. Tokio 12. elokuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[349] Salasähkejäljennös n:o 184. Tokio 22.12.1941. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1941. UMA.

heidän luonaan joulukuun 7 ja 8 päivien välisenä yönä, eli samoihin aikoihin, kun Japani oli aloittanut hyökkäyksensä Havaijilla. Rouva Grew oli kertonut rouva Togolle, että ensin mainitun puoliso oli ohjeistanut hallitustaan suostumaan japanilaisten ehdotuksiin, jotta välienrikkoutuminen olisi voitu välttää. Idman oli kuullut myös muista luotettavana pitämistään lähteistä, että lähettiläs Grew oli pitänyt konfliktin syttymistä hyvin todennäköisenä. Ministeri Idman arvosti suurlähettilästä tämän henkilökohtaisten ominaisuuksien ja arvostelukyvyn suhteen,[350] mikä osaltaan oli tukemassa hänen käsitystään siitä, että yhdysvaltalainen oli ymmärtänyt tilanteen kärjistyvän sodaksi. Grew oli Idmanin mukaan toivonut, ettei konfliktia syttyisi maiden välille, mutta Idmanille näyttämässään eräässä kirjallisessa esitelmässä Grew oli todennut tilanteen mahdollisesti kärjistyvän sodaksi. Idman piti hyvin luultavana, että myös Grew, kuten hän itsekin, oli ymmärtänyt japanilaisten olevan valmiita jättämään liittolaisuutensa muiden akselivaltojen kanssa, jos Japani olisi mitenkään voinut sopia ristiriitansa Yhdysvaltojen kanssa.[351]

Yhdellekään diplomaatille Tokiossa ei ministeri Idmanin mukaan ollut kerrottu Japanin tulevasta hyökkäyksestä,[352] ja Tokiossa vallitsi yleinen käsitys, ettei sodan puhkeamista odotettu Yhdysvalloissa. Tätä käsitystä tuki yhdysvaltalaisten valmistautumattomuus tilanteeseen, jossa heidän oli järjestettävä diplomaattiset toimenpiteet sotatilan syttymisen seurauksena. Toisin kuin Yhdysvallat, niin Englanti oli jo hyvissä ajoin sopinut Argentiinan kanssa lähetystönsä suojelusta, jos englantilaisten olisi poistuttava maasta. Idmanin mukaan suurlähettiläs Grew oli saanut osakseen japanilaisten kunnioituksen, vaikka hänen yrityksensä ylläpitää ystävällisiä suhteita maiden välillä oli epäonnistunut. Tätä ei kuitenkaan Idmanin käsityksestä voinut sanoa Englannin lähettilään Sir Robert Craigien osalta, sillä häntä ilmeisestikin moitittiin yleisesti Tokiossa.[353]

Historiantutkimus on pystynyt osoittamaan, että suurlähettiläs Grew'n tietoon oli tullut jo tammikuussa 1941 viitteitä japanilaisten mahdollisesta hyökkäyksestä Pearl Harboriin. Tuolloin ajatusta laajamittaisesta yllätyshyökkäyksestä pidettiin sangen uskomattomana, mutta tieto tästä välittyi kuitenkin Washingtoniin.[354] Ymmärrettävää on, että tällaisista tiedoista huolimatta hyökkäyksen ajankohta sekä varmuus siitä, että kohde tulisi nimenomaan olemaan Pearl Harbor, olivat lopulta arvailujen varassa ainakin, mitä tuli Tokioon akkreditoituihin diplomaatteihin. Yhdysvaltojen Tokion-suurlähetystö joutui sotatilan syttymisen seurauksena hakeutumaan

[350] Sodan puhjettua käsitti Idman tehtäväkseen osoittaa lähettiläs Grew'lle Suomen puolueettomuutta muuttuneessa tilanteessa lähettämällä kukkia rouva Grew'lle. Salasähkejäljennös n:o 20. Tokio 20.1.1942. Ulkoasiat Helsinki. Tokiosta 1942. UMA

[351] "Amerikan ja Japanin välien katkeaminen." Ministeri Idmanin raportti n:o 3. Tokio 15. helmikuuta 1943. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA. Ks. Grew 1944, s. 493–497.

[352] Salasähkejäljennös n:o 179. Tokio 11.12.1941. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1941. UMA.

[353] "Amerikan ja Japanin välien katkeaminen." Ministeri Idmanin raportti n:o 3. Tokio 15. helmikuuta 1943. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA. Ks. Cullen 2003, s. 275–276.

[354] Flower & Reeves 1960, s. 275. Grew 1944, s. 368.

puolueettoman maan suojeltavaksi. Tätä tehtävää ryhtyi toimittamaan Sveitsin lähetystö, sillä yhdysvaltalaiset pääsivät lähtemään Japanista vasta toukokuun lopulla, kun osapuolet olivat päässeet yhteisymmärrykseen diplomaattiedustajien vaihtoon liittyvistä kysymyksistä. Ennen Japanista poistumista saivat amerikkalaiset kuulla uutiset Yhdysvaltojen laivaston saavuttamasta voitosta Korallimeren taistelussa sekä sen ilmavoimien ensimmäisestä pommituslennosta Japaniin.[355]

Suomen edustustossa alkanutta sotaa ei tervehditty tyytyväisyydellä, sillä ministeri Idmanin näkemyksestä Japanin tavoite saavuttaa ehdoton valta-asema Aasiassa oli vaarallinen koko Aasian vapaudelle. Toisin kuin japanilaiset itse väittivät, niin eurooppalaisten ja amerikkalaisten vaikutusta Aasian kehitykselle moitittiin japanilaisissa lehdissä ja niissä annettiin Idmanin näkemyksen mukaan väärä kuva ”valkoisen” luotettavuudesta. Hänen mielestään hetkellä, jolloin japanilaiset olivat ajamassa valkoista miestä pois Aasiasta, oli muistettava, että heidän sanaansa kuitenkin pystyi luottamaan.[356] Ministeri Idman teki henkilökohtaisten kokemustensa perusteella tämän päätelmän, johon oli sekoittunut myös pettymystä, joka kumpusi japanilaisten ulkomaalaisia syrjivästä asennoitumisesta. Hän ei selvästikään luottanut japanilaisten tulevan toimimaan sodassa ja sen mahdollisen voiton jälkeen oikeudenmukaisesti muita kansoja, etenkään eurooppalaisia ja amerikkalaisia kohtaan. Tätä käsitystä tukivat japanilaisten propagandamielessä levittämä iskulause ”Itä-Aasia aasialaisille”.[357]

Ministeri Idmanin mielestä oli valitettavaa, että Japanin laajentumispolitiikkaan liitettiin vastakkainasettelu eurooppalaisten ja aasialaisten kansojen välillä. Hänen mukaansa ei Euroopassa vielä sodan alussa aavistettu kuinka koviksi taistelut Aasiassa tulisivat muodostumaan. Japani käytti voimaansa saattaakseen muita Aasian kansoja eurooppalaisia vastaan, jolloin erottelua ei niinkään tehty eri Euroopan valtioiden välillä. Idmanin kokemuksen mukaan aasialaiset olivat verrattain vähän kiinnostuneita Euroopasta, sillä olihan Eurooppa maantieteellisestikin kaukana. Keväällä 1942 tekemällään matkalla Shanghaihin teki Idman havaintoja japanilaisten yrityksistä vaikuttaa kiinalaisiin, jotta näihin juurtuisi vihamielisyys valkoisia ihmisiä kohtaan. Japanilaisten ylimieliseksi kuvailemansa suhtautuminen eurooppalaisia kohtaan oli Idmanin mielestä japanilaisille itselle tärkeä asia, sillä heistä ei hänen mukaansa pidetty missään.[358] Tokion diplomaattikunnassa kiersi kertomuksia Japanin politiikan herättämästä tyytymättömyydestä sen aasialaisten liittolaisten joukossa, esimerkiksi Nankingin hallituksen jäsenten esittämistä Japania

[355] Grew 1944, s. 491, 502.
[356] ”Valkoisen rodun jäsenten Aasiassa nauttima henkilökohtainen luottamus.” Raportti n:o 5. Tokio 5. maaliskuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[357] Kostiainen 1999, s. 190–191.
[358] ”Köyhtyvä Europa.II.” Raportti n:o 16. Tokio 1. syyskuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA. Salasähkejäljennös n:o 45. Tokio 22.3.1942. Ulkoasiat Helsinki. Tokiosta 1942. UMA. Ks. Voionmaa 1971, s. 98–100.

soimaavista puheista. Nankingin hallituksen tyytymättömyyttä olivat lietsoneet japanilaisten osoittama välinpitämättömyys solmittuja sopimuksia kohtaan sekä japanilaisten viranomaisten ja sotilaiden syyllistyminen väärinkäytöksiin.[359]

Tokion diplomaattikunnalle jaettiin Japanin ulkoasiainministeriön toimesta tiedotuksia, joissa selostettiin japanilaisjoukkojen etenemistä ja ennen kaikkea saavutettuja voittoja. Japanilaiset halusivat tuoda tiettäväksi, että valloitetuilla alueilla valtaa pitivät japanilaiset miehitysjoukot, joten näillä alueilla toimineiden kolmansien maiden konsulaattien ja muiden edustustojen olisi vastedes käännyttävä Japanin hallituksen ja sen määräämien viranomaisten puoleen. Valloitetuilla alueilla ei sallittu kolmansien maiden edustustojen toiminnan jatkumista, ja siksi niiden oli poistuttava asemapaikoiltaan. Lisäksi määrättiin, ettei kyseisille alueille saanut nimittää uusia edustajia ja siten avata edustustoja uudelleen ainakaan toistaiseksi.[360] Suomen Tokion-lähetystö tiedotti Japanin ulkoasiainministeriön pyynnöstä Suomen hallitusta annetuista määräyksistä.

Lehdistö suhtautui Japanin vastustajiin näitä väheksyen ja Japanin armeijan saavutuksia ylistäen. Osansa saivat myös saksalaiset, joita moittien lehdissä ihmeteltiin, ettei Saksa ollut onnistunut valloittamaan sitä lähellä sijaitsevaa Englantia, kun taas japanilaiset olivat pystyneet murtamaan englantilaisten puolustuksen Japanista kaukana sijaitsevilla alueilla esimerkiksi Singaporessa. Tokion-lähetystöstä oli havaittu, etteivät Japanissa toimineet kaksitoista saksalaista kirjeenvaihtajaa lähettäneet kotimaahansa uutisia, jotka olisivat voineet herättää pahennusta Japanin liittolaisissa. Poliittisista syistä pidättäytyivät nämä kirjeenvaihtajat välittämästä uutisia Saksaankin negatiivisesti suhtautuvasta kirjoittelusta, sillä ministeri Idmanille eräät heistä olivat kertoneet odottavansa, että kyseiset uutiset välittyisivät Eurooppaan Saksan suurlähetystön kautta. Aasian kansojen halusta ryhtyä yhteistyöhön japanilaisten kanssa oli lehdillä paljon positiivista kerrottavaa, mutta Idmanin mukaan uutiset olivat paikoin hyvinkin liioiteltuja, sillä hänen mielestään japanilaiset eivät olleet lainkaan niin suosittuja kuin he itse halusivat muille ja omilleen antaa ymmärtää. Tosin tällaisilla uutisilla ruokittiin kansan uskoa sotaan, joka nähtiin pyhäksi taisteluksi vapautettaessa Aasiaa valkoisten vallasta.[361]

Japanilaisten sotilaiden urhoollisuuden osoitukset ja valmius uhrata itsensä keisarin ja maan puolesta olivat omiaan antamaan kuvan voiton mahdollisuuksista sekä japanilaisille että ulkomaalaisille.[362] Lehdistössä julkaistujen uutisten seuranta ei tuottanut viranomaisille sensuuritoiminnan suhteen enää sodan syttymisen jälkeen paljoakaan päänvaivaa, sillä Tokiota

[359] ”Kiinan kysymyksestä.” Raportti n:o 19. Tokio 15. lokakuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[360] “Note Verbale.” The Gaimusho Tokyo. No. GO.4/S1. 3. helmikuuta 1942. Fc: 97. TLA.
[361] ”Japanilaisen sanomalehdistön suhtautumisesta vastustajiin.” Raportti n:o 7. Tokio 26. maaliskuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[362] “Japanilaisia sankareita.” Raportti n:o 6. Tokio 15. maaliskuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

lukuun ottamatta sallittiin vain yhden lehden julkaiseminen joka prefektikunnassa. Lisäksi poliittisen kentän rauhoittamiseksi perusti Japanin hallitus uuden 60 jäsentä kattavan järjestön, jonka tehtävänä oli poliittisesti johtaa entisen pääministeri Konoen perustamaa valtakunnan hallitsemista avustavaa liittoa. Sen tarkoituksena oli korvata poliittiset puolueet ja asettaa eri ryhmittymät sotaponnisteluiden tueksi. Nimeltään järjestö oli ”valtakunnan hallitsemista avustava poliittinen liitto”.[363]

Tokion-lähetystössä jatkettiin Japanin ja Neuvostoliiton suhteiden tarkkailua, sillä Japanin ulkopolitiikassa saattaisi tapahtua muutoksia etenkin, jos se kykenisi päättämään sodan voittoisasti länsiliittoutuneita vastaan. Suhteet Neuvostoliittoon olivat japanilaisille hyvin tärkeitä pitää neutraaleina ainakin toistaiseksi, sillä sota Englantia ja Yhdysvaltoja vastaan sitoi japanilaisten resurssit merelle ja Kaakkois-Aasiaan. Ministeri Idman oli jo aikaisemmissa tiedotuksissaan selvittänyt kotimaahan Japanin motiiveja turvata selustansa, jotta se voisi keskittyä tavoitteisiinsa etelässä. Idmanin mielestä oli mahdollista, että Neuvostoliitto ja Japani voisivat solmia jopa liiton keskenään, sillä Neuvostoliitolla hänen mukaansa ei ollut sanottavia intressejä Japanin sittemmin valtaamilla alueilla, toisin kuin Englannilla ja Yhdysvalloilla.[364] Ulkoasiainministeri Togo olikin Idmanille kertonut uskovansa Neuvostoliiton pysyvän puolueettomana Japanin aloittamasta sodasta.[365]

Ministeri Idmanin käsityksestä ulkoasiainministeri Togo vastusti ajatusta Japanin liittymisestä sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Saman käsityksen oli myös Saksan suurlähettiläs Ott saanut ulkoministerin henkilökohtaisesta linjasta.[366] Idmanin omasta näkemyksestä oli hyvin mahdollista, ettei sodan syttymistä Neuvostoliiton ja Japanin välillä voitaisi välttää,[367] sillä myös japanilaisten intresseistä katsoen oli välttämätöntä, että Neuvostoliitto häviäisi maailmansodan. Japanilaiset olivat kuitenkin Idmanin mukaan haluttomia tarttumaan toimeen neuvostoliittolaisia vastaan, sillä Japanille oli suotuisampaa, jos Neuvostoliiton romahdus tapahtuisi ilman japanilaisten myötävaikutusta. Suuren yleisön käsityksestä sotaa Neuvostoliiton kanssa oli vältettävä, mutta siitä huolimatta yleinen mielipide Japanissa oli Suomen lähetystön perspektiivistä hyvin pessimistinen rauhan säilyttämisen mahdollisuuksien suhteen Neuvostoliiton kanssa. Tokion-lähetystö oli saanut kesällä 1942 tietää japanilaisten vahvistaneen joukkojensa vahvuutta Mantšukuossa,[368] mikä puhui sodan alkamisen mahdollisuuden puolesta. Lähetystössä tosin tiedettiin, etteivät Japanin

[363] “Japanin lähentyminen diktatuurimaihin sisäisessä suhteessa.” Raportti n:o 11. Tokio 12. kesäkuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[364] Ibid.
[365] Salasähkejäljennös n:o 179. Tokio 11.12.1941. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1941. UMA.
[366] “Venäjä Japanin ulkopolitiikassa.” Raportti n:o 15. Tokio 12. elokuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[367] Salasähkejäljennös n:o 5/3. Tokio 5.1.1942. Ulkoasiat Helsinki. Tokiosta 1942. UMA.
[368] Salasähkejäljennös n:o 93. Tokio 27.6.1942. Ulkoasiat Helsinki. Tokiosta 1942. UMA.

laivastopiirit suhtautuneet myötämielisesti sodan syttymisen mahdollisuuteen, sillä olihan laivaston pääresurssit käytössä jo länsiliittoutuneita vastaan.[369] Laivaston etujen mukaista ei myöskään ollut se, että Japanin ja Neuvostoliiton välisen sodan syttyessä tulisi Yhdysvalloille tilaisuus tukeutua Neuvostoliiton satamiin, jolloin se meri- ja ilmavoimillaan kykenisi heikentämään Japanin pääsaarten puolustusta idästä käsin.

Japanin laivaston tappiot Korallimeren taistelussa toukokuussa 1942 sekä saman vuoden kesäkuussa Midwaylla merkitsivät Japanin etenemisen hiipumista ja Yhdysvaltojen sotavoimien etenemisen alkamista kohti Japania. Mussolinin vallasta syrjäyttäminen ja Italian horjuminen vuoden 1943 kesällä herättivät Japanissa pelonsekaista huomiota, sillä Euroopan tapahtumat yleensäkin osoittivat, ettei sota kenties tulisi siellä päättymään akselivalloille suotuisasti. Tällä olisi luonnollisesti vaikutuksensa myös Japanin taistelulle. Tokiossa diplomaattien keskuudessa kiersi arveluja, jotka tukivat käsitystä Japanin halusta saada vahvistettua suhteitaan Neuvostoliittoon, jonka ystävyyteen sen olisi tilanteenkehityksen seurauksena yhä enemmän luotettava. Ministeri Idman oli kuullut Espanjan lähettiläältä japanilaisten jopa ehdottaneen maiden välillä vuonna 1941 solmitun puolueettomuussopimuksen vahvistamista hyökkäämättömyyssopimuksella. Idman piti tätä epätodennäköisenä, sillä hänen näkemyksestään Japanin kohtalo oli nivoutunut myös Euroopassa käytävään taisteluun.[370]

Saksan suurlähettilään Stahmerin[371] Idmanille kertoma edellä mainittua huhua tukeva mielipide sai myös Suomen lähettilään uskomaan, että Japani oli todella tehnyt aloitteen. Vielä se, että Neuvostoliiton kerrottiin hylänneen Japanin ehdotuksen, sai Idmanin edelleen vakuuttuneeksi siitä, että japanilaisten olisi syytä todellakin pelätä Neuvostoliiton liittymistä Japanin vastustajien joukkoon.[372] Täten Japanin armeijan yleisesikunnan toisen osaston päällikön, kenraali Arisuin vierailu Suomen lähetystössä lokakuussa 1942 antoi Idmanille pienen valonpilkahduksen, kun kenraali oli todennut olevan suotavaa kehittää läheistä yhteistoimintaa sodassa olevien eli muun muassa Suomen ja Japanin välille.[373] Myöhemmin asiaan ei tiettävästi kuitenkaan palattu, joten kenraalin sanojen varaan ei ollut syytä laskea suurta painoarvoa.

---

[369] “Venäjä Japanin ulkopolitiikassa.” Raportti n:o 15. Tokio 12. elokuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA. Salasähkejäljennös n:o 125. Tokio 19.8.1942. Ulkoasiat Helsinki. Tokiosta 1942. UMA.

[370] ”MUSSOLININ eron vaikutuksesta.” Ministeri Idmanin raportti n:o 10. Tokio 31. heinäkuuta 1943. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA. “Japani ja Venäjä. (Keskusteluja apulaisulkoministeri MATSUMOTOn ja kenraali ARISUIn kanssa MUSSOLININ eron jälkeen).” Ministeri Idmanin raportti n:o 11. Tokio 5. elokuuta 1943. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

[371] Stahmer seurasi kenraali Ottia Saksan suurlähettiläänä Tokiossa.

[372] ”MUSSOLININ eron vaikutuksesta.” Ministeri Idmanin raportti n:o 10. Tokio 31. heinäkuuta 1943. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA. “Japani ja Venäjä. (Keskusteluja apulaisulkoministeri MATSUMOTOn ja kenraali ARISUIn kanssa MUSSOLININ eron jälkeen).” Ministeri Idmanin raportti n:o 11. Tokio 5. elokuuta 1943. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

[373] Salasähkejäljennös n:o 152. Tokio 16.10.1942. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokio 1942. UMA. Ks. Fält 1988, s. 192–193.

Italian antautumisen jälkeen elokuun alussa 1943 käydyssä keskustelussaan varaulkoministeri Matsumoton kanssa oli ministeri Idman ottanut puheeksi Euroopan tilanteen synnyttämän vaaran Japanille, ja että Suomella ja Japanilla oli yhteisiä etuja, joista näiden olisi pystyttävä keskustelemaan keskenään täysin avomielisesti. Idmanin näkemyksestä Japanin ei tulisi luottaa siihen, että sota Neuvostoliiton kanssa olisi tulevaisuudessa vältettävissä. Matsumoto oli Idmanin mukaan vastannut, ettei ollut syytä yrittää peitellä asian vakavuutta, ja että lähettiläs oli ollut huomautuksissaan oikeassa. Idman kävi myös keskustelun jo mainitun kenraali Arisuin kanssa tämän vieraillessa uudestaan Suomen lähetystössä. Kenraali suhtautui luottavaisemmin Euroopan tilanteeseen, sillä hän antoi suurempaa painoarvoa saksalaisten kyvykkyyteen jatkaa sotaa itärintamalla, sillä japanilaisille olivat saksalaiset vakuuttaneet, että Saksan armeijalla oli käytössään vielä sata reservidivisioonaa. Idmanin mielestä olisi Suomenkin kannalta tärkeää, että japanilaisille ei uskoteltaisi Neuvostoliiton vastaisessa sodassa pärjättävän ilman heitä, jos tarkoituksena olisi saada Japani liittymään sotaan tai edes muuttamaan sen hetkistä ystävällismielistä Neuvostoliiton-politiikkaa.[374]

Japanin toive saada Euroopan sota päättymään kävi konkreettisesti ilmi, kun se oli esittänyt Saksalle välitystarjouksen rauhantunnusteluja varten Neuvostoliiton kanssa vuonna 1942. Silloinen ulkoasiainministeri Togo, jonka läheiseen seurapiiriin ministeri Idman katsoi lukeutuvansa, oli ilmeisesti yrittänyt vedota Staliniin ja Saksan Tokion-suurlähettiääseen. Välitystarjouksen ajankohtana oli akselivaltojen sotilaallinen tilanne ollut hyvin suotuisa, joten Togo oli siihen perustuen tehnyt ratkaisun tunnustella saksalaisten ja neuvostoliittolaisten haluja solmia rauha. Saksalaiset kuitenkin vastustivat rauhanvälitystä, sillä heidän mielestään Saksan sotilaallinen asema oli itärintamalla vielä erinomainen, ja että Hitlerin tarkoituksena ei ollut solmia rauhaa ennen kuin Neuvostoliitto oli kukistunut. Nämä tiedot oli ministeri Idman saanut rouva Togolta, jonka arvoa tiedonlähteenä Idman piti merkittävänä. Hänen kokemuksestaan naimisissa olevat miehet harvoin jättivät kertomatta vaimoilleen edes salaisia asioita, joten rouva Togon tapauksessakin oli perusteet luottaa tiedon todenperäisyyteen.[375]

Ministeri Idmanilla oli hänen kertomastaan päätellen hyvinkin läheiset suhteet ulkoministeri Togoon ja tämän perheeseen. Idman oli tutustunut heihin jo Moskovassa vuonna 1939, jolloin molemmat ministerit olivat toimineet siellä maidensa lähettiläinä. Myöhemmin Togon noustua ulkoasiainministeriksi oli Idman pitänyt hänen kunniakseen jopa kutsut Suomen lähetystössä. Togo oli ottanut Idmanin kutsun vastaan, joka oli hänen näkemyksestä tulkittava suosionosoitukseksi

[374] "Japani ja Venäjä. (Keskusteluja apulaisulkoministeri MATSUMOTOn ja kenraali ARISUIn kanssa MUSSOLINIn eron jälkeen)." Ministeri Idmanin raportti n:o 11. Tokio 5. elokuuta 1943. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[375] "Japanin yritys välittää rauhaa Saksan ja Venäjän välillä v.1942." Ministeri Idmanin raportti n:o 12. Tokio 16. elokuuta 1943. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

Suomea kohtaan, sillä Japanin ulkoasiainministereillä ei ollut enää vuosiin ollut tapana ottaa vastaan kutsuja muilta kuin suurvaltojen edustajilta.[376]

Suomi, joka Japanissa luettiin kuuluvan niin kutsuttujen ystävämaiden joukkoon,[377] oli saanut osakseen vielä ennen Tyynenmeren sodan alkua sanomalehdistössä huomiota, vaikka sitä koskeva kirjoittelu oli jo vähentynytkin. Joulukuun 1941 jälkeen oli Suomi lähes hävinnyt palstoilta. Tokion-lähetystössä arvioitiin sen johtuvan japanilaisten täydellisestä keskittymisestä omiin ponnisteluihin. Vuoden 1942 lopulla oltiin lähetystössä jo vakuuttuneita ajatuksesta, että viranomaiset olivat kieltäneet lehtiä kirjoittamasta Suomesta, koska näin ainoastaan oli ymmärrettävissä Suomea koskevien uutisten lukumäärän nopea tippuminen Pearl Harboriin suuntautuneen hyökkäyksen jälkeen. Ministeri Idman piti myös mahdollisena, että neuvostoliittolaiset olivat esittäneet tätä koskevan pyynnön. Kuitenkin lähetystössä oli huomioitu, että japanilaisten varovaisuus kosketti sekä sen ystävämaita että Neuvostoliittoa, sillä lehtiä oli ilmeisesti kielletty painattamasta etusivuilleen uutisia neuvostoliittolaisten kärsimistä tappioista. Edes harmittomampi uutisointi, kuten Tokion-lähetystön yritys saada lehdet julkaisemaan uutisen marsalkka Mannerheimin 75-vuotissyntymäpäiväjuhlista, ei tuottanut tulosta muuten kuin Japan Times & Advertiserin suhteen. Tosin syntymäpäivää koskeva uutisointi tuli myöhemmin esille kaikissa lehdissä, kun Hitler oli käynyt henkilökohtaisesti onnittelemassa marsalkkaa.[378] Niissä harvoissa tapauksissa, joissa lehdistö käsitteli Suomen tilannetta, välittyi kirjoituksista myötätuntoa suomalaisten taistelua kohtaan.[379]

Tokion-lähetystössä otettiin ihmetyksellä vastaan Japanin ulkoasiainministeriön ilmoitus, jossa viranomaiset esittivät kiinnostuksensa Suomen itsenäisyyden 25-vuotispäivää kohtaan. Japanilaiset pyysivät lähetystöä kirjoittamaan englanninkielisiä artikkeleja Suomesta, tosin poliittisista aiheista oli pidättäydyttävä erillään. Lähetystön suomalainen henkilökunta ryhtyikin kirjoittamaan artikkeleja, sillä olihan näin tarjoutunut tilaisuus käytettävä hyväksi parhaimmalla mahdollisella tavalla. Artikkeleita kirjoittivat ministeri Idman, avustaja Helenius sekä sotilasasiamiehet eversti Kaila ja majuri Laine, joka oli saanut ylennyksen kapteenin arvosta. Kirjoitukset käsittelivät historiaa, hallitusmuotoa, maantiedettä sekä maan puutavarateollisuutta. Kailan ja Laineen artikkeleita ei ilmeisesti lehdissä julkaistu, sillä ne valmistuivat liian myöhään. Tästä johtuen

[376] ”Japanilaisten suhtautumisesta ystävämaiden kansalaisiin.” Raportti n:o 14. Tokio 27. heinäkuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[377] “Japani ja Venäjä. (Keskusteluja apulaisulkoministeri MATSUMOTOn ja kenraali ARISUIn kanssa MUSSOLINIn eron jälkeen).” Ministeri Idmanin raportti n:o 11. Tokio 5. elokuuta 1943. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[378] ”Japanilaisten suhtautumisesta ystävämaiden kansalaisiin.” Raportti n:o 14. Tokio 27. heinäkuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA. “Suomen itsenäisyyspäivän vietto Japanissa v.1942.” Ministeri Idmanin raportti n:o 22. Tokio 21. joulukuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[379] Muutamia kertoja lehdissä julkaistiin erikoiskirjeenvaihtajien Suomen rintamatilanteita kuvaavia selostuksia. ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1942.” Ministeri Idman. Tokio 29. tammikuuta 1943. Fc:15. TLA.

artikkeleita Suomen sotahistoriasta ja suomalaisesta urheilusta ei päässyt lehtien palstoille. Idmanin ja Heleniuksen kirjoitukset kuitenkin julkaistiin ilman allekirjoituksia, mutta siinä muodossa kuin ne lähetystössä oli laadittu, tosin pienin lisäyksin tai poistoin.[380]

Japanin ulkoasiainministeriön toimesta järjestettiin Tokiosta radiolähetys Suomeen, joka käsitti molempien maiden kansallislaulut, Sibeliuksen Finlandian sekä Japanilais-suomalaisen yhdistyksen puheenjohtajan, paroni Mitsuin ja ministeri Idmanin tervehdykset. Mitsuin ja Idmanin puheissa ei saanut viitata politiikkaan, mistä johtuen myös Idman oli ennen lähetystä velvoitettu jättämään tervehdyksensä ulkoasiainministeriölle tarkastettavaksi. Suomelle annettu erikoislaatuinen huomionosoitus ei jäänyt tähän, sillä ministeriö halusi suorittaa myös Japanilais-suomalaisen yhdistyksen järjestämän itsenäisyyspäivää juhlistavan tilaisuuden kulut omaan laskuunsa. Tämä oli Tokion-lähetystölle sitäkin positiivisempi yllätys, sillä yhdistykset eivät enää sota-aikana voineet toimia normaaliin tapaan, mutta tässä tapauksessa Japanilais-suomalaisella yhdistyksellä oli Japanin ulkoasiainministeriön siunaus takanaan. Ministeri Idman kuvaili juhlatilaisuuden olleen ohjelmarikas, jossa vieraille tarjottiin päivällinen. Juhlavieraita olivat muun muassa ilmeisesti kaikki Japanissa asuvat suomalaiset sekä varaulkoministeri Matsumoto ja Suomessa toimineet Japanin entiset lähettiläät Ichikawa ja Sugishita. Kaiken kaikkiaan juhlavieraita oli noin kaksi sataa.[381]

Ministeri Idmanin juhlassa pitämässä puheessa muistutti hän paikallaolijoita Japanin ja Suomen historian kytköksistä toisiinsa etenkin Venäjän ja Japanin välisen sodan aikana vuosina 1904–1905 sekä siitä myötätunnosta, jota Suomelle osoitettiin Japanin kaikista piireistä. Idmanin mukaan oli vuonna 1941 alkanut sota Euroopassa ja Aasiassa lähentänyt japanilaisia ja suomalaisia yhä enemmän toisiinsa. Puheen jälkeen yleisö kohotti Idmanin aloitteesta kolminkertaisen banzai-huudon Japanille ja japanilais-suomalaiselle ystävyydelle.[382] Ministeri Idman käsitteli sen hetkistä sotaa puheessaan vain ohimennen, sillä häntä oli pyydetty välttämään siihen liittyviä viittauksia. Tästä johtuen myös juhlassa esitetystä suomalaisesta filmistä oli poistettu sotaa koskevat otokset. Itsenäisyyspäivää juhlistaneet tilaisuudet eivät rajoittuneet tosin ainoastaan Japanilais-suomalaisen yhdistyksen juhlaan, sillä Suomen lähetystössä pidettiin myös ministeri Idmanin järjestämä

[380] "Suomen itsenäisyyspäivän vietto Japanissa v.1942." Ministeri Idmanin raportti n:o 22. Tokio 21. joulukuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA. Salasähkejäljennös n:o 152. Tokio 16.10.1942. Ulkoasiat Helsinki. Tokiosta 1942. UMA.
[381] Ibid.
[382] Samanaikaisesti kun Tokiossa nostatettiin banzai-huutoja ministeri Idmanin aloitteesta, niin Suomessa osallistui pääministeri Rangellin johdolla joukko korkeita suomalaisia viranomaisia Japanin Helsingin-lähetystön järjestämille kutsuille joulukuun alussa 1942. Tilaisuudessa esitettiin muun muassa Pearl Harboriin kohdistuneen hyökkäyksen tapahtumia kuvannut filmi, jonka jälkeen huhut kertoivat suomalaisten vieraiden yhtyneen banzai-huutoihin ja kohottaneen maljoja Japanin tulevan voiton kunniaksi. Yhdysvalloissa huhut aiheuttivat Suomea kohtaan negatiivisen reaktion. Polvinen 1964, s. 136–137. Voionmaa 1971, s. 191.

vastaanotto. Vieraiden joukossa oli muun muassa monia suomalaisia sekä runsaasti japanilaisia onnittelijoita, joiden lisäksi myös ulkoasiainministeri Tani saapui paikalle. Idman sai vastaanottaa vieraiden tuomia lahjoja sekä kukkia, esimerkiksi Japanin radio lahjoitti Idmanille kallisarvoisen maljakon muistoksi pitämästään radiopuheesta.[383] Ilmeisesti diplomaattikunnan edustajia ei vastaanotolle ollut kutsuttu, jota Idman perusteli lähetystön vaatimattomalla koolla, joka ei mahdollistanut monien vieraiden kutsumista. Tosin hänen mukaansa Tokiossa ei ollut tapana muilla kuin Thaimaan lähetystön päälliköllä kutsua muita diplomaatteja samankaltaisiin tilaisuuksiin.[384]

Suomen itsenäisyyden 25-vuotispäivän yhteyteen ajoittui myös Japanin keisarin päätös myöntää korkeat japanilaiset kunniamerkit presidentti Rytille, marsalkka Mannerheimille, pääministeri Rangellille sekä ulkoasiainministeri Wittingille.[385] Aikaisemmin vuoden 1942 kesäkuussa oli ministeri Idman ehdottanut suomalaisten kunniamerkkien myöntämistä muun muassa Japanin ulkoasiainhallinnon korkeille virkamiehille sekä eversti Kaila oli valmis antamaan omat ehdotuksensa kunniamerkkien myöntämisestä kuudelle japanilaiselle upseerille.[386] Japanin ulkoasiainhallinnossa otettiin mielihyvällä vastaan Idmanin ehdotuksista myönnetyt kunniamerkit.[387] Lisäksi presidentti Ryti myönsi keisari Hirohitolle Valkoisen Ruusun suurristin heinäkuussa 1942.[388]

4.2 Ulkomaalaisena ja diplomaattina maailmansodan Japanissa

Tyynenmeren sodan syttymisellä oli monia seurannaisvaikutuksia Japanin sisällä, jotka koskettivat muun muassa Japanissa oleskelevia ja pysyvästi asuvia toisten maiden kansalaisia. Viranomaiset pyrkivät lisäämään ulkomaalaisiin kohdistunutta kontrollia, joka itse asiassa oli saanut alkunsa jo paria vuotta aikaisemmin, jolloin Japanin sisäasiainministeriö oli asettanut ulkomaalaisiin kohdistuneita säädöksiä. Näiden tarkoituksena oli saada toukokuusta 1939 lähtien rekisteröityä kaikki Japanissa oleskelevat ulkomaalaiset. Säädösten mukaan ulkomaalaisten oli haettava paikalliselta poliisilta oleskelulupa, joka hakijalle tuli kotimaastaan riippuen maksamaan

---

[383] Vastaanotolle saapui myös kutsumattomia vieraita, sillä lähetystön keittiöön tuli vastaanoton aikana salapoliiseja, jotka yrittivät tiedustella vieraiden nimiä. Idmanin mukaan vastaavaa oli ennenkin tapahtunut, sillä poliisi piti tarkoin silmällä lähetystöjä sekä niissä käyviä vierailijoita. Tapauksen johdosta esitti Idman varaulkoministeri Matsumotolle pyynnön, ettei tällaista pääsisi vastaisuudessa tapahtumaan. Vrt. Fält (1985), s. 42.

[384] "Suomen itsenäisyyspäivän vietto Japanissa v.1942." Ministeri Idmanin raportti n:o 22. Tokio 21. joulukuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

[385] Rytille myönnettiin Krysantemum-ritarikunnan suurristi, Mannerheimille Nousevan Auringon-suurristi pauluwniakukkien kera, sekä pää- ja ulkoministereille Nousevan Auringon suurristit. Salasähkejäljennös n:o 169. Tokio 5.12.1942. Ulkoasiat Helsinki. Tokiosta 1942. UMA. "Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1942." Ministeri Idman. Tokio 29. tammikuuta 1943. Fc:15. TLA.

[386] Salasähkejäljennös n:o 88/87. Tokio 19.6.1942. Ulkoasiat Helsinki. Tokiosta 1942. UMA.

[387] Salasähkejäljennös n:o 116. Tokio 29.7.1942. Ulkoasiat Helsinki. Tokiosta 1942. UMA.

[388] Fält 1985, s. 42.

kymmenen jeniä tai olemaan täysin ilmainen. Esimerkiksi Yhdysvaltojen, Englannin, Norjan ja Tanskan kansalaiset olivat vapautettuja maksusta, mutta Suomen, Ruotsin, Saksan, ja Neuvostoliiton kansalaiset olivat velvoitettuja suorittamaan kyseisen maksun. Perustelu tälle maiden väliselle erottelulle oli hyvin yksinkertainen, sillä ne maat, jotka eivät olleet asettaneet maksuja Japanin kansalaisille, saivat Japanissa omille kansalaisilleen maksuttoman oleskeluluvan vuodeksi. Toimenpidettä kokonaisuutenaan perusteltiin ulkomaalaisten turvallisuuden takaamisella, sillä oleskeluluvan esittäminen poliisiviranomaisille katsottiin helpottavan ulkomaalaisten matkustamista maan sisällä sekä hälventävän vakoiluepäilyjä. Oleskeluluvan hakematta jättämisestä seurasi pahimmillaan pakkotyövankeutta ja maastakarkoitus.[389]

Japaniin akkreditoidut diplomaatit, heidän perheensä sekä muut lähetystöissä tai konsulaateissa virallisesti työskennelleet ulkomaalaiset olivat vapautettuja oleskeluluvan hakemisesta.[390] Sodan syttyminen merkitsi välittömiä ulkomaalaisiin kohdistuneita matkustusrajoituksia, joita perusteltiin kansallisenpuolustuksen intresseillä. Ulkomaalaisia kiellettiin ilman kyseessä olevan alueen kuvernöörin erikseen myöntämää lupaa poistumasta pääsaarten prefektikunnista tai Hokkaidon saarelta, jossa he sodan syttymisen hetkellä asuivat.[391] Diplomaattikuntaan kohdistettiin samoja vaatimuksia matkustamisen suhteen, kuten muidenkin ulkomaalaisten kohdalla, mutta yksityiset ulkomaalaiset olivat kuitenkin huonommassa asemassa kuin diplomaatit.[392] Diplomaattien oli toimitettava tehtävänsä Tokiosta tai muulta kotipaikkakunnalta käsin, mutta rajoituksista huolimatta vielä myöhemminkin ulkomaalaiset kykenivät luvan saatuaan matkustamaan.

Parhaimmat ulkomaalaisille suodut matkustusmahdollisuudet olivat Japanin liittolaismaiden diplomaateilla. Vuoden 1942 kuluessa saivat kaikki akselivaltioiden diplomaatit matkustusluvan, joka oikeutti heidät vapaasti kulkemaan Tokion lähellä olevissa neljässä prefektikunnassa.[393] Myöhemmin myös Suomen lähetystön henkilökunnalle myönnettiin kyseinen matkustuslupa. Liittolaismaan diplomaatin matkustuslupa oli aluksi myönnetty vain ministeri Idmanille, mutta myöhemmin Japanin armeijan yleisesikunnan vaatimuksesta saivat sen myös muutkin lähetystön

[389] ”Foreigners’ Registration Outlined by Authorities”. The Japan Advertiser 12. huhtikuuta 1939. Fc: 111. TLA. “Regulations for Foreigners”. The Japan Advertiser 2. maaliskuuta 1939. Fc: 111. TLA.
[390] ”Residential Permits.”. J. Kern, Yokohama & Tokyo Foreign Board of Trade. Yokohama 5. huhtikuuta 1940. Fb: 17. TLA. “Police “Permit for Stay in Japan “Reminder of Renewal”. J. Kern, Yokohama & Tokyo Foreign Board of Trade. Yokohama 11. huhtikuuta 1941. Fb: 17. TLA.
[391] ”Ordinance of the Ministry of Home Affairs, No. 31 December 9, 1941. Fc: 97. TLA.
[392] “Japanilaisten suhtautumisesta ulkomaalaisiin. I.” Raportti n:o 4. Tokio 25. helmikuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA. “Japanilaisten suhtautumisesta ystävämaiden kansalaisiin.” Raportti n:o 14. Tokio 27. heinäkuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA. Salasähkejäljennös n:o 36. Tokio 25.2.1942. Ulkoasiat Helsinki. Tokiosta 1942. UMA.
[393] ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1942.” Ministeri Idman. Tokio 29. tammikuuta 1943. Fc:15. TLA.

suomalaiset.[394] Lähettiläs Idmanin sekä eversti Kailan suhteet yleisesikuntaan todennäköisesti vaikuttivat esitettyyn vaatimukseen. Puolueettomien maiden diplomaateille eivät japanilaiset suoneet kyseistä etuoikeutta.[395]

Japanilaiset viranomaiset velvoittivat lähetystöjä noudattamaan maahan yleisesti säädettyjä valaistusta koskevia sääntöjä, jotka edellyttivät 8. joulukuuta 1941 lähtien sammuttamaan ulkovalaistuksen auringon laskettua. Kaikki valot oli sammutettava, jos radiossa ilmoitettiin yleisistä valaistusta koskevista varotoimista tai poliisiviranomainen tuli lähetystölle siitä erikseen ilmoittamaan.[396] Tokion lähetystöjä oli jo aiemmin kielletty soittamasta kaupungin ulkopuolelle, jos puhelinkeskustelu tulisi tapahtumaan vieraalla kielellä. Lähetystöjen välisissä puhelinyhteyksissä oli annettava puhelintoimiston henkilökunnanjäsenelle selitys puhelusta japaninkielellä sekä puhelu oli mahdollista tehdä vain erityisesti hyväksyttyyn numeroon.[397] Suomen lähetystön sotilasasiamiesten puhelinsoittoja rajoitettiin siitäkin huolimatta, että nämä soittivat asunnoltaan Jokohamasta Suomen lähetystölle Tokioon ja puheluissaan käyttivät englanninkieltä. Viranomaiset perustelivat kieltoa sillä, että joku tuntematon saattaisi soittaa lähetystölle. Tässä tapauksessa ei siis riittänyt englanninkielen käyttö, jotta puheluita kuuntelevat japanilaiset viranomaiset olisivat voineet seurata käytyä keskustelua. Italian ja Saksan lähetystöt saivat kuitenkin käyttää omaa kieltään ollessaan puhelinyhteydessä omien konsulaattiensa kanssa.[398]

Lähetystöille toimitettiin Japanin ulkoasiainministeriöstä listat kielletyistä tavaroista ja materiaalista, jotka nähtiin tavalla tai toisella haitallisiksi tai toisaalta välttämättömiksi sotaoloissa. Näitä olivat muun muassa aseet, polttamistarkoitukseen käytettävät materiaalit, kolikot, setelit sekä teollisuudelle tarpeelliset tuotantovälineet. Ruoka ei vielä joulukuussa 1941 kuulunut täysin rajoitettujen materiaalien joukkoon, mutta sen kulutuksessa oli kuitenkin pidättäydyttävä varovaisina.[399] Japanissa oli siirrytty vähitellen säännöstelemään elintarvikkeita, jolloin esimerkiksi riisin, leivän ja sokerin kulutusta pyrittiin rajoittamaan.[400] Ennen Japanin liittymistä sotaan oli jo suuriosa ruokatarvikkeista säännöstelyn alaisena, ja luonnollisesti säännöstely kosketti ulkomaalaisia, kuten tavallisia japanilaisiakin. Suomen kansalaisten toimeentulon turvaamiseksi oli

---

[394] “Japanilaisten suhtautumisesta ystävämaiden kansalaisiin.” Raportti n:o 14. Tokio 27. heinäkuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA. Salasähkejäljennös n:o 137. Tokio 25.10.1943. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1943. UMA.
[395] ”Tokion-lähetystön toimintakertomus vuodelta 1942.” Ministeri Idman. Tokio 29. tammikuuta 1943. Fc:15. TLA.
[396] ”No. 45, Go. ordinary, the Protocol Section.” Tokio 2. joulukuuta 1941. Fb: 22. TLA.
[397] “From the Protocol of the GAIMUSHO, To all foreign Embassies and Legations in Tokyo.” The Gaimusho. Tokio 15. heinäkuuta 1941. Fc: 39. TLA.
[398] “Japanilaisten suhtautumisesta ystävämaiden kansalaisiin.” Raportti n:o 14. Tokio 27. heinäkuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA. Suomalaiset sotilasasiamiehet joutuivat asumaan Jokohamassa sijainneessa hotellissa, sillä he eivät löytäneet asuinpaikkaa Tokiosta.
[399] ”Notification No. 41 of the Ministry of the Navy. Contraband of War.”. 22. joulukuuta 1941. Fb: 22. TLA.
[400] “Dear Sir”. A.F. Kunz, Yokohama & Tokyo Foreign Board of Trade, Circ. 41-19. Yokohama 11. huhtikuuta 1941. Fb: 17. TLA. “Distribution of Flour & Bread Ticket.” Tokyo Municipality. 17. kesäkuuta 1941. Fb: 17. TLA.

lähetystössä ryhdytty toimiin, mutta yleensäkin ottaen lähetystön niukat resurssit asettivat omat rajoituksena avustustoiminnalle.

Ministeri Idmanin mielestä ulkomaalaisten diplomaattien, kuin myös yksittäisten ulkomaalaistenkin, oikeuksista ei sanottavasti välitetty, sillä heidän posti- ja sähkölennätinyhteyksien käyttöä rajoitettiin häikäilemättömästi. Toisinaan vastaanotettuja tavanomaisia kirjeitä sekä pikakirjeitä ei edes heti toimitettu tai, kuten avustaja Heleniuksen Ruotsin lähetystösihteerille lähettämän sähkösanoman tapauksessa, sanomat eivät koskaan saapuneet perille. Eräänkin kerran ministeri Idmanin kirjettä omalle lähetystölle Tokioon ei otettu postitoimistossa vastaan, sillä virkailija vaati kirjeeseen liitettäväksi lähetystön omaa leimamerkkiä. Lisäksi kirje oli postissa luovutettava avoimena ja tekstin oli oltava koneella kirjoitettu. Tämä selvästi osoitti, että edes diplomaattien postia ei säästetty sensuurilta ja tarkastuksilta, mikä sai ministeri Idmanin kääntymään Japanin ulkoasiainministeriön puoleen, jotta asiassa saataisiin tehtyä korjauksia. Asia saatiin järjestymään siten, että Idman saisi vastedes lähettää kirjeensä näyttämällä diplomaattikorttia. Ministeri Idman huomioi, ettei ulkoasiainministeriössä suhtauduttu tyytyväisyydellä diplomaattien valituksiin vastaavankaltaisissa tapauksissa. Tästä oli seurauksena, että useimmat lähetystöt lopettivat valitusten tekemisen, sillä siitä ei katsottu olevan mitään hyötyä.[401]

Suomen lähetystöstä katsottiin tärkeäksi saattaa mahdollisimman moni Japanissa oleskeleva suomalainen merimies ansiotyöhön. Heitä oli joutunut jäämään maahan sodan seurauksena, mistä johtuen monilla heistä ei ollut enää työtä samaisella laivalla, jolla he olivat Japaniin saapuneet. Sama tilanne koski myös niitä merimiehiä, joiden suomalainen laiva oli joutunut jäämään tulosatamaan, koska paluuta kotimaahan ei voitu järjestää. Kuten jo aikaisemmin on käsitelty, myytiin suomalainen laiva S/s Tilda saksalaisille, jolloin kysymykseen tuli laivan suomalaisen päällystön ja miehistön sijoittaminen uusiin toimiin. Saksalaiset olivat kuitenkin periaatteellisesti halukkaita jatkamaan suomalaisten pestiä laivalla, jos nämä puolestaan olisivat halukkaita palvelemaan Saksan omistamalla laivalla sekä kulkemaan Japanin lipun alla. Suomen lähetystön mielestä oli hyvin tärkeää saada kaikkien suomalaisten suostumus välittömästi, sillä aikaisemmin samankaltaisissa tilanteissa oli saatu kokea, etteivät saksalaiset olleet halukkaita ottamaan töihin kerran kieltäytynyttä merimiestä, vaikka myöhemmin asianomainen ilmaisisikin halukkuutensa. Suomen ulkoasiainministeriö oli merimiesasiaan liittyen ohjeistanut lähetystöä siten, että

[401] ”Japanilaisten suhtautumisesta ystävämaiden kansalaisiin.” Raportti n:o 14. Tokio 27. heinäkuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

merimiehille oli tehtävä selväksi Suomen valtion tulevan kieltäytymään avustusten jakamisesta työstä kieltäytyneille merimiehille.[402]

Jokapäiväiseen toimeentuloon liittyvien kysymysten lisäksi muuttui ulkomaalaisten elämä Japanissa ministeri Idmanin mielestä hyvin epämiellyttäväksi. Jo ennen liittoutuneiden ja Japanin välisten vihollisuuksien alkamista oli maassa kasvanut vihamielisyyttä ja epäluottamusta ulkomaalaisia kohtaan, mutta sodan syttymisen seurauksena oli havaittavissa, että viranomaiset pitivät jokaista ulkomaalaista vakoojana. Joulukuussa 1941 pidätettiin kaikki Japania vastaan sodassa olevien maiden kansalaiset. Viranomaiset eivät kuitenkaan tyytyneet ainoastaan pidättämään näiden maiden kansalaisia, vaan pidätykset laajennettiin koskemaan kaikkia ulkomaalaisia, jotka olivat vihollismaiden toimielinten tai kansalaisten palveluksessa. Viranomaistaholta kehotettiin lehdissä ja radiossa väestöä tarkkailemaan ulkomaalaisten toimintaa ja välittämään tiedot havainnoista. Organisoimattomia pidätyksiä myös suoritettiin, sillä ulkomaalainen saattoi tulla vangituksi kävellessään kadulla. Suomen lähetystöstä joutui näin vangituksi apulaissotilasasiamies Laine, joka kuitenkin vapautettiin vain muutaman tunnin kuluttua pidätyksestä. Pidätyspelosta johtuen ulkomaalaiset alkoivat välttää ulkona liikkumista erityisesti pimeän tultua, jota myös suomalaissyntyinen Siiri Watanabe kertoi ministeri Idmanille noudattavansa. [403]

Japanissa toimineiden suomalaisten lähetyssaarnaajien joukossa ei pidätyksiä tapahtunut, mutta Mantšukuosta lähettivät lähellä Mukdenia työskennelleet lähetyssaarnaajat ilmoituksen Tokion-lähetystöön, jossa kerrottiin suomalaisten elävän täysin eristettyinä. Heidän postinsa kulkua oli huomattavasti vaikeutettu, eikä matkustuslupia myönnetty. Ministeri Idman otti asiakseen kääntyä Tokioon akkreditoidun Mantšukuon lähettilään puoleen, minkä tuloksena Suomen lähetystö sai myöhemmin kuulla suomalaisten tilanteen parantuneen Mantšukuossa. Vaikka suomalaisia lähetyssaarnaajia Japanissa eivät kohdanneet yhtä vaikeat ajat ainakaan vielä sodan alkupuolella, niin muille ulkomaalaisille lähetyssaarnaajille syntyi ongelmia japanilaisviranomaisten soveltamasta periaatteesta, jonka mukaan ulkomaalaisen oli tavalla tai toisella kyettävä todistamaan syyttömyytensä vakoilutoimintaan, jos häntä siitä epäiltiin.[404]

Eri maiden lähetystöt joutuivat käyttämään paljon aikaa ja resursseja auttaessaan kansalaisiaan vapautumaan vakoilusyytteistä. Eräässä tapauksessa kävi vielä niinkin, että Espanjasta kotoisin ollut

---

[402] ”S/s ”TILDAn” myynti.” V.t. avustaja Heleniuksen kirjelmä n:o 397. Tokio 12. lokakuuta 1942. Fc: 54. TLA. Salasähkejäljennös n:o 41. Tokio 16.3.1942. Ulkoasiat Helsinki. Tokiosta 1942. UMA. Salasähkejäljennös n:o 49. Tokio 30.3.1942. Ulkoasiat Helsinki. Tokiosta 1942. UMA. Salasähkejäljennös n:o 50/49. Tokio 1.4.1952. (1942). Ulkoasiat Helsinki. Tokiosta 1942. UMA.

[403] “Japanilaisten suhtautumisesta ulkomaalaisiin. I.” Raportti n:o 4. Tokio 25. helmikuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

[404] “Japanilaisten suhtautumisesta ulkomaalaisiin. I.” Raportti n:o 4. Tokio 25. helmikuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA. Salasähkejäljennös n:o 35. Tokio 14.3.1943. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1943. UMA.

piispa joutui pidätettynä ollessaan pahoinpitelyn kohteeksi. Ministeri Idmanin mielestä tosin oli virheellistä olettaa, että kaikki japanilaiset suhtautuivat ulkomaalaisia kohtaan epäystävällisesti. Suurin osa japanilaisista käyttäytyi korrektin rauhallisesti suhteissaan ulkomaalaisiin, mutta sitä tosiasiaa ei voinut kieltää, että julkisilla paikoilla ulkomaalaiseen toisinaan kohdistettiin ahdistelua, muun muassa nimittämällä tätä vakoilijaksi, jonka usein katsottiin merkitsevän yleisessä kielenkäytössä lähes samaa asiaa kuin ulkomaalainen. Tokion-lähetystön suomalainen henkilökunta, lukuun ottamatta ministeri Idmania, oli joutunut vastaavanlaisen nimittelyn kohteeksi.[405]

Ministeri Idmanin mukaan osoittivat japanilaiset viranomaiset sangen vähäistä huomaavaisuutta maan liittolaistenkin kansalaisia ja diplomaatteja kohtaan. Viranomaiset pyrkivät rajoittamaan myös saksalaisten yhteydenpitoa ja liikkumista, sillä Saksan suurlähettilään tapauksessakaan ei sallittu tämän tekevän kävelyretkiä merenrantahuvilaansa ympäröivillä vuorilla, eikä kutsuvan ulkomaalaisia luokseen. Saksan sotilasasiamiehen palattua Mantšukuohon tekemältä matkaltaan joutui hän pidätetyksi saavuttuaan Japaniin, sillä paluumatkan myöhästyttyä joutui saksalaisupseeri jäämään kaupunkiin, jossa oleskeluun ei hänellä ollut virallista lupaa. Eräässä toisessa tapauksessa, joka kosketti Suomen, Ranskan ja Romanian lähettiläiden sekä muiden diplomaattien auto-ostoksia Sveitsin lähetystön välityksellä vuoden 1941 lopulla, ilmeni yllättäviä ongelmia. Myytävät autot olivat alun perin kuuluneet Yhdysvaltojen lähetystön henkilökunnan jäsenille, jotka Japanista poistuttuaan myivät autot sveitsiläisten välityksellä muille Tokion diplomaateille. Paikalliset viranomaiset pyrkivät pitkittämään autojen luovutusta niiden uusille omistajille, mutta Ranskan lähettiläs Arsène-Henry sai autonsa syystä, että hän uhkasi muutoin jäävänsä pois Japanin keisarin uudenvuoden vastaanotolta. Ministeri Idman oli seuraava, joka sai autonsa käyttöön, mutta hänen ei tarvinnut turvautua kiristykseen. Idman sai autonsa maaliskuussa 1942 Singaporen valloituksen johdosta vietetyn juhlapäivän aamuna. Muut autoaan vielä odottaneet diplomaatit joutuivat toiveistaan huolimatta pettymään.[406]

Myöhemmin sodan aikana ulkomaalaisten asema ei parantunut, sillä heidän käymäänsä kauppaa sekä oleskeluaan ja liikkumistaan pyrittiin japanilaisten viranomaisten toimesta entisestään rajoittamaan Japanissa, mutta myös sen valtaamilla alueilla. Uudet oleskelua ja liikkumista rajoittaneet määräykset herättivät tyytymättömyyttä puolueettomien maiden ja Japanin liittolaismaiden kansalaisten keskuudessa. Ministeri Idman katsoi erityisesti saksalaisten joutuneen kärsimään rajoituksista, mutta virallinen Saksa pidättäytyi vastalauseitten esittämisestä. Suomen

[405] "Japanilaisten suhtautumisesta ulkomaalaisiin. I." Raportti n:o 4. Tokio 25. helmikuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA. Salasähkejäljennös n:o 35. Tokio 14.3.1943. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1943. UMA.
[406] "Japanilaisten suhtautumisesta ystävämaiden kansalaisiin." Raportti n:o 14. Tokio 27. heinäkuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

lähetystölle vaikeuksia tuottivat ulkomaalaisten osto- ja myyntimahdollisuuksien rajoitukset, kun tehtävänä oli Japaniin jääneen suomalaisomaisuuden poismyynti. Rettig -nimisen turkulaisyrityksen Japanista hankkiman tupakkalastin jälleenmyynti Kiinaan osoittautui hankalaksi ja aikaa vieväksi tehtäväksi Tokion-lähetystölle. Byrokratia edellytti, että myynnille oli ensin hankittava japanilaisten viranomaisten lupa, jonka jälkeen lähetystössä jouduttiin odottamaan kunnes japanilaiset ilmoittivat hinnan, jolla tupakka oli myytävä ostajalle. Tämän prosessin tarkoituksena oli selvittää, ettei myynnistä seuraisi haitallisia vaikutuksia Japanin tupakkamonopolille.[407]

Kaupankäynnissä herätti paheksuntaa myös japanilaisten usein käyttämä tapa myydä omia tuotteitaan eurooppalaisilla etiketeillä, jolloin monesti huonolaatuinen tavara kulki ostajalle virheellisin perustein, ja siten oli haitaksi eurooppalaisten tuotteiden maineelle. Ministeri Idmanin näkemyksestä taloudellisilla seikoilla oli myös poliittista merkitystä, jolla puolestaan oli osaltaan ollut vaikutuksensa samassa asemassa olleiden eurooppalaisten välille kehittyneeseen solidaarisuustunteen heräämiseen. Yhteenkuuluvuudentunteen vahvistumisesta oli Idman havainnoinut esimerkiksi englantilaisten ja saksalaisten välillä, jotka sodasta huolimatta olivat säilyttäneet keskinäiset suhteensa hyvinä. Japanin kauppapolitiikasta oli Idmanille muodostunut selkeä kuva, jonka mukaan maan tarkoituksena oli saavuttaa etuoikeutettu asema Itä-Aasiassa. Tämä olisi ristiriidassa eurooppalaisten intressien kanssa, mikä saattaisi synnyttää uusia konflikteja Japanin ja Euroopan maiden, mukaan lukien Japanin ja sen liittolaisten välillä.[408] Japanin asettamat kiellot ulkomaalaisten käymälle vapaalle kaupalle olivat nähtävissä merkeiksi Japanin päämäärästä raivata eurooppalainen vaikutus hallitsemiltaan alueilta.

Ministeri Idman epäili Japanin diplomaattiedustajien antavan Euroopassa virheellisen kuvan Japanissa oleskelleiden puolueettomien ja niin sanottujen ystävämaiden kansalaisten asemasta, sillä muun muassa Saksan suurlähettiläs Ott oli Idmanille valittanut, ettei Euroopassa ymmärretty oikein ulkomaalaisen eristettyä asemaa Japanissa. Idman otaksui Ottin tuntevan oudoksi sen vapauden, jota Japanin Berliiniin akkreditoitu lähettiläs sai kokea matkustaessaan pitkin Saksaa. Erot olivat Idmanin mielestä huomattavat, sillä kokemuksestaan hän tiesi, etteivät viranomaiset katsoneet hyvällä japanilaisten seurustelua edes liittolais- ja ystävämaiden edustajien kanssa. Idman suorastaan paheksui japanilaisten toimia, joiden tarkoituksena oli siirtää ulkomaalaisille kuuluneet klubit, tenniskentät sekä muut vapaa-ajan kohteet japanilaisten käyttöön ja hallintaan. Sodan sytyttyä oli suljettu muun muassa kansainvälinen Tokyo club, jonka jäsen myös ministeri Idman oli.

[407] ”Japanin kauppapolitiikasta ja sen herättämästä vastavaikutuksesta.” Raportti n:o 20. Tokio 22. lokakuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[408] Ibid.

Hyvin valitettavana Idman piti japanilaisten omaksumaa tapaa riistää kansainvälisiltä yhdistyksiltä niiden omaisuus käyttämällä hyväkseen sodan luomia mahdollisuuksia.[409]

Sodan kuluessa ja sen käännyttyä Japanille epäedulliseen suuntaan viimeistään vuoden 1943 aikana kärjistyi Japanissa ulkomaalaisia kohtaan lietsottu vihamielisyys entisestään. Maassa harjoitettiin ulkomaalaisvihaa lietsovaa propagandaa aivan kouluista lähtien, joissa oppilaat oppivat ymmärtämään eurooppalaisperäiset ihmiset vakoilijoiksi. Suomen lähetystön puutarhasta varastivat lapset kukkasia, jollaista ei vielä maailmansodan alkuvuosina ollut tapahtunut. Poliisin toiminta muuttui yhä häikäilemättömämmäksi, sillä ulkomaalaisten oli jopa maksettava, jotta heidät jätettäisiin rauhaan viranomaisten taholta. Suomalaiset lähetyssaarnaajat kokivat yksityisyydensuojansa lähes olemattomaksi, sillä esimerkiksi pastori Savolaisen tapauksessa joutui asianomainen päivittäin poliisin kuulusteltavaksi ja kotonaan poliisin ahdistelemaksi. Eräs suomalainen merimies joutui keskeyttämään japaninkielen opiskelun, sillä poliisi kävi hänen luonaan syyttämässä suomalaista vakoojaksi, joka halusi oppia japania. Suomen lähetystö joutuikin vakuuttelemaan viranomaisille, etteivät suomalaiset merimiehet suinkaan toimineet maassa vakoilijoina. Merimiesten saatua paikalliset ystävättäret, jotka poliisin suostumuksella asettuivat useissa tapauksissa asumaan suomalaisten merimiesten kanssa, väheni myös poliisin ahdistelu. Miehet olivat tarkan silmälläpidon alaisia ja todennäköisemmin juuri tästä syystä heidän liikkumistaan Tokiossa ei rajoitettu.[410]

Diplomaattien toimintaa ja elämää vaikeutettiin myös pienillä lisärajoitteilla, joista esimerkkinä Italian suurlähetystön jäsenten osaksi langetettu kielto pelata eräällä Tokion golfkentällä. Kieltoa perusteltiin sillä, että ulkomaalaiset häiritsivät japanilaisten pelaamista. Tapaus herätti Japanin liittolaisten joukossa suurta huomiota, jonka seurauksena kielto päätettiin myöhemmin kumota. Ministeri Idmanin mukaan golf-klubin johto ei olisi muutoin kuin viranomaisten aloitteesta tehnyt kyseisen kieltopäätöksen. Viranomaiset lisäsivät diplomaattien toiminnan tarkkailua ja heidän ahdisteluaan jopa siinä määrin, että ulkomaalaiset joutuivat lähtemään asunnoistaan, jos ne olivat aiemmin kuuluneet englantilaisille tai yhdysvaltalaisille. Määräys kosketti kaikkia ulkomaalaisia ja heidän asuntonsa luovutuksen jälkeen siirtyivät kodit japanilaisten perheiden omistukseen. Diplomaattien hallussa olleiden asuntojenkaan tapauksessa ei kotirauhaa tunnettu, sillä ei ollut lainkaan tavatonta, jos poliisi teki kotitarkastuksen asunnossa, kun isäntäväki oli poissa. Fyysistä väkivaltaa alkoi myös esiintyä, josta Idman oli kuullut hälyttäviä uutisia Japanin valloittamilta

[409] "Japanilaisten suhtautumisesta ystävämaiden kansalaisiin.". Raportti n:o 14. Tokio 27. heinäkuuta 1942. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[410] "Japanilaisten suhtautumisesta ulkomaalaisiin." Ministeri Idmanin raportti n:o 8. Tokio 26. kesäkuuta 1943. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

alueilta. Eräissä tapauksissa oli saksalaisia naisia lyöty, kun he eivät olleet suostuneet kumartamaan japanilaisille upseereille.[411]

Ministeri Idman näki moitittavaa myös Tokion diplomaattikunnan jäsenten toiminnassa, sillä hänen mielestään diplomaatit eivät olleet käyttäneet kaikkia mahdollisuuksia hyväkseen, jotta japanilaisviranomaisten diplomaatteihin kohdistama toiminnanrajoittaminen olisi voitu minimoida. Idmanin mielestä diplomaattien olisi pitänyt toimia johdonmukaisemmin esimerkiksi Tokyo clubin tapauksessa ja vastustaa ulkomaalaisten pakollista eroamista jäsenyydestä. Idmanin mukaan oli valitettavaa, etteivät kaikki diplomaatit raportoineet kotimaihinsa vääryyksistä, minkä Idman arvioi johtuneen pääasiassa halusta olla näyttämättä, etteivät lähetystöt kykenisi itse hoitamaan ongelmiaan. Tämä puolestaan ruokki viranomaisten häikäilemättömyyttä entisestään, kun Japanissa tapahtuneisiin muutoksiin ei ulkomailla puututtu.[412]

Diplomaattikunnan yhteistoimintaa ei suinkaan helpottanut se tilanne, että Yhdysvaltain suurlähettilään poistuttua Japanista seurasi häntä diplomaattikunnan vanhimpana Ranskan suurlähettiläs Arsène-Henry, joka ilmeisistä syistä johtuen ei pitänyt yhteyttä Saksan ja Italian lähettiläisiin. Ministeri Idman joutui toimimaan välikätenä diplomaattikunnan vanhimman ja näiden viimeksi mainittujen maiden lähettiläiden välillä.[413] Diplomaattikunta oli siten jakaantunut Japanin liittolaismaiden edustajiin ja puolueettomien maiden edustajiin. Suomen lähettilään asema diplomaattikunnan sisällä sijoittui niin sanottujen ystävämaiden joukkoon eli johonkin kahden ensin mainitun välimaastoon, mutta kuitenkin lähemmäksi Japania ja sen liittolaisia kuin taas puolueettomia maita. Tämä oli ennen kaikkea seurausta Suomen virallisesta politiikasta ja hyvistä suhteista akselivaltioihin, mukaan lukien Japaniin.

Diplomaattikunnan sisäisestä jakautumisesta huolimatta paikalliset olot vaikuttivat lähes samalla tavalla kaikkiin diplomaatteihin ja heidän toimintaansa. Diplomaattien ja japanilaisten viranomaisten yhteistyötä vaikeuttivat jo edellä käsiteltyjen seikkojen lisäksi kieliongelmat, sillä virallisina kielinä sodan alun jälkeen pidettiin japanin- ja kiinankieliä. Tämä oli sinänsä merkittävä ongelma diplomaateille, sillä suurin osa heistä ei ymmärtänyt kumpaakaan kieltä kunnolla. Ministeri Idman oli myös yksi heistä monista, mutta esimerkiksi Saksan suurlähettiläänä vielä vuonna 1942 toiminut kenraali Ott ymmärsi verrattain hyvin japania.[414] Idmanin mielestä oli valitettavaa, että sodan syttymisen jälkeen maassa oli rajoitettu kaikkea englantilaiseen viittaavaa,

---

[411] ”Japanilaisten suhtautumisesta ulkomaalaisiin.” Ministeri Idmanin raportti n:o 8. Tokio 26. kesäkuuta 1943. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA. Salasähkejäljennös n:o 79. Tokio 17.6.1943. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1943. UMA.

[412] ”Tokion diplomaattikunnan suhtautumisesta eräisiin Japanin sodanaikuisiin toimenpiteisiin.” Ministeri Idmanin raportti n:o 9. Tokio 10. heinäkuuta 1943. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

[413] Ibid.

[414] ”Itä-Aasian ministeriö.” Ministeri Idmanin raportti n:o 4. Tokio 23. helmikuuta 1943. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

sillä hänen Japaniin saapumisensa hetkellä vuonna 1939 oli vielä havaittavissa laajaa englantilaista vaikutusta ja englanninkielellä saattoi asioiminen tavallisten japanilaistenkin kanssa vielä onnistua. Muutos ei kuitenkaan tapahtunut hetkessä Yhdysvaltojen ja Englannin vastaisen sodan alettua, sillä Japanin ulkoasiainministeriö alkoi tällöin lähetystöille toimittaa noottinsa ranskankielen sijasta englanninkielisinä. Myöhemmin englanninkielen käytöstä luovuttiin ja ministeriö siirtyi käyttämään pääasiassa japaninkieltä. Idman oli tosin huomannut japanilaisten käyttävän englantia asioidessaan valloittamiensa alueiden edustajien kanssa. Hänen mukaansa englanti oli se kieli, jota Japanin Itä-Aasian etupiirin sivistyneet parhaiten puhuivat.[415]

4.3 Samassa veneessä?

Sodan seurauksena, kuten edellä on jo selvitetty, katkesi postiyhteys Japanin ja Suomen välillä. Tokion-lähetystössä seurattiin postitustilanteen kehitystä ja yritettiin selvittää kuriiripostin toimittamismahdollisuuksia. Aivan vuoden 1942 lopulla ilmoitettiin Suomen Shanghain-pääkonsulinvirastosta, että postiyhteys Japanin ja Ruotsin välille oli jälleen avattu. Pääkonsulinvirastosta ehdotettiin Tokion-lähetystölle käytettäväksi tätä postiyhteyttä, jonka kautta posti voisi kulkea Suomen Tukholman-lähetystöstä Helsinkiin. Shanghaissa toimineiden ruotsalaisten diplomaattien positiiviset kokemukset saivat myös suomalaiset yrittämään. Lähetetty posti kulki Aasiasta Eurooppaan noin kahdessa ja puolessa kuukaudessa, joten esimerkiksi kirjeiden ja sanomalehtiselostusten lähettäminen katsottiin kannattavaksi.[416] Mitään arkaluontoista materiaalia, kuten poliittisia ja taloudellisia raportteja ei turvallisuussyistä katsottu voivan lähettää. Suomen Ankaran-lähetystölle myös toimitettiin edelleen Suomeen lähetettäväksi sanomalehtikatsauksia, sillä olihan se maantieteellisestikin Japania ja Kiinaa lähempänä kuin Tukholma.[417] Tarkoituksena oli kaikesta päätelleen kokeilla postiyhteyden sujuvuutta eri välietappien kautta.

Kuriiripostin toimittamista yritettiin myös Tokiosta, mutta tutkijalle tuntemattomista syistä ei siinä onnistuttu. Vuoden 1942 lokakuun lopulla annettiin kuriiriksi nimitetylle kapteeni Kurt Branderille, joka oli kotoisin Helsingistä, tehtäväksi toimittaa mukanaan paketillisen raportteja,

---

[415] ”Eräitä huomautuksia anglosaksilaisesta vaikutuksesta Japanissa.” Ministeri Idmanin raportti n:o 7. Tokio 20. toukokuuta 1943. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

[416] ”Postiyhteys Suomeen.” Shanghain pääkonsuliviraston kirjelmä n:o 442. Tokion-lähetystölle. Shanghai 31. joulukuuta 1942. Fc:39. TLA. ”Postiyhteys Suomeen.”. Ministeri Idmanin kirjelmä n:o 22. Tokio 28. tammikuuta 1943. Fc:39. TLA. ”Postin edelleen toimittaminen.” V.t. avustaja Heleniuksen kirjelmä n:o 13. Tokio 18. tammikuuta 1943. Fc:39. TLA.

[417] ”Postin edelleen toimittaminen.” V.t. avustaja Heleniuksen kirjelmä n:o 11. Tokio 18. tammikuuta 1943. Fc:39. TLA.

lehtiselostuksia sekä yksityiskirjeitä Helsinkiin. Tämä toimitus ei milloinkaan päässyt perille.[418] Ministeri Idman on siitä maininnut vuoden 1944 ensimmäisessä raportissaan ainoastaan todeten, ettei lähetys ”tunnetuista syistä koskaan saapunut perille”.[419] Suomalaisen kuriiripostin toimittamista vaikeutti myös joidenkin puolueettomien maiden, kuten Sveitsin päätös heinäkuussa 1941 lopettaa kuriiriyhteistoiminta Suomen Bernin-lähetystön kanssa.[420] Tämä oli seurausta tuolloin alkaneesta Neuvostoliiton vastaisesta sodasta.

Tokion-lähetystöstä pyydettiin Helsingin ulkoasiainministeriötä lähettämään suomalaisia sanomalehtiä Japaniin, jotta lähetystö pystyisi seuraamaan, vaikkakin suurella viiveellä, kotimaan tapahtumia, ja siten tiedottamaan niistä paikallisille tahoille.[421] Japanin lehdistö oli jättänyt Suomea koskevan uutisoinnin pääasiassa huomioimatta, joten se oli omiaan lisäämään lähetystön kotimaisten lehtien tarvetta. Ennen kaikkea oli tärkeää lähetystölle itselleen saada tietoja Suomen tapahtumista, sillä huhuihin ja tiedonantoihin muista lähteistä kuin Suomesta peräisin oleviin, oli aina suhtauduttava erityisen kriittisesti. Tokion-lähetystöstä pyydettiin ulkoasiainministeriötä lähettämään sanomalehtiä Tukholman,- Bernin,- ja Ankaran-lähetystöjen kautta, jotta perille saapumisen mahdollisuus olisi suurempi.[422] Tukholman kautta kulkeva posti matkasi Neuvostoliiton poikki noin kahdessa tai kolmessa kuukaudessa Japaniin, mutta vielä kesällä 1943 ei Helsingissä ja Tukholmassa oltu varmoja tulisivatko neuvostoliittolaiset sallimaan suomalaisen lehden toimittamista.[423] Posti ei luonnollisesti ollut osoitettu suoraan Tokion-lähetystölle, sillä välikäsien kautta sen oli määrä saapua perille oikeille vastaanottajilleen.[424] Muuna muassa Hufvudstadsbladetit lähetettiin pääkonsuli Ouchterlonyn kotiosoitteeseen Koben kaupunkiin, josta Suomesta saapuneet lehdet toimitettiin edelleen Tokion-lähetystölle.[425] Kyseisen lehden lisäksi saapui Tokioon Helsingin Sanomien sekä Uuden Suomen numeroita eri lähetystöjen kautta ohjattuina.

---

[418] Kuriiripostin luettelo. Lähtönumero 429, reversaali n:o 1. Kanslia-apulainen Minkkinen. Tokio 26. lokakuuta 1942. Fc:41. TLA.
[419] ”Venäjän ja Japanin poliittisista suhteista.” Ministeri Idmanin raportti n:o 1. Tokio 5. tammikuuta 1944. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[420] ”Kuriiriposti.” Lähettiläs disponibiliteetissa Hugo Valvanne. Kiertokirje ulkomaanedustukselle n:o 21. Helsinki 8. heinäkuuta 1941. Fc:41. TLA.
[421] Salasähkejäljennös n:o 376. Tokio 26.10.1943. Ulkoasiat Helsinki. UM 5 G 15 r. UMA.
[422] Salasähkejäljennös n:o 98/18. Tokio 11.8.1943. Ulkoasiat Helsinki. UM 5 G 15 r. UMA. Salasähke n:o 18/150. Tokio 3.2.1943. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1943. UMA.
[423] ”Sanomalehden toimittaminen Tokion-lähetystölle.” V.t. sanomalehtiavustaja Orkomiehen kirjelmä n:o 2839/982. Tukholma 8. heinäkuuta 1943. UM 5 G 15 r. UMA.
[424] ”Suomalaisen sanomalehden toimittaminen Tokioon.” Osastopäällikkö Tarjanne. Helsinki 14. lokakuuta 1942. UM 5 G 15 r. UMA.
[425] ”Hufvudstadsbladetin toimittaminen Tokioon.” Apulaisosastopäällikkö von Numersin kirjelmä Sal. 27 269 42. Helsinki 12. marraskuuta 1943. UM 5 G 15 r. UMA. Salasähkejäljennös n:o 142. Tokio 1. marraskuuta 1943. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokio 1943. UMA.

Suomesta saapuneet sanomalehdet kertoivat Saksan sotamenestyksen hiipumisesta Euroopassa, mutta myös japanilaisten Tyynenmeren sodan alussa kokemia voittoja oli sittemmin seurannut tappioiden sarja. Yhdysvaltojen armeijan, ilma- ja laivastovoimien lähestyminen kohti Japanin pääsaaria oli kääntänyt sodan akselivalloille epäsuotuisaksi Aasiassa. Ministeri Idman, joka Japanin Havaijille tehdyn hyökkäyksen jälkeen arvioi, että sodan eskaloitumisen seurauksena myös Neuvostoliiton ja Japanin välille syttyisi sotatila,[426] oli vuoteen 1944 mennessä vakuuttunut, ettei ainakaan japanilaisten taholla olisi kiinnostusta ryhtyä taisteluun Neuvostoliittoa vastaan. Aluksi neuvostoliittolaiset olivat suhtautuneet epäilevästi Japanin pyrkimyksiin maansa vastaisella rajalla, mutta viimeistään vuoden 1942 kuluessa olivat näiden suhteet täysin normalisoituneet, sillä esimerkiksi Neuvostoliiton suurlähetystön naispuoliset henkilöt olivat kesällä 1941 tapahtuneen maasta poistumisen jälkeen palanneet takaisin. Neuvostoliiton kansallispäivää oli myöhemmin juhlistettu suurella vastaanotolla, jonne myös monia japanilaisia oli kutsuttu.[427]

Ministeri Idman huomioi, että aloite Japanin ja Neuvostoliiton välisissä suhteissa tapahtuville muutoksille oli siirtynyt neuvostoliittolaisille. Japanille oli tullut entistäkin tärkeämmäksi ylläpitää neutraalia suhdetta Neuvostoliittoon, eikä sillä siten olisi mitään halua horjuttaa maiden välillä vallitsevaa rauhantilaa. Saksan sotamenestyksellä ja vastavuoroisesti sen puutteella oli vaikutuksensa myös Aasiassa, ja Idmanin mielestä vielä suuremmassa määrin siinä tapauksessa, jos Neuvostoliitto saavuttaisi ratkaisun sodassa Saksaa vastaan. Suomen lähetystön virallinen kanta Japanin ja Neuvostoliiton suhteista noudattikin arviota Japanin ulkopolitiikan tarpeesta ottaa huomioon Neuvostoliiton sotilaallinen yhteistyö sen liittolaisten Yhdysvaltojen ja Englannin kanssa etenkin siinä tilanteessa, jos Euroopan taistelut tulisivat tappiollisiksi akselivalloille. Idmanin mukaan monet seikat puhuivat sen puolesta, että Neuvostoliitto tulisi tarttumaan tilaisuuteen voittaa Japani sodassa, jos edullinen mahdollisuus siihen tarjoutuisi. Tämä ei kuitenkaan olisi ehdoton seuraus Euroopan tilanteen kehityksestä, sillä Idmanin mielestä oli otettava huomioon myös Englannin ja Neuvostoliiton keskenään ristiriitaiset intressit Aasiassa. Englanti puolestaan tulisi tuskin katsomaan suopeasti Neuvostoliiton vaikutusvallan kasvua sen siirtomaiden läheisyydessä. Joka tapauksessa Japanin halu säilyttää normaalit suhteet Neuvostoliiton kanssa tarkoitti japanilaisten valmiutta tarvittaessa lunastaa Neuvostoliiton ystävyyden korkeallakin hinnalla.[428]

Japanin kasvanut riippuvuus Neuvostoliiton ystävyyden tarpeellisuudesta vaikutti myös Japanin kiinnostuksen kasvuun Suomen asemaa kohtaan. Japanin Helsingin-lähetystö oli tiedottanut hallitukselleen Suomessa lisääntyneistä rauhanpyrkimyksistä jo vuoden 1943 aikana, sillä Saksan

[426] Salasähkejäljennös n:o 5/3. Tokio 5.1.1942. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokio 1942. UMA.
[427] ”Venäjän ja Japanin poliittisista suhteista.” Ministeri Idmanin raportti n:o 1. Tokio 5. tammikuuta 1944. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[428] Ibid.

armeija oli kärsinyt ratkaisevan tappion Stalingradissa.[429] Tätä seuranneen vuoden alkuun tultaessa Japanin kiinnostus asiaan osoittautui ilmeiseksi, kun ulkoasiainministeri Shigemitsu ilmaisi kiinnostuksensa koskien huhuja Suomen pyrkimyksistä päästä neuvotteluyhteyteen Neuvostoliiton kanssa ja tunnustella erillisrauhan mahdollisuutta.[430] Tätä varten ministeri Idman sai kutsun saapua ulkoasiainministerin audienssille 17. helmikuuta 1944 tämän kotona. Shigemitsu oli hyvin kiinnostunut kuulemaan Idmanilta rauhanneuvotteluista, mutta Idman ei kuitenkaan voinut kertoa yksityiskohtia, sillä hänellä itselläänkään ei asiasta ollut parempaa virallista tietoa. Saksan Tokion-suurlähetystö oli tosin radioteitse kuullut Neuvostoliiton Suomelle asettamista rauhanehdoista,[431] ja ne Idman luetteli Shigemitsulle. Ministeri Idmanin näkemyksestä olisi Suomelle mahdotonta hyväksyä kyseisiä ehtoja, jotka hänen mukaansa osoittivat, ettei Neuvostoliitto todellisuudessa halunnut saavuttaa neuvotteluratkaisua Suomen kanssa. Idman kertoi myös englantilaisten todennäköisesti haluavan rauhan solmittavaksi siitäkin syystä, että Suomen sodasta irtautuminen helpottaisi liittoutuneiden Ruotsiin suuntaamaa painostustoimintaa, jolla pyrittiin katkaisemaan malmin vienti Saksaan.[432]

Shigemitsu kertoi Idmanille arvostavansa tämän arviota tilanteesta sekä tiedusteli siitä, oliko Suomella ja Saksalla toisiaan sitovaa sopimusta sotaa koskien, johon Idman vastasi kielteisesti. Hänen mukaansa Suomella oli mahdollista hakeutua neuvotteluihin ja solmia rauha, sillä maa oli jo uuden sodan alusta lähtien katsonut käyvänsä erillissotaa, ja että sen hetkinen taistelu oli jatkoa talvisodasta. Shigemitsu jatkoi keskustelua Suomea talvisodan aikana kohdanneesta suuresta myötätunnosta sekä mielipiteestään, että Neuvostoliitolla oli selvästikin tarkoituksena valloittaa koko Suomi. Audienssin päätyttyä ja Idmanin tehtyä lähtöään sanoi ulkoministeri lähettiäälle, että ”Me olemme molemmat samassa venheessä”.[433]

Ministeri Idman sai nopeasti uuden kutsun ulkoasiainministerin luokse tämän virka-asunnolle. Kuten edellisen, niin myös tämänkin tapaamisen pääaiheena olivat Suomen ja Neuvostoliiton neuvottelut, joista Shigemitsu halusi Idmanin kertovan lisää. Tälläkään kerralla ei Idmanilla ollut parempaa tietoa kuin se, että Suomen eduskunta oli pitänyt salaisen istunnon 29. helmikuuta. Täten keskustelu siirtyi Saksan sotapolitiikan pohdintaan, josta Idman sai käsityksen, ettei

[429] Momose 1973, s. 33–34.
[430] Suomen rauhantunnustelut olivat herättäneet myös Japanin lehdistön kiinnostuksen. Salasähkejäljennös n:o 22. Tokio 17.2.1944. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1944. UMA. ”Keskustelu ulkoministeri SHIGEMITSUn kanssa. I.” Ministeri Idmanin raportti n:o 3. Tokio 18. helmikuuta 1944. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[431] Ehtojen mukaisesti Neuvostoliitto vaati vuoden 1940 rajoja erinäisin muutoksin saatettavaksi voimaan, kaikkien Suomen kaupunkien miehittämistä, kaikkien neuvostovastaisten ainesten poistamista Suomen hallituksesta sekä neuvostoliittolaisille vapaat kädet suhteessa Suomessa oleviin saksalaisiin divisiooniin.
[432] ”Keskustelu ulkoministeri SHIGEMITSUn kanssa. I.” Ministeri Idmanin raportti n:o 3. Tokio 18. helmikuuta 1944. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[433] Ibid.

ulkoasiainministeri ollut vakuuttunut liittolaisensa politiikan tarkoituksenmukaisuudesta.[434] Suomen hallituksen päätöstä neuvotteluihin ryhtymisestä ei Shigemitsu kritisoinut ja totesikin ministeri Idmanille ymmärtävänsä Suomen vaikean aseman. Kokonaisuudessaan keskustelua kesti yli tunnin, jonka aikana tarjottiin leivonnaisia ja teetä. Idmanin mukaan tapaamisesta puuttui täysin virallinen luonne ja audienssin päätyttyä pyysi ministeri Shigemitsu vielä Suomen lähettilästä ilmoittamaan, kun Helsingistä saapuisi uutisia.[435]

Jo kahden vuorokauden kuluttua edellisestä kerrasta matkasi ministeri Idman jälleen tapaamaan ulkoasiainministeriä. Tämä oli kolmas kerta lyhyen ajan sisällä, jolloin Suomen lähettiläs oli kutsuttu tapaamaan Shigemitsua. Idman tulkitsi sen osoittavan Suomeen kohdistettua suurta poliittista kiinnostusta Japanissa, sillä yleensä tapana ei ollut, että ulkoasiainministeri otti henkilökohtaisesti vastaan pienten valtioiden lähettiläitä.[436] Tavallisempaa oli näiden lähettiläiden ohjaaminen varaulkoministerin puheille, ja siinäkin tapauksessa, että ulkoasiainministeri tulisi ottamaan lähettilään vastaan, oli audienssia yleensä odotettava jopa kuusi tai seitsemän viikkoa.[437]

Tähän mennessä oli Tokion-lähetystö jo vastaanottanut sähkeen Helsingistä, jossa käsiteltiin neuvottelukysymystä tarkemmin. Idman ei kuitenkaan kertonut sähkeen yksityiskohtia, mutta ilmoitti ministerille luottamuksellisesti, että Suomi oli hylännyt aselepoehdot. Shigemitsu oli Idmanin havaintojen mukaan ollut kuulemaansa erittäin tyytyväinen ja kiittänyt lähettilästä ”hyvistä tiedoista”. Ulkoasiainministeri suhtautui myös tyytyväisyydellä hänen Idmanille esittämään kysymykseen saamaansa vastaukseen, jossa Idman totesi epäilevänsä Yhdysvaltojen halua taivuttaa Neuvostoliittoa muuttamaan rauhanehtoja Suomelle hyväksyttävimmiksi. Shigemitsu jälleen painotti japanilaisten ja suomalaisten intressien olevan samoja, ja että kyseisen vuoden loppuun mennessä tulisi kokonaistilanne muuttumaan akselivalloille edulliseksi. Näistä voitonvakuutteluista huolimatta ei Idman nähnyt aiheelliseksi viitata siihen mahdollisuuteen, että Japani voisi liittyä sotaan Neuvostoliittoa vastaan.[438] Idmanin osoittama pessimismi oli seurausta hänen näkemyksestään, ettei Japanilla voitu enää sanoa olevan halua tai edes todellisia mahdollisuuksia ryhtyä moiseen operaatioon.

---

[434] Shigemitsun mielestä Saksan olisi ollut tarkoituksenmukaista perustaa valloitetuille alueille kansallisia hallituksia, kuten Japanikin oli tehnyt. Niistä saatua poliittista hyötyä oli ministeri pitänyt suurena.

[435] ”Keskustelu ulkoministeri SHIGEMITSUn kanssa. II. (Venäjän aselepoehdot).” Ministeri Idmanin raportti n:o 4. Tokio 2. maaliskuuta 1944. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

[436] Saksan ulkoasiainministeriön kiinnostus Suomea kohtaan oli myös lisääntynyt sitä mukaa kuin Saksan vihollisten lukumäärä oli kasvanut ja ystävien vähentynyt. Tutkija Tuomo Polvinen on esittänyt, että Saksan toimintapiirin supistuminen oli vaikuttanut siihen, että ”Suomen kaltaisten pikkuvaltioiden ongelmille saatettiin Saksan ulkopolitiikan kaikissa portaissa omistaa paljon enemmän aikaa ja huomiota kuin aikaisemmin”. Polvinen 1964, s. 186–187.

[437] ”Keskustelu ulkoministeri SHIGEMITSUn kanssa. IV. (mm. Japanin puolueettomuudesta Venäjään nähden).” Ministeri Idmanin raportti n:o 7. Tokio 5. toukokuuta 1944. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

[438] ”Keskustelu ulkoministeri SHIGEMITSUn kanssa. III. (Venäjän aselepoehdot).” Ministeri Idmanin raportti n:o 5. Tokio 8. maaliskuuta 1944. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

Tokion-lähetystö oli vähitellen pyrkinyt ottamaan pesäeroa akselivaltojen suhteen, sillä mitä epätoivoisemmaksi näiden taistelu liittoutuneita vastaan kävi, sitä enemmän japanilaiset olivat osoittaneet kiinnostusta Suomea kohtaan. Suomen lähettiläs kutsuttiin esimerkiksi marraskuussa 1943 Tokiossa järjestettyyn akselivaltojen edustajien tapaamiseen ainoana niiden ulkopuolisena edustajana.[439] Idman otti osaa myös pääministeri Tojon isännöimiin päivällisiin Aasian maiden kokouksen yhteydessä samaisen marraskuun alussa. Tanskan, Espanjan sekä Suomen lähettiläät saivat akselivaltojen edustajien lisäksi ainoina kutsun tilaisuuteen.[440] Suomen edustajan osallistuminen varsinkin ensin mainitun akselivaltojen edustajien tapaamisen johdosta järjestetyillä kutsuilla sai japanilaiset lehdet kirjoittamaan Suomen lähettilään osallistumisesta itse kokoustapahtumaan.[441] Todennäköisesti juuri lehtien julkaiseman väärinkäsityksen seurauksena sekä välttääkseen uusien väärinkäsitysten syntymistä jättäytyi Idman pois seuraavilta kutsuilta, jotka järjestettiin vuoden 1944 alussa juhlistamaan akselivaltojen tulevaa voittoa.[442]

Japanissa oli Italian romahduksen jälkeen kiinnitetty yhä enemmän ja suurempaa huomiota Neuvostoliiton vastaiseen taisteluun, sillä ministeri Idmanin mukaan oli japanilaisten intresseille yhä enenevässä määrin tärkeää, että myös muutkin kuin Saksa jatkoivat taistelua. Idmanin näkemyksestä merkitsivät Suomen ja Neuvostoliiton rauhantunnustelut Japanille uutta herätystä siitä, että myös Japanin taistelu voisi tulla ratkaistuksi Euroopan tapahtumien kautta.[443] Japanilaisten halusta jatkaa ystävällisiä suhteita Neuvostoliiton kanssa oli diplomaattikunnassa sodan kuluessa muodostunut yleinen ymmärrys. Japanin ulkopolitiikan tavoitteiden puolesta puhuivat 30. maaliskuuta 1944 Moskovassa solmittu maiden välinen sopimus, jolla jatkettiin valtioiden välistä kalastusta koskevaa sopimusta viidellä vuodella sekä Japani suostui luovuttamaan Neuvostoliitolle Pohjois-Sahalinin kivihiili- ja öljykonsessionsa. Tämä oli tulkittavissa siten, että Japanille merkitsi enemmän kuin koskaan aikaisemmin Neuvostoliiton puolueettomuus, josta japanilaiset olivat valmiita maksamaan, ja näin kyseisen sopimuksen yhteydessä juuri tapahtui. Tämä oli perustaltaan seurausta Japanin vaikeutuneesta sotilaallisesta asemasta ja toisaalta Neuvostoliiton saavuttamasta menestyksestä.[444] Neutraalien suhteiden ylläpitäminen ei rajoittunut

[439] Idman oli osallistunut akselisopimuksen vuosipäivän juhlallisuuksiin syyskuussa 1941. Fält 1988, s. 192. Kutsun kyseiseen tilaisuuteen (1941) oli esittänyt Saksan suurlähettiläs Ott. Salasähkejäljennös n:o 130. Tokio 25.9.1941. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1941. UMA.
[440] Salasähkejäljennös n:o 157. Tokio 30.11.1943. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1943. UMA.
[441] Salasähkejäljennös n:o 152. Tokio 16.11.1943. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1943. UMA.
[442] Salasähkejäljennös n:o 3. Tokio 8.1.1944. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1944. UMA.
[443] ”Keskustelu ulkoministeri SHIGEMITSUn kanssa. III. (Venäjän aselepoehdot).” Ministeri Idmanin raportti n:o 5. Tokio 8. maaliskuuta 1944. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[444] ”Japanin ja Venäjän väliset suhteet. (Pohjois-Sahalinin konsessioita ja kalastusta koskevat sopimukset.)” Ministeri Idmanin raportti n:o 6. Tokio 10. huhtikuuta 1944. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

ainoastaan japanilaisten pyrkimyksiin, sillä myös neuvostoliittolaisille oli tärkeää ylläpitää tasapainoa idässä, olihan kilpajuoksu Berliiniin tuolloin jo alkanut.

Edellä mainitun sopimuksen allekirjoittamisesta ehti kulua noin kuukauden päivät, kun ministeri Idman pyysi audienssia tavatakseen ulkoasiainministeri Shigemitsun. Idmanin tarkoituksena oli antaa ministerille Neuvostoliiton viimeisimmät Suomelle jättämät ehdotukset ja samalla selvittää yksityiskohtaisemmin niissä esitettyjä kohtia. Tapaamisen yhteydessä Shigemitsu esitti Idmanille kysymyksen siitä, olisiko Japanin ollut parempi ryhtyä aikanaan sotaan Neuvostoliitoa vastaan. Idmanin mielestä kysymys oli odottamaton, sillä olihan Japanin ja Neuvostoliiton välistä puolueettomuutta vahvistettu juuri allekirjoitetulla sopimuksella sekä japanilaisviranomaisilla oli tunnetusti ollut tapana pidättäytyä tällaisista asioista, jotka eivät olleet virallisen linjan mukaisia. Idmanin vastaus oli myöntävä, sillä Japanin olisi hänen mielestään pitänyt ryhtyä sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Lähettilään antamiin kommentteihin vastasi ulkoministeri ymmärtävänsä, että tämän esittämä arvio saattoi olla oikea. Ministeri Idmanille Shigemitsun kommentti oli ainutlaatuinen, sillä se oli ensimmäinen kerta, kun hän oli kuullut korkean japanilaisen valtiomiehen esittävän tällaisen mielipiteen.[445]

4.4 Evakuointisuunnitelmia

Tokion-lähetystössä tehtiin huomio maassa lisääntyvästä pessimismistä sotaa kohtaan, sillä yhdysvaltalaiset joukot olivat onnistuneet operaatioissaan raivamaan tietä lähemmäksi Japania, jolloin pääsaarille kohdistuneet ilmahyökkäykset olivat kiihtyneet entisestään. Pessimismiä ei ollut havaittavissa ainoastaan Tyynenmeren sodan aloittamista vastustaneiden joukossa, vaan se oli levinnyt myös niiden japanilaisten joukkoon, jotka olivat sodan alkumenestyksen siivittäminä luottaneet Japanin voittoon. Luonnollisesti myös Saksan heikentynyt asema Euroopassa oli omiaan kasvattamaan epäluuloa akselivaltojen voittoon.[446] Se, että Japanin kaupungit joutuivat kestämään Yhdysvaltojen ilmavoimien kasvavia pommitusaaltoja kuukaudesta toiseen, aiheutti Tokion-lähetystössä ihmetystä siitä, ettei suurissa kaupungeissa ollut rakennettu varsinaisia väestönsuojia ilmahyökkäysten varalle. Ihmiset joutuivat turvautumaan katujen varsille kaivettuihin syvennyksiin, jotka sateen tullessa keräsivät vettä ja ihmiset käyttivät niitä jopa kaatopaikkoinaan.[447] Viranomaiset olivat kehottaneet lähetystöjä rakennuttamaan omaan käyttöönsä pommisuojia jo

[445] ”Keskustelu ulkoministeri SHIGEMITSUn kanssa. IV. (mm. Japanin puolueettomuudesta Venäjään nähden).” Ministeri Idmanin raportti n:o 7. Tokio 5. toukokuuta 1944. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA. Salasähkejäljennös n:o 57. Tokio 2.5.1944. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1944. UMA.

[446] ”Japanilaista pessimismiä.” Ministeri Idmanin raportti n:o 10. Tokio 14. elokuuta 1944. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.

[447] ”Ajatuksia rauhasta ja pyrkimyksiä siihen. I.” Ministeri Idmanin raportti n:o 11. Tokio 21. elokuuta 1944. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA. Guillain 1973, s. 475–476.

vuoden 1942 aikana, minkä johdosta Suomen lähetystö viestitti oman ehdotuksensa ministeriölle Helsinkiin. Pommisuojan rakentamista perusteltiin japanilaisten viranomaisten antaman kehotuksen lisäksi sillä, että muun muassa Saksa ja Ranska olivat saaneet omat suojansa rakennetuiksi.[448] Helsingistä tuli myöhemmin myöntävä vastaus ja pommisuojan rakennuttaminen aloitettiin myös Suomen lähetystön osalta.[449]

Ilmapommitukset sekä muut sotatoimet vaikuttivat elintarviketuotantoon sekä tavaranjakeluun lamaannuttavasti, josta seurauksena oli kaupunkiväestöä vaivannut krooninen nälänhätä. Maaseudulla tilanne ei ollut yhtä huono, sillä Suomenkin lähetystössä evakuointisuunnitelmiin valmistautuessa törmättiin muun muassa erääseen Japanin ylhäisöön kuuluvaan varakkaaseen herrasmieheen, jonka maatilalla ei ollut puutetta ruoasta, eikä myöskään vuokrattavista asunnoista, jollaista lähetystö etsi Tokion ulkopuolelta. Japanin ulkoasiainministeriö oli kehottanut lähetystöjä hankkimaan pääkaupungin ulkopuolelta asuinrakennuksen ja tilat, jotta diplomaattien työskentely voisi jatkua pommituksista sekä japanilaisten kasvaneesta ulkomaalaisvihamielisyydestä huolimatta. Joillekin diplomaateille oli jopa sanottu suoraan, etteivät viranomaiset kykene vastaamaan ulkomaalaisten turvallisuudesta, jos väestön suhtautuminen muuttuisi väkivaltaiseksi.[450]

Virallisesti lähetystöjen evakuointi oli toteutettava siten, että ystävämaiden edustajat sijoitettaisiin tietylle japanilaisten määräämälle paikkakunnalle ja puolueettomien maiden edustajat toiselle. Asuntopulasta johtuen tämä ei tullut Suomen lähetystölle helpoksi, vaikka heidän tiedossaan olikin jo edellä mainitun japanilaisen vapaaherran tarjoamat mahdollisuudet. Kaiken kaikkiaan lähetystöjen evakuointitoimia vielä pahensivat hotellien korkeat hinnat. Suomen lähetystöstä informoitiinkin Helsinkiä, sillä evakuointi tulisi vaatimaan ylimääräistä taloudellista tukea, kun lähetystön oli vielä ylläpidettävä varsinaisen lähetystötalon hoitoa sekä palkattava erityinen talovahti vartioimaan sen turvallisuutta ja koskemattomuutta.[451]

Suomen lähetystössä keksittiin ratkaisuksi ylläpitää ministeri Idmanin sekä avustaja Heleniuksen käytössä olleet viikonloppuasunnot, jotka sijaitsivat puolueettomille maille osoitetulla paikkakunnalla. Heidän lisäksi Saksan suurlähettiläällä oli samaisella alueella myös asunto, jonka tämä halusi säilyttää hallussaan. Talot olivat siinä määrin hyvässä kunnossa, että niissä arvioitiin

---

[448] Salasähkejäljennös n:o 156. Tokio 30.10.1942. Ulkoasiat Helsinki. UM 5 G 15 a. UMA. Salasähkejäljennös n:o 157/156. Tokio 4.11.1942. Ulkoasiat Helsinki. UM 5 G 15 a. UMA.
[449] Sähkösanoma n:o J 81. 11.11.1942. FINNISH MINISTER Tokio. UM 5 G 15 a. UMA.
[450] Salasähkejäljennös n:o 25. Tokio 22.2.1944. Ulkoasiat Helsinki. UM 5 G 15 a. UMA. Salasähkejäljennös n:o 31/26. Tokio 29.2.1944. Ulkoasiat Helsinki. UM 5 G 15 a. UMA. Salasähkejäljennös n:o 52. Tokio 20.4.1944. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1944. UMA.
[451] Salasähkejäljennös n:o 25. Tokio 22.2.1944. Ulkoasiat Helsinki. UM 5 G 15 a. UMA. Salasähkejäljennös n:o 31/26. Tokio 29.2.1944. Ulkoasiat Helsinki. UM 5 G 15 a. UMA. Salasähkejäljennös n:o 52. Tokio 20.4.1944. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1944. UMA.

voitavan asua tarpeen vaatiessa ainakin viisi kuukautta.[452] Paikkakunnan nimi oli Karuizawa, josta itse asiassa tuli Japanin poliittinen keskus kesällä 1944, sillä moni japanilainen valtiomies oli muuttanut sinne Tokiosta pommitusten takia. Ministeri Idman piti Karuizawaa parempana informaatiolähteenä kuin Tokiota, sillä paikkakunnalle oli muuttanut myös moni muu diplomaatti. Mainittakoon, että Japanin keisarin salaisen neuvoston 18 jäsenestä 12 asui paikkakunnalla, josta nämä tekivät matkan Tokioon kerran viikossa. Idmanilla itsellään oli naapurina kolme Japanin entistä ulkoasiainministeriä.[453]

Tokion-lähetystössä tehtiin huomio, että Japani oli riittämättömästi valmistautunut moderniin sotaan, sillä tekniseltä kehitykseltään sen teollisuuskapasiteetti ei ollut samalla tasolla kilpailemassa maan vihollisten käytössä olleen tuotantokoneiston kanssa. Ministeri Idmanin tekemien huomioiden mukaan joidenkin japanilaisten osoittama pessimismi oli synnyttänyt halun löytää keinoja saavuttaa rauha.[454] Puolueettomissa diplomaattipiireissä huhuttiin jopa Japanin tarkoituksesta tiedustella länsivaltojen halukkuutta pyrkiä rauhaan käyttäen Neuvostoliittoa välittäjänä. Tämä huhu ei kuitenkaan saanut diplomaattien piirissä vahvistusta ja myöhemmin, kun akselivallat menettivät sotilaallisen aloitekyvyn sekä Euroopassa että Aasiassa, merkitsi se myös Neuvostoliiton arvon romahdusta mahdollisena välittäjänä Idmanin näkemyksestä.[455] Kyseiset huhut kuitenkin pitivät todellisuudessa paikkansa, sillä vuoden 1944 aikana oli keisaria lähellä olleiden neuvonantajien piirissä muodostunut enemmistö niistä, jotka katsoivat Japanille olevan syytä irtautua sodasta käyttämällä Neuvostoliittoa välittäjänä. Nämä suunnitelmat eivät kuitenkaan toteutuneet niiden myöhäisestä ajankohdasta johtuen.[456]

Yleisenä käsityksenä oli, että Japanin armeijan tarkoituksena oli jatkaa taistelua, vaikka kaupungit tuhoutuisivat pommituksissa ja siviiliväestön elinmahdollisuudet heikkenisivät entisestään. Japanin entinen ulkoasiainministeri Togo oli Idmanille kertonut käsityksestään, että maan virkamieskunta oli armeijan ohella hyvin vaikutusvaltaisessa asemassa ratkaistaessa Japanin halua jatkaa sotaa. Hän tosin ei halunnut kieltää sitä, että Japanin keisarilla oli myös päätäntävaltaa sodan ja rauhan kysymyksissä. Togon mukaan keisari antoi suuren arvon juuri asevoimien johdon käsitykselle jatkaa sotaa tappioista huolimatta. Ministeri Idmanin käsityksestä edes rauhaa tahtovat japanilaisetkaan eivät olisi olleet valmiita luopumaan Mantšukuon ja Korean niemimaan hallinnasta, jos Japanin viholliset tulisivat vaatimaan niiden luovuttamista. Alkusyksystä 1944 ei

[452] Salasähke n:o 26/25. Tokio 22.2.1944. Ulkoasiat Helsinki. UM 5 G 15 a. UMA.
[453] ”Ajatuksia rauhasta ja pyrkimyksiä siihen. I.”. Ministeri Idmanin raportti n:o 11. Tokio 21. elokuuta 1944. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[454] Ibid.
[455] ”Ajatuksia rauhasta ja pyrkimyksia siihen. II. (Venäjän välitys).” Ministeri Idmanin raportti n:o 12. Tokio 2. syyskuuta 1944. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[456] Beasley 1990, s. 210.

Japanissa pelkoa ainoastaan herättänyt sodan mahdollinen jatkuminen vielä parikin vuotta, kuten liittoutuneet olivat arvioineet, mutta sivistyneistössä kysymyksiä herätti myös maan kestokyky suojautua sisäiseltä katastrofilta, jos sota kestäisi vielä vuosia.[457]

Ministeri Idmanin kirjoittaessa rauhanajatuksista Japanissa, oli kotimaassa valtionjohto taipunut kannattamaan sodasta irtaantumista. Suomen halua pyrkiä rauhaan olivat pohjustaneet Neuvostoliiton suurhyökkäys, Saksan sotamenestyksen hiipuminen, mutta myös entisestään vaikeutuneet suhteet liittoutuneisiin, kun Yhdysvallat katkaisi diplomaattisuhteet Suomen kanssa kesäkuun lopussa 1944. Elokuussa tapahtunut presidentinvaihdos herätti huolestuneisuutta Japanissa, minkä johdosta ministeri Idman kutsuttiin ulkoasiainministerin luokse selvittämään Suomen sodasta irrottautumisen ympärillä velloneita huhuja. Idman selvitti Shigemitsulle, etteivät hänen saamansa tiedot antaneet syytä olettaa muutosta tapahtuvan maan ulkopolitiikassa.[458] Sellainen kuitenkin tapahtui, kun Suomen osalta taistelut Neuvostoliittoa vastaan päättyivät syyskuun alussa 1944. Tällöin Suomi hyväksyi Neuvostoliiton esittämät aseleposopimuksen ehdot, joiden mukaisesti Suomi tulisi muun muassa katkaisemaan kaikki suhteet Saksan kanssa. Sopimuksella oli vaikutuksensa myös Suomen ja Japanin välisiin suhteisiin, sillä Englanti, joka oli julistanut sodan Suomelle vuonna 1941, vaati nyt Suomen antauduttua tätä katkaisemaan suhteet myös Japaniin, jota vastaan Englanti itse kävi edelleen sotaa. Tästä johtuen Suomen valtiojohto teki päätöksen katkaista suhteet Japaniin 22. syyskuuta 1944, jolloin asiasta tiedotettiin kaikkia Suomen edustustoja maailmalla.[459]

Tokion-lähetystöä ohjeistettiin Helsingistä olla välittämästä japanilaisille tietoa, että suhdekatko oli toteutunut Englannin esityksestä. Samalla ilmoitettiin, ettei ministeri Idmanille olisi tarpeen ryhtyä erityisiin toimiin asian johdosta, sillä Helsingin ulkoasiainministeriö oli nootilla ilmoittanut Japanin Helsingin-lähettiäälle suhteiden katkeamisesta. Suhdekatko edellytti osapuolia evakuoimaan kansalaisensa omiin kotimaihinsa.[460] Suomi pyysi samaisena päivänä Ruotsia ryhtymään Suomen suojeluvaltioksi Japanissa, johon Ruotsin ulkoasiainministeriöstä vastattiin myöntävästi.[461] Ruotsi oli suostunut hoitamaan Suomen suojeluvaltion tehtäviä myös Unkarissa, joten Tokion-lähetystön suojelu ei yleisten järjestelyiden puitteissa ollut sinänsä erityistapaus.[462] Tokion-lähetystö oli tosin merkittävin edustusto, joka Suomella oli Aasiassa, joten Suomen etujen

[457] ”Japanin rauhan mahdollisuuksista.” Ministeri Idmanin raportti n:o 14. Tokio 19. syyskuuta 1944. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA. ”Itä-Aasian ministeriö.” Ministeri Idmanin raportti n:o 4. Tokio 23. helmikuuta 1943. UM 5 C Tokio 1941–1944. UMA.
[458] Salasähkejäljennös n:o 94. Tokio 11.8.1944. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1944. UMA.
[459] Salasähkejäljennös n:o C 69. 22.9.1944. FINLANDIA Ankara Bern Lisboa Madrid FENNIA Cittadelvaticano. UM 5 G 15 a. UMA.
[460] Salasähkejäljennös n:o J 42. 22.9.1944. FINNISH MINISTER Tokio. UM 5 G 15 a. UMA.
[461] Puhelinsanoma Tukholmaan n:o T 196. 22.9.1944. FINLANDIA Stockholm. UM 5 G 15 a. UMA.
[462] ”Muistio.”. P. K. Tarjanne. Ulkoasianministeriö 28.9.1944. UM 5 G 15 a. UMA.

varjelu Tokiossa merkitsi myös suomalaisten etujen suojelua lähes koko Aasiassa. Ruotsille lankesi valvontavastuu myös Kiinassa, Indokiinassa, Burmassa, Filippiineillä sekä Itä-Intian saaristossa samalla kun se suostui valvomaan Suomen etuja Japanissa. [463] Ulkoasiainministeriölle oli tärkeää järjestää Tokion-lähetystön suojelun lisäksi etenkin Shanghain-pääkonsulinviraston suojelu sekä sen henkilökunnan kotiuttaminen. Se olisi toteutettava mahdollisuuksien mukaan samanaikaisesti kun Tokion-lähetystön henkilökunta tulisi matkaamaan Suomeen.[464]

Suomen sodasta irtautumiseen suhtauduttiin Japanissa ymmärryksellä, mutta toisaalta Japanin ulkoasiainministeriöstä esitettiin lähettiläs Idmanille toivomus, ettei Suomi joutuisi purkamaan suhteitaan Japaniin sen seurauksena.[465] Myöhemmin Suomen jouduttua katkaisemaan suhteensa Japaniin, suhtauduttiin ministeriössä sitä pahoitellen. Japanin lehdistö pidättäytyi syyttämästä Suomea diplomaattisuhteiden katkeamisen johdosta, sillä lehdistön asenne oli Suomelle hyvin ymmärtäväinen.[466] Japanin ulkoasiainministeriön ensireaktioista ei ole jäänyt dokumenttiaineistoa Tokion-lähetystön arkistoon, mutta ne seikat, että Suomen lähetystön henkilökuntaa kohdeltiin suhdekatkon jälkeen asiallisesti muun muassa lupaamalla säilyttää henkilökunnan säännöstelynalaiset elintarvikeannokset entisenlaisina sekä heidän ainakin periaatteellinen liikkumavapautensa, kertoivat omaa kieltään japanilaisten suhtautumisesta suomalaisiin muuttuneessa tilanteessa. Japanilaiset tosin asettivat ehdoksi, että Japanin Helsingin-lähetystön henkilökunnalle annettaisiin vastavuoroisesti samat edut.[467]

Suomen lähetystön henkilökunnan tilanne Tokiossa ei kuitenkaan ollut yhtä selkeä kuin lupauksista saattaisi päätellä, sillä lähetystö oli suhdekatkon jälkeen eristetyssä asemassa myös maan sisällä, eivätkä sen jäsenet siitä johtuen voineet asioida Japanin ulkoasiainministeriössä tai ottaa yhteyttä muihin viranomaistahoihin. Tämän takia oli suomalaisten pidettävä edelleen palveluksessaan lähetystön kielenkääntäjänä toiminutta herra Imaita. Ministeri Idman piti tätä erittäin tärkeänä, sillä hän ei katsonut voivansa vaivata Ruotsin lähetystöä esimerkiksi elintarvikeasioiden järjestelyiden suhteen. Ruotsin Tokion-lähetystö hoiti Suomen asioiden lisäksi jopa viiden muun maan asioita, joten Idmanin huomio oli perusteltu.[468]

Neuvostoliitto oli luonnollisesti tietoinen Suomen ja Japanin välisten suhteiden katkeamisesta, eikä sillä ollut asiassa omia tapahtuneesta eriäviä mielipiteitä esitettävänään.[469] Täten suomalaisten

---

[463] Puhelinsanoma Tukholmasta n:o 350. 23.9.1944. Ulkoasiat Helsinki. UM 5 G 15 a. UMA.
[464] Puhelinsanoma Tukholmaan n:o T=202. 25.9.1944. FINLANDIA Stockholm. UM 5 G 15 a. UMA.
[465] Salasähkejäljennös n:o 112. Tokio 9.9.1944. Ulkoasiat Helsinki. J. Tokiosta 1944. UMA.
[466] Lintulahti 1963, s. 52. Fält 1979, s. 192.
[467] Kungl. Utrikes Departementet. Avdelning B. Nr. 372. Tukholma 30. syyskuuta 1944. UM 5 G 15 a. UMA.
[468] ”Lähetystön japanilainen kanslisti ja kielenkääntäjä.” Ministeri Idman. Tokio 30. joulukuuta 1944. UM 5 G 15 a. UMA. ”Japanilaiselle kanslistille maksettava korvaus.” Ministeri Idman. Tokio 5. maaliskuuta 1945. UM 5 G 15 a. UMA.
[469] Salasähke n:o T=194. 22.9.1944. FINLANDIA Stockholm. UM 5 G 15 a. UMA.

kannalta oli ymmärrettävää olettaa, että Neuvostoliitto saattaisi antaa luvan toteuttaa Tokion-lähetystön ja suomalaisten siviilien evakuoimisen Japanista sekä muualta Aasiasta Neuvostoliiton kautta. Suomen Tukholman-lähetystö sai 20. marraskuuta ilmoituksen, jossa tiedotettiin Tokion-lähetystön henkilökunnan tulevan periaatteellisesti saamaan kauttakulkuluvan Suomeen Neuvostoliiton kautta. Samassa yhteydessä ei kuitenkaan luvattu Shanghain-pääkonsulinviraston henkilökunnan, Japanissa olevien suomalaisten lähetystyöntekijöiden sekä Kaukoidässä olevien suomalaisten merimiesten kotiuttamisen järjestämistä, joten heidän asiansa jäi käsiteltäväksi myöhäisempänä ajankohtana.[470]

Tokiosta oli ilmeisesti jo etukäteen lähetetty edustuston henkilökunnan matkatavaroita, jotka marraskuun lopulla saapuivat Suomeen.[471] Ministeri Idmanille välitettiin Ruotsin ulkoasiainministeriön kautta tieto, jossa häntä kehotettiin hankkimaan Neuvostoliiton Tokion-suurlähetystöltä kauttakulkuluvat itselleen sekä muulle lähetystön henkilökunnalle. Shanghain-pääkonsulinviraston henkilökunnan sekä Kaukoidässä olevien suomalaisten merimiesten ja lähetyssaarnaajien puolesta oli Suomen Tukholman-lähetystö pyytänyt Ruotsin ulkoasiainministeriötä esittämään pyynnön Neuvostoliitolle, jotta myös nämä saisivat kauttakulkuluvan.[472]

Tokion-lähetystön henkilökunta, käsittäen seitsemän aikuista ja yhden lapsen, pääsi aloittamaan kotimatkan 5. maaliskuuta 1945. Matka kulki Tokiosta Neuvostoliiton kautta Suomeen. Lähetystö matkasi yksityisenä seurueena, sillä Neuvostoliitto ei ollut myöntänyt lähetystön jäsenille diplomaattiviisumeita vetoamalla siihen muodollisuuteen, että viisumeita hakiessa ei Suomen ja Neuvostoliiton välillä ollut varsinaisia diplomaattisuhteita. Lisäksi lähetystön saamilla matkalipuilla pääsi Leningradiin saakka, joten Suomen ulkoasiainministeriön oli otettava yhteys liittoutuneiden valvontakomissioon, jotta lähetystön matka järjestyisi perille Helsinkiin.[473] Matkalaiset saapuivat lopulta Helsinkiin 29. maaliskuuta.[474] Japaniin jäi henkilökunnan lähdettyä vielä joukko suomalaisia lähetyssaarnaajia sekä merimiehiä, joille Neuvostoliitto ei ollut myöntänyt viisumeita. Samoin Mantšuriassa oleskeli vielä maailmansodan lopulla suomalaisia lähetyssaarnaajia, jotka

---

[470] ”Tokion-lähetystön henkilökunnan kotiutus.” Tauno Suontausta. 21.11.1944. UM 5 G 15 a. UMA.
[471] Sähkösanoma n:o (S=12). TULLIKAMARI Vainikkala. Ulkoministerio. UM 5 G 15 a. UMA.
[472] ”Ent. Tokion –lähetystön henkilökunta.” Lähetystösihteeri Enckellin kirjelmä n:o 6302/1878. Tukholma 21. marraskuuta 1944. UM 5 G 15 a. UMA.
[473] ”Tokion lähetystön henkilökunnan kotiutus.” Lähetystösihteeri Enckellin kirjelmä n:o 1910/747. Tukholma 13. maaliskuuta 1945. UM 5 G 15 a. UMA. B-900. ”Herra Lähettiläs,”. Ulkoasiainministeri Enckell. Helsinki 19. maaliskuuta 1945. UM 5 G 15 a. UMA.
[474] Lähetystön matkassa palasi myös suurin osa Japanissa oleskelleista Suomen kansalaisista, vaikka Japaniin joutuikin vielä jäämään suomalaisia vailla viisumia. Lähetystön henkilökunta kotiutettiin ministeriön pitkään kestäneen evakuointiohjelman viimeisenä. Kaiken kaikkiaan Suomi joutui sulkemaan 24 ulkomaanedustustoa maailmansodan aikana. Nevakivi 1988, s. 238, 243.

myös pyrkivät mahdollisuuksien mukaan lähtemään kotimatkalle Neuvostoliiton kautta.[475] Japanissa ja sen ennen hallinnoimilla alueilla Manner-Aasiassa oleskeli vielä maailmansodan loputtuakin suomalaisia merimiehiä ja lähetyssaarnaajia. Helsingin ulkoasiainministeriö kehotti merimiehiä pestautumaan Japanista lähteviin aluksiin, jotta kalliilta kotiuttamiskustannuksilta voitaisiin välttyä, mutta lähetyssaarnaajien osalta ministeriö aloitti kotiutusjärjestelyt Washingtonin-lähetystön välityksellä.[476]

Suomen Tokion-lähetystön rakennus jäi kielenkääntäjänä toimineen herra Imain vartioitavaksi, vaikka kansainvälisten sääntöjen mukaisesti varsinainen vastuu huolehtia suomalaisesta omaisuudesta olikin Suomen suojeluvaltiolla eli Ruotsilla. Lähetystötalo kuitenkin tuhoutui pian suomalaisten lähdettyä, kun se sai Tokioon kohdistuneessa ilmapommituksessa useita palopommien osumia 26. toukokuuta 1945. Herra Imain onnistui pelastautua pommituksesta, mutta kaikki rakennuksessa pommitushetkellä olleet tavarat tuhoutuivat rakennuksen mukana täydellisesti.[477] Lähetystön arkisto, jonka aineistoa tässä tutkimuksessa on laajalti käytetty, pelastui tuholta, sillä se oli Ruotsin lähetystön huostassa. Tapahtuneesta huolimatta oli Suomen näkökulmasta Ruotsin tehtävä suojeluvaltiona edelleen hyvin tärkeä, sillä entisen Tokion-lähetystön arkiston säilyttämisen lisäksi oli ruotsalaisten diplomaattien huolehdittava Suomen kansalaisten etujen sekä omaisuuden varjelusta toistaiseksi määrittämättömään ajankohtaan tulevaisuudessa. Helsingistä katsottuna oli Suomen asema Japanissa vaikea, sillä vielä vuoden 1946 alussa ei ollut tietoisuutta siitä, milloin Suomi tulisi saamaan virallisen edustuksen Kaukoitään. Sodan hävinnyt Suomi ei ollut oikeutettu ylläpitämään suhteita Yhdysvaltojen miehittämään Japaniin, joten Ruotsin tehtävä Suomen suojeluvaltiona jatkui aina vuoteen 1952.[478]

4.5 Ystävyydestä suhdekatkoon

Japanin hyökkäys joulukuussa 1941 merkitsi kulminaatio pistettä maailmansodassa, sillä tällöin Yhdysvallat astui sotaan akselivaltojen vastaiseen rintamaan. Japanin ja Neuvostoliiton väliset neutraalit suhteet olivat molemmille maille tärkeitä. Neuvostoliitolle oli ensiarvoisen tärkeää keskittää voimansa Eurooppaan, kun taas Japanin kohdalla alkanut länsiliittoutuneiden vastainen

---

[475] ”P. M.”. ” I. SNTL:n kauttakulkuviisumi evätty toukokuun puolivälissä.” UM 5 G 15 a. UMA. ”Suomalaisten kotiutus Kaukoidästä.” Lähetystösihteeri Enckellin kirjelmä n:o 3727/1200. Tukholma 18. toukokuuta 1945. UM 5 G 15 a. UMA. N:o B-1807. ”Herra Lähettiläs,”. Ulkoasiainministeri Enckell. Helsinki 30. kesäkuuta 1945. UM 5 G 15 a. UMA.

[476] ”Suojavaltiotehtävät Japanissa.” Kirjelmä Tukholman-lähetystölle. Helsinki 19. tammikuuta 1946. UM 5 G 15 a. UMA. Ks. Korpinen 1949, s. 404-407.

[477] ”To His Excellency the Minister of Foreign Affairs.” No. B 55. Tokio 5. kesäkuuta 1945. UM 5 G 15 p. UMA. Korpinen 1949, s. 446.

[478] Ministeri Idmanin kirjoitus: ”Ruotsin Ulkoasiaindepartementin kirjeen johdosta 28. päivältä joulukuuta 1945 olisi syytä kiinnittää departementin huomiota siihen, että…”. UM 5 G 15 a. UMA. Lintulahti 1963, s. 52.

taistelu merkitsi voimien suuntaamista merelle ja Kaakkois-Aasiaan. Täten ei ollut Japanille toivottavaa, että Neuvostoliiton vastaisilla alueilla saavutettu edes näennäinen sotilaspoliittinen tasapaino tulisi horjumaan. Japani kävi edelleen sotaa Kiinassa, jolla myös oli merkityksensä ulkosuhteisiin Neuvostoliiton kanssa. Suomi, joka oli sodassa Neuvostoliittoa vastaan, pyrki mahdollisuuksien mukaan ylläpitämään edes tyydyttäviä suhteita länsivaltoihin. Englannin tapauksessa tämä ei onnistunut, kun se julisti sodan Suomelle lähes samanaikaisesti, kun japanilaiset olivat aloittamassa hyökkäystään Pearl Harboriin. Suomella säilyi kuitenkin diplomaattisuhteet Yhdysvaltojen kanssa aina kesään 1944 saakka. Tämä asetelma Japanin ja Suomen sijoittumisesta maailmansodan kartalle kertoo ristiriitaisesta tilanteesta näiden kahden valtion bilateraalisten suhteiden tasolla, sillä Neuvostoliitto, jota vastaan Suomi kävi sotaa, oli erittäin tärkeä Japanille pitää neutraalina, kun taas Suomelle Yhdysvaltojen suhteet painottuivat varsinkin Englannin antaman sodanjulistuksen jälkeen.

Tokion-lähetystössä pyrittiin tasapainoilemaan länsiliittoutuneiden ja Japanin välillä, sillä virallisissa yhteyksissä ei haluttu liiaksi erottautua Aasiassa käytävään sotaan puolueettomasti suhtautuneiden maiden joukosta. Suomen hyvät poliittiset suhteet akselivaltoihin näkyivät kuitenkin ministeri Idmanin läheisissä yhteyksissä korkeiden japanilaisten viranomaisten kanssa sekä siinä, että hän osallistui tavalla tai toisella akselivaltojen kesken järjestettyihin tilaisuuksiin. Suomen erikoisasema korostui myös Tokion-lähetystön henkilökunnalle myönnettyjen matkustuslupien muodossa sekä Suomen itsenäisyyspäivää juhlittaessa vuonna 1942. Suomen asema Japanin niin kutsuttuna ystävämaana oli kiistaton, ja Tokiosta katsottuna Suomen poliittinen merkitys aina vain kasvoi, mitä kauemmin sotaa käytiin. Suomen lähetystön perspektiivistä maiden väliset suhteet pysyivät hyvinä aina suhdekatkoon saakka. Japanilaiset ja suomalaiset näyttivät ymmärtäneen toistensa tavoitteiden erilaisuuden siinäkin tilanteessa, että toisen vastustaja oli toisen ystävä. Tässä asetelmassa ei siis ollut tapahtunut muutoksia sitten talvisodan. Ministeri Idmanin yritykset vakuuttaa japanilaiset Neuvostoliiton vastaisen sodan välttämättömyydestä eivät tuottaneet tulosta, mutta kuitenkin saivat vastakaikua ulkoasiainministeriön taholta varsinkin sodan lopulle tultaessa.

Tokiossa diplomaattikunta sai kokea Japanin sisäisten olojen kiristymisen, kun viranomaiset rajoittivat diplomaattien sekä muiden ulkomaalaisten liikkumis- ja toimintavapautta. Suomalaisten siviilien, kuten lähetyssaarnaajien ja merimiesten asema muodostui yhä vaikeammaksi, sillä ulkomaalaisia yleensäkin pidettiin vakoilijoina, joiden toimintaa tarkkailivat japanilaiset siviilit ja viranomaiset. Suomalaisten asema sinänsä ei eronnut muiden ulkomaalaisten saamasta kohtelusta, sillä Japanissa ei useinkaan tehty eroa maan liittolaismaiden kansalaisten ja muiden ulkomaalaisten välillä. Diplomaattikunnassa nämä muutokset aiheuttivat huolestumista, sillä Japanin valloittamilta alueiltakin kantautui huonoja uutisia, jotka kertoivat ulkomaalaisten aseman ja

kaupankäyntimahdollisuuksien voimakkaasta heikentymisestä. Ministeri Idman ilmaisi erittäin suorasukaisesti pettymyksensä Japanin toimien suhteen, vaikka hän oli usein pidättäytynyt arvostelemasta asemamaansa politiikkaa. Idman oli vielä vuonna 1940 osoittanut ymmärrystä maan laajentumispolitiikkaa kohtaan, mutta japanilaisten eurooppalaisia syrjivät toimet Japanin maailmansotaan liittymisen jälkeen olivat muuttaneet hänen käsityksiään. Toisaalta ulkomaalaisiin sovelletut rajoitteet olivat olleet Idmanin näkemyksestä seurausta myös diplomaattikunnan heikkoudesta puolustaa ulkomaalaisten asemaa ja oikeuksia. Diplomaattikunnan sisäisellä eripuraisuudella oli todennäköisin syin myös osuutensa vaikeuksissa löytää yhteistä ääntä taisteltaessa rajoitteita vastaan.

Suomen Tokion-lähetystön, kuten muidenkin lähetystöjen, toimintaedellytykset olivat dramaattisesti heikentyneet vuoden 1941 jälkeen. Yhteydet kotimaahan olivat katkenneet, joskin sähkeyhteys ja suomalaisten sanomalehtien toimittaminen Tokioon toimivat henkireikinä Japanista Suomeen. Lähetystön tehtävät keskittyivät pääasiassa suomalaisen omaisuuden ja kansalaisten varjeluun, sillä maiden välisen kauppavaihdon loputtua sodan takia oli lähetystön toiminnan keskiössä niiden lisäksi bilateraalisten poliittisten suhteiden hoitaminen. Maailmansodan eskaloitumisen seurauksena koostui diplomaattikunta ainoastaan Japanin liittolaisten, ystävämaiden ja puolueettomien maiden edustajista. Diplomatian merkitys oli selvästi pienentynyt, kun maailmansodan rintamalinjat olivat pysyvästi muotoutuneet uomiinsa, eikä niiden rajoissa ollut diplomaattien toiminnalle tilaa. Tämä käy selväksi niistä keskusteluista, joita ministeri Idman kävi ulkoasiainministeri Shigemitsun kanssa keväällä 1944. Ulkoministerin kiinnostus Suomen tilannetta kohtaan ei merkinnyt muutosta puoleen tai toiseen Japanin sotaponnisteluiden kannalta. Yksinkertaisesti Suomen asema pienenä pohjoisena maana ei ollut tarpeeksi merkityksellinen Japanin ulkopolitiikassa. Japanilaisten osoittama mielenkiinto Suomea kohtaan on suhteutettava kiinnostukseen Euroopan tilanteesta kokonaisuudessaan.

Aikaisemmissa tutkimuksissa on usein siteerattu Japanin Helsingin-lähetystössä palvelleen sotilasasiamies Onouchin vuonna 1942 tai 1943 kirjoittamaa päiväkirjamerkintää, jossa hän toteaa Japanin tekevän lähentymisyrityksiä (advances), mutta Suomen pysyvän kylmänä.[479] Tokion-lähetystön näkökulmasta asia ei suinkaan ollut näin, sillä Suomen edustusto Tokiossa pyrki aina vuoteen 1944 saakka lähestymään, vaikka ei kovinkaan pontevasti, japanilaisia Neuvostoliiton vastaisen sodan suhteen. Suomen ja Japanin välinen sotilaallinen yhteistyö olisi voinut ainoastaan syventyä, jos Japani olisi päättänyt liittyä Neuvostoliiton vastaiseen sotaan. Suomen liittymistä

[479] Momose 1973, s. 33. Fält 1985, s. 42–43.

Yhdysvaltojen vastaiseen rintamaan eivät japanilaiset suomalaisille edes ehdottaneet Tokiossa, ja tuskinpa Helsingissäkään.

5. Suhteiden tasapainoisuutta

Suomen ja Japanin väliset suhteet kehittyivät toisen maailmansodan aikana niiden linjojen mukaisesti, jotka olivat sävyttäneet näiden suhteita jo 1930-luvulla. Suomen ja Japanin hyvät keskinäiset välit aikaisempina vuosikymmeninä olivat rakentaneet perustan, jonka varaan näiden suhteet pohjautuivat myös muuttuneessa maailmanpoliittisessa tilanteessa. Tokion-lähetystön toimintaa tutkimalla on ollut mahdollista kohdentaa tarkastelu suhteiden syvätasolle, josta on erityisesti käynyt ilmi Suomen ja Japanin välisissä suhteissa jatkunut stabiliteetti sotavuosien aikana. Maailmansodan kuluessa eivät Suomen ulkopolitiikan ja sen sodalle asetetut päämäärät varsinaisesti kohdanneet Japanin asettamia päämääriä, sillä Japani pyrki ylläpitämään puolueettomuutta suhteissaan Neuvostoliittoon ja Suomi puolestaan läheisiä suhteita länsivaltoihin.

Talvisodan aikana Suomen ja Japanin väliset suhteet pysyivät neutraaleina. Japanissa osoitettiin Suomelle laajaa myötätuntoa, johon epävirallisesti yhtyivät myös viralliset piirit. Tokion-lähetystön näkökulmasta maiden välillä vallitsi ymmärrys siitä, ettei virallisen Japanin pidättyväisyys Suomen tilannetta kohtaan vaikuttanut maiden keskinäisiin suhteisiin. Japanin päätös lähentyä Neuvostoliittoa ei tarkoittanut sitä, että Suomen ja Japanin väliset viralliset suhteet joutuisivat sen johdosta kärsimään. Edes japanilaisten viranomaisten pidättyvä asennoituminen Suomen auttamiseksi organisoituihin rahankeräyksiin ei lähetystön näkökulmasta ollut vaarantamaan maiden välisiä hyviä suhteita. Talvisota toisaalta merkitsi tietynlaista odotusta japanilaisten näkökulmasta Suomen kestokyvyn suhteen, sillä olihan Japanin armeija kärsinyt karvaan tappion puna-armeijalle Nomonhanin rajakahakoiden yhteydessä edellisenä kesänä.

Talvisodasta aina vuoden 1941 loppuun saakka tiivistyivät Suomen suhteet ensinnäkin Saksan kanssa. Samalla Suomi lähentyi myös Japania siinä suhteessa, että Suomen armeija lähetti kaksi upseeria koulutustehtäviin Japaniin sekä Suomi tunnusti Mantšukuon keisarikunnan. Nämä tapaukset voidaan yhtälailla tulkita Japanin ja Suomen väliseksi lähentymiseksi, mutta toisaalta varsinkin Mantšukuon tunnustamisen tapauksessa kysymys ei ollut niinkään Suomen ulkopoliittisista pyrkimyksistä erityisesti tunnustautua akselivaltojen leiriin kuuluvaksi. Suomi antoi Mantšukuolle tunnustuksensa, koska asialla ei ollut enää suurta poliittista merkitystä. Suomen ja Japanin sotilaallinen yhteistyö Tokion-lähetystön näkökulmasta rajoittui suomalaisten upseerien nimittämiseen sotilasasiamiehiksi lähetystön yhteyteen. Laajamittaisen sotilasyhteistyön luominen

ei varsinaisesti tullut maiden välille ajankohtaiseksi, sillä Japanin suhteet Neuvostoliittoon näyttävät lopulta sanelleen Suomen ja Japanin välisen yhteistyön tiivistymättömyyden. Suomalaisten perspektiivistä yhteystoimintaa olisi konkreettisesti voitu kehittää vain tältä pohjalta. Kauppa- ja kulttuurisuhteet eivät myöskään voineet kehittyä johtuen maailmansodan aiheuttamista olosuhteista. Kuljetus- ja laivausvaikeuksien takia suomalaisen selluloosan vienti Japaniin sekä vastavuoroisesti Japanin vienti Suomeen tyrehtyivät kokonaan vuonna 1941, joskin kauppavaihto oli ollut hetkellisesti pysähdyksissä jo talvisodan aikana. Tokion-lähetystö pyrki muuttuneessa tilanteessa mahdollisuuksien mukaan ylläpitämään jo luotuja kauppa- ja kulttuurisuhteita.

Suomessa Neuvostoliiton vastainen sota ja toisella puolen Japanin sota länsiliittoutuneita vastaan vuoden 1941 jälkeen merkitsivät lopullisesti Suomen ja Japanin tavoitteiden eriytymistä omille tahoilleen. Talvisodan aikana Suomelle osoitettu myötätunto Japanissa ei kokenut muutoksia myöhempinäkään vuosina, mutta Suomelle osoitettu huomio hiipui varsinkin Japanin lehdistön osalta, kun japanilaiset itse liittyivät maailmansotaan. Japanin ulkoasiainministeriön kiinnostus Suomea kohtaan tosin kasvoi vuoden 1942 lopulta lähtien aina vuoden 1944 syyskuussa tapahtuneeseen suhdekatkoon saakka. Tämä oli seurausta siitä, että Euroopassa käydyn Neuvostoliiton vastaisen sodan lopputulos herätti kysymyksiä ministeriössä erityisesti Japanin ja Neuvostoliiton välisten suhteiden näkökulmasta. Vuonna 1944 osoitti Japanin ulkoasiainministeriö erityistä kiinnostusta Suomen rauhanpyrkimyksiä kohtaan, mutta konkreettista merkitystä ei japanilaisten heränneellä mielenkiinnolla tullut olemaan.

Aikaisempaan tutkimukseen verrattuna eivät Suomen ja Japanin väliset suhteet tämän tutkimuksen valossa kokeneet viilentymistä (lukuun ottamatta Suomen aloitteesta tehtyä suhdekatkoa) tai vastavuoroisesti erityistä lämpenemistä vuosina 1939–1944. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että maiden väliset suhteet olisivat pysyneet muuttumattomina näinä vuosina. Muutoksia tapahtui, mutta suhteutettaessa ne Japanin ja Suomen omiin ulkopolitiikan- ja sodanpäämääriin sekä koko maailmansodan kontekstiin, voidaan havaita tapahtuneiden muutosten olleen ennen kaikkea kosmeettisia. Kummankaan valtion kohtaloa sodassa ei ollut ratkaistavissa miltään osin toistensa pääkaupungeista käsin. Suomen ja Japanin viralliset suhteet pysyivät Tokion-lähetystön näkökulmasta hyvinä aina syyskuun lopulle 1944.

Tokion-lähetystön toiminta kehittyi maailmansodan muodostamien edellytysten mukaisesti. Maantieteellinen etäisyys sekä maailman jakaneet rintamalinjat aiheuttivat sodan aikana tilanteen, jossa lähetystö joutui toimimaan jopa vuosia eristyksissä kotimaastaan. Tilanne antoi erityisesti lähettiläs Idmanille enemmän vastuuta ja toisaalta liikkumavaraa suhteiden hoidossa paikallisten viranomaisten ja Tokioon akkreditoitujen lähetystöjen kanssa. Ministeri Idmanin rooli oli keskeinen, sillä hän toimi virka-asemansa puitteissa ylimpänä suomalaisena viranomaisena ja

hallituksensa edustajana Japanissa. Idman suhtautui Japanin ulkopolitiikkaan kaiken kaikkiaan hyvin ymmärtäväisesti, vaikka hänen mielestään Japanin olisi ollut syytä keskittää voimansa Neuvostoliittoa vastaan varsinkin vuoden 1941 jälkeen. Ministeri Idman katsoi Japanin sisäisten olojen, mutta myös sen ajaman ulkopoliittisen linjan muotoutuvan yhä totalitaarisemmaksi sitä mukaan kuin Japani otti askelia kohti toista maailmansotaa. Tästä olivat osoituksena Japanin kasvava ekspansiohakuisuus, kaikenkattava viranomaisvalvonta sekä ulkomaalaisten aseman heikkeneminen.

Ministeri Idmanin toimintalinjat Suomen lähettiläänä olivat maan ulkopolitiikan päämäärien mukaisia. Idman esiintyi määrätietoisena Suomen etujen vartijana, ja hänen toimintaansa kuvaavat hyvin läheiset suhteet Japanin ulkoasiainministeriöön kaikkina sotavuosina. Edeltäjiinsä verrattuna ministeri Idman suhtautui Japaniin neutraalimmin, sillä hän ei näyttänyt odottavan liikoja Suomen ja Japanin välillä 1930-luvulla esitettyjen Neuvostoliiton vastaisten turvallisuusnäkökohtien konkretisoitumisesta ja yhteistyön tiivistämisestä. Lähettiläs osoitti myös poliittista aloitteellisuutta erityisesti Mantšukuon tunnustamisen tapauksessa, sillä hän oli valmis omasta ehdotuksestaan tekemään matkan kyseiseen maahan jo ennen kuin Suomen antamasta tunnustuksesta oli päätetty. Idman katsoi kaupallisten ja poliittisten intressien tukevan Mantšukuon tunnustamista, joka olisi toteutuessaan myös positiivinen osoitus suomalais-japanilaisten hyvien suhteiden jatkuvuudesta. Idmanin laatima raporttiaineisto antaa kuvan laajasti verkostoituneesta diplomaatista ja realistista.

Tokion-lähetystön merkitys Suomen suurimpana diplomaattiedustustona Aasiassa kasvoi aina 1930-luvulta lähtien. Maailmansodan vuosina lähetystön toiminta painottui yhä enenevässä määrin poliittisten suhteiden hoitamiseen, sillä kaupalliset suhteet jäivät sodan kuluessa täysin sivualalle. Tokion-lähetystön tehtävä tarkkailla asemamaan suhteita erityisesti Neuvostoliittoon oli lähetystön toiminnassa nostettu korkealle sijalle, ja sen merkitys lisääntyi varsinkin Suomen jouduttua sotaan uudemman kerran Neuvostoliiton kanssa kesällä 1941. Lähetystön poliittisen merkityksen painottumista kuvasti suomalaisen henkilökunnan määrän kasvu sen siihenastisen historian suurimmaksi vuonna 1941. Tällöin se käsitti lähettilään, avustajan, kaksi sotilasasiamiestä sekä kanslia-apulaisen. Toisaalta sotilasasiamiesten liittäminen lähetystöön oli ennen kaikkea ollut seurausta upseerien kotimaahan paluun muodostuttua mahdottomaksi. Suomalaisten upseerien virallinen tehtävä Japanissa antoi lähetystölle kuitenkin uutta painoarvoa myös japanilaisten näkökulmasta. Sodan loppua kohti tultaessa lähetystön tehtävät suomalaisten hengen ja omaisuuden suojelemiseksi lisääntyivät entisestään poliittisten suhteiden hoidon ohella.

Diplomaattien sekä muiden ulkomaalaisten asema ja toimintamahdollisuudet heikentyivät merkittävästi, kun Japani liittyi maailmansotaan vuoden 1941 lopulla. Sitäkin ennen oli maassa esiintynyt ulkomaalaisia vastustavaa liikehdintää, jota viranomaistahot olivat omalla toiminnallaan

kannustaneet. Ulkomaalaisiin kohdistunut vihamielisyys oli seurausta harjoitetusta propagandasta, Japanin sisäisten olojen kurjistumisesta sekä lopulta tappiollisesta sodasta. Diplomaatit muiden ulkomaalaisten ohella leimattiin vakoilijoiksi. Diplomaattikunnasta nousi vastalauseita ulkomaalaisiin kohdistuneen fyysisen väkivallan lopettamiseksi sekä kaupallisten asioiden hoitamista vaikeuttaneen viranomaiskontrollin lieventämiseksi Japanissa sekä sen hallinnoimilla alueilla. Vastalauseet kuitenkin vaimenivat, kun diplomaattikunnassa käsitettiin, ettei niille Japanin ulkoasiainministeriön taholta asetettu suurtakaan painoarvoa. Diplomaattien toimia vaikeuttivat myös viranomaisten rajoitteet yhteydenpidon ja liikkumisvapauksien suhteen.

Sodan kuluessa diplomatian merkitys vähentyi akselivaltojen pyrkiessä selviytymään voittajina totaalisesta sodasta. Tosin vuosien 1939–1942 välisenä aikana oli Tokioon sijoitettujen lähetystöjen määrä hieman kasvanut, kuten liitteestä 2 voidaan havaita. Lähettiläiden lukumäärä ei kuitenkaan anna todellista kuvaa vuoden 1942 tilanteesta, sillä moni lähetystöistä joutui joko kyseisen vuoden aikana tai myöhemmin sulkemaan ovensa, kun suhteet lähettäjämaan ja asemamaan välillä katkesivat. Sodan aikana Tokiossa toimineiden diplomaattien tehtäväksi yleisesti ottaen muodostui jo aikaisemmin luotujen poliittisten ja kaupallisten suhteiden ylläpito niiden edellytysten mukaisesti kuin kullakin maalla oli suhteensa järjestetty asemamaa Japanin kanssa. Suomen lähetystö sai Tokiossa osakseen jopa Japanin liittolaismaille varattuja etuja, joita olivat esimerkiksi lähetystön henkilökunnalle myönnetyt matkustusluvat. Suomalaisen diplomaattiaineiston valossa voidaan todeta Tokion-lähetystön saaman viranomaiskohtelun olleen suomalaisille myötämielinen, mutta toisaalta he joutuivat kokemaan viranomaiskontrollin nurjan puolen, kuten muutkin ulkomaalaiset Japanissa.

Diplomaattilähetystön tutkimus on tämän työn osalta mahdollistanut tarkastelun problematisoinnin Suomen ja Japanin välisistä virallisista suhteista sekä ennen kaikkea niihin liittyneistä ulko- ja turvallisuuspoliittisista kysymyksistä. Tokion-lähetystö oli kiinteä tekijä valtion ulko- ja turvallisuuspolitiikan prosessien muotoutumis-, valmistelu-, toteuttamis- ja seurausten arviointivaiheissa. Työ on osoittanut, että lähetystön toimintaa tutkimalla on mahdollista suunnata fokus kansainvälisten suhteiden monisyiseen verkkoon, joka sisältää myös kauppa- ja kulttuurisuhteiden aspektit. Narratiivisella tutkimusotteella Tokion-lähetystöön kohdistunut tutkimus on perustellusti onnistunut palvelemaan poliittisen historian traditioita. Esityksen pohjalta on noussut lisäkysymyksiä suomalais-japanilaisiin suhteisiin liittyneestä ja niihin vaikuttaneesta poliittisen päätöksenteon osuudesta. Tämän tarkastelu ei ole ollut käsillä olevan tutkimuksen tavoitteena, eikä kysymyksiin käytetyn lähdemateriaalin avulla ole voitu vastata.

Lähdeluettelo

Arkistolähteet:

Tokion lähetystön arkisto (TLA), sijoitettu Joensuun maakunta-arkistoon

Fa Suomea koskeva kirjeistö

Fa:27 Lahjoitukset Suomen-Venäjän sodan aikana 1939–1941
Fa:28 Ulkomaisen avun keskustoimikunnan asettaminen 1940

Fb Japania koskeva kirjeistö 1924–1941

Fb:17 Sisäasiat 1923–1942
Fb:22 Armeija 1924–1942

Fba Mantshukuo 1933–1943

Fba:4 Suomen ja Mantshukuon kaupalliset suhteet 1933–1941
Fba:5 Selluloosa ja soija 1934–1940
Fba:12 Raporttien sisältöä koskeva kirjeenvaihto 1934–1942
Fba:13 Henkilö- ja hallintoasiat 1941–1942
Fba:14 Sotilasasiamiesten akkreditointi Mantshukuohon 1941–1942
Fba:18 Mantshukuon tunnustaminen 1941
Fba:22 Yksityiset, yritykset ja järjestöt (sisältää myös passiasioita) 1938–1943

Fc Tokion lähetystöä koskeva kirjeistö

Fc:15 Vuosikertomukset 1934–1942
Fc:16 Raporttien sisältöä koskeva kirjeenvaihto 1937–1939
Fc:19 Henkilö- ja hallintoasiat: yleistä 1933–1943
Fc:24 Avustaja Toivo Ilmari Kala 1936–1939
Fc:27 Avustaja, Aleksander Thesleff 1939–1941
Fc:28 Ministeri Karl Gustaf Idman 1939–1943
Fc:39 Arkisto: yleistä 1924–1943
Fc:41 Kuriiriasiat 1924–1943
Fc:53 Lähetystön kirjejäljennökset 1939–1940
Fc:54 Lähetystön kirjejäljennökset 1941–1942
Fc:94 Suomen ulkopolitiikka: yleistä 1933–1941
Fc:97 Japanin ulkopolitiikka yleensä 1934–1943
Fc:101–103, 69 Sanomalehtijaoston asiat – Suomen tunnetuksi tekeminen – Matkailu 1924–1942
Fc:111 Talouspoliittiset asiat 1924–1942
Ko. 49. 69 B. lehtiselostukset 1938–1945

Ulkoasiainministeriön arkisto, Helsinki (UMA)

UM 5 C 15 1939–1941 raportit Tokiosta
UM 5 C 1941–1944 raportit Tokiosta (Siirretty raporttisarjaan 4.2.1993 / J.P.)
UM tulleet sähkeet Tokio 1939–1944
UM Fb 5: 5 G Tokio a-p (1918–1950). 5 G 15 p Tokio Huoneistot ja irtaimisto 1922–1925, 1929–1940, 1943–1945
UM Fb 5: 5 G Tokio a-p (1918-1950). 5 G 15 a Tokio Perustaminen ja hoito 1937–1945
UM Fb 5: 5 G Tokio q-v (1918-1950). 5 G 15 r Tokio Kirjasto 1930–1942
UM Fb: 58 41, 58 B1 Japani

Tutkimuskirjallisuus:

Chihiro, Hosoya (1976). “The Tripartite Pact, 1939-1940. Essay by Hosoya Chihiro”. Teoksessa Morley James William (toim.). Deterrent Diplomacy. (Japan’s Road to the Pacific War). Japan, Germany, and the USSR 1935-1940 (s. 191–257). New York: Columbia University Press.

Cullen, L.M. (2003). A History of Japan, 1582–1941. Internal and External Worlds. Cambridge: Cambridge University Press.

Fält, Olavi K. (1979). Suomen kuva Japanissa 1939–1944. Oulu: Oulun yliopisto, Historian laitos Erikoispainosarja N:o 55.

Fält, Olavi K. (1982). Eksotismista Realismiin. Perinteinen Japanin-kuva Suomessa 1930-luvun murroksessa. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Studia Historica Septentrionalia 5. Oulu: Kirjapaino Oy Kaleva.

Fält, Olavi K. (1985). ”Japanin ja Suomen suhteet kansainvälisen politiikan ristiaallokossa 1935–1985”. Teoksessa Kinnunen-Härmälä, Tuija (toim.). Suomalais-Japanilainen Yhdistys r.y:n 50-vuotis-juhlajulkaisu (s. 35–45). Helsinki: Helsingin Paino Oy & PainoMarkut Oy.

Fält, Olavi K. (1988). ”The Influence of Finnish-Japanese Cooperation during the Russo-Japanese War on Relations between Finland and Japan in 1917–1944”. Teoksessa Fält Olavi K. & Kujala Antti (toim.). Rakka ryuusui. Colonel Akashi’s Report on His Secret Cooperation with the Russian Revolutionary Parties during the Russo-Japanese War (s. 177-196). Helsinki: SHS.

Herranen, Eeva (1998). G.J. Ramstedt Suomen asiainhoitajana ja Suomen Japanin suhteiden kehittäjänä 1920-luvulla. Joensuun yliopisto, Historian laitos.

Ikuhiko, Hata (1976). ”The Japanese-Soviet Confrontation, 1935–1939. Essay by Hata Ikuhiko”. Teoksessa Morley James William (toim.). Deterrent Diplomacy. (Japan’s Road to the Pacific War). Japan, Germany, and the USSR 1935-1940 (s. 129–178). New York: Columbia University Press.

Jalagin, Seija (2007). Japanin kutsu. Suomalaiset naislähetit Japanissa 1900–1941. Bibliotheca Historica 107. Helsinki: Hakapaino Oy.

Koivisto, Jaana & Tuokila, Salme (1985). Japanin suhtautuminen Suomeen maailmansotien välisenä aikana. Lyhennelmä pro gradu -tutkielmasta. Turun yliopisto, Historian laitos. Turun Suomalais-Japanilainen Yhdistys, julkaisu no. 3.

Lintulahti, Martti (1963). Finland to tainichikankei no enkaku. A Treatise of the Finno-Japanese Relations from the Early Contacts to the Present. Tokyo.

Lundberg, Matti (1986). Suomen Tokion lähetystön raporttien kuva Japanin poliittisesta kehityksestä 1919–1941. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Poliittisen historian laitos.

Maasalo, Erkki (2004). Sir Henrik saa tehtävän. Henrik Ramsayn ulkoministerikausi 1943–1944. Espoo: Fenix-Kustannus Oy.

Momose, Hiroshi (1973). Japan's Relations with Finland 1919–1944. As Reflected by Japanese Source Materials. Surabu Kenkyuu 17.

Nevakivi, Jukka (1988). Ulkoasiainhallinnon historia 1. 1918–1956. Helsinki: Valtion Painatuskeskus.

Pohjala, Heikki (1970). Suomen ja Japanin suhteet (1919–1925) eli Miten se seikka, että Neuvostoliitto oli Japanin ja Suomen yhteinen naapuri, vaikutti suomalais-japanilaisen yhteistyön syntymiseen. Yleisen historian laudaturtyö. Helsingin yliopisto.

Selén, Kari (1974). Genevestä Tukholmaan. Suomen turvallisuuspolitiikan painopisteen siirtyminen Kansainliitosta pohjoismaiseen yhteistyöhön 1931–1936. Helsinki: Otava.

Muu kirjallisuus:

Beasley, W.G. (1990). The Rise of Modern Japan. Lontoo: Weidenfeld and Nicolson.

Berezkov, Valentin (1987). Näin tehtiin historiaa: toisen maailmansodan diplomaattista kokemusta. Moskova: Progress.

Flower, Desmond & Reeves, James (toim.) (1960). The War 1939–1945. Lontoo: Cassel & Company Ltd.

Grew, Joseph C. (1944). Ten years in Japan. New York: Simon and Schuster.

Guillain, Robert (1973). ”Tokyo Burns”. Teoksessa Livingston, Jon; Moore, Joe & Oldfather, Felicia (toim.). Imperial Japan 1800–1945 (s. 475–484). New York: Pantheon Books.

Iriye, Akira (1987). The Origins of the Second World War in Asia and the Pacific. Hong Kong: Longman Group (FE) Limited.

Ishii, Ryoosuke (1980). A History of Political Institutions in Japan. University of Tokyo Press.

Jakobson, Max (1989). Diplomaattien talvisota (6.p.). Juva: WSOY.

Kallenautio, Jorma (1985). Suomi katsoi eteensä. Itsenäisen Suomen ulkopolitiikka 1917–1955. Helsinki: Tammi.

Konishi, Shiro; Kodama, Yukita & Takeuchi, Rizou (toim.) (1987). Nihonshisouran. Tokio: Shinjinbutsuouraisha.

Korpinen, Tuulikki (1949). Seitsemän vuotta sotaisessa Japanissa. Porvoo: WSOY.

Kostiainen, Auvo (1999). ”Yhdysvallat ja Japani – suurvallat Tyynenmeren laidoilla”. Teoksessa Kuparinen, Eero (toim.). Maailmankulttuurin synty (4.p.) (s. 182–198). Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja n:o 37. Turku: Painosalama Oy.

Magnusson, Thomas; Rosenfeldt, Niels & Weibull, Jörgen (1995). ”Toinen maailmansota”. Teoksessa Klinge, Matti (suomenkielisen laitoksen päätoim.). Ensimmäinen ja toinen maailmansota. Keuruu: Otava.

Momose, Hiroshi (1989). 70 vuotta japanilais-suomalaisia diplomaattisuhteita – Suomen kuva japanilaisen tutkijan näkökulmasta. Helsinki: Paasikivi-Seuran monistesarja nro 86.

Mylly, Juhani (1989). Metodi ja suunta. Näkökulmia poliittisen historian metodiin, kehitykseen ja ongelmiin. Turun yliopisto, Poliittisen historian julkaisuja E: 2/1989: Typopress Oy.

Mylly, Juhani & Soikkanen Timo (1986). ”Kansainvälisten suhteiden historian ja turvallisuuspolitiikan tutkimus”. Teoksessa Soikkanen Timo (toim.). Poliittisen historian tutkimusopas (s. 56–71). Turun yliopisto, Poliittinen historia Julkaisuja C:24: Turun yliopiston offsetpaino.

Nevakivi, Jukka & Hentilä, Seppo & Haataja Lauri (1983). Johdatus poliittiseen historiaan. Espoo: Weilin+Göös.

Nevakivi, Jukka (1993a). ”Historia ja poliittinen historia”. Teoksessa Nevakivi, Jukka & Hentilä, Seppo & Haataja Lauri. Poliittinen historia. Johdatus tutkimukseen (s. 9–36). Loimaa: Oy Finn Lectura Ab.

Nevakivi, Jukka (1993b). ”Johdatus nyky-yhteiskuntaan ja -maailmaan”. Teoksessa Nevakivi, Jukka & Hentilä, Seppo & Haataja Lauri. Poliittinen historia. Johdatus tutkimukseen (s. 37–70). Loimaa: Oy Finn Lectura Ab.

Paasivirta, Juhani (1968). Suomen diplomaattiedustus ja ulkopolitiikan hoito. Porvoo: WSOY.

Pekkarinen, Jussi (2004). ”Japani ja Kiina”. Teoksessa Lähteenkorva, Pekka & Pekkarinen, Jussi. Ikuisen poudan maa. Virallinen Suomi-kuva 1918–1945 (s. 157–166). Helsinki: WSOY.

Polvinen, Tuomo (1964). Suomi suurvaltojen politiikassa 1941–1944. Jatkosodan tausta. Porvoo: WSOY.

Ramstedt, Gustaf J. (1950). Lähettiläänä Nipponissa (3.p.). Porvoo: WSOY.

Siilasvuo, Ensio (toim.) (1991). Jatkosota Kronikka. Gummerus: Jyväskylä.

Siilasvuo, Ensio (toim.) (1997). Talvisota Kronikka (3.p.). Gummerus: Jyväskylä

Tommila, Päiviö (1989). Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia. Porvoo: WSOY.

Voionmaa, Väinö (1971). Kuriiripostia 1941–1946. Helsinki: Tammi.

Wuorimaa, Aarne (1949). Mitä on diplomatia. Helsinki: Otava.

Liite 1 Japanin pää- ja ulkoasiainministerit 1937–1945

Hallitusaika,
pääministeri / ulkoasiainministeri, uusi ulkoasiainministeri(t) ja nimittämispäivä

2.2.1937–4.6.1937

Hayashi Senjuro / Hayashi Senjuro, Sato Naotake (3.3.1937)

4.6.1937–5.1.1939

Konoe Fumimaro / Hirota kouki, Ugaki Kazushige (26.5.1938),
Konoe Fumimaro (30.9.1938), Arita Hachiro (29.10.1938)

5.1.1939–30.8.1939

Hiranuma Kiichiro / Arita Hachiro

30.8.1939–16.1.1940

Abe Nobuyuki / Abe Nobuyuki, Nomura Kichisaburou (25.9.1939)

16.1.1940–22.7.1940

Yonai Mitsumasa / Arita Hachiro

22.7.1940–18.7.1941

Konoe Fumimaro / Matsuoka Yoosuke

18.7.1941–18.10.1941

Konoe Fumimaro / Toyoda Teijiro

18.10.1941–22.7.1944

Tojo Hideki / Togo Shigenori, Tojo Hideki (1.9.1942), Tani Masayuki (17.9.1942),
Shigemitsu Mamoru (20.4.1943)

22.7.1944–7.4.1945

Koiso Kuniaki / Shigemitsu Mamoru

7.4.1945–17.8.1945

Suzuki Kantaro / Suzuki Kantaro, Togo Shigenori (9.4.1945)

Lähde: Konishi, Shiro; Kodama, Yukita & Takeuchi, Rizou (toim.) (1987). Nihonshisouran. Tokio: Shinjinbutsuouraisha.

Liite 2 Tokion diplomaattikunnan suurlähettiläät ja lähettiläät 1940 ja 1942

1. tammikuuta 1940

Suurlähettiläät

Belgia: Pierre Forthomme
Brasilia: Frederico de Castello-Branco Clark
Englanti: Sir Robert Craigie
Italia: Giacinto Auriti
Mantshukuo: Yuan Chen-tse
Neuvostoliitto: Konstantin Smetanin
Puola: Thaddee de Romer
Ranska: Charles Arsène-Henry
Saksa: Eugen Ott
Turkki: Ferid Tek
Yhdysvallat: Joseph C. Grew

Lähettiläät

Afganistan: Zul Facar Khan
Alankomaat: J.C. Pabst
Argentiina: Rodolfo Moreno
Chile: Armando Labra Carvajal
Espanja: Santiago Mendez de Vigo
Kolumbia: Alfredo Michelsen
Kreikka: Athanase G. Politis
Meksiko: Primo Villa Michel
Peru: Ricardo Rivera Schreiber
Romania: Georges Parachivesco
Ruotsi: Widar Bagge
Suomi: Karl Gustaf Idman
Tanska: Lars P. Tillitse
Thaimaa: Phya Sri Sena
Unkari: Georges de Ghika

1. tammikuuta 1942

Suurlähettiläät

Belgia: Pierre Forthomme
Brasilia: Frederico de Castello-Branco Clark
Englanti: Sir Robert Craigie
Italia: Mario Indelli
Kiina (Nanking): Hsu Liang
Mantshukuo: Li Shao-keng
Neuvostoliitto: Konstantin Smetanin
Ranska: Charles Arsène-Henry
Saksa: Eugen Ott
Thaimaa: Phya Sri Sena
Turkki: Ferid Tek
Yhdysvallat: Joseph C. Grew

Lähettiläät

Afganistan: Zul Facar Khan
Alankomaat: J.C. Pabst
Argentiina: Rodolfo Moreno*
Australia: Sir John G. Latham
Chile: Armando Labra Carvajal
Espanja: Santiago Mendez de Vigo
Iran: Abolghassem Nadjm
Kolumbia: Alfredo Michelsen
Kreikka: Athanase G. Politis
Meksiko: Primo Villa Michel
Panama: Angelo Ferrari
Peru: Ricardo Rivera Schreiber
Portugali: Luiz Esteves Fernandes
Romania: Georges Parachivesco
Ruotsi: Widar Bagge
Suomi: Karl Gustaf Idman
Sveitsi: Camille Gorgé
Tanska: Lars P. Tillitse
Unkari: Georges de Ghika

Lähde: Grew, Joseph C. (1944). Ten years in Japan (s. 545-548). New York: Simon and Schuster.
* Grew'n teoksessa ei mainita Argentiinan lähettilästä kuuluneeksi diplomaattikuntaan vuonna 1942. Kuitenkin on luultavaa, että maan lähettiläs oli Tokiossa kyseisenä vuonna. Ks. 92.